

249205

Рік XIV.

Р. 1905 кн. I.

Т. LXIII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

XIV Jahrgang.

1905, I B.

B. LXIII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

—+— Вийшло 23 II с. с. 1905. —+—

Рік XIV.

Р. 1905 кн. I.

Т. LXIII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVSKYJ.

XIV Jahrgang.

1905, I B.

B. LXIII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Вийшло 22/II с. с. 1905.

НБ ПНУС

249205

БІБЛІОТЕКА
Івано-Франківського
педагогічного Інституту

Інв.

249205

Зміст LXIII тому.

1. Оборонна організація руських селян на галицько-угорськiм пограниччi в 1848—49 рр., написав Іван Кревецький . . . . . с. 1—26
2. Козаччина на переломі XVI і XVII в. (1591—1603), написав Василь Доманицький, XI—XII . . . с. 115—136
3. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин західньої України, подає Михайло Грушевський, серія перша (1361—1530), ч. 1—43 (Далі буде) . . . . . с. V+1—46
4. Miscellanea: а) Дві вихідні карти, подав Др. Ів. Франко; б) Незнані вірші на смерть Шевченка, под. Ю. Романчук; в) Чи бачванський говір словацький, под. В. Гнатюк . . . . . с. 1—12
5. Наукова хроніка: Антропологічні й археологічні часописи за р. 1903, огляд Зенона Кузелі . . . с. 1—20
9. Бібліографія (рецензії й справоздання, зміст на с. 32) . . . с. 1—33
7. Показчик до томів LVII—LXII Записок Наукового Товариства імени Шевченка (річник XIII) . . . с. 1—24
8. Зміст тт. I—LXII (по німецьки) . . . . . с. 25—33

Inhalt des LXIII Bandes.

1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarische Grenze in Galizien im J. 1848—9, von Ivan Krevečkyj . . . S. 1—26
2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von Basilius Domanyčkyj, XI—XII . . . . . S. 115—136

3. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von Michael Hruševskýj, Erste Serie (1361 – 1530), № 1–43 (Fortsetzung folgt) . . . . . S. V+1–46
  4. Miscellanea, von Dr. Ivan Franko, I. Romančuk und V. Hnatjuk . . . . . S. 1–12
  5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1903 von Zeno Kuzelja . . . . . S. 1–20
S. 1–33
  6. Bibliographie . . . . . S. 1–24
  7. Inhaltverzeichnis des XIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften . . . . . S. 25–33
  8. Inhalt der I–LXII Bände der Mittheilungen (deutsch) . . . . .
-

Оборонна організація

руських селян на галицько-угорським пограниччю в 1848—49 рр.

Написав Іван Кривецький.

Бурливі роки 1848—49 надали галицьким Русинам незвичайно великої ваги. Поминувши той факт, що саме тоді припадає їх перший виступ на арену політичного життя, поминувши також їх перші кроки в розвою організації і народного письменства, згадані роки важні з иньшої причини. Хід історичних подій вложив ся так, що перед галицьких Русинів виринула велика роля — рішати своїм кроком політичний уклад кордонів. Та тільки тої ролі ніхто з тогочасних руських політиків не був свідомий.

Щоб яснійше зрозуміти річ, киньмо оком на тодішні революційні події. Звістка про революцію у Франції заворушила найперше мешканців Відня. Результатом було те, що міністер Меттерніх мусів уступити, а цісарський двір два рази втікав з Відня. Навіть часть війська відмовила послууху¹⁾, а австрійську столицю мусіли брати штурмом. Віденці змагали до загальної свободи.

Праця ся предложена була на історичнім семінарі проф. Грушевського і друкується тут з деякими змінами відповідно до зроблених ним вказівок.

¹⁾ Дехто заперечує тому, наче-б австрійська армія коли небудь схиляла ся до революційних кличів (пор. Dr. Herman Maunert, Geschichte des Kriegwesens und Heeresverfassung in der österreich. Monarchie. Ст. 171), одначе те заперечене опрокидує факт, що один віденський полк, коли дістав приказ іти проти Угрів, не хотів послухати і міністер Лятур мусів, щоб присилувати його до походу, покликати один полк аж з Галичини, причім між обома прийшло до уличної бійки (Ш. Сенъобо, Австрия в XIX ст. Ст. 28).

Та побіч того змагання до загальної свободи революційні рухи з 1848—49 рр. носили на собі дуже сильне пятно національного характеру.¹⁾ І оба ті стремління dokonують того, що оригінальний австрійський амальгамат народів почав тріскати, почали виринати серйозні заходи, щоб австрійську імперію розбити на малі національні території.²⁾ Так австрійські Німці змагають до того, щоби німецькі провінції відірвати від Австрії і прилучити їх до німецького союзу. Так само італійські провінції, Медіолян і Венеція підняли грізну ворохобною проти Габсбургів, бажаючи перейти до сардинського короля. У славянських краях вибухли незалежно чотири національні рухи. В Галичині прийшло до перепалки в Кракові і у Львові, де вели ся конспірації в цілі відбудовання історичної Польщі. Те саме діяло ся в Чехії, де кн. Віндіштрєц збомбардував Прагу, а цілий край проголосив під військовими законами: Чехи мріяли про королівство сьв. Вячеслава. Південні Славяни, Хорвати і Серби виступили зі змаганнями до краввої автономії і почали під проводом Єлячича завзяту кампанію проти Мадярів. Те саме зробили угорські Словаки, з'організувавши під проводом Гурбана і Штура 8.000 людей. Навіть повстали румунські селяни в Семигороді, домагаючись з'організованя румунської провінції.³⁾

Але найгрізнішим було повстанне Мадярів. Проти австрійських сил виставили вони три армії, що числили разом 160.000 людей. Те число з кожним днем значно зростало. Мадярам прийшли в поміч польські емігранти і революційна заверюха обняла цілу Угорщину. Очи цілої Європи були звернені на революційну Австрію.

І як раз тоді прийшла черга на Русинів. Під впливом тих рухів пробудили ся вони з вікового сну і виступили відразу на політичну арену. Та тут заскочила їх альтернатива: чи перехилити ся на сторону загроженої держави і виступити до боротьби з революційним демоном, чи самим пристати до тих рухів? І тут виявляеть ся та велика вага руського кроку, що, куди б небудь звернув ся, потягав за собою далекосяглі наслідки. Бо коли б Русини були перехилили ся на сторону революції і ворожо виступили проти австрійського правительства, то були б відразу знайшли ся в рядах Мадярів і Поляків, що дуже серйозно заходили ся коло відновлення політичної самостійности.

¹⁾ Ш. Сеньобо, Міжнародні революційні партії в XIX ст. Ст. 20. ²⁾ Ш. Сеньобо, Австрія в XIX ст. Ст. 20. ³⁾ Dr. Fr. Krones, Handbuch der Geschichte Oesterreichs T. IV, ст. 688.

Тоді польське повстання в надвислянських провінціях Росії, де тільки ждали на знак з Галичини, було би без сумніву фактом dokonаним, а через те оружна поміч Росії проти Малярів зовсім неможлива.¹⁾ Тоді Австрія сама не була-б нічого вдіяла і австрійський кордон виглядав би нині инакше.²⁾

Та воно, як звісно, так не стало ся. Історична консеквенція³⁾ перехилила галицьку Русь на другий бік і вона дуже поважно зашахувала революційну Польщу. Страшна різня в Тарнівщині в 1846 р. була для польської шляхти грізним memento.

Але вага Русинів показала ще більше наглядно. Коли відділи малярських повстанців загрозили нападом на Галичину,

¹⁾ Ту небезпеку розуміло добре російське правительство і очі петербургських політиків були в першій мірі звернені на Галичину. „Коли би Галичина пробувала відорвати ся, сказав раз цар Микола I, то я, не зважаючи на ніякий крик, піду просто походом і заберу той край в імени цїсаря Фердинанда, без огляду на власну користь; бо заприязнені держави мусять лучити ся, щоби хоронити своїх інтересів в „польських провінціях“ (пор. v. Helfert, Geschichte Oesterreichs, т. IV, 2, ст. 327). Яка небезпека грозила для Росії, „коли-б Галичина пробувала відорвати ся“, ми сказали. (Пор. також Петербургская Газета 1849, з д. 11 мая і St. Schnür-Pełowski, Z przeszłości Galicyi (II вид.) ст. 593). Так само в 1837 р. сказав той самий цар підчас великих маневрів під Вознесенськом отсі характеристичні слова до кн. Віндшґрєца: „Дивіть ся на то військо, як на Вашу резерву“ (v. Helfert, *ibid.*).

²⁾ Галицка Русь въ европейской политикѣ, ст. 76—77.

³⁾ Кажу „історична консеквенція“, бо хід історичних подій винен в тому, що ні одна з причин годішних революцій (загально-європейська реакція лібералізму проти абсолютної держави, ідея національних традицій проти династичній політиці і стремління до крайвої (декуди державної) автономії проти централізови — пор. Dr. Fr. Krones, Handbuch der Geschichte Oesterreichs, т. IV, ст. 633) не могли одушевити галицьких Русинів. Одно тільки стремління до національно-крайвої автономії (пр. проект поділу Галичини, а в дальшій консеквенції прилученне до неї північної Буковини і руської части Угорщини) як так ворушило тих людей, але як раз те стремління поставило їх відразу в ряди клясичних „Тирольців Сходу“, а тим самим ворожо настроїло проти революційної польської шляхти. Бо з одного боку, як справедливо замітив проф. Томашівський (Ш. Сенъ о бо, Австрія в XIX ст., ст. 97), Русини й не могли инакше зробити, як зробили Хорвати, що були в дуже аналогічнім положенню, бо як тим Маляри, так Русинам Поляки дали ся як найблизші безпосередні сусіди більше в знаки, чим далекий центральний віденський уряд. З другого боку в Русинів ще були свої спеціальні рахунки й антагоніази до Поляків в часів історичної Польщі. Зробити иньший крок вони не могли. Иньша річ, чи той крок був щасливий...

а революційні галицькі елементи чим раз більше позирали на на той бік Карпат, тоді австрійське правительство, щоб не ангажувати правильного війська, яке тоді було дуже потрібне в Італії, Відні і в самій Угорщині, віддало оборону краю галицько-руським селянам і стало в тій цілі формувати три військові організації: селянську оборону галицько-угорського погранича, шість відділів добровольців, т. зв. руських стрільців і не доведені до значнішого результату руські міщанські гвардії.¹⁾

Тут обговоримо найперш першу організацію, а про дві другі скажемо иньшим разом окремо.

I.

Вже під кінець 1848 р., коли тільки почала ся серйознійша воєнна акція на Угорщині, почали малярські ватаги перебівати галицько-угорську границю і непокоїти пограничні галицькі села.²⁾ „Завидують нам часто, пише кореспондент „Зорі галицької“ дня 13 лютого 1849 р. в Жупаня³⁾, що перебуваючи в горах, проживалисьмо той рік спокійнійше від иньших людей; одначе то несправедливо, бо забурення вже від кількох неділь перенесли ся з міст у наші гори, а мабуть нігде не нарobili такого переполоху, як саме у нас. Від 1 листопада (1848 р.) тримали Мадяри границю від Галичан запергу і відбували сторожу на Бескиді. Там де скарбовий гостинець перетинає ся проти Клишця, $\frac{3}{4}$ години від нас, стоять дві коршмі:

¹⁾ З виїмкою одного Яворова, де руська гвардія дійсно існувала.

²⁾ Галичина в 1848—49 р. була поділена на округи (Kreise) і в східній часті таких округів було 12; з них на галицько-угорській границі лежало п'ять: сянїцький, самбірський, стрийський, станиславівський і коломиїський, а з них найбільше втерпіли від малярських нападів тільки останні чотири; в сянїцькім окрузі нападів майже не було. Відповідно до нинішнього адміністративного поділу Галичини ті чотири округи займали повіті: косівський, сянїнський, коломиїський, городенський, надвірнянський, богородчанський, станиславівський, товмацький, більшу половину бучацького, долиньський, калушський, стрийський, турчанський, жидачівський, часть рогатинського, дрогобицький, самбірський, старомійський і рудецький; з того граничать з Угорщиною: косівський, надвірнянський, долиньський, стрийський, турчанський і часть станиславівського. Ціла Буковина становила один округ черновецький і з того нині пригикають до границі повіті: кімпольонський і часть радовецького.

³⁾ Зоря Галицька, 1849, ч. 18. Лист з Жупаня (село в стрийськім окрузі на самій угорській границі).

одна наша, а друга належить до Угорщини. З тої злишньої зробили Мадяри касарню. Відти ходили вони на чати, зганяли наших стражників з границі, помагали виходцям польським переходити до себе¹⁾, пантрували всього і доносили, що діяло ся. З тої причини прислали до нас окружного комісаря, що ще пробуває тут до тепер, а 15 грудня прийшло 50 людей піхоти, бо вже тоді ми лякали ся нападу на наші пограничні села“.

Вправді при кінці 1848 р. ті напади були ще тільки спорадичні, одначе страх перед ними кольпортував ся живо поміж надграничною людністю і примушував галицькі військові власти звернути звою увагу також і в ту сторону. І військова команда посилала зразу правильне військо, що мало на ціли не допускати до пограничних нападів і стримувати перехід через границю, одначе незабаром покинула ту практику. Причиною того було те, що самого правильного війська ставало в краю що раз менше, бо галицькі полки що раз більше виходили поза границі Галичини, щоби дусити повстанне в Італії (під Радецьким), в Відні і в самій Угорщині, а противно напади ставали що раз частійшими і на більшій території. Треба було оглянути ся за кимсь иньшим, кому можна би передати оборону галицької-угорської границі. В противнім разі ті останні полки, що були лишили ся в Галичині, не могли ніяким чином кидати своїх позицій.²⁾ А вони так дуже були потрібні де инде!

І австрійське правительство знайшло помічника, що зовсім безкористно підняв ся труду, а ним були руські селяни. Гадка, ужити селян до пограничної оборонної акції виринула в правительства несміло ще в перших початках мадярського повстання. Вже 27 падолиста 1848 р. видала краєва превидія, якої головним шефом був тоді Залеский, розпорядження³⁾, в якім

¹⁾ Те саме говорить урядовий акт ц. к. превидії краю з 27 падолиста 1848 р., ч. 15.301 (див. дальше).

²⁾ Коли від Гамерштайна зажадали висилки помочи австрійським військам на Угорщині, він 17 грудня 1848 р. відповів отверто: „не могу вислати з краю ані одного баталіона, бо відслонене границі в наслідок вимаршу гр. Шліка (австрійського генерала в Галичині) позволяє польській еміграції на небезпечну забавку, а також рівночасно треба побоювати ся нападу з угорського боку (Fr. v. Helfert, Geschichte Oesterreichs, т IV, 2, ст. 333; St. Schnür-Peřłowski, Z przeszłości Galicyi (II вид.) ст. 592).

³⁾ № 15.301 (див. Бібл. Наук. Тов. ім. Ш. рукоп. № 19 п. заг. „Рукописи Остермана“ ч. 1, ст. 515—516). Остерман, тип німецького

повідомляє про всі ті заарядження, які хоче перевести з причини мадярського повстання здовж галицько-угорської границі. Ті заарядження уложила вона в порозумінню з генералом командантом і адміністратором Пехером на те, щоб з'організувати точну і сильну сторожу на галицько-угорській границі і стримати перехід чи поодиноких людей, чи цілих відділів²⁾, що хотіли би взяти участь в революційних боротьбах на Угорщині, а передовсім, щоб силою стримати оружні напади, що могли би стати небезпечними для спокою і законного порядку в тих сторонах. Головною силою, що мала сплинювати ті напади з Угорщини і переходи оружних відділів з Галичини, була зразу жандармерія, фінансова сторожа і поодинокі відділи війська. В тій цілі призначувало згадане розпорядження пр. для станіславівського округу 60 людей в жандармерії і фінансовій сторожі, а їх розміщенням здовж загроженої границі мали зайняти ся окружні комісари в порозумінню зі старостами циркулів. До помочи жандармам і фінансовій сторожі мало уживати ся війська передовсім з окружних міст (Kreisstädte), а крім того визначувало ся ще подальшу спеціальну резерву. Так пр. в станіславівській окрузі такою спеціальною резервою був 1 офіцер і 50 жовнірів в Делятині. Комісари мали постійно перебувати в першій оборонній лінії, себто недалеко самої границі; бути в постійних зносинах з пограничною обороною і командантом відділу другої лінії та знати про все то, що як небудь стояло у звязи з їх місцем.

Та для нас важна четверта точка того розпорядження, де між иньшим говорить ся таке: „Вкінци, коли-б було треба знищити або стримати нападаючи більших відділи, то конче треба брати під увагу також співділанне сільського люду.“³⁾ Вправді,

бюрократ з 1848—49 рр., займав в тих бурливих часах уряд окружного комісара в Станіславівській окрузі і брав живу участь в організованню селян. По собі лишив два великі томи записок (по 1.000 аркушевих сторін), де подано багато цікавих матеріялів до характеристики 1848—60 рр. у східній Галичині. Ті записки нині в бібл. Наук. Тов. ім. Ш. у Львові.

²⁾ Розуміть ся, тут треба мати на увазі крім польських ватаг також ті поодинокі правильні військові відділи Малярів, що тоді стояли постійно в Галичині і з передодень революції втікали тайком з Галичини на Угорщину (пор. St. Schnür-Pepłowski, Z przeszłości Galicyi (II вид.) ст. 584).

³⁾ „In letzterer Beziehung soll erforderlichen falls, namentlich, wenn es sich um die Aufhebung oder Verprängung grösserer eindringenden Banden handeln sollte, auch die Mitwirkung des Landvolkes in Anspruch genommen werden“.

по інструкції, виданій для жандармів, громади мають вже обов'язок давати їм прибічну поміч, потрібну до виконання їх розпорядків, одначе зі згляду на наслідки, які легко могли би викликати такі покликування селян, а передовсім зброєння в більшій масі, вважає губернатор потрібною річю віддати цілу справу в руки виделєгованих окружних комісарів. А вже їх задачею буде не тільки вести такі узброєння розумно і оглядно, але під загрозою особистої відвічальности дбати про те, щоб тих покликаних селян, коли вони сповнять свою задачу, себто дадуть потрібну поміч, завертати назад до їх звичайних занять“.

Таке було розпорядження з 27 падолиста 1848 р. Та від того часу угорська революція майже з кожним днем ставала сильнішою, а з тим більшала небезпека, яка грвила Галичині. Цісарським військам, що вступили на Угорщину, не дуже щастило ся, а спеціально тим відділам, що були в Семигороді. Саме тоді обняв там провід над малярськими військами поляк ген. Бем і став карколомним походом гонити за австрійським полководцем Урбаном. Урбан втікав перед Бемом чим раз дальше на північ, а тим самим малярські війська чим раз більше наближували ся до границь Галичини. Поміж пограничною людністю стали перебігати алярми, що Мадяри от-от нападуть на Галичину. Тоді галицька кравва президія зрозуміла, що треба серйозніше подумати про оборону границь і забрати ся скорим темпом до організування селян. В сій справі вже дня 6 січня 1848 р. розіслала до старостів пограничних округів, самбірського, стрийського, станиславівського і коломийського перший нарис організаційного пляну. Характеристичні слова, що попереджають той нарис зовсім потверджують наші початкові виводи. „В останніх часах — говорить ся там, — відновляють ся поголоси, а навіть потвержують ся богатома доказами п. старостів, що малярські повстанці задумують насильні напади на Галичину; а при слабій військовій силі в тих сторонах не всюди і не зараз можна успішно виступати проти таких заколотів спокою. Ті обставини спонукали мене і його ексц. генерал-команданта обговорити з п. начальником колегіяльної управи способи, щоби зарядити по змові потрібну осторожність в інтересі законного порядку, а передовсім в інтересі охорони перед такими нападами найближше вагрожених сільських мешканців на угорській границі. Для осягнення тої мети постановлено приступити до з'організування оборони (Aufgebotes) в о-

кругах самбірським, стрийським, станиславівським і коломиїським, а до того визначеного з військового боку ц. к. генерал-майора фон Барка“.

То був перший крок в оборонній організації руських селян, за яким мали піти дальші вказівки і розпорядження, що вкінці скристалізувалися в однім пляні, по котрому остаточно й сформовано пізнійші селянські кадри. Поки що мав ген. Барко зараз після видання розпорядження зі 6 січня безпроводно удати ся найперш до Коломиї, далі до Станіслава, Стрия і Самбора, щоб в порозуміню з тамошніми властями приступити таки зараз до організації оборони після виданого нарису.¹⁾

¹⁾ Той перший нарис звучить так:

1) Передовсім не треба спускати з уваги дійсної річі, що подані постанови треба вважати за приготування до тих способів обезпеки, які мають увійти в житє, коли справді наступлять або будуть могли незабаром наступити напади вгаданої категорії.

2) До з'організування оборони мають бути визначені рухливі і вірні окружні комісари і то на більше місцях відразу; їх обовязком буде розумно і обережно інтервеніювати в порозуміню з місцевими управами у всіх вступних роботах, що тикають ся тої справи, наглядати місцеві управи в виконуванню їх обовязків і старати ся, щоби в нічім не переступати поза означену ціль.

3) Незвичайно успішним для правильного і скорого виконання тих постанов буде установа десятичників, яких треба визначувати з поміж найбільше вірних господарів для кожних 9 людей оборони. Коли прийде алярм, то коло такого десятичника має збирати ся решта 9 людей і як найпильніше слухати його розказів. Ті десятичники разом зі своїми відділами будуть віддані під прикази провідників, яких установає ся в рамени війська або фінансової сторожі.

4) Щоби відповідно і порядно виконати ті постанови, треба конче порозуміти ся з вп. генерал-майором фон Барком і губери. начальником циркулу та втягнути до того особи, що докладно обізнані з місцевими відносинами; потім частину краю здовж границі треба поділити на циркули і секції, для кожного циркулу назначити наперед вождів і провідників, докладно визначити місця, де покликані до оборони селяни мають на даний алярм безпроводно зібратися і поучити на розум громади, до котрого циркулу і секції вони належать, де мають збиратися люди з кожної громади і за чім проводом вони мають йти. Зрештою в відповідних місцях треба уставити алярмові знаки і віддати їх громадам, щоби стерігли; при тім поучити їх про значінне і ужиток тих знаків.

5) Тому, що не стало сталового оружа, заходить конечність узброїти оборону иньшим способом. Рід того оружа означить вп. генерал-майор Барко в порозуміню з п. начальником округа і по розслідуванню всіх місцевих й иньших відносин. Щоби забезпечити ся перед всяким над'ужитом

Але за той час лихо не спало. Австрійським військам вело ся чим раз фатальнійше, так що вже дня 4 січня Урбан був змушений перейти буковинську границю і таким способом опинив в буковинськiм місточку Пояна-Стампі. Але й тут не міг довший час лишити ся, бо слідом за ним гонив Бем і в хвили коли Урбан прийшов до Дорни-Ватри, він з малярським військом вступив на буковинську землю. Дня 6 січня Урбан був вже аж в Кімполюні. З яким поспіхом втікала перед Малярами Урбанова армія видко хочби з того, що чотири дні нічого не варила.¹⁾

Напад Бема на Буковину, хоч не несподіваний, перелякав всіх в найвисшiм степені. Вістка про напад Бема на Буковину, каже Гельферт²⁾, викликала в Чернівцях безпмятний страх. Богато родин покинуло місто. Цісарські каси поцаковано, щоби, коли небезпека збільшить ся, перенести їх в безпечне місце.

Не менше вражінне зробила та вістка і в Галичині. До Львова прийшла вона зі 7 на 8 січня і скоро розширила ся по

і щоби правильно виконувати постанови, заряджую, щоб оборона складала оруже у визначених десятиників, що будуть особисто відвічальні за його належне перехованне. Видавати його підвласний дружині вільно тільки тоді, коли дійсно буде алярм; коли небезпека промине, мають десятиники забрати оруже знов до себе на сховок. Коли зовсім розвяже ся оборона, то вл. начальники округів мають постарати ся під особистою відвічальністю, щоб то оруже чи перемінено на первісний вид, чи знищено.

б) Щоби висліджувати грозу такого насильного нападу треба буде передовсім постарати ся про довірочних інформаторів, що мали-б подавати скорі і певні вістки про рух повстанців на Угорщині і про їх кождоразовий намір впасти до Галичини, а дальше про їх число і стан, в яким вони знаходять ся. Тому вл. старости округів нехай зараз постараять ся забезпечити і висилати таких інформаторів. На покриття видатків, які з того вийдуть, посилаю Вам в додатку 150 зр., з чого Ви в своїм часі подасте рахунок. Вкінци роблю вл. начальника округа особисто відвічальним за те, аби ті постанови, видані під панором найконецнійшої потреби, не перемінили ся в насильства і иньші вибрики сільського люду, і щоби він, коли мине небезпека, вертав назад до звичайного занятя; також жадаю від Вас, аби Ви як найскорше вислали мені від себе звістки про виконуванне тих вказівок і про всі важнійші поміченне в тім обсягу⁴⁾.

¹⁾ Подрібнійше про той цікавий похід див.: Helfert, Geschichte Oesterreichs vom Anfange des Wiener October-Aufstandes 1848. T. IV, 2, ст. 274; також Oester. Soldatenfreund, 1849, ч. 29, п. з. Ein charakteristischer Zug Urbans.

²⁾ I. A. Fr. von Helfert, т. IV, 2, ст. 274.

місті, де польські революційні елементи вже від кількох днів розсівали тривожні поголоски.¹⁾ Всюди було чути якісь тривожні аларми: 30.000 Мадярів йде вже походом, в Сигеті збирає полковник Пйотровський корпус, аби впасти через Карпати до Галичини; що не тільки на Буковину нападали озброєні малярські відділи, але також на округи коломиїський, стрийський і самбірський; що забрали в полон цлових урядників та дійшли в одній стороні до Турки, а з другої до Сколього; що Гертей зрадливим наворотом заманює цісарські війська все глибше в серце Угорщини. Навіть говорили, що в Кракові енергічно готується повстання, розгалужене аж до Познанщини. Вправді в самім Кракові нічого не було звісно про повстання, але за те увага всіх була занята Бемом. Богато ходило на гору Косцюшка і пересиджувало на її вершку, щоби побачити, як будуть входити до Кракова побідні відділи їх генерала-земляка; в багатьох домах поробили навіть приготування, щоби угостити дорогих жовнірів.²⁾

Галицька генеральна команда знайшла ся в прикрім положенню. В краю війська було небогато, між польською людністю тділа непогасла іскра революції, а тут прийшов новий клопіт з Буковиною. Одначе не вважаючи на то все, щоб ратувати ситуацію, вислала вона на Буковину два баталіони з полку Дайчмайстер і Гартман, одну батерию і одну шкадрону цісарських шваліжерів і то з таким поспіхом, що військо в 9 годині рано дістало приказ, а в 11 годині перед полуднем було вже в поході. Того дня був великий мороз - 22 степені низше зера, а то мало такий наслідок, що незабаром після вимаршу зі Львова привезли сюди назад декілька возів повних жовнірів з відмерзлимими членами тіла, з яких багато померло в шпиталі. Рівночасно з тим походом вибрав ся ген. Барко в південно-східні округи Галичини, щоб, як ми вже згадували, зачати організацію пограничної оборони.

Але небезпека малярського натаду грозила Галичині не тільки зі сторони Семигороду і Буковини. Не менше грізною була ситуація в північній Угорщині. Командант північної малярської армії Юрий Кляпка побив австрійського ген. Шліка, що війшов був на Угорщину через Дуклянський перехід з Галичини і він мусів відступати на північний-захід. Крім того Кошут вмів одушевити багатьох Словаків і угорських Русинів

1) *ibidem*.

2) Regiment Schönfals, ст. 82.

до мадзьської революції і їх не мало вступило до мадзьських полків. Побіч Клянки оперував в північній Угорщині також Гертей.

Побіди Мадярів на південнім склоні Карпат мали дуже сильний вплив на галицьких Поляків. Богатіох їх, що були перше івардистами, або й правильним військом в 1831 р., переходили громадно через Карпати на Угорщину; одні з них вступали до армії Клянки, иньші становили відділ охотників під Висоцким, ще иньші йшли в Семигород до Бема. І нічого не помагали жандармські патролі, що мали стеречи переходу через границі. Всіх Поляків було в мадзьських відділах до 3.000¹⁾, між ними багато визначнійших осіб, як Дембінський, Жабокліцкый, кн. Воронецкый, Бем, Висоцкий і ин. На самій східній галицько угорській границі оперував згаданий вже польський полковник Пйотровський, якого мадзьське правительство заіменувало командантом корпусу здовж Карпат аж до Семигороду. Він навіть дня 7 січня видав зі Сітету палку відозву до польської шляхти в Галичині, щоб вона громадно переходила Карпати і збирала ся в Сітеті під його командою.²⁾

¹⁾ W. Rüstow, Geschichte des ungarischen Insurrectionskrieges in den Jahren 1848 und 1849, et. 36.

²⁾ Оригінал тої відозви такий:

Bracia!

Już zdaje się czas, by zaskona (która jakby czarodziejskom mocm dotychczas oczy Wasze zakrywała) uchyłonom została. — Przejrzyjcie! Z owych liberalnych instytucyi, wolności osobistej, druku i mowy, tyle razy przyrzeczonej, podpisanej przez samego Tyrana, sprostżeczcie: — zero — Rzond któren na dopiencie swych zbródnicznych celów przeciw ludom, nie szanuje ni prawo Boga ni ludzkosci, zimn-m kwiom poduszczajonc przez swych siepaczy lud wiejski poczciwy ale ciemny, przeciw panom (nająk na мавурьску різню панів в 1846 р.) i плаconc bezстыдnie u oczach całej Europy publicznie за głowe szlachecom, wygubil 800 familiji, rzond mowie. któren później w potrzebie przemawiajonc do tegoż samego kraju, wyraża sie „meine liebsten Kinder“, a teraz nie zważajonc nie na dawne, ni na nowe prawa, robi co mu się podoba. Rzond taki nie może i nie powinien istnieć. Godzina już wybiła — Bracia nasi Węgrzy podali nam renke i ofiarujom swom pomoc, ruszcie się i pokazcie światu, żeście potomki tych samych przodkow waszych, co świat swym menstwem i wytrwalosciom zdumiewali. Przybywajcie! Mamy już legiony polskie i te już dały dowody w kazdej bitwie, że som polskiemі. Mnie podpisanego Rzond nominował komandанtem korpusu wzdluz Karpat аз do ziemi Siedmiogrodzkiej. — Kazden przybyly na ziemi Wengierskom w pierwszej Włałzy dowie się o mojej głównej kwaterze, otrzyma ulatwienie

Під впливом в сусідніх краях почали і в Галичині показувати ся симптоми революції. Щоби не допустити до заколочення спокою і щоби успішнійше реагувати на революційні заходи, проголосив командант краю в порозумінню в губернатором дня 10 січня цілу Галичину з містом Краковом і округом, а також цілу Буковину під військовими законами. Настала загальна конфіскація оружа, підданне всіх цивільних урядників військовим властям, застановленне всіх часописий з виїмкою урядової „Lemberger Zeitung“ і „Gazet-y Lwowskoj“, а також „Gazet-y Krakowskoj“ і руської „Зорі Галицької“¹⁾, застановленне всіх клубів, політичних товариства, окрім „Головної Ради рускої“ у Львові.²⁾ Проголошено воєнний суд на тих, що мали-б у себе

dostania sie do Szigethu, gdzie sie wszystkim dowie. — Kazdy przybyły z koniem lub broniom natychmiast zostanie od Rzondu podług wartosci konia i broni wyplaconym i zold tak jak wszystkie wojska regularne węgierskie od daty wstompienia pobierać bendzie. — Bracia Galicyjanie! Chociaz niedlugo bawilem w Galicyji, lecz umialem poznać Wasze serca, proste otwarte do tego stopnia, ze z pierzemi oszustami Europy nie chcieliście postempować jak legalnie. — Stosujonc się tedy do Waszego zwyczaju, by wszystko byo legalnym przybralem sobie tytuł komornika na mocy którego podaje do publicznej wiadomości, iż w imieniu praw, od Boga ludom nadanych przychodze ezekwować dług winny naszej Ojczyźnie; dla tego przebaczenie ogolne za przeszłość. Wzywam przeto bez różnicy i excepcyi mieszkańców ziemi Polskiej, aby sie z takowom wyplatом spieszyli: rozumiecie mnie jak sie dług Ojczyzny płaci — Potrzeba nieodzownego działania i to natychmiast. — Kazdemu dobremu Polakowi nie jest tajno — a zatem oświadczam iż uiszczajoncem się dłoń braterskom z uściskiem serca podamy i lonceznie działać będziemy. — Lecz hańba opaźniajoncem się, biada niechentnem a miecz i ogien sprzeciwiencem się zapowiadam.

Siget d. 7 Stycznia 1849. Komandant z Karpal korpusu siły zbrojnej polsko-Węgierskiej.

Polkownik Piotrowski.

¹⁾ Гельферт очевидно помиляє ся, подаючи між дозволеними часописями тільки три перші (IV, 2, ст. 275), бо підчас військової управи в Галичині виходила також „Зора Галицька“ (див. № 3), яку врештою само правителство попірало субвенцією в висоті пренумерати одного примірника на 10.000 Русинів (див. урядова „Gazeta Lwowska“ 1849, № 104): в 1848 р. було на підставі урядової статистики всіх Русинів в Галичині і Буковині 2,893.000, отже правителствена субвенція для „Зорі Галицької“ виносила сума 3.600 кор. (пренумерата одного числа виносила річно 12 кор. 40 сот.).

²⁾ Така сама похибка зайшла в Гельферта (ibid.) і при товаствах. „Головна Рада Руска“ у Львові фунгувала і підчас стану облоги,

або тільки переховували оруже, що завзивали би до „повстання“, що стримували би поchtову службу, курсоване курєрів, штафєштів і т. д.

Тепер почав ся на цілій лінії страшний терор. Необе-режне слово, найменша погроза вистарчала, щоби опинити ся перед военним судом. Урядові часописі з того часу повні оголошень военных засудів, то за „розсіданє неправдивих тривожних вістий“, то за „намір перейти угорську границу і прилучити ся до повстання“, то за саму „погрозу нападу угорських повстанців на Галичину“, то за богато иньших річий.

Не вважаючи на то все, як каже Гельфєрт, „wollte sich der böste Geist, nicht legen¹⁾ і чим раз більше виступало познак, що казали догадувати ся в одної сторони недалекого нападу малярських ватаг на галицьку границу, а з другої звязи угорського повстання з горячими елементами на північ від Карпат і приготовлювання близького вибуху в самім краю. Так одного дня затримав галицький лянштурм недалеко Ліска богато возів, що їхали від угорської границі. Заки покінчив ся перетрус, фірмани всіпили пропасти без сліду. При перетрусі показало ся, що на верху возів були зовсім невинні річи, пр. товари, мука, збіже; одначе коли заглянули у слід, знайшли там тяжкі бочівки, де було перехованих 2.000 червінців і 100.000 кор. в срібних цванцитерах. В якій цілі транспортовано ті скарби до Галичини, не трудно відгадати.

Тепер старости поодиноких округів кинули ся з більшою енергією до початої акції і організація пішла скоршим ходом наперед. Так староста станіславівського округа Найсер видав д. 9 січня розпорядженне до окружного комісаря, яким був тоді Остерман і говорить в нїм от що: „Угорський повстанчий корпус впав до Буковини. Заряджена в. призидияльним розпорядженнем з дня 6 с. м. організація загальної оборони мусить після того безпроволочно зачати ся. Вам поручаєть ся безпроволочно

а навіть на її прошеннє генеральна команда рішила, що й провінціо-нальні „Руські Ради“ можуть і дальше збирати ся й по оголошенню военной облоги в Галичині, а то „зі згляду на вірний спосіб ми-слення руського народу, аби він не терпів на рівні з ворохобниками“ (розпор. № 709). Одначе про кожде засіданнє треба було зголошувати до військової або цивільної власти, щоби на нїм міг бути присутний офіцир або урядник (Зоря Гал. 1849, ч. 7).

¹⁾ Helfert, IV, 2, ст. 276.

удати ся до свого циркулу і там організувати оборону відповідно до доданої інструкції. При тім замічаю, що тим разом не може бути й бесіди про якесь приділення війська, бо через повстання місцева військова сила значно зменшила ся⁴. За те, що тикаєть ся фінансової сторожі, то інструкція наказувала й дальше користувати ся її помочю. Але тут цікаві вказівки на те, яким способом належить приступати до організування селян. „Зазив громад. каже інструкція, має відбувати ся при помочи зазивної промови, зверненої до самих селян. Роблять ся також заходи, щоб терен до того приготувало також духовенство. А що, як сказано, каже дальше інструкція, напад угорських повстанців вже виконаний, тому ви не маєте вже обмежувати ся на саме приготування, але жусите скоро й енергічно забрати ся до самого діла“. Дальше повтаряють ся звисні вже річи, яку ціль мають такі організації. Найперше треба недопускати до того, щоб у краю формували ся узброєні ватаги повстанців, щоби тутешні мешканці не подавали ніякої помочи мадярським відділам, а по тім треба ставити опір ворожим нападам. Що тикаєть ся першої справи, то треба наказати місцевим начальствам і громадам, щоб як найострійше виконували пашпортові приписи і для того уставили на відповідних місцях громадські варти.

По тих коротких вступних увагах іде тринайцять точок нової організаційної інструкції, що докладно обговорюють цілу ту справу. Одначе і та інструкція не була ще останнім словом, а наче субстратом до тих остаточних рішень, які мали запасти на спільних нарадах старостів округів, камерального радника і генерал-майора бар. Барка, що в тій справі навіть виправив ся був в південно-східний район Галичини. Вона має більше інформаційне значінне як для людей, що організували оборону, так і для самих селян, коли противно останній плян має чисто адміністраційно-статистичний характер. Поодинокі точки тої інструкції¹⁾ такі:

1) В округах коломиїським, станиславівським, стрийським і самбірським мають зійти ся на нараду старости округів, камеральний радник і генерал-майор барон Барко.

¹⁾ Заголовок інструкції такий: Instruktion zur Organisation des Aufgebotes aus der Landesbevölkerung für Sicherung der Galizisch-Ungarischen Grenze gegen Einfälle aus Ungarn (пор. бібл. Наук. Тов. ім. Ш, рук. № 19 п. в. „Рукописи Остермана“ ч. I, ст. 518.)

- 2) Поділити округ на циркули, дістрикти і громади.
- 3) Визначити, кілька людей, здібних до оружа має поставити кожда громада, дістрикт, циркул.
- 4) Уставити недалеко переходів на горбах алярмові знаки, які треба стеречи і в разі, коли би наступив оружний напад в Угорщини, запалити.
- 5) Визначити алярмові місця в громадах, дістриктах, округах, де мають збирати ся люди, здібні до оружа.
- 6) Визначити провідників з поміж війська, скарбової сторожі або жандармерії, при чім прийняти за правило, що до кожних 1000 узброєних селян має прийти відділ правильної піхоти.
- 7) Алярмові місця мусять бути близько угорської границі.
- 8) Докладно поучити громади про ціль тих заряджень, а ціль їх така, щоби оборонити майно й жите перед ватагами, що впадають до Галичини в ворожій намірі, а то видко з мордів, пожеж і руїн.
- 9) Поучити про ціль оборони границь і краю спеціально греко-католицьке духовенство, що стоїть найблизше до селян.
- 10) Щоб не алярмувати сільський люд і ввагалі всіх мешканців і щоб не викликувати непотрібного страху, то цілю спільної наради з громадами має бути: зарядити тільки такі приготування, щоб відповідно до одержаних вказівок могла безпроводочно відбутися концентрація сили.
- 11) Провідники узброєних селян відповідають як найострійше своєю особою за кожний вибрик сільського люду.
- 12) Зловлених повстанців приставляти під безпечною охороною до окружного міста.
- 13) Пан генерал-майор барон Барко визначить в кождім окружнім місті офіцирів і військо, яке буде приділене до узброєних селянських відділів.

Коли окружний комісар в станиславівськім окрузі Остерман дістав таке алярмуюче розпорядження, зараз дня 9 січня зачав свій уряд в громадах Делятин, Луг і Лойова. Одначе на другий день мусів, на виразний розказ старости станиславівського округу Найсера, всі свої роботи перервати. Чи і в иньших округах поступили старости так само, не знати то тільки певне, що розпорядження Найсера¹⁾ наказувало спинити організованне селяніждати дальших наказів. Що було причиною такого наглого звороту, годі на певно сказати; Найсер подає за причину добрі

¹⁾ З датою 9 січня 1849 р. див. *ibid.*

вісти з Буковини, що Бем завернув до Семигороду, або як казало розпорядження „da die in die Bukowina eingedrungenen Insurgentenhaufen bereits zurückgeschlagen wurden“. Одначе нам здасть ся більше певним те, що як раз тоді мав прибути до Станиславова в звісній цілі тен.-майор Барко і Найсер хотів забрати ся до діла, опираючись на вислідах запропонованої наради. І справді нарада незабаром зібрала ся і дня 14 січня цілий нлян організації селян був вже готовий в останній редакції.¹⁾ На другий день, 15 січня, розіслали його окружним комісарам.

Сам нлян²⁾ складав ся зі шістьох головних точок: 1) утворене бецирків, 2) визначенне провідників, 3) визначенне числа людей, здатних до оружа, 4) визначенне алярмових місць, 5) зазив до духовенства і громад і 6) визначенне роду оружа.

Цілий станиславівський округ поділено в пляні на пять округів; три з них — делятинський, надвірнянський і солотвинський лежали над самою границею і творили т. зв. першу оборонну лінію, два останні — богородчанський і тисьменичанський дещо подальше від границі і творили т. зв. другу оборонну лінію, або резервові округи. До трьох перших належало 30 громад, до двох останніх 27. Крім того до делятинського округу належав ще філіяльний постій в Микуличині з двома громадами. При кождім округу поданий в пляні топографічний опис з заакцентованнем важнійших доріг і карпатських проходів. Що тикасть ся визначення провідників для поодиноких бецирків, то головний провід обняли окружні комісари (в делятинським концептовий практикант Блонський і окр. комісар Остерман, в надвірнянським комісар Люц і окр. ком. Остерман, в солотвинським окр. ком. фон Ген, в богородчанським окр. ком. Модес, а в тисьменичанським окр. ком. Буркгарт); крім того визначено до проводу селянам в кождім округу по кількох людей з фінансової сторожи, по кількох лісничих і лісних з державних дібр, по кільканайцятьох узброєних людей з копальняної сто-

¹⁾ Вправді плян, що його уложено на нараді в Станиславові, тикасть ся тільки станиславівського округа і ми, на жаль, аналогічних плянів для трьох иньших округів поки що не маєм під рукою, одначе укладом вони правдоподібно не ріжнили ся від станиславівського. Тому, гадаємо, що на основі пляну оборонної організації в Станиславівщині можна виробити собі приблизний образ аналогічної впрочім організації в иньших округах.

²⁾ Оригівал пляну див. Додат. № I.

рожі і фабричних робітників, а також старших висулужених жовнірів. В делятинському і надвірнянському окрузі призначено до тої цілі по кількадесять гірських стрільців, а в богородчанському навіть начальника лисицької народної івардії.

Число селян, втягнене в організацію станиславівського округу, було досить значне. Згадана нарада, опираючись на статистичних цифрах порішила, що як раз половина загального мужеського населення придатна до оборони. І так 7 громад делятинського округу виставило 2.900 людей¹⁾, 10 громад надвірнянського 4.250 людей, 13 громад солотвинського, 3.580 людей, 17 громад богородчанського 4.830 людей²⁾ і 10 громад тисьменичанського 2.250 людей, — разом цілий станиславівський округ виставив **17.810** людей, що в тих часах уважалося поважною силою. Що тикаєть ся алярмових місць, де в разі алярму мали збирати ся селянські відділи, то їх визначено в кождім центрі округу; опріч того рішено друкованою прокламацією завізвати до тої організації духовенство і громади. Також за оружем не довго питали; хто мав рушницю або спис, той і виступав з ними до борби, а хто не мав такого оружа, той закладав на держак косу або сокиру. Амуніцію мала дати станиславівська бригадна команда.

Таким менше-більше способом переводила ся оборонна організація також в иньших округах. Розумієть ся, що старости поодиноких округів і окружні комісари не могли ждати аж на той останній плян. Пильна потреба оборони границь примушувала їх забрати ся до роботи далеко скорше і перевести оборонну організацію. Сей останній плян, то тільки завершенне організаційної акції, що відбувала ся вже довгий час перед днем 14 січня. Що воно було так дійсно, про те свідчать дописи з угорської границі. „Вже давно заходили до нас поголоски, пише кореспондент „Новин“ (1849 р., ч. 3), що Угри хотять до нас загостити. Тепер та поголоска починає ставати ся правдивою і звернула увагу нашого висшого правительства. Що день побільшає ся в нас число стражників і жандармів і що день надходить більше війська до Климця, найпершого села від Верецьких висших, угорського місточка під Бескидом. Від 10 с. м. (допись писана в січні) узброює циркуловий комісар всі наші

¹⁾ Тут в самім пляні зайшла якась похибка; або автори пляну эле додали цифри поодиноких громад, або котрась ві самих тих цифр неправдива (див. Додат. № I.). ²⁾ Така сама похибка.

села". Те саме говорять дописи „Зорі Галицької“, те саме видно зі звісток про перші мадярські напади зараз на початку 1849 р., коли то вони зустрічалися зі сильним опором з'організованих селян. Вкінці дня 11 січня після вже Гамерштайн звістку про ту організацію до Відня, де незабаром оголошено таке в 15 бюлетині армії; „цілими рядами, говорить ся там, напливають ті жваві селяни, щоби підширати військо і грозять смертю і знищенням кождому, хто показав би себе ворожим для правительства або пробував впасти до краю“.¹)

В другій половині січня 1849 р. оборонна організація селян була покінчена на цілій лінії східно-галицьких Карпат.

II.

Заки перейдемо до детальнішого перегляду поодиноких мадярських нападів на галицькі села і самої оборонної акції з'організованих селян, киньмо оком ще раз на цілу організацію взагалі.

„Знаєте вже о тім, каже богородчанський кореспондент „Зорі Галицької“²), що в цілім нашім краю в горах і під гори з'організований лянштурм. В кождім селі, що належить до лянштурму, мусить кождий від 20—50 літ бути узброєним і на даний знак має збирати ся на визначене місце; в кождім селі є один командант, а кілька або кільканайцять сіл мають свого надкоманданта і становлять один лянштурмовий округ. До округа Богородчан належить більше чим 10 сіл, що можуть виставити більше чим 5.000 людей.³) Нині⁴) походили ся вони всі узброєні в піки і коси і ждуть на генерала, що їх має переглянути. Уставлені всі в рядах на вільнім місци. Досить значний відділ війська становлять мійські хлопці; вони мають свої прапори і бубни; є також відділ стрільців зі 100 людей. Хоч слота, сніговиця з дощом, всі живі і веселі; мало не на всіх лицах можна вчитати радість і задоволення. Присутний при тім окружний комісар оповідав, що в горах на делятинській гостинці, що веде на Угорщину, стоїть крім лянштурму ще 1.000 стрільців Гуцулів і маємо одну гармату, ви-

¹) Helfert, II, зам. 132.

²) Зоря Галицька, 1849, ч. 15.

³) В дійсности до богородчанського округу належало крім самих Богородчан ще 17 сіл, що разом могли виставити 4.830 людей (пор. додат. № I).

⁴) Допись має дату 16 січня.

ляту в Станиславові нашим Дуткевичом¹⁾; тому чуємо себе досить сильними ставити опір кожному нападові зі сторони Угорщини“.

Так само описує ту організацію иньший кореспондент „Зорі Галицької“ з нагоди її розв'язання.²⁾ Забурення на Угорщині, каже він, викликали в сусідних краях понад угорську границю такі урядження і приготування, про які дальші околиці ані не чували. І наш край понад границею Угорщини представляв в останніх часах зовсім иньший образ, як його подальші околиці. Бо коли з причини проголошення стану облоги всі мешканці цілого краю були примушені зложити оружжя, то в горах і на підгір'ю стало ся противне. Всі мешканці дістали наказ узброїти ся чим хто міг. Селяни не потребували шукати довго за оружжем: понабавали коси на дручки і мали в руках готове оружжя, страшнійше від багнетів і кожної иньшої ручної зброї. Міщани і Жиди посправляли собі піки, бо від лянштурму були вільні тільки ті, що мали 50 літ, а також урядники і денні зарібники“. Дальше говорить автор про причини, що викликали потребу селянської оборони, а про які ми вже згадували висше. Але щоби та оборона, каже дальше, могла відповісти своїм цілям, треба не тільки щоб був порядок, але щоб усі могли як найскорше зібрати ся на одно місце. Тому оборона була поділена на округи з одним надкомандантом в окружнім центрі. Такі округи складали ся звичайно з 10 до 14 сіл. Кожде село чи місто мало свого команданта і офіцерів, відповідно до числа узброєних людей, а також десятників, п'ятдесятників, сотників. Кожде село висилало до окружного центра щоденно одного або двох узброєних людей на т. зв. ординанс, щоби, коли будуть які особні розкази від надкоманданта, доносили їх до командатів в селі. В кождім селі була також варта, що стримувала переїзджих через село, а незнайомих питала про пропускові листи (пашпорти). Крім того від самої границі були від села до села повиставлювані стовпи тривоги, пообвивані соломкою і позапускані живицею і смолою. Вони були призначені на те, щоби, коли зближить ся ворог, їх запалити і подати як найскорше знак тривоги узброєним селянам; тоді всі були обов'язані збирати ся до свого окружного місця.³⁾ Тим способом в одній годині могли бути

¹⁾ Про цікаву історію з тою гарматою і Дуткевичом див. дальше.

²⁾ Зоря Галицька, 1849 р., ч. 88.

³⁾ На даний алярж мали найперше збирати ся на аляржовім місці, а потім бігли всі до загроженого місця.

повідомлені всі села на кілька миль від границі про напад ворогів і збічи ся до визначеного місця. Тому коло кожної такої тики стояла день і ніч варта з наказом, щоби, коли побачить наблишшу тикю запалену, зараз запалювала й свою.

„Місто Богородчани, каже дальше автор, було також одним з таких центральних місць для одного лянштурмового округу. Кожде село становило осібний відділ; більші мали свої хоругви, в містах були і тарабани. Узброєні в рушниці і зібрані зі всіх сід становили осібний відділ стрільців; навіть був відділ кінноти. Всі відділи богородчанського округу збирали ся в Богородчанах тільки два рази; перший раз незабаром по своїм заснованню¹⁾, щоби їх переглянув станицлавівський генерал-командант, другий раз, коли відбувало ся їх розв'язанне.

Дуже цікаву характеристику тої селянської оборони подає сучасник і наочний сьвідок А. П. Ш(анковський) в своїх споминах п. з. „Воспоминанія изъ недавной бывальщины“.²⁾ „Мадярам вело ся, каже він, що раз більше щасливо, а наші армії були виперті на захід аж по Дунай, а на північ аж під самі Бескиди. Часи ставали чим раз серйознійші, а то коли рознесли ся слухи, що шайки польських лєтїонарів, получені з мадярськими гонведами, мають намір перебити ся через карпатські просмики, впасти до Галичини, оголоченої майже зі всякого війська, і викликати ворохобною в цілім краю, від Вислока аж по Збруч-ріку.³⁾

— Аж тепер ми пропали! — сказав пан староста в С(таниславіві) до тамошнього руського пан-отця, тодішнього предсідателя „Руської Ради“.⁴⁾

— Погодїть, пане старосто — відповів йому пан-отець зовсім спокійно — Бог батько і Пречиста мати не дадуть загинати!

¹⁾ Дня 16 січня 1849 р.

²⁾ Родимый листокъ (Чернівці), 1880 р., ч. 7.

³⁾ Ті спомини автора-сучасника, то найліпша характеристика галицьких Русинів в 1848—49 років. Заскочені важними історичними подїями, без ніяких досьвідів в політичнім житю, мали вони відограти ролю горожан, хоч в душі були наївними дїтьми. Тому й така карикатура війська, про яку згадує автор в високій степені імпонувала тодішнім руським політикам, а вже найбільше комічна „гарматура“. Про сю справу поговоримо незабаром окремо.

⁴⁾ Парохом в Станиславіві в 1849 р. був о. Петро Шанковський (див. Schematismus, 1849 р., ст. 66).

— Впрочім — додав предсідатель „Руської Ради“ — що думаєте про наш ляндртурм, що його з'організованне предложили правительству, на що воно з подякою згодило ся?

— Га! Зробило ся все, що було треба і можливо — відповів на те пан староста. — Я порозсилав по всіх громадах нашого циркуду ляндртурмів¹⁾ з палетами, але признаю ся щиро, що не покладаю великої надії на нез'оружених селян, хоч би збрало їх до 10.000. Бо що-ж можуть вони зробити проти правильної армії, що має піхоту, кінноту, а передовсім артилерію!

— Якось то буде, пане старосто — закінчив бесіду панотець. — Коли-ж буде перегляд тої нашої народної армії на левадах коло Богородчан, то не забудьте запросити всіх начальників наших урядів, а передовсім пана камеральрата Жулавського, знаменитого патріота, котрому нераз приходять гарні гадки. Може бути, що його добра рада причинить ся і тепер до ліпшої організації нашого ополчення.

„В чотири дні пізнійше, говорить дальше згаданий автор-сучасник, відбував ся перегляд „ляндртурму“ на голоці за Богородчанами. Всі т. зв. гонораціори міста С. зі старостою по переду виїхали йому приглядати ся. Прибув також нарочно висланий зі Львова генерал з якимось старим капітаном, якому поручено команду над тою армією, коли би Мадяри хотіли напасти до Галичини. День був гарний, осінний, з малим приморозком. О 9 годині рано мав відбутися перегляд і дефілада зібраних селян. Памятаю то як нині, каже автор, і ніколи не забуду того вражіння, яке зробило на мене і на присутних Німців то перше народне ополчення в Галичині.

„На правім крилі уставлено зверх 300 Гуцулів з рушницями через плечі, на маленьких, гірських кониках, котрими проводили уніформовані гайдуки з камеральних дібр. Коло них стало коло 600 піших Гуцулів і Підгірян, що були з'оружені то своїми власними гвинтівками, то старими жовнірськими карабінами з кремінем, то стрільбами, відібраними польській гвардії. Вони були поділені на шість сотень, котрими проводили камеральні лісничі. Дальше уставило ся в трьох рядах до 8.000 селян, поділених вже не на сотні, а на громади, і кожним таким відділом проводив селянин, висулужений жовнір, котрому пе-

¹⁾ Ляндртурми — тодішня циркулярна прислуга, з'організована на військовий лад.

ревішено через плечі старий капральський тесак з арсеналу у Львові.

„Дивно-чудно, оповідає дальше автор, виглядали ті ополченці в різнобарвних сіраках, то з косою, застромленою на шторц, то з пікою, яку на борві виконав сільський коваль, то зі сокирою в руках. Також на лівім крилі уставили коло 400 селян на конях. Були то селяни з рівнин, з'оружені в коси або списи,

„По перегляді фронту генералом, старостою та иньшими достойниками, і по короткій промові старости до зібраних проціль того ополчення, сів капітан зі Львова на коня, а звелівши уформувати чотирокутник, вияснював селянам якоюсь каліченою чехо-польсько-словацькою мовою цілий воєнний плян на випадок появи Мадяр. О скільки собі пригадую, говорив він між иньшим, щоби в кождім селі, починаючи від Микулинець аж по Галич, поуставлювано віхи, обкручені соломною і вимочені в смолі.

„По його промові, — цитуємо дальше слова автора, — почала ся дефіляда. Велику несподіванку для всіх зробив пан-отець зі Старих Богородчан.¹⁾ Сивенький як голуб, повний собою і високого росту, сів, убраний у фелон, на білого коня і, з величезним хрестом в руках, станув перед „ляндштурмом“, уставленим до походу. На команду „Marsch!“ зятагнув він сильним своїм голосом церковну пісню „Пречистая Діво Мати“, а ополченці, присутні св'ященники і народ почали і собі єшпівати. Так розпочала ся дефіляда, а пісня заступала місце барабанів і військової музики. По пісні „Пречистая“, в котрій старий текст „буді всім вам оборона, просить Литва, Русь, Корона“ замінено на „Царская Корона“, єшпівали ще і „Мир вам брата“, а вкінци на загальне розвеселенне загудів послідний відділ кінних селян з лівого крила „Машерують швалі жери, щаслива їм дорога“.²⁾ Дефіляда тривала більше як годину, почім ополченці розійшли ся домів, а панове зі С. удали ся на вино до першої богородчанської гостиниці.

— А що тепер скажете, пане старосто, про наше ополчення? — почав знов розмову предсідатель „Руської Ради“ в С(таниславові). — Не правда-ж, що йому не можна нічого закинути. Є і піхота і стрільці і кіннота, а навіть відділ вій-

¹⁾ О. Мик. Кропельницький (пор. Schematismus, 1849, ст. 68).

²⁾ Народна пісня (див. Я. Головацькій, Нар. пісні, т. I. стор. 145).

ська, якого в нашій армії нема, хоч Французи і Росіяни давно його мають, є стрільці на конях.

— Правда — сказав урадований староста — ополченне руського народу перейшло мое сподівання, особливо коли капітан зі Львова привіз зі собою небогато старих карабінів в арсеналу і декілька рушниць, відібраних „народовій“.¹⁾ Та я все кажу, що йому не достає ще артилерії, і одна гармата, поставлена над вузким просмиком за Делятином, з'уничила би похід кількатисячної мадярської армії.

— То правда — притакнули всі — але де взяти артилерії, коли у Львові нема вже ні одної армати. Всі позабірвали на Угорщину.

— Не журіть ся панове! — відозвав ся голос камеральрата Жулавського — до тижня буде наш лянштурм мати свою артилерію. От послухайте, як ми то зробимо: Є в нас на подвір'ю дві старі армати, які врили ся вже до половини в землю, а які ви, пане старосто, сконфіскували були в 1846 р. в якомсь шляхетським замку. Не були вони призначені до революції, але тримав їх гордий Лях як намятку з татарських часів. Одну з тих армат виберемо. Як нею давніше Ляхи проганяли Татарів, так ми будемо тепер їх гонити, коли в Мадярами захотять до нас загостити. Стельмах Левицький доробить ляфету, лякерник Заклинський помалює, а наш чесний переплетчик Дуткевич, що служив при артилерії за фазрверкера, може ним і тепер бути. І так, сіромаха, від коли вивісив руську напись над своїм варстатом, не має майже ніякої роботи. Ляхи мстять ся над ним і хотять його знищити. Він в нашій городі першою жертвою австрійського патріотизму.

— Так промовив, — каже автор, високий урядник, Лях з роду, але душею і тілом „Schwarzgelber“, якими були всі тодішні Русини, так що, як видно з його бесіди, поняття „Русин“ і „австрійський патріот“ зовсім ідентифікували ся.

Розумість ся, всі зібрані на те згодили ся і навіть зачали збирати складку на монтованне старої польської шмитовниці і на умундурованне будучих артилеристів. В тій складці взяв навіть участь значним датком багатий швець Станислав Галинський, з роду Поляк, але, як каже автор, великий приятель Русинів і правительства.

¹⁾ Народній польській гвардії.

Зараз на другий день забрав ся Дуткевич до роботи. Він витягнув одну з армат, що стояли на циркулярнім подвір'ю і став дуже пильно заходити ся коло її віднови. Крім того ходив цілими днями по місті і шукав за артилеристами, яких найшов вкінці в особах шевця Пікевича, ковбасника Луцика і сторожа зі Седельмаєрівського бровару, Когуत्याка. Між тим Левицький заходив ся коло ляфети, а старенький Жид, кравець Гавзер, шив днем і нічю артилерийські мундури.

„В два тижні по богородчанській ревії, оповідає автор, гармата з прислугою і фаєрверкером стояла перед руською церквою, вижидаючи благословення і церковного посьвячення.

„Був то день для цілого города С., з виїмком декількох польських патріотів, що в часі облоги мусіли сидіти тихо, дуже сьвяточний. Ученики були увільнені від шкільних годин, а урядники від урядовання; одні і другі зібрали ся в повній параді перед церквою. Гарно вичищена армата зі синьо-жовтою ляфетою стояла перед дверми храму, звернена мов би вмисне на давну біло-червону стражницю польської народової гвардії. Всі були повбирані в мундури голубої краски зі жовтими вилогами і в шарі шаравари. Дуткевич мав при боці довгу драгонську шаблю, а прислузі дали т. зв. поліцейські копистки. На голову позатягали наші каноніри чорні баранкові шапки зі жовтими суконними верхами. Чи се для того, каже автор, що нігде не можна було дістати синіх баранів, чи може для того, щоби показати сьвітови, що се австрійсько-руські каноніри — хто його знає. Були то давні часи, говорить дальше, і ми були сьвідками, як один руський академік ходив по львівських валах у фрак і руській шапці на голові. А коли за се даяв його пок. професор теології Геровський, він відповів йому холодно: „Не сердіть ся отче! Моїм стром обявляю всім, що я австрійський Русин!“

„На конвій для армати відкомандирував Жулавский одного оберавзера і 8 ревізорів від фінансової сторожі, що уставили ся коло неї в двох рядах.

„Вкінці вийшов С—ський декан в супроводі пів деканату сьвященників, посьвятив армату, промовив декілька патріотичних слів, відсьпівав молебен, відправив чин „на брань ідущим“ — і церемонія покінчила ся.

„Зараз заиряг грубий Жид-візник Фішель свою найліпшу чвірку і „гарматура“ — як її прозвав народ — рушила в дорогу з Дуткевичом, прислугою, ревізорами і з цілою церковною

процесією разом зі сьвященниками і всім зібраним народом. Ми відправляли її, каже автор, яж до шпиталю на брукованій улиці, т. є. аж за місто і знов сьпівали через цілу дорогу то „Пречистая Діво Мати“ то „Мир вам братя“.

„Попрацавшись зі сердечною гарматою, канонірами і коновом, ми довго ще дивили ся за ними, поки вони вкінці не зникли нам з очий. Ми вернули ся домів з тим вдовolenнем, яке дає чоловікови, безпечність, спокій і почуте виповненої горожанської повинности; а Німці все говорили між собою: „Dieses treue, loyale, biedere ruthenische Volk, wer hätte es je gedacht?!“

І справді...

Руські селяни готові були на все відважити ся, щоби тільки оборонити державу і цісаря. Вони, як потверджує лист з того часу одного офіцера з коломийського округу, поміщений в урядовій „Wiener Zeitung“, відбували з невтомною ревністю трудні засідки на пограничних проходах, а найбільше при тім мав визначити ся баталіон руських стрільців (ruthenische Bergschütze).¹⁾ Громадські варті відбували завсіди з охотою і вправою без найменшого нарушення публичного спокою; коли був алярм, завсіди збирали ся в великім числі, а коли не було кого в дома, заступала його жінка або хлопці. Цілий наряд був одушевлений до цісаря.²⁾ При оклику „то робямо для нашого цісаря“ кождий від старця до дитини був готовий на кожду жертву.³⁾ Коли треба було сіна, то його приносили муштини

¹⁾ Баталіон руських стрільців складав ся зі 6 сотень, стаціонанованих: у Львові, Бережанах, Самборі, Коломні, Станиславові і Стрию. Той баталіон брав участь в обороні границь тільки короткий час, бо незабаром вишагрував на Угорщину. Цікаву його історію подамо в недалекій часі докладнійше.

²⁾ Цікавою супроти того виходить отся записка з 1849 р. в дневнику о. Дуткевича, сьвященника з Росільни (богородчанського повіта — давнього станиславівського округу): „30. Januari: ...heute bei der Ankunft des Kreiskommissärs Hehr [...] wurde das Alarmzeichen gegeben, worauf sich zur Probe der Landsturm gesammelt hatte — die Landleute zeigen keine Energie, zu allem sind Sie apathisch — der Kommissär sollte an dieselben eine Anrede gehalten haben, was unterlassenn war — etwas unter der Nase gemurmelt, und dazu noch polnisch — was keinen Eindruck machte. (Записки Наук. Тов. ім. Ш. Т. LII. Miscell.: З дневника гр.-к. пароха 1848—50 рр. ст. 8).

³⁾ Те одушевлення селян до австрійського цісаря доходило часом аж до комізму. Так пр. коли у Відні забили міністра війни Лятура,

і жінки по найбільшій часті безплатно, а коли в місяці жовтня прийшла виплата, зложили значну суму на руських інвалідів з полку Парма. „Що дають, не є для них жертвою, каже згаданий лист, тільки жалують, що більше не можуть дати...“

(Далі буде.)

якого з нараженням свого життя боровив галицький Русин Кирило Вінковський, то селяни в Мечишова, недалеко Бережан, зібрали між собою в тої нагоди складку 28 вр. 30 кр. (sic!) і постановили післати ті гроші в дарунку для цїсаря в доказ своєї любови, вірности і підданства. Осібна депутация під проводом вїйта Панька Кузьмини занесла ту суму до команданта військової залоги в Бережанах. Командант післав гроші до міністерства вїйни, а воно повідомило про се цїсаря. Незабаром в „Wiener Zeitung“ була оголошена подяка („Зоря Галицка“, 1849 р., ч. 5.).

Козаччина на переломі XVI—XVII в.

(1591 — 1603).

Написав Василь Доманицький.

XI.

Почала ся облога. Два тижні приступали до козацького табору Поляки, але кождий раз відбивали їх з чималими стратами. Але й козакам треба було якось добувати для коней і худоби пашу: щоб вигодувати таку масу коней, треба було виганяти їх на пасовиська, а Жолкевский з усіх сил старав ся поморити голодом козацькі коні, бо знав, що козаки піші не уміють тай не можуть так бити ся, як на конях. Скоро потім у козаків почало бракувати і провіянту, сьвіжої води і головносоли. Був кінець мая і спека була неможлива.

Щоб як мога більш допекти Полякам і мати змогу пасти коні, козаки робили часті вилазки з табора, ставали на герць в деkim в Поляків, заманювали їх до табору свого і тут убивали, засівши в рушницями в ямах. Таким чином підстрілили Дмитра Полубенського (з роти Ходкевича), — прострілили йому руку, а також старосту житомирського — Семена Дениска. Поляки почали бути обережнішими; частина їх війська була на сторожі, а друга — не впазила ніколи з коней, хоч коні ледви вже стояли на ногах. Самі жовніри терпіли недостачу в провіянті, який привозили здалека за дорогу ціну, а ще більше терпіли від згаги: вода хоч і була, але каламутна, тепла, а сьвіжої зовсім не було.

Але й становище обложених чим далі, тим ставало тяжче. Помочи не могли ждати ні звідки, в стані — багато убитих і ранених, коні гинуть від нестачі паші, цілковитий брак провіанту, соли, — нема чого їсти й пити: в копанках, які викопували козаки, була лише болотяна вода. Вилазки почали робити ще з більшим озлоблєнєм. 28 мая кілька сот козаків напало на обоз Струся, на поміч якому прийшли роти Бекеші, Собєского і Ружинського; гнали ся вони за козаками аж до табору і кількох убили; з боку Поляків загинув Ташицький, поручник Бекешової роти, а також Пеньковський та ин. Козаки узяли в полон двох Поляків і одного посадили на палю, другого четвертували. Озлобленє досягало крайніх границь. Козаки не давали неприятелеви покою ні в день, ні в ночи. Трудно було сказати, на чиему боці буде перевага. Але Поляки могли завжди одержати підмогу, тоді як козакам сього не було відки ждати. Правда, недалеко, при усті Сули, стояв Підвисоцький, але він не міг лишити на загибель човнів і пройти сухопутєм.

Тимчасом в козацькому стані почала ся незгода; утворили ся дві ворожі партії — Наливайка і Лободи, счинив ся бунт, і Лободу вбили — ніби за зносини з гетьманом польським, що справді вів пересправи з одним лише Лободою, якого Поляки вважали більш податливим; иньші кажуть за те, що „jakoby miał być zycziwym wojsku krolewskemu“¹⁾ — тому Наливайківці і обвинуватили його в тому, що він хоче продати козаків. Але на місце Лободи обібрали не Наливайка, але Крємпєского, — знову, очевидно, перевагу узяв запорожський елемент. Таким чином надії Наливайкові на булаву не здійснили ся, а сторонники Лободи затаїли злобу, і незгоди не перестали і по виборі нового гетьмана.

Вилазки тимчасом почали робити ще частійше. Другого дня зробили напад на угорську піхоту, двох Угрів убили, а угорці зі свого боку кількох козаків і загнали усіх в табор. Тому що козаки почали робити вилазки мало не що години, то Поляки нарешті оточили їх табор з усіх боків. Табор був щічно збудований і атакою узяти його було майже неможливо; лише дякуючи спеці і бракови житєвих припасів в козацькому таборі побільшила ся смертність, трупи заражали повітря, і се давало Полякам певність, що в такому стані козаки довго не витримають. Жолкевський дав наказ підійти до самих окопів; ці-

¹⁾ Bielski, Dalszy ciąg, 278.

лий тиждень не злазили Поляки з коней, день і ніч стерегли табор — як би козаки з розпуки не рушили усім обовом, а також і наглядали за Наливайком, щоб він зі своїм відділом не утік через річку. Він уже наміряв ся кілька разів, пробував проскочити через польське коло, але без удачі. Проте не вважаючи на всі заходи — табору козацького не могли взяти приступом: Жолкевському бракувало великих польових гармат, з яких можна було-б далеко стріляти — так щоб влучити в середину табору. Вправді прибув подляський воєвода князь Заславський з трьома сотнями сьвіжої кінноти і з польовими гарматами, але ними не можна було причинити козакам великої шкоди. Тому Жолкевський післав у Київ за гарматами. 4 червня вони прибули, і тільки тоді Поляки одержали надію, що вівьмуть гору. Облога почала ся з двох боків. З одного поставили гармати, привезені з Київа, з другого — польові гармати князя Заславського¹⁾. Почали обстрілювати табор і за два дни убили 200 люда і масу коней. Розумієть ся, се ще більше відбирало бадьорости у обложених, а особливо як до сього ще додати брак їжі, води і палива (розбивали на тріски вози). Жінки, як більш слабії, умирали; трупів не ховали... А до того ще й ненастанні сварки між старшиною, неспокій між козацтвом.

На 8 червня призначена буда на козацький табор атака. Тому що піхоти у Поляків було мало, Жолкевський звелів кінним злізти з коней і йти пішки. Ледве розсвіне — вони повинні були ударити на табор. Тимчасом в стані козацькому

¹⁾ Про польську артилерію під час боротьби польського уряду з козацтвом маємо досить докладні відомости. В р. 1595 і 1596 на „wyprawie“ проти Наливайка було 15 пушкарів, що брали по 10 зл. і 25 помічників, яким платили по 6 зл. на місяць. Під артилерією було 120 коней: „Vectoribus ad devehendum tormentorum circa castra conductis cum Cosacos insequerunt, ab equis 20, septimanatim in quemlibet per fl. 2 gr. 12, a die 1-a Aprilis ad diem 15 Julii 1596 dati per Dnum notarium fl. 672. Потім, з 15 липня треба було вжити 120 коней, qui tormenta ac alias necessitates bellicas castra committendo devehent“. Пороху було закуплено 15 камнів по 7 зл. На олово, іготи, сірку, заступи, лопати і т. п. видано було 309 зл. Старшим над гарматою — „primarius praefectus tormentorum“ в сій війні був Валіцький, який одержував по 30 зл. на місяць. (Górski, Historia artillerii, 82 і прим. 98 на ст. 275). Мабуть се той самий Валіцький, що в грудні 1593 р. удавав із себе tribunus cosacorum“ (реєстрових) перед Матвієм Вакером, послом цісаря.

скликали „раду“, на якій бачучи що все одно усі мають загинути, постановлено було видати Полякам Наливайка, Шаулу і Шостака, аби лише усіх решту пустили на волю. Наливайко, почувши про таку постанову, почав відбивати ся від козаків разом з кількома своїми сторонниками. „Не пустимо, кричали йому з усіх боків, ти нас довів до такого лиха, то і скоштуй разом з нами!“ В таборі счинив ся такий крик, що чути було навіть в польському стані. Поляки, сівши на коні, зараз же оточили табор. Козаки ударили в бубни і сурми і заявили, що вони видадуть польському гетьманови своїх провідників. Перед вечером Поляки вже готові були кинути ся в атаку, але козаки вхопили Наливайка саме в той момент, як він скочив у рів і хотів утікти, прорвавшись через польські лави, і 8-го рано відвели його Жолкевському. Гетьман польський зажадав від них виконання ще й иньших умов. Гайденштайн оповідає, що багато з Поляків радили для прикладу і постраху на будуче геть винищити козаків, але гетьман знаючи, що одчай може довести до усього і узявши на увагу те, що в козацькому стані було коло 8.000 люда, не лічучи жінок і дітей, які „могли-б дуже придати ся Річі Посполитій, коли-б для неї захотіли служити“, постановив покінчити сю справу миролюбно; він запропонував козакам умови, на яких він може дати їм свободу. Умови ці були такі: 1) нехай зараз же розходять ся до дому і без королівського дозволу ніде не збирають ся, 2) нехай видадуть привідців бунту, яких він скаже, а також хоругви та иньші військові знаки, прислані чужоземними володарями, гармати, кулі, порох та иньше військово знаряде, 3) нехай вернуть пограбоване майно, а скарб свій віддадуть польському війську, 4) нехай пустять усіх польських бранців, 5) нехай повернуть підданих їх панам.

Вислухавши се, козаки заявили, що вони все готові виконати, але видавати товаришів не згідні і будуть боронити ся до останку. Видати підданих панам — се значило віддати половину козацтва на катування розлюченій шляхті. „Ми будемо боронити ся до останньої хвилі!“ „Бороніть ся!“ — відповів гетьман, і в той же момент Поляки оружні кинули ся на козаків, не давши їм вернути ся в табор; вони так раптово ударили на них, що козаки не встигли узяти ся до зброї, і так нещадно рубали їх, що, по словам Бельского, на милью чи більше лежав труп на трупі. З 8.000 лише 1½ тисячі під проводом Кремп-

ського успіло вихопити ся і утікти в степ¹⁾. Можна гадати, що він встиг получить ся з атаманом Підвисоцьким і разом з ним пішов на низ у Січ. Бельський оповідає про нього, що пішовши за пороги, він сидів там смирно і жадного „лиха“ не замишлював.

Поляки узяли в полон 12 визначнійших козаків²⁾, 24 гармати³⁾, кілька зіпсованих рушниць, бубни, срібні літаври, булаву (також срібну), пару срібних котлів, хоругви, одержані козаками від Рудольфа (пара), Максиміліяна (одна) і семигородського князя (одна). Але скарб козацький показав ся незначним, головним чином „турецьке добро“, яке оцінювали в 4000 польських золотих. Коли прийшло ся винагороджувати жовнірів за понесені ними „шкоди“, почав ся нелад: жовніри стали обдирати козаків. Гетьман кількох покарав і сим заспокоїв усіх. Пани все-ж таки побрали своїх підданих, що лишили ся живими після Солоницької різні⁴⁾.

1) Heidenstein чомусь оповідає, ніби „Krempskiego wolno puszczo, żeby swoich rozpuścił i do domu odprowadził“, — неможлива якась великодушність і довіра до козацького привідці.

2) Звичайно літописці показують лише 5 (Бантиш-Каменський 6, Бельський 7), а власне: Наливайко, Шаула, Шостак, Панчоха і Мазепа, та ще у Бантиша-Каменського (Вид. 3, ч. I, ст. 154—159) Кишим. Але в більш певних історичних джерел (днєвн. Велевіцького, в Scriptor. rer. Polon. VII, 215, 235) знаємо, що в Варшаву приведено їх аж 12. Про Мазепу, взятого в числі 12 інших, згадують українські літописці, зовуть його Федором і іменують полковником (Самовидець, передмова, 3; Ригельман, 29; Грабянка, 25; Історія Руссовъ, 29 — тут він навіть „полковий судія“ (sic!)).

3) У Heidensteina чомусь 21, а за те в „Zbiór pamiętników historycznych o dawn. Polsce“, II, 169, аж 40.

4) Про Солоницьку різню загально оповідає, певно на підставі реляції самого Жолкевського, король Жигимонт в наданню останньому Бошиполя і Горошина (в лютому р. 1597): (Жолкевский) для милости насъ пана своего и отчизнѣ своее важил се провадити малые войска наши за Днепръ и тамъ ажъ у Александрова (Лубен), килка десять миль за Днепромъ, при самой границѣ Татарской на Шоломицѣ, то тамъ козацтво людей свовольныхъ в ремесле рыцарскомъ добре вышвѣчоныхъ и одважонныхъ догонивши, кгда ихъ вколо обогналъ а не давши се имъ роспростерти, всѣ фортели ихъ военные справою, делностою а чулостою своею не безъ наторгненія здоровья своего до землєня и стрвоженія привелъ. оные за божою помощою розгромилъ, побилъ и ввитежилъ, а старшихъ ихъ живо споймавши, з дѣлы и зо всѣмъ нарядомъ военнымъ до насъ з великою славою своею и вдячностою нашою королевскою привелъ и отдалъ, панства наши украинные волные и безпечные одъ нихъ учи-

Тимчасом Жолкевському донесли про поводжене Каспра Підвисоцького, що стояв на Дніпрі. Підвисоцький пробував усяких способів, щоб прийти на поміч козакам до Лубен, але се було неможливо, бо скрізь була поставлена польська сторожа, і він одного разу мало не попав ся їй до рук. Не маючи змоги добратися до Лубен, він почав палити та руйнувати бережні села і місточка, щоб сим відтягти Поляків від облоги. Жолкевський написав підстарості черкаському, того часу — Кирику Ружинському, щоб він повідомив Підвисоцького про капітуляцію козаків і здержав його від лиха, бо коли не втихомириться ся, то він сам піде проти нього з військом. Підстароста вислав сей лист Підвисоцькому, який тоді стояв 7 миль від Черкас. Одержавши лист, Каспер скликав „раду“ для відповіді Жолкевському, і на ній постановили вислати до нього лист з запевненнем в вірности королю і Річі Посполитій. Післанець зустрів Жолкевского, коли той вертав ся з походу, аж під Києвом. Гетьман хоч і мав підставу покарати Підвисоцького, але одно, що йому не хотіло ся ще мучити військо, а друге (що важнійше) — у нього не було таких човнів, на яких би він міг дігнати Підвисоцького. Тому він дав йому спокій¹⁾.

За кілька тижнів, в липні, Жолкевський з бранцями і іздобичею прибув до Львова і передав Замоїському узяті ним у козаків 18 армат (лише більші взяли), хоругви Рудольфа, Максиміліяна і Баторія, Наливайка з 12 иньшими „старшими“, а Замоїський усі сі трофеї відіслав до короля²⁾. Виконав се

нилъ и успокоилъ, а тѣми всѣми поступками своими ни в чом не последилъ, але еще возобвилъ давныхъ и зацѣлхъ заслугъ славныхъ предковъ своих...” (М. Грушевський, Матеріали до істор. ков. рухів 1595—6 рр. Зап. Н. Тов. ім. Шевч. т. XXXI—XXXII, ст. 23).

¹⁾ Що Підвисоцького справді пушено на волю без жадних умов з Жолкевским, свідчить лист Претвича до гетьмана Нечковського (на Запорозжі) від 10 липня того-ж 1596 р., де той пише: „Kasper niech się pusc nie boy, ya go na szję bioreę y slubuyeę“ (Listy Żółkiewskie-go, 82).

²⁾ Про се маємо згадку в листі Яна Замоїского з 27/VII (з Бірки): „іхали до його кор. мосці послы з війська того зі знаками „rosługi“ тої проти козаків з бранцями, хоругвами і гарматами. Пан староста браславський (Микола Струсь) повинен був мати промову до короля (Arch. Radziw. Script. rer. Polon., VIII, 119). А ще ранійш до вислання трофеїв побіди до короля Замоїський оповідав післанцеви кардинала Гаetano-Ваноцці, легатови папи Климента VIII в справі притягнення кор. Жигимонта до ліги проти невірних, що хоругви і знаки ці-

шляхтич Петр Порембський, ротмістр піхотний, який 13 серпня відставив усе до Варшави. Бантиш-Каменський оповідає, що коли Наливайка вели через місто повз католицький собор, то він ніби то похитав головою і сказав: церква, церква! Стояли-б у тобі коні — зробив би я з тебе конюшню!¹⁾

Наливайка довго тримали в в'язниці, аж до весни другого року, дожидаючи сейму, який призначений був на місяць лютий, а разом з тим сподіваючись дещо вивідати від нього. Решту товаришів покарано попереду²⁾. Літописці польські і руські оповідають про те, як тяжко мучили Наливайка в в'язниці: „мучили ріжними тортурами“, а головне — не давали йому заснути. „Ся кара, — призна: ся він, — найтяжча для нього була“. Нарешті йому відтяли голову шаблею, а також і иньшим, які звитяжили під його знаками“. Так оповідає польський літописець³⁾. З більшими подробицями і фантазією оповідають

саря кн. Максиміліяна і кн. Седмигородського попали до рук Полякам після розбиття 10.000 (!) козаків, і хотів дуже, щоб посол з в них оглянув — з гербами цісаря австрійського і Баторія. Цісарські хоругви були в оксамиту і золотого аламашку, оторочені суюто „franzlą“. Казав, що сі хоругви будуть післані до короля на знак побіди над козаками, а з ними буде відісланий і Наливайко, їх „herszt“ разом з иньшими бранцями і 40 (sic!) гармат, узятих у козаків, які по части набрали під час грабіжів маєтно-тиї, а решту бог знає відки“ (Bobrowicz, Zbiór pamiętników historycznych o dawn. Polsce, II, 169). — Що бранців було 12 — знаємо з дневника д-кана взуїтської капітули св. Барбари в Кракові, Велєнського, який оповідає, що був: „Captus ipsemet supremus praefectus kozakorum Nalewaico cum 12 aliis praecipuis“ (Scriptor. rer. Polon. VII. 2 5). Иньше джерело (Мемуари Ясоби Przonka, бібл. Осолінських рук. ч. 60, л. 261) згадує про 13 бранців: „Nalewaiko cum tredecim sociis cum triumpho Varsaviam deductus, custodi aequae iussu Regis traditus“. Але автор не належав до тих, які могли мати дуже докладні інформації.

¹⁾ Ист. Малой Росии, выд. 3, т. I, ст. 22—23, прим.

²⁾ „Anno 1593 omnes ex collegis capite plexi. Nalewaiko ad committia in anno 1597 Varsavia celebrata reservatus sciscitaturi de consensu (Мемуари Ясоби Przonka, бібл. Осолінських, рук. ч. 60, л. 261. — Świętosław Orzelski (Dziejopisowie krajowi, tom wstępny, Petersburg, 1856, ст. 211), який знав добре справи, згадує під 8 січня 1597 р., що над його (Наливайка) „towarzyszmi szlachciami już się sprawiedliwość stała“. Автор Боркулабовської хроніки (Додатки до II т. Ист. возс. Руси, 65), але поінформований оповідає, що Шаулу і Панцоху четвертували ще на Сулі, а Наливайка „ажь на Покрову четвертували“; при тім всі сі події перенесено до року 1595 (!)

³⁾ Edw. Kotłubaj, Rys panowania Zygm. III, 15.

літописці руські. Бантиш-Камеґський, покликаючись на Петра Янчинського, сучасника тих подій, оповідає сей факт так: „у Варшаві і в день і в ночі держали його по козацьки (1), не давали йому спати: лише сон починав стуляти йому очи, жовніри, що стояли круг нього, пробуджували його обухом сокири; потім посадили його на розпаленого коня, насадили на голову розпалений вінець і нарешті стяли голову“ (1).

О скільки сі фантазії варті віри, нічого й казати. В дійсности, Наливайкови під час його пробування в вязниці не давали спокою з допитами про його попередні грабіжи. Відомо напр., що „генеральний войтъ Максимъ Козловскій со стороной, Никодимъ Тупичевъ и панъ Оед. Дугый“ допитували Наливайка, який тоді в вязниці в Варшаві сидів, про маєток заграблений ним в Могилеві минулого року. Скаржив ся пан Овей Максимович: „у Хилка Ісловича, міщанина могилевського, застава його милости кн. Юрия Друцкого Соколиньского: срібло, палаш і шабля, сріблом оздоблені, — нехай віддасть!“ Наливайко на се відповів, що „військо побрало майно і мені принесло; так само і сі річи“ (2).

Другий факт. 12 падолиста пан підканцлер з паном Боболею двічі ходили до Наливайка по наказу короля для допиту, але він їм нічого не відповів. „Нині, після мого (Сапєги) від'їзду, пан маршалок повинен „dać go na probe“, а потім „trać“ (3). Ще ранійш, а власне 5 жовтня, писав Радзівіл про Наливайка, що „з реляцій і листів видно, що він може мати добру надію на волю. Недавно хтось з Варшави переказував, що йому вже й „piętro“ готують, на якому має заплатити за свої „нещоти“; поки-ж що існує ще на світі, jam inter metum, бо чув я — ніби багато має „promotorów“ (4). Проте

1) Т. I, вид. 3, прим. на ст. 22—23. Згадуєть ся, що сі подробиці Енгель (Geschichte der Ukraine und der Ukrainischen Kozaken, Halle, 1796, ст. 105 і 106) зачерпнув з бібліотеки Осолінських і читав у руських літописців.

2) Акты Зап. Росс., т. IV, 173. До річи буде нагадати, що Юрий Друцкий козакував разом з Наливайком і Осовским (Arch. domu Sapiehow, 305).

3) Archiwum domu Sapiehow, 144.

4) Archiw. Radziwillow. Script. rer. Polonic. VIII, 47. Bobrowicz (Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce, II, 209) оповідає (зі слів легата Ванодці), що „деякі niewolnicy wykazali na torturach „ważne okoliczności i knowane układy przeciw Polsce“, а иньші літописці — ніби сам Наливайко „do wielu złych rzeczy przyznawał“.

ще довго мусів він чекати, поки позбавлять його життя. Ще 30 листопада, як оповідає секретар кардинала Генрика Іастано — Gio Paulo Musante, кардинал закликав до себе на обід руських єпископів, які скаржили ся на переслідування з боку схизматів, підучених Москвою, і на Наливайка, „гершта“ козаків, „właśnie wtenczas w więzieniu będącego w Warszawie“¹⁾.

Аж у місяці квітні Наливайко позбув ся нарешті життя. Маємо про се два історичні акти. Перший — се лист Федора Скумина²⁾ до Кришт. Радзівіла з інформаціями про варшавський сейм 1597 року і справи релігійні. Згадує він і про Наливайка: „Наливайко поніс кару за свої заслуги в п'ятницю по Великодні, на третій день по моїм від'їзді з Варшави; спершу його стято, а потім четвертовано. На останньому його дошті мені введено було бути разом з иньшими сенаторами, що були тоді при його кор. милости“³⁾. Беручи на увагу, що Великдень в р. 1597 припадав на 6 квітня, легко вивести, що кара відбула ся 11-го. Се цілком потверджує ся з двох уступів з дневника Велевіцкого, який так оповідає про Наливайка: „Наливайко, про якого ми згадували, що його розбито в маю (sic!), 13 серпня приведений звязаний разом з 12 товаришами в Варшаву до найяснішого короля, з 18 більшими гарматами і з хоругвами архикнязя Максиміліяна і Баторія, князя Семигородського, з приводу яких в Варшаві було підозрінне, що Наливайко щось задумував зі згаданими володарями проти Польщі. Якийсь час спершу допитувано його разом з товаришами, а потім тяжко екарано в Варшаві“⁴⁾. В другому місці у дневнику записано: „Наливайка, того провідника (Ductor) козацького, умертвлено (truncatus esset) і на четверо

¹⁾ Bobrowicz, Zbiór pamiętników histor., II, 126. Про се свідчить і Сьвентослав Ожельский, староста Радзівейський в своїому вступі „O nierządach domowych i o wojnie tureckiej“ з 8 січня 1597 р.: „A Nalewajka po coż do sejmu chowają? czy herszt nie winien, co ziemie koronnej kilkaset mil powojował? co chorągwie i strzelbę królewską w bitwach brał? ludzie porażał? piechotę wybił? (Orzelski, Dziejopisowie krajowi, tom wstępny, Petersburg, 1858, 211).

²⁾ Скумин, воявода Новгородський, син православних батьків, довго мав повагу серед Русинів за відданість батьківській вірі. Православні називали його „стовпом“. Але в сей час „стовп“ уже похитнув ся: Скумин зрадив православних і прийняв унію.

³⁾ Акты Зап. Росції, т. IV, 174. Певно щоб допитати ся про зносини з Максиміліаном і заміри останнього проти Польщі.

⁴⁾ Scriptorum rer. Polon. VII, 216.

розсічено (in quatuor partes sectus). Так довго тримали його в вязниці, коли його товариші давнійше вже віднесли кару, для того, щоб видав різних complices¹⁾. Про такий кінець оповідає і Бельський, який занотував, що Наливайкови відрубали голову, потім четвертували і шматки повішали в різних місцях „на показ і наругу“²⁾.

Такий безперечно мав дійсний кінець життя Наливайко. Літописці польські, а особливо руські подають найрізномодніші варіанти способів кари Наливайка, які можна згрупувати в чотири версії. Перша — найбільш правдоподібна, — щойому відрубали голову, потім четвертували і частини тіла повішали „на показ і наругу“³⁾. Друга — що його посаджено на палю, а полковникам стято голови⁴⁾. Третя — розмальована фантазією і найбільш розпорсюднена у руських літописців (у польських її нема) про те, що на голову йому насадили розпечений вінець і посадили на розпаленого коня, „мідяну кобилу“⁵⁾, або

¹⁾ Ibid., 235. Так само і в мемуарах Jacobi Przonka: „ad comitia in anno 1597 Varsavia celebrata reservatus sciscitaturi de consciis, post capite plexus (Бібл. Осолінських, рук. ч. 6⁰, л. 261), в Collectanea Jarczynsk'oro: „ductus Varsaviam atque post multa tormenta capite imminutus anno 1597“ (Бібл. Осолінських, рукоп. ч. 627, ст. 171). Цікаво, що мазовецька шляхта в своїй сеймовій інструкції мала навіть спеціальну точку (§), про те, щоб Наливайка покарано на смерть. Просили про се 11 марця (Жуковичь, Сеймовая борьба, 256 і прим. 570)

²⁾ Dalszy ciąg 281.

³⁾ Bielski, Dalszy ciąg, 281. Edw. Kotlubaj, Rys panowania Zygmunta III, 15. Невідома запорожська літопись, про яку згадує Ригельман („а Запорозци пишуть, что отъченіемъ головѣ“, ст. 29).

⁴⁾ Козаки. Изъ географич. словаря Максимовича і Щукотова, ст. 241; теж саме і у невідомого аноніма (Annales Anonymi J. Prakowski), в початку XVII ст., який каже: „Nalewaykę wielkiego у zasnego zboyсе у silnego krajom Podolskim (автор сам Подольанин). (тут якесь слово омшнено) у potężne iego kozakow Zaporoskich woysko Stanisław Żolkiewski hetman polny zbił, poraził, poimał і na pal wbił kazał w Warszawie z wielą inszych rotmistrów zaporoskich“ (Рукоп. біол. Осолінських, ч. 236, л. 225).

⁵⁾ „Посаджено на розпаленого коня“ (Бант.-Кам. т. I, выг. 3, ст. 22—23, прим.). Спалено „на мѣдяноѣ волѣ“, в додатком „какъ говорится въ малороссійській исторіи“ (Ригельман, ст. 30). „Кроль казавъ на мѣдянуѣ кобылѣ возити“ (Кіевская Лѣтопись, ст. 78, въ „Сборн Лѣтописей, относящихся къ исторіи Южной и Ю. З. Россіи“); „на мѣдяномъ волу спалено“ (Самовидецъ, 215, 370); „Наливайка, а съ нимъ двоѣ“.

на „мідного вола“. Нарешті четверта — спалено в мідному волі), — також утвір руських літописців.

Про сі в ревности благочестия зроблені вигадки руських літописців, особливо про спалення в бика, цілком справедливо зауважає польський письменник Сярчинський: „Русь хотіла дякуючи сьому фактови виставити в лихому освітленню Польшу. Про таку страшну кару (розпечені обручі і бик) не промовчали-б польські письменники“²⁾.

В козацьких хроніках Наливайко — святий мученик, як і Косинський, що постраждав за віру.

Так отже скінчив своє жите козацький привідця з товаришами на муках у Варшаві — подібно, як два десятки літ перед тим за Стефана Баторія иньший сміливий занорожський проводир — Іван Мідкова. Козацтво, здавалося, було придушене, майже все знищене, і шляхта не чула себе від радощів і задоволення. Скоро розпочався варшавський сейм в лютому 1597 р., маршалок, після офіційного повитання шляхти королем, висловив радість з приводу усмирення козацької сваволі і подяку панам за їх усердя в сій справі. Сам князь Острожський, що між иньшим не брав жадної участі в Солоницькій кампанії, в своїй сеймовій промові (22 лютого) дякував королеви за приборкання козаків і рекомендував особливий його увазі головного „усмирителя“ — польного гетьмана Жолквського, якому король за його послуги незабаром і надав „Борышполь зъ селищемъ Иванковскимъ и пустынею Герошынъ зъ Слепородомъ“. А щоб козацтво

полковников: Лободу (sic!) і Мазепу в Варшаві на м'ядяномъ волу спалили“ (Ливогубовск. Літопись, ст. 4, в „Сборн. Літописей“); „на м'ядяномъ волу (въ Варшаві) его Лязи сожгоша“ (Грабянка, 25); теж і у Стефана Лукомского („Собрание изъ книгъ древняго писателя Александра Гвагнина и старыхъ русскихъ вѣрвыхъ літописей, ст. 270 і в літописі Н. Білозерського (III. 111).

¹⁾ У Б. втиша Каменскаго (т. I, вид. 4, Київ, 1903, ст. 102—103): „сожженъ въ м'ядномъ быкъ въ 1597 г. в мѣстѣ съ тремя вѣятыми съ нимъ полковниками Лобою (sic!) Мазею і Кизимомъ“; той же Б. Каменський подає (ст. 505), що в літописі преосв. Коиського сказано так: „Наливайка посажено в м'ядного бика разом з трьома полковниками; бика налили кілька годин малим вогнем, поки чути було воплі і стони страдальців, і нарешті тіла їх спалено на попіл“.

²⁾ Образ wieku panowania Zygm. III. I справді, з польських письменників жаден окрім патера Янчиньского, якого цитує Engel в своїй *Geschichte der Ukrainischen Kozaken* (1797, ст. 105, прим. 5), не згадує про неймовірну кару спалення в бика.

не могло, і на далі зібрати ся з силами, і знову завдавати великих клопотів панству і Річи Посполитій, то сейм р. 1597 видав на них найтяжчі постанови, які тільки могло вигадати сеймове панство: 1) Тому що „сваволя“ козацька чим далі, тим стає страшніша для Річи Посполитої, покликати до життя сеймову конституцію з р. 1593, і доручити гетьманови війська польського „тих свавольників нищити з корінєм“. 2) „Надані їм Трахтемирів і Боришполь з ґрунтами, належними до них, вертаються до королівського столу“¹⁾. 3) „Для заспокоєння на будучі часи тої сваволі лишаєть ся в силі конституція з р. 1590, згідно з якою мають поступовати гетьмани і обивателі тих країв, звідки сі свавольні люде виходять. Нарешті 4) загострюєть ся постанова конституції з р. 1578 про втікачів селян — підвищено кару за переховуваннє їх з 14 до 100 гривень“²⁾.

Таким чином могло здавати ся, що козацчину засуджено сими постановами на неминучу смерть. Проте не помогли жадні кари, і не минуло й двох літ після того, як козацтво досягло знову такої сили, що навело страхи на Польщу, а ще два роки згодом мусів до нього в прикрих обставинах звернути ся той самий польський уряд, який вигадував найхитрійші способи винищеннєя його³⁾.

¹⁾ Як бачимо, Боришполь наданий був Жолківському, а Трахтемирів якомусь Гуляницкому (Vol. leg. II, с. 401).

²⁾ Vol. legum, 364—366. На сьому-ж таки сеймі гетьман Ян Замойський тяжко ганьбив шляхтича волинського і депутата Демяна Гулевича за те, що він ніби то утрудняє державні справи річами йому недорученими (Гулевич просив лишити руських владик при давній руській вірі), „а того не памятає, що його син (Олександр) разом з Наливайком нападав на маєстности короля“. Гулевич відповів, що він сина не посилав туди, що син його, ще коли йому було 12 літ, утік зі школи, і сей його поступок треба приписати не стільки його зіпсованности, скільки молодим літам. При тім же син його уже випросив собі пробащенє за свій поступок у польного гетьмана (Жуковичъ, Сеймовая борьба, 265—266).

³⁾ Між иньшим не встигла скінчити ся Солоницька кампанія — раз же почала ся конфіскація козацьких рухомих і нерухомих маєтків: „Вшелякне добра лежачие и рухомые по Григорьи Лободе козаку, яко по зрайци нашомъ“ — віддано жовніру, уроженому Лаврину Лозці (М. Грушевський, Матеріали до історії козацьких рухів 1595—6 рр., Зап. Наук. Тов. ім. Шевч. т. ХХХІ—ХХХІІ, 12—13), Саськові — жовніру, уроженому Ерааму Коморовському (ibid., ст. 13), Шаулі — йомуж (ibid., ст. 16); урочище Халепи по Гришкові і по Яску Халепських, які ковакували з Косинським і Лободою (а Гришко навіть був сотником у По-

„Поки Запороже з своїми дніпровими і придніпровими неграми не опинило ся в руках панів, — не можна було задушити козачину. Даремне нагадувало ся панам і доворцям ловити і заковувати гультаїв, що втікали з королівських та дідичних маєстностей, і вертати їх на попереднє житло, де їх могли зараз же скарати на смерть. Кождий хто утік від панів знаходив собі притулок на Низу“¹⁾.

XII.

Після сумної для козацтва Солоницької битви козацтво позбуло ся кращих своїх сил, артилерії, почесних військових відзнак, одержаних від чужоземних правителів, і лише не великий відділ в півтори тисячки з Кремпським на чолі якось видер ся і прилучив ся до Каспра Підвиєцького, що стояв тоді коло устя Сули. На Запорожі тимчасом лишила ся невелика група, яка мабуть прочувши про наслідки козацької справи на Солониці, признала потрібним виказати перед Річю Посполитою свою лояльність, і для сього обібрала своїм гетьманом („старшим“) якогось мабуть шляхтича-козака Христофора Нечковського, про істнованне якого ми знаємо від 10 липня того-ж

лоуса), а також „п'яц пустый в Киевѣ по ниякомѣ Луполовзе“ (?) — уроженому Іванови Ловці, підчасому київському (ibid. 18, 26—27); майно якогось Андрія Козака (у Києві) — Фльоріанови Олешкови, писареви (секретарю?) королівському (ib. 29), „три дома в Киевѣ по козаках яко зрайцах посполитое речи“ — уроженому Юрію Муховецкому (ib. 30), нарешті „добра рухомые и лежачие шляхетного Тимофея Марковича, який також ніби то „в зрайцою нашим и речи посполитое Наливайком по колко крот панства цесаря Турецкого воевал“, а потім „панства наши корунные и воеводства Литовского лунил и плундровал“ — якомусь шляхетному Симону Холоневському (ibid. 28). Конфіскаата і процеси тягли ся, о скілько відомо, в вересня р. 1596 до грудня р. 1597. На якій підставі почали ся конфіскаати в р. 1596, коли ухвали сейму потугють ся місяцем лютим 1597 року? В сім разі певно мали силу „повзи“, що ще в марці р. 1596 Замойський прислав Жолкевському на тих, що пробувають в „орді Наливайковій“; Жолкевський тоді відповів, що добре було б добути такі самі документи і на тих, що в стані Лободи — „лише руським письмом, як звичай у тому краю“ (Listy Żółkiewskiego, 69). Отже можна думати, що на підставі таких повзів і почали ся процеси проти козаків.

¹⁾ Костомаровъ, Богд. Хм., 1885, I, 53.

таки р. 1596, коли уже Підвисоцький і Кремпецький успіли прибути на Запороже. Нечковському поручено було обороняти границі Річи Посполитої від татарських нападів, — єдина і для Польщі дуже важна функція, яку в прикрі для козацтва хвилі признавав за ним польський уряд. І поки воно не збереться з новими силами — польський уряд може не турбувати ся за свої маєтности і господи. Тому Лев Сапіга, який по його словам „образивши і знищивши козаків, назначив тим, що лишили ся, пробувати за Дніпром“, цілком справедливо має думку, що „вони Полякам шкодити не можуть і завжди будуть на переїздах Татар європейських, які, як би захотіли вскочити в наші краї, можуть бути побиті ззаду козаками“¹⁾.

О скільки Нечковський виправдав надії Польщі — сказати напевно не можна, здається, симпатії його були більш на боці запорожських ніж польських інтересів. 10 липня до нього звертає ся з листом Якуб Претвич, каштелян галицький, „давній їх приятель“, звичайний посередник між козаками і Польщею (напр. в справах конфіскації козацьких маєностей він дає різні посвідчення на користь Лободи та інших). В тім листі просить його „і панів молодців запорожських“ роздобути бранців — Татар, „щоб король знав про заміри перекопського царя“; пише, що їм будуть прислані дві підводи — для бранців і для послів від них до короля: нехай вишлють двох товаришів, які поїдуть в Краків здобути собі його ласку. Він же, Претвич, береть ся написати до коронного і польного гетьманів і боронити Каспра Підвисоцького (певно за участь в козацькій війні). „Kasper niech się nie boje — я беру сю справу на себе“²⁾.

Більше звісток про гетьманування Нечковського не маємо. Можна лише догадувати ся, що він не догодив Польщі, та замість здобувати „язика“ — починив великі шкоди Татарам, так що ті на початку марця р. 1597 їздили до короля скаржити ся на козаків, але король відповів, що се люди бездалні, не вважають на жадні права, і він їх карає, „як се уже бачите на Наливайку“, і скільки-б вони не грабували — він не перестане їх карати³⁾.

¹⁾ Bobrowicz, Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce, II, 174.

²⁾ Listy Żółkiewskiego, 82.

³⁾ Bobrowicz, Zbiór pamiętn. histor. o dawn. Polsce, т. II, з 2/III 1597 р.).

Як довго гетьманував Нечковський — невідомо, але уже в червні 1597 р. бачимо нового, певно прихильного до Польщі гетьмана — Н. Василевича¹⁾. Відомий його лист в Запорожя з 15 червня, в якому він „з усім запорожським військом своїм“ сповіщає пограничних старост і підстарост королівських, а також їх заступників про те, що „повелитель“ перекопської орди з усім військом своїм з'явився 14 червня на переправу через Дніпро і Туволчу (Таволгу?); дуже можливо, що вони вже перейшли через Дніпро і що в них на думці зробити напад на землі його свѣтлости королівського величества; і як би вони не перейшли так неждано, то він би встиг повідомити попередку поодиноких панів старост. Нехай же тепер вони знають про се, будуть обережні і повідомлять поодинокі області, що належать як до його свѣтлости королівського величества, нашого найласкавішого пана, так і до міст князівських і шляхетських, щоб вони не маловажали сього ворога християнства, що бажає спустошити королівство. Нехай же вони не чекають окрім сього ще иншого листа — нехай задовольняться ся і сим²⁾.

Однак Татар ніхто не спинив, і за місяць (14 липня) вони були уже в Плоскирові (на Поділлі)³⁾, по дорозі в австрійські землі. Тому що Польща ніде не спиняла Татар, цісар в осени того-ж таки року скаржив ся московському князю на Жигимонта, ніби він напускає на нього Татар, хоч про око наче і сприяє⁴⁾.

В р. 1597—98 на Запорожю виникли серйозні нелади. Низове козацтво розбило ся на дві ріжних напрямків партії, які й опісля можна бачити в козаччині, особливо від Сагайдачного до Острянина: одна більш радикальна, що стояла за незалежність ні від кого і самостійність своєї акції, друга — уміркована, угодова, яка визнаєть ся податливістю перед жаданнями польського уряду і прихильністю до нього. На чолі

¹⁾ Дуже ймовірно, що він походив з Подільщини, де в другій половині XVI ст. (в р. 1565) зустрічаємо аж три особи з його прізвищем: Jasko Wasilowicz — в с. Триховнях, Jeremiej Wassilowicz — в с. Літово Дворіще, Petrasz Wassilowicz — в м. Ялтушкові (Арх. Ю. З. Р., ч. VII, т. II, 171, 194, 216).

²⁾ Київская Старина 1893. X, відд. II, 158: Н. Любовичъ, Донесеніе объ угрожающемъ татарскомъ нападении на предѣлы Польши.

³⁾ Archiwum domu Sapiehow, 154.

⁴⁾ Ibid., ст. 166.

останніх в другій половині 1597 р. стояв цілком відданий польському уряду „старший“ Тихон Байбуза. Сього Байбузу ми зустрічаємо на Запорожю ще в р. 1594, підчас приїзду туди Лясоти — його разом з Семеном Ручкою вислали Запорожці на зустріч Хлопцікому „на трактати“¹⁾. Родом він був з Черкас — землянин черкаський, де батько його, Михайло Грибунович, а опісля і він сам з братом за „лицарські послуги Річи Посполитій“ одержали в надгороду величезні ґрунти в Лівобережній Україні²⁾.

1) Listy Żółkiewskiego, 49—50.

2) Із люстрації черкаського замку р. 1552 знаємо, що батько Тихона — Михайло Грибунович „маєть по жоне, княжъ не Домонтовне селищо у Лебедині на полі зъ Яномъ Кельбовскимъ [шурин його], а другое селище и городище за Днепромъ у Севере на репѣ Ворскле, на имя Глинско, дани отъгуль 4 кади меду присного, а ктому маєть домъ в месте“ (Арх. Ю. З. Р. ч. VII, т. I, 89—90), а в р. 1578 Баторий надав йому „боярину черкаскому“, за те що він „от немалого часу будучи на Украине годне з дитинних лет“ Річи Посполитій і королю вірно служив — в старостві черкаському і київському пустиню ку осажаню людем: р. Сулу, р. Удай і р. Солоницю, а також на р. Сулі уход Лужок. Але в жовтні 1582 р. староста черкаський Олександр Вишневецький „моцно і гвалтовне“ відібрав від Байбузи усі землі, через що Байбузи почали з ним процес; на суд став якийсь Григорій Байбуза. Як скінчила ся справа — не знати. Тільки бачимо далі, що в квітні 1589 р. Байбузів відсунено далі — на р. Пьсол („вход реку Пьсол во всем на все реку, яко ся в себе маєт, Михайлу Байбузе до его живота далі есмо“), а уходи на Сулі, Удай і Солониці опинили ся в руках Олександра Вишневецького, який купив їх від Байбузи (не знати, чи з доброї волі останнього) за 5000 коп грошей литовских (Zródła dziejowe, XXII, 276—7). Десь певно в другій половині 1590 р. Михайло Байбуза помер, бо в жовтні сього року дано королевську грамоту його синам „до живота их обудвух“ — Семену й Тихну, які „еще з молодости летъ своих на Украине служечи, частокроть противъ неприятеля нашего и Речи Посполитое заставуючи крови своее проливать и маетностей своих на послугу Речи Посполитое накладати не жаловали“ (О. Николайчикъ, Чтен. въ Ист. Общ. Нест. Лѣтоп., кн. XIV, ст. 84—192). В люстрації Київського воеводства в р. 1616 на Поворсклі з'являють ся Федір і Евстахій Байбузи, які заявили, що ґрунти на р. Ворсклі, а також Севруки чи данники їх, що мешкають в Черкасах — їх дідичня спадщина і до юрисдикції старости не належить, так само як і урочище Лебедин, що ствердили і черкаські міщане (Арх. Ю. З. Р. VII, т. I, 315—316, 398—9). З подимної тарифи київського воеводства в р. 1631 знаємо, що частина Поворскля буда в руках Евстахія Байбузи і дітей його брата Федора (ibid. 398). Якийсь Митрофан Байбуза записаний в помяннику Київ-Михайлівського монастиря.

Будучи щирим слугою польського уряду, Байбуза не міг не викликати обурення з боку тих елементів козацтва, певно — значної більшості, що, як в злобі доносить Жолкевському сам Байбуза: „здавна піднімають ся на włości, а самі ховають ся“. Радикальніші елементи, озлоблені його політикою, беруть ся до крайнього способу — нищення своїх же товаришів козаків, що розминали ся з ними в поглядах. Про сі галабурди між Низовцями дещо знаємо з листа з 9 падолиста „старшого (Байбузи) с атаманей і всім військом запорожським“ до гетьмана Станислава Жолкевського. Згадавши про обовязок війська запорожського, що пробуває на межі з татарськими кошами, — стояти на переправах Дніпрових, оберігати хрест святий від неприятеля, не пропускати в королівські землі ні великих, ні малих татарських „куп“ і збирати усякі відомости про рух орди, Байбуза оповідає про те, що два тижні перед тим коваки ходили на кримські поля аж до самого міста Перекопу, на урочище Терен Ориш, і там з божою помічю і на щасте короля, ворожі отари і коші (удуси) погромили і вежі зруйнували. Сповідуючи про се, він разом з тим повідомляє і про те, що трапило ся на Запорозжі: „Ми хотіли були десь в тісному місці зустріти їх (Татар) і вчинити їм шкоду. А йшли так скромно, що деякі з товариства, незадоволені сим, бо мали намір пограбувати, вернули ся з війська на Дніпро, де й засіли в покиненому козаками коші, обібравши собі за старшого Полоуса“¹⁾. Вони забрали човни, борошно, скарб, що одержали

XVI—XVII ст. — дописаний на маргінесах до „роду Поузатого с Черкась“ (Чтен. въ Общ. Нест. Лѣтоп., кн. XVII, вып. I, 27). Нарешті, ще якийсь, мабуть черкаський „rap Bajbusa“ бив в р. 1626 Татар на Царському і Каміннім броді (Сборн. лѣтописей, относящ. къ истор. Южп. и Ю.-З. Россіи, 257). В Черкаському повіті в село Байбузи. Інші зовсім Байбузи, можливо що родичі черкаських, відомі в Браสลавщині: „Байбузинъ Кутенкого двор“ (в Винниці в р. 1552) (Арх. Ю. З. Р. ч. VII, т. I, 607); писарь гродській браславській Байбуза в р. 1594 (Арх. Ю. З. Р. Росс., ч. III, т. I, 67 68); Семен Байбуза володів в р. 1629 м. Райгородом в Браславщині, де „димов 194“ (Zródła dziejowe, XX, 130), Степан Байбуза — с. Мельниковцями в р. 1629 — „власний 1 дим“ (ibid. 134), Михайло Байбуза — в р. 1624 с. Бушинці (ib. 140), а в р. 1600 — Кропивне (Zg. dziejowe, XXII, 631), Никола і Кристина Байбузянка Добриловські в Винницькому повіті в р. 1647 (Арх. Ю. З. Р. ч. VII, т. I, 456).

¹⁾ Федір Полоус яко осаула вгадуєть ся в найзді в р. 1590 на с. Холстово, Оршанськ. пов. (в Білоруси) в гетьманом війська запорож-

від великого князя (московського), і нарешті з своїм полком пішли на море і там узяли якесь турецьке містечко. Коли вернув ся в Січ Байбуза, він покарав кількох бунтівників, „які зраджують військови, видають (усе добро) неприятелеви, і з давніх часів піднімають ся на „włości“, а самі ховають ся“. В відповідь на се Полоус узяв ся до розправи з самим Байбузою і його сторонниками. Коли Байбуза вислав на Низ, до Бургуна, осавулу Семена Скалозуба з 120 кінних, щоб роздобути татарського „язика“, Полоус, довідавшись про се, серед ночі напав на байбузовців, побив їх, помордував, „не оглядаючись на обовязок християнський і товариський“; між тими товаришами „було кілька десятків шляхтичів уцвигих, — і тих повбивали, а також післанців (Байбузиних) і сторожу, що на перевозах стерегла“. По сьому Полоус пішов зі своєю „купою“ у гору Дніпром, і здивав як раз байбузовців, що везли різні запаси і гроші. „Одних повбивали, иньших забрали в полон, у иньних узяли борошно; в друге від великого князя присланий скарб розбили і видерли, а до них (що лишили ся на Запорожю) не пустили жадної людини“. Байбуза називає усіх їх помічниками тих, що були покарані ним — коли він вернув ся з татарського походу. Він просить прислати на Низ комісара, якого шляхтича, — „інакше пролеть ся багато крови“ і посилає послів — Юхима і Грицька Білоуса¹⁾, просячи, нехай гетьман накаже старостам, щоб вони були тречнійші з запорожцями і давали для них борошно²⁾.

ського Войтехом Чоповіцким; згодом в квітні р. 1595 він уже, jako гетьман запорожський, пробуває в Мозирі, в Білорусії, де здаєть ся сидів аж до кінця року. Що він робив підчас козацько-польської війни — не знати; мабуть пробував на Запорожжі.

¹⁾ Грицько Білоус — давній козак, по спеціальности дипломат; в р. 1591 його вислав був Хлоціцький в листом від цесаря до молдавського господаря (*Listy Żółki-wskiego*, 45) Дуже може бути, що се той самий Білоус, отаман козацький, що в р. 1568 грабував нижче Черкас торговельні каравани (Соловьевъ, *Исторія Россіи*, М. 1879. VII, 30).

²⁾ *Listy Żółkiewskiego*, 87—89 Постанова доставляти живність козакам (реєстровим, чи взагалі що на службі у Річи Посполитій) виїшла ще в універсалі в р. 1590 (2°/V), коли проектувало ся поставити на Кременчуку замок і 1000 козаків з Явленецьким на чолі для „погамованя сваволенства“; по тій постанові кожна „послушна“ людина повинна була дати раз на рік мірку муки, і сю муку відвозити козакам (Арх. Ю. З. Росс. ч. III, т. I, 30). Цією ж иньшим універсалі виданий був Жигимонтом згодом в р. 1616, в якому король грозить, що як ко-

В відповідь на се Замоїський виготував до Низовців якийсь лист, видно досить різкий і нетактичний, про який згадує Жолкевський під 21 листопада того-ж року. Жолкевський, який дуже добре знав козацтво і ціну йому для власних же державних інтересів, не відважився вислати сього листа на Низ, затримав ще на якийсь час післанців у себе, а Замоїського просить зробити зміну в тому власне місці, де він визначає відносини Запорожя до короля і Річи Посполитої: „коли-б з часом вони, нарід простий, не прийняли за жарт і не розсердилися. Взагалі дразнити їх нема длячого: в потребі здадуться“¹⁾.

Проте жадні редакції листу коронного гетьмана до Запорожців не мали успіху, — боротьба двох стороництв тягнеться й далі, радикальна партія, певно, все більшає, і за пів року в невеликій кількості вибирається в Запорожя на військові заробітки. 22 червня 1598 р. кн. К. Острожський писав до Кр. Радзівіла, що козаки вийшли з Запорожя, пускаючи чутку, ніби йдуть проти Татар, а в дійсності ледви чи не мають думки вступити на службу в Молдаво-Волоській землі²⁾. Останнє, очевидно, було похоже на правду, бо вже 1 липня воевода волоський сповіщав польський уряд, що козаки на сьогодні-завтра будуть коло Дністра, тільки він жадним чином не хотів їх мати у себе на службі. Проти них зараз же виступив Жолкевський і якийсь пан Глигорска в військом, які повинні були порозуміватися з старостами українними³⁾. Жолкевський за п'ять днів велів п'ятигорцям⁴⁾ вирушити до старости камінецького, Яна Потоцького, „бо, як маю вість, козаки прийшли до Немирова. Пан староста камінецький з браславським і хмельниць-

ваки зачеплять турецькі землі, то воеводства українні „з мест и местечокъ, также держав своих жадное жгвности, проховъ, оловонъ“ не повинні будуть пускати (ibid. 202. Окрім того провіяли і різні річі: „борошно, еда, нити, чолни“ доставляли ся на Запорожє в Дніпрових угодів (див. далі універсал гетьмана Крутиевича).

¹⁾ Li-ty Żółkiewski go, 85.

²⁾ Жуковичъ, Сеймовая борьба, 376, в Рукоп. Имп. Публ. Библ.

³⁾ Arch. Radziwillów. Script rer. Pol. VIII. 134.

⁴⁾ Так звала ся козацька рота (40 люда) Давида Пятигорця; в р. 1598 були ще інші козацькі роги: Юрія Струся, старости браславського (100 люда), Тимурка (70 коний) і Миколи Струся, старости хмельницького (50) (Górski, Historia jazdy, 324, в додатк.); кватирного війська було 800 гусарів, 400 козаків і 200 піших, що пробували в Кракові (ibid. 57—8).

ким, з „волостю“ барською та иньшими Подолянами пішли проти них; добре було-б подолати їх як найскорше; я й своїй роті велїв також поспішати¹⁾). Козаки нарobili чимало пополоху, бо саме в той час, в пеловині липня, була чутка, що й Татари вибирають ся на Україну²⁾). На початку серпня старостинські роти наздогнали козаків десь на Поділю, тоді вони звернули від Браслава у низ по Бугу до Ягорлика, а звідти до Дністра, який мали намір перейти. Але Волохи не пустили їх на той бік, і вони вернули ся назад до Браслава, були в Немирові, Прилуці й Погребищах, мали намір іти до Дніпра (себто в Київщину³⁾), і очевидно вони таки побували там, згодом навіть в Білорусі⁴⁾, і між иньшим в маєтностях Кирика Ружинського, який їх тяжко покарав поблизу своєї резиденції — Котельні (Житомирського повіту). Натяк про се маємо в листі Замойського до Кр. Радзівіла з 3 жовтня, в якому він пише, що приїжджали татарські послы, скаржили ся на козаків і вимагали їх викорінення. Звичайно, їм відповіли, що козаки такі самі лихі люде для Польщі як і для них, „і де лише зможемо — ми їх бємо, як от тепер під Котельнею били їх. Як от ми їх бємо, де лише запопадемо, так нехай і цар кримський бе їх в своїй землі, бо через лотрів розривати перемире не варто“⁵⁾).

Неудача козаків під Котельнею могла вплинути на відновленне урядової течії серед нивового козацтва, і ніби на доказ сього бачимо, що при кінці жовтня на Запорозжі знов змагають ся дві партії — угодова і незалежна, і знову починаєть ся усобиця між козацтвом. Замойський 23 жовтня писав до Кр. Радзівіла, що, о скільки йому відомо, „козаки на якомусь острові готують ся кудись, а куди власне — трудно сказати. Добре було-б, як би в. м. мав кого зі своїх, хто-б був

1) Arch. Radziw. Script. rer. Polonic., VIII, 134.

2) Жуковичь, Сейшова борьба, 376.

3) Arch. Radziw. Scr. rer. Pol. VIII, 136, лист в 10/VIII.

4) Маємо про се кілька звісток: лист чинів литовського трибуналу в 10/IX до князя Криштофа Радзівіла про напад козаків, лист Кр. Радзівіла (тодіж таки) до обивателів Упитського повіту також про напад, лист обивателів Оршанського повіту до князя Кр. Радзівіла про готовість виступити проти козаків, нарешті влячний лист від обивателів Витебського воеводства князю Кр. Радзівілови за пересторогу від козацького нападу (Львонись занятій Археограф. Коммисіи, вып. 5. Не-свижській архивъ, 29).

5) Arch. Radziw., 138.

на них intentus і просто з Київа доносив¹⁾. Трохи згодом тойже Замоїський одержав звістку, що козаки „роздвоїлись“. Він доніс зараз же про се королеві, а король доручив старості камінецькому мати на увазі, куди вони підуть: чи „we włości“, чи до Волохів, чи в Молдавію²⁾.

Тимчасом на Запорозжі на чолі партії незалежних стали — якийсь Мітла і відомий уже нам співучастник обох Наливайків — Фльоріян Гедройт³⁾, які підняли похід на панські маєтності. Але їм не пощастило: Мітлу вбито, а Гедройта взято в полон. Проте сторонництво Мітли зайняло усі шляхи і не пускало на Запороже припасів. Угодовці, що сиділи тихо за порогами, бачучи таке лихо, звертають ся до короля з прозьбою дати козацтву нового „старшого“ (очевидно, Байбузи уже не було між ними) і намагають ся, щоб забрали з Січи гармати і гаківниці, яких там було коло сотні і які ніби то найбільш підтримували своєволю козацьку, „бо як лише та гармата за порогами настала, тоді намножила ся там усяка сваволя“. Про се самі козаки (угодовці) донесли князю Кирику Ружинському, просячи у нього ради, як їм викоренити своєволю на Запорозжі, а князь Ружинський з падолиста сповістив про усе камінецького старосту, Якуба Потоцького⁴⁾.

На сьому уривають ся наші відомости про козаків і починають ся знову лише в половині р. 1600⁵⁾.

Ще одна замітка — дехто з українських істориків⁶⁾ тримають ся тої думки, що в р. 1599 був в Січи кошовим Семен

¹⁾ Ibid., 140.

²⁾ Arch. Radziwiłłów. Ser. rer. Polon. VIII, 142.

³⁾ Фльоріян Гедройт родом напевно з Литви (дуже відома фамилія Гедройців в Росієнськ. повіті (нині Ковельськ. губ.) — Опись документов Виленск. Центр. Архива древних актовых книгъ, вып. I, ст. 107, 140 і д.) був „власним рукодаїним“ слугою єпископа Терлецького, але на початку р. 1596 він уже козакує разом з братами Наливайками і жив в Острові (Арх. Ю. З. Росс., ч. III, т. I, 137—140, ч. I, т. VI, 124—128). 24 липня р. 1597 Люблянський трибунал засудив його на „баніцію“ (на вигнане) за грабіж маєтності владки лудького Будорож, а також маєтності брата його, Ярослава — Дубої і Отовчичів. Певно сей присуд спричинив ся до того, що Гедройт опинив ся на Нізю.

⁴⁾ Listy Żółkiewskiego, 86—87.

⁵⁾ Єдина згадка про козаків кїївських належить до 14/X р. 1599 (див. далі).

⁶⁾ Антонович и Драгомановъ, Историческія пїсни Малорусскаго народа, I, ст. 228; Еварницкій, Исторія запорожскихъ козаковъ, т. II, ст. 168.

Скалозуб, якого ми бачили в р. 1597 осавулою, прибічником гетьмана Байбузи. Жадних історичних доказів для цього нема, — думка ся з'явила ся лише на підставі думи про утечу Самійла Кішки з турецької неволі, яка малює поворот його з полону за кошового Семена Скалозуба, і останнього іменує гетьманом запорожським:

„А у Тендрові острові Семен Скалозуб
З військом на заставі стояв,
Та на тую галеру поглядав,
До козаків словами промовляв...

Тоді промовляли:

„Семене Скалозубе, гетьмане запорожський,
Батьку козацький!“¹⁾ і т. д.

Отже коли Кішка вернув ся з полону десь на початку 1600 або й в 1599 р., за „кошового Семена Скалозуба“, то се ніби й промовляло би за правдивість повисшої гадки, як би хто міг ручити ся, що народня творчість зберегла до наших часів дійсний факт з його подробицями, а не надгородила Скалозуба *post factum* титулом гетьмана за його визначну діяльність, яку певно він повинен був виявити десь на морі та в битвах з Татарами.

Правда, не бракує нам і літописних звісток про Скалозуба, але всі вони не великої вартости. Автор Історії Русов оповідає таку річ про якийсь похід Скалозуба, що відбув ся ніби то в р. 1583 під Козлов: „Гетьман скупивши три полки реєстрових (?) козаків, посадив їх в човни і випровадив в море під проводом писаря військового запорожського Івана Богуславця“²⁾. Тимчасом жадного морського походу в р. 1583 і поблизьких не було. Три літописи згадують про гетьмана Скалозуба, убитого в морській битві з Турками, але ставлять гетьманство його поперед Косинського (якого між иньшим покладають на р. 1594)³⁾. У всякім разі певних доказів отаманування чи гетьманування Скалозуба в р. 1599 не маємо жадних. Як що припустити

¹⁾ Антонович и М. Драгомановъ, Историч. пѣсни, I, ст. 217.

²⁾ Исторія Русовъ, 31—32.

³⁾ Самовидецъ, 3; Южнор. лѣтоп. изд. Н. Бѣлозерскимъ, т. III, 130.

се гетьманство, то знаючи з певного джерела¹⁾, що Скалозуб був сторонником Польщі, можна-б було пояснити по часті цілковитий брак історичних звісток про козаків протягом мало не двох літ повним спокоєм і ладом, який панував за гетьманування Скалозуба на Запорозжі. Але в такім разі яка була-б підстава для того щоб зберігти його імя в народній поезії поруч з иньшим лицарем — Самійлом Кішкою? Зісталось би ще одно припустити: що Скалозуб, удержуючи козаків від походів на маєтности панські²⁾, здобув слави в морських походах, де ма-буть і загинув.

(Кінець буде).

---

1) Listy Żółkiewskiego, 87—89.

2) Єдина звістка з сього року про козаків належить до 14 жовтня, коли уніятський митрополіт Потій заніс в київські городські книги скаргу на двох печерських ченців — Іону Корчєнина і Оксентія Табора за те, що вони села королівські грабують, нищать і пустошать; коли приїхав Ян Кошиц відбирати ті маєтности, ченці „узаявши не мало гультаев з Могилєва мѣщан, съ Юрьем Рожновским, приспособивши до себе козаковъ“, — не пустили його і навіть стріляли (Акты Южи. и Зап. Росс., II, 4).

МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ

суспільно-політичних і економічних відносин
Західньої України.

Подає Михайло Грушевський.

Серія перша (ч. 1—80)

(1361 — 1530).

Збірка документів, яку з сею книжкою „Записок“ починаємо друкувати, має заповнити в деяких точках прогалини, які маємо в наших відомостях про суспільно-політичні й економічні відносини Західньої України під польським правом, або доповнити й роз'яснити деякі питання, докинувши де що до зв'язних уже форм організації адміністраційної й суспільної, правних і економічних відносин Галичини й Поділя, починаючи від початків польського права в сих землях. Не маючи зовсім претенсій вповні вичерпати документальний матеріал до порушених тут питань, я подаю те, що зібрав протягом довгих літ, займаючи ся внутрішнім устроєм і відносинами українських земель в польсько-литовських часах, по різних архивах. Колекцію сю міг би я сам побільшити в кілька разів. та не маючи до того в теперішніх обставинах часу, подаю зібране, полишаючи інтересованим вести далі збирання матеріалів у вказаних тут напрямках — а і я сам не трачу надії з часом до сеї роботи вернути ся.

Зібраний тут матеріал ділить ся на кілька більших циклів, а по при них знайдуть ся групи поменьші, або й поодинокі документи, що освітлюють собою різні моменти устрою й відно-

син згаданих земель. Вказувати все, що вони вносять нового й інтересного для тих питань, значило-б переходити крок за кроком суспільно-політичний устрій, суспільну і економічну історію України в сих часах. Я сього, розуміється, не буду робити: разом і з сим друкується огляд суспільно-політичної історії України-Руси під польським і литовським правом, як V том моєї Історії України-Руси (VIII і IX томи Збірника історично-філософичної секції Наук. тов. ім. Шевченка), там використаний зібраний мною документальний матеріал, і документи сеї збірки знаходять собі там відповідне місце, при тих питаннях, до котрих вони належать. Я-ж тут лише коротко і загально схарактеризую більші і менші групи сих матеріалів — поки що першої серії їх (перші 80 документів); перша половина їх (ч. 1—43) іде в сій книжці, друга (44—80) вийде в дальшій (LXIV) книжці Записок.

Головне місце в сій першій серії займають матеріали до історії шляхетського землеволодіння кінця XIV і першої половини XV віка, інтересного і своїми служебними, прекарними формами, і в становища процесу сформовання польсько-шляхетської привілейованої верстви в наших землях. Для Галичини поважний запас матеріалу для історії шляхетського землеволодіння другої половини XIV і початків XV в. був уже опублікований в давніших дипломатаріях (Akta grodzkie i ziemskie, Kodeks Małopolski й ин.). Для східнього Поділя я видав збірку матеріалів в моїх Актах Барського староства, т. I і II. Тепер даю колекцію документів для західнього Поділя. Вона становить головну пайку в сій першій серії і разом з документами до східнього Поділя, що доповняють собою ту мою давнішу збірку (головно для повітів Хмельницького і Лeticівського, не обнятих нею) займає близько половину загального числа поданих в ній документів і обіймає час від початків XV в. і до початків XVI в. (кілька пізніших документів буде ще в другій серії).

Перші числа збірки одначе дотичать шляхетського землеволодіння Галичини, бо там воно скорше організувалося. Сюди належать числа 1, 3—8, а з пізніших ч. 55, 72. Вони дають деякі інтересні подробиці і доповнення до звісного раніше матеріалу. Можна звернути спеціальну увагу на ч. 5, де маємо примусову заміну маєтностей, число 6 — надання маєтності даку, пізнішу дописку про обов'язок військової служби в ч. 7, надання монастиря разом з маєтністю в ч. 8. Ч. 55 і 72 інтересні як свідощтва пізнішої традиції служебних обов'язків; при

тім ч. 55 цікаве самим означенням служб і обов'язків обдарованого.

До організації шляхетського володіння на Поділлю належать числа 13—15, 18—20, 24—5, 27—32, 35, 37, 39—39, 41—4, 45—49, 56—8. Сюди-ж до певної міри належать кілька документів до Теробовельського повіту, що в тих часах займав посереднє становище між Галичиною і Поділлям — ч. 16, 38, а також записи сум на подільських старостах (ч. 34, 37, 40, 53—4).

Вони дають досить повний образ організації шляхетського землеволодіння на Поділлю, служб і обмежень, які застерегло собі від шляхтичів і їх підданих правительство, по аналогії з службним землеволодінням Галичини, обов'язки й служби сільської людности супроти держави, задержані з давніших часів (виразні відклики до тих давніших часів, за князів подільських, маємо нпр. в ч. 13, 24, 25), практику записей, правительственних затверджень при скупці, обміні маєтностей, і т. и.

З інших поглядів увагу звертають на себе кілька руських привилеїв Витовта (ч. 19, 20, 22). Спеціальний інтерес мають також кілька документів про конфіскації шляхетських маєтностей з різних причин (ч. 51, 65—6). Кілька документів, де вчисляють ся також державні обов'язки селян, видають певне світло на становище їх.

Більшу колекцію матеріалів про суспільно-економічне становище селян принесе друга серія для другої половини XVI і першої половини XVII в., але і в сій серії є вже кілька інтересних документів до історії підданських обов'язків, особливо панщини. Сюди належить ч. 52 (селянська скарга, передвістник численних пізніших скарг, з 2-ої пол. XVI в.) і переважна частина осадчих привилеїв.

Осадчі привилеї сіл на праві німецьким маємо під ч. 12, 21, 23, 69, 77, на праві волоським під ч. 36, 60, 70, 73, 74, 76. Всі вони дають інтересні факти для історії селянських обов'язків і панщини (такі й вибирав я для сеї збірки). Особливої уваги варті: ч. 23 (14 день панщини і гривна чиншу), ч. 36 (трєденна панщина на князя в селі волоського права, обов'язок воєнної служби для цілого села), ч. 60 (дводенна панщина на князя), ч. 69 (воєнщина), ч. 74 (третій гріш князеві з вихідних оплат від дієок і селян), ч. 76 (роспусти), й ин. Дуже цінна вказівка в ч. 36 — що села волоського права пра-

влять ся правом руським (*iure eorum ruthenico*). Для історії волоської колонізації ще ч. 4, 26, 55. Виключенне від користання в німецького права православних маємо в ч. 12 і 21.

Для історії німецького права в міських громадах — ч. 2, 11, 44; вони фігурують тут з певних спеціальних мотивів, бо для самої історії німецького права в містах я тут не збирав документів (їх можна-б ще зібрати дуже багато). Ч. 2 і 11 належать до західнього Поділя, до м. Камінця.

Для історії адміністрації, крім згаданих вже грамот про встав староств — ч. 34, 37, 40, 53—4 (з них особливо важне ч. 40, що говорить ся про юрисдикцію старости-державця), маємо тут ще 33 (акт продажі), 71 (дуже інтересне нормованне ріжних адміністраційних практик Поділя), 78 і 80 (внесенне іродеського уряду в Самборі й Стрию).

Для становища православних і православної церкви — крім згаданих уже — ч. 8 (наданне монастиря), 12 і 21 (виключенне православних з німецького права) ще ч. 10 (відібранне церковної маєтности в Буську), 17, 64, 70. Для духовенства латинського ч. 9, 10, 50; для нього спеціально я документів не збирав, і сі документи війшли до збірки з иньших причин — нпр. в ч. 9 згадка про селянські обовязки, в ч. 50 згадка про вєвод, і т. и.

Торговлі, митної системи дотикають ся ч. 68, 71, 75. В декотрих документах згадують ся також події зверхньої, політичної історії — татарські напади ч. 61, 65, перехід деяких руських шляхтичів до Волохів — ч. 65—6. Визначнійші побутові подробиці дають ч. 30 і 50.

Переважна частина грамот дотикають, як я вже сказав Галичини (земель Львівської, Перемишльської, Галицької й Сяницької) і Поділя. Для Белзької й Холмської є лише кілька документів — для першої ч. 9, 10, 50, для другої ч. 21, 51.

Що до архивів, з котрих документи сі видані, то се — Львівський краєвий архив, Київський головний, Коронна метрика варшавського головного архива й Московського архива міністерства справедливости (тут головно дві колекції — ревізія документів 1563 р. і збірка грамот Самбірського староства). Документи публікують ся прийнятим в Науковім товаристві ім. Шевченка звичаєм, з задержаннем ортографії; але що вони списували ся ріжними часами й по ріжних місцях, часто поза очима,

тож повної однастайности не можна було досягнути. Коректа була переведена в оригіналами, на місці. Тому що всі документи видають ся в вписаних до актових книг копій, лишаєть ся в них чимало хибних місць, по части означених значками в текстї, по части справлених — але в означеннем, як читаєть ся се місце в актах, які послужили оригіналом для видання.

У Львові, 17/ІІ. 905.

I.

Кор. Казимир надає братам Петру і Павлу пусті землі над р. Сяном, 25 червня 1361 р.

In nomine Domini. Amen. Reges decet pro fide dignorum obsequia prestare et dignis digna premia ampliare, ut ex eo ceteri fideles regni sumant exemplum commendabile et efficiantur ad virtutum quaelibet impendia promptiores. Nos igitur Casimirus Dei gratia rex Poloniae, necnon terrarum Cracoviae, Sandomiriae, Siradiae, Lanciciae, Cuiaviae, Pomeraniae, Russiae dominus et heres etc. notum facimus, quibus expedit, universis, tam presentibus, quam futuris, presentium notitiam habituris, quod considerando digna fidelique et grata servitia nobis et regno nostro per fideles nostros Petrum et Paulum fratres germanos de Hungaria fideliter exhibita, multipliciter et constanter impensa et in futurum posteritate cum ipsorum ad ampliora se asserunt promptos et paratos, ne itaque talium servitiorum promptitudinem nostra regalis maiestas pertransire videatur, eisdem Petro et Paulo fratribus ipsorumque posteris et successoribus legitimis loca nostra deserta in districtu Sanocensi videlicet Iurowce, Srogow et altera Srogow super fluvio dicto Rusava et in suis limitibus Dydnia et Temeszow fluvius cum ripa fluminis San consistend(a) collocari usque ad ortum dictorum fluviorum Dydnia et Temeszow cum omnibus rivis in ipsa flumina decurrentibus circumquaque plenarie mensuranda et collocanda cum omnibus et singulis ipsorum utilitatibus, fructibus et redditibus, censibus et emolumentis, cum agris cultis et incultis, pratis, pascuis et rubetis, silvis, nemoribus, venationibus, aucupationibus, cum piscinis, molendinis, aquis, aquarum decursibus, necnon cum omnibus aliis pertinentiis, prout ipsa loca deserta in suis limitibus circumferentialiter sunt distincta, cum omni iure, dominio, prout ad nos et ad dominum castris nostri Sanocensis necessebantur pertinere, damus, conferimus, donamus, attribuimus, adscribimus et appropriamus ipsis Petro et Paulo fratribus iam dictis et ipsorum legitimis successoribus perpetuis temporibus possidenda, habenda, tenenda, donanda, alienanda, commutanda ac pro sua ipsorumque legitimorum successorum voluntate et utilitate quomodolibet convertenda. Ratione cuius donationis sepedicti fratres Petrus et Paulus cum suis legitimis successoribus nobis et nostris posteris successoribusque legitimis, quociescunque necesse fuerit, cum hasta et duobus sagittariis decenter expediri, temporibus perpetuis servire ad quamlibet expeditionem generalem sunt adstricti. Ut

autem haec nostra donatio firma et inviolabilis permaneat, presens privilegium saepedictis Hungaris Petro et Paulo fratribus et ipsorum posteris ac successoribus legitimis dari facimus nostri maioris sigilli appensione communitum. Actum et datum Cracoviae feria sexta proxima post diem beati Joannis Baptistae anno Domini millesimo trecentesimo sexagesimo primo, praesentibus his testibus strenuis viris dominis: Ottone de Pilcza capitaneo nostro Russiae, Andrea Bawrzowski, subiudice cracoviensi, Vilczkone sandomiriensi, Dobieslao vislicensi castellanis, Iascone woynicensi, Floriano lancicensi, Ioanne cracoviensi castellanis et aliis quam pluribus aulicis fide dignis. Scriptum per Ioannem notarium de Magna Polonia etc.

Грамота ся в подтвержденню 1423 р. була вписана до книг сяницького гроду в р. 1758 на жаданне шл. Йосифа Філіповского — львівського краєвого архиву т. 242 с. 46. Вона має туж дату, і бувально однакова з грамотою тимже особам на порожні землі над р. Саночком, звістною нам в подтвержденнях 1440, 1463 і 1549 р. і друкованою в Kodeks Małopolski III ч. 741. Се кидає певне підозрінне на нашу грамоту.

II.

Юрій і Олександр Копіатовичі надають ґрунти і права міщанам, спровадженим до Камінця, 7 січня 1374 р. (В скороченню).

Jurego Kuriatowicza kniazia podolskiego y brata iego kniazia Alexandra.

Ktho na then list weizrzi, yzessmy prziszwaly k szobie mieszczani do Camienieczkiego miasta a daliszmi wolią na 20 liath, a dwieszczie lanow daliszmy ku miastu a miedzi Muxą y Bahawiczą od tarnawskiej drogi lasz od Korowi ziemię the asz do Dniestru daliszmy k miastu tham ym lany wimierzicz; y daliszmy rzeki brzeg Niestra od vschia Muxe asz do vschia Bahawicze; a yeszcze krom thego dalisymy k miastu pastwi wigon od mieiskiei krynycze do Muxe, a Muxa dolem do xiezich niw. A kiedi wolią wissiędzą, mieszcianie maia dawacz od lanow po 20 grossi szirokich plathu. A sządzicz sie ym przed swem prawem, przed swemi raiczamy, a woiewodzie nie trzeba sie w tho wstępowacz nicz. Y iesli bendzie ktori boyarzin albo służebnik knazi albo ziemianin uczini kora wine w mieszczie, y s tei winy dostoiem bendzie smierczy, mieszczanow*) nye karczacz go w kiazęczce karanie na zamek, niechaize

*) Читати: mieszczanom.

szam knyasz karze swoje lyudzie. Iesli bendzie knyasz, ziemianin albo dworzanin miecz bendą sąd z mieszczaninem, tedi sandzicz woiewodzie z woithem. Bendzie li winowath knyasz, dworzanin, albo ziemianin, niechaize woiewoda bierze winę na kniazich ludziach, a yesli bendzie mieszczanin winowath, tedi woith wine wozmie. A czo kolwiek win będzie wszitkich, przeidzie woitowi trzeczia czesz winy, a dwie czeszi wini tho knyasz daie ku miastu na pomocz. A iatki sukienne y kramne y szewcze y chliebne, rzeznicze y laznią — tho knyasz odpuszczel k miastu: czo przeidzie kolwiek pieniedzi s tego — tho miasto nalozicz ma mieszczanom mocznicz miasto dla szebie; ieslibi mieszczenie nye chcieli budowacz miasta themi pieniedzmi, thedi thei pieniadze od mieszczan zasz maia bicz dane kniazowi w skrab. A czo kolwiek szie stanie po grzechu, czego Boze nie dai — asz ktori człowiek bozim przepuszczeniem umrze y z domem wszistek y s zona, woithovi y mieszczanom dzierzecz then dom rock y sze[s]cz niedziel, a nycz s tego domu nie russacz, asz sie naidzie przyrodni iakys iego plemienia; za then rok y za sze[s]cz niedziel yesli szie nie naydzie nikt iego pokolienia, thedi then dom dacz kniazu: tho na yego woly bendzie — kogo zechcze, thego w then dom possadzi. A wissiedzawszi wolia 20 lath mieszczenie maia dawacz plath. A woith y mieszczenie maia mnye kniazu sprziyacz i bicz sprawiedliwemi y wiernemy, a z woiewoda y z boiari y z dworzani bicz s nimi wespól prze zlim y przy dobrim, y maia bicz pomoczniczi y vcznikiem y slowem y przyaznia y moczą y radą bez wszeliakiei chitroszi. Piszane then list na zamku w Camienczu 1374 od bozego narodzenia miessiacza luthego 7 dnia w dzien s. Jana Krcziczelia.

Jacobus Chaczinski consul camenecensis accepit litteras superius scriptas.

З ревізії прав 1564 р. — Литовська Метрика московського архива міністерства справедливости IV. В. кн. 17, с. 44. Ся грамата звісна в повнійшій формі з пізнійших копій — див. Молчановського Очеркъ извѣстій о Подольской землѣ с. 208—9 (в них датується ся вона 7/XI або 7/II, але треба «лютий» розуміти як «січень»).

III.

Володислав Опольский надає шл. Вроцлаву с. Угорці, Радилівці й Корнелівці в Самбірському повіті. 25 серпня 1375 р.

In nomine Domini. Amen. Decet excelentiam principum suorum subditorum commodis et utilitatibus intendere, ut, dum eorum profectibus invigilent, ipsos in honoris sui promotione ac servitii sentiant

promptiores. Nos igitur Ladislaus Dei gratia dux opoliensis, dominus wielunensis et Russiae ad perpetuam rei memoriam volumus tenore presentium devenire, et (!) inspectis fidelibus obsequiis nobis per Wroclauum fidelem nostrum dilectum plurime exhibitis et adhuc fidelitate, studio futuris temporibus exhibendis, nostrorum serviciorum prehabito consilio diligenti de nostrae largitatis munificentia speciali eidem Wroclao et suis heredibus, legitimis successoribus villas nostras Uhorce, Radyłowice, Cornielowice dictas in districtu Samboriensi sitas, cum omnibus et singulis ipsarum pertinentiis, iuribus et dominiis, proveniuntibus, redditibus et obventionibus, prout dictae villae in partibus, metis et graniciis sunt limitatae circumferentialiter et disiunctim, cum agris cultis et incultis, de novo extirpandis, cum pratis, pascuis, silvis, rubetis, mericis, nemoribus, mellificiis, molendinis, venationibus, aucupationibus, cum aquis, aquarum decursibus ceterisque omnibus et singulis pertinentiis, usibus et utilitatibus ad easdem villas spectantibus, prout ipsas soli tenuimus et usi fuimus, nullis penitus exclusis, damus, conferimus et donamus hereditarie, donatione perpetua et irrevocabili per ipsum Wroclauum suosque heredes et legitimos successores temporibus perpetuis possidendas ac tenendas, habendas, utifruendas, vendendas, obligendas, commutandas, alienandas, donandas et in usus suos heredumque et successorum suorum legitimorum beneplacitos convertendas, hoc tamen adiecto, ut singuli cmetones dictarum villarum nobis et nostris successoribus de qualibet curia possessa singulis annis in festo sancti Martini duos grossos latos, sive quatuor parvos pro censu nostrae camerae dare tenebuntur et predictus et sui heredes nobis aut nostris successoribus cum una hasta ut duobus sagittariis in equis valentibus sive decentibus servire sim astricti, quociuscunque in dicta terra nostra fiat opportunum, et quod in ipsa terra nostra rursus cum uxore et pueris suis mansione debet residere, prout se ad hoc specialiter obligavit. In cuius rei testimonium presentes fieri fecimus et sigilli maioris appensione roborari. Actum et datum in Lamburga in crastino sancti Bartholomei apostoli sub anno Domini millesimo trecentesimo septuagesimo quinto, presentibus strenuis et nobilibus domino Budywoio capitaneo cracoviensi, Andriasso capitaneo Russiae, Ioanne Schoff, Nicolao cancellario nostro, in presentia dedimus in commisso, et ceteris multis fidelibus nostris testibus ad premissa.

Львівський краєвий архів, книга перемиського земства ч. 156 с. 604 (як нижче).

IV.

Володислав Опольський надає Джурджи воєводі волоському с. Но-
вощиці і Ступницю в пов. Самбірським. 10 падолиста 1377 р.

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Ladislaus Dei gratia dux opoliensis, wielunensis et Russiae universis et singulis, quibus expedit, tenore praesentium declaramus, quod inspectis fidelibus et variis obsequiis fidelis nostri Czurcowic woiewodae wołoskiego (!) nobis hactenus operosa sallicitudine exhibitis et in futurum propensius exhibendis et quia idem Czurcz woiewoda cum uxore et pueris suis residentiam personalem facere tenebitur in predicta nostra terra Russiae propter defectum gentium vigentem in eadem, sibi suisque heredibus et legitimis successoribus villas nostras Nowoszczyce et Stupnica etiam damus scribere (!) molendinum cum pratis, quae emit apud Petrum Winnickiego (!) in districtu Samboriensi nuncupatis ac situatis, cum omnibus earundem utilitatibus, fructibus, proventibus, censibus, redditibus et caeteris obventionibus universis, eodem etiam iure, quo easdem villas hucusque habuimus et possedimus, prout in suis metis nunc sunt distinctae, videlicet agris, pratis, campis, pascuis, molendinis, silvis nemoribus, quercetis, piscinis, lacubus, piscaturis, aquis et earum decursibus ac ceteris ipsarum pertinentiis universis damus, conferimus et donamus donatione perpetua et irrevocabili iugiter possidendas, tenendas, utifruendas, donandas, dandas, obligandas, commutandas, vendendas, alienandas et in usus suos suorumque heredum et legitimorum successorum voluntarios convertendas, prout sibi et eisdem utilius videbitur expedire, verumtamen in predictis villis de qualibet domo seu fumo duos grossos latos, vel quatuor parvos pro censu nostrae camerae singulis annis in festo sancti Martini episcopi recipiendos nobis et nostris posteris perpetue reservamus. Presertim vero predictus Czurcz woiewoda sique heredes et successores legitimi de prescriptis villis cum una hasta et duobus sagittariis in equis valentibus, quotiescunque opportunum fuerit, iuxta consuetudinem aliorum terrigenarum nostrorum nobis et nostris posteris servire sit astrictus. In cuius rei testimonium sigillum nostrum maius est appensum presentibus. Actum et datum in Lumberga in vigilia sancti Martini episcopi sub anno Domini millesimo trecentesimo septuagesimo septimo, presentibus his nobilibus fidelibus nostris: Andrea capitaneo, domino Szoff, Waszczko Stephan-kowicz, Szenko Ryterzowicz, Stecko Switelowicz, Lan Zalwowski ac domino Nicolao cancellario nostro in presentia hinc in commissoque, ceteris pluribus fidedignis.

Грамота ся і попередня, в potwierдженню кор. Володисла Ягайла, данім в Медиці 2/XI. 1425 на прошенне Iwonis et nobilis Clementis dictorum Dziurdz de Stupnica, була предложена до вписання до книг земських перемишльських (кн. 156 с. 603) Янушем Вислоцким, мб. в р. 1629 (книга з фрагментів різних років). Деякі недокладности можуть бути толковані довільностями й помилками копіста; важнійший брак термінів феодального володіння, звичайних в грамотах Володислава.

V.

Ян Тарновський, староста руський, з наказу короля, відбирає від Мимоня с. Путятичі і надає натомість с. Куйматичі, 6 січня 1391 р.

Ягайло потверджує його грамоту, 13 жовтня 1393 р.

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Wladislaus Dei gratia rex Poloniae Lithwaniaeque princeps supremus ac heres Russiae etc. Significamus quibus expedit universis tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, quod ad nostram nostrorumque baronum fidelium accedens presentiam fidelis nobis dilectus Martinus Mymoi de Huymaticz quandam literam tenoris infra-scripti validi Iohannis de Tarnow capitanei Russiae in pargameno scriptam sigillo eius pendenti sigillatam nobis exhibuit petens humiliter quatenus ipsam literam de nostrae benignitatis clementia ratificare, approbare et confirmare dignaremur, cuius quidem literae de rutenico idiomate in latinum translatae tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis:

In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Amen. Ego dominus Joannes heres tarnoviensis, palatinus sandomiriensis, capitaneus Russiae etc. recognoscimus hoc sua litera, coram quocunque lecta fuerit haec litera, quod fecimus hoc regis mandato: recepimus apud Mimonocen. hereditatem nomine Putaticze, eandem Putaticze dedimus Iwazskoni Sienkowitz pro Drozdowicze et Drozdowicze recepimus ad regnum et Mymonio dedimus pro Putaticze regni villam nomine Huimaticze et duas curias in Szereszorowicze nomine Zlotathowo et Dewatkowicz in perpetuum cum omni iure, cum omnibus graniciis, cum omnibus circumferentiis ita, sicut ab aevo traxit ad Kuimaticze et ad has curias, nihil sibi non excipientes, sic et adhuc addidimus pro Mymonio decem marcas domino Herbordo. Similiter condictavimus, quod Mymoy habet de hac hereditate similiter, quomodocunque de Putaticz servivit, ad quamlibet expeditionem sagitario. Super hoc Mymonio Martino nomine dedimus nostram literam et sigillum nostrum appendimus, et hoc actum est in Horodek, in Epiphania litera scripta post Domini

nativitatem millesimo annis et trecentis annis nonagesimo primo anno. Et circa hoc fuerant testes terrigenae: dominus Chotko Bybelski, dominus Wasko Wolczkowicz, dominus Iasko Mazowszanin, dominus Miczko Wsurowsky, dominus Michael Lebaniczky, dominus Pelka woiewoda hrodkoviensis, dominus Michael Łowczycki et aliorum multorum honorum hominum fuit circa hoc.

Nos igitur supplicationibus ipsius Martini Mymoy exigent(ibus) fidelibus suis meritis benignum prebentes assensum suprascriptam literam in omnibus suis punctis, clausulis, sententiis et conditionibus ratificamus, gratificamus, approbamus et confirmamus, decernentes literam eandem robur habere perpetuae firmitatis, harum nostrarum, quas apensiones sigilli nostri muniri fecimus, testimonio literarum. Actum in Grodek sabbato proximo ante diem sancte Hedvigis anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo tertio, presentibus his validis viris: Demetrio marszalko, Ioanne de Tarnow palatino sandomiriensi, Benkone de Szabokruki, Iaskone Mazowszanin, Choytkone Bybel et Waskone Wolczkowicz ac aliis multis fidelibus nostris fide dignis. Datum per manus venerabilis Zaklicze cancelarii et Clementis vicecancelarii aulae nostrae.

Грамота ся була вписана в 1602 р. до книг львівських гродських на жадане Яна Віслоцкого, Андрія і Федора Путятицьких і Петра Кальнофостського — Львів. краєв. архив львів. гроду кн. 355 с. 1487.

VI.

Ягайло надає Леню Дяку з братами селище Голинь в пов. Жидачівськiм, з обов'язком військової служби, 14 липня 1391 р.

In nomine Domini Iesu Christi Spiritus Sancti. Amen. Nos Vladislaus Dei gratia rex Poloniae, Russiae, Lithuaniae dux et aliarum multarum terrarum dominus, significamus tenore presentium universis et singulis presentibus et futuris, harum notitiam habituris vel audituris, quia nos habita ratione fidelium servitiorum Lien Diak et eius fratrum, quae iam pridem nobis fideliter impendebat et impendit, ei igitur et eius successoribus, ut eo nobis et nostris successoribus obligatior sit, dedimus et concessimus villam alias osieliszce dictam Hołyn in districtu Zydaczoviensi circa fluvium Cieczwa cum omni iure, dominio, proprietate, areis, curiis, contributionibus, poenis, necnon silvis, campis, pratis, aquis, paludibus, molendino alias z młyniszczem ac cum lancis, przelaszki, dąbrovis, decimis, venationibus, mellificiis, prout mellificidarum de Hołyn ab antiquo usi sunt, et generaliter cum omnibus fructibus, proventibus, redditibus, prout ipsa villa Hołyn in suis metis

et graniciebus se extendit, perpetuo et in aevum libere vendendam, donandam, commutandam, ad usus suos beneplacitos convertendam. De ipsa vero villa Holyn tenebitur ipse Lyen cum suis successoribus nobis et nostiis successoribus servire servitium cum duobus strzeleze iuxta ius et consuetudinem caeterorum nobilium. In cuius rei firmitudinem sigillum regni nostri appendi mandavimus. Actum in oppido nostro Ropczycze in presentia domini Demetrii tesararii, domini Miczlostan, domini Petri Pieniżko, domini Prandotha sendomirski, domini Thomae Ancertiae, domini Derslai Konopla. Datum die quarta decima mensis iulii sub anno nativitatis Domini millesimo trecentesimo nonagesimo primo.

Грамота ся, писана по руськи в оригіналі, як сказано в потвердженню кор. Жигимонта з 1537 р., в сїм потвердженню, данім на прошенне nob. Iohannis Holynski і співвласителів с. Голинь, була вписана в книги львівського ґроду в 1696 р. на жаданне Михайла Жураковського в імени шл. Голинського — Львівський краєвий архив, львів. ґроду кн. 470 с. 150.

VII.

Ягайло надає Михайлу Бучацькому с. Койданів в пов. Тербовельськїм, 24 січня 1392 р.

Дописка про обовязок військової служби, зроблена при ревізії документів 1417 р.

In nomine Domini. Amen. Wladislaus Dei gratia, rex Poloniae, necnon terrarum Cracoviae, Sendomiriae, Siradiae, Lanciciae, Cuiaviae, Lithvaniaeque princeps supremus, Pomeraniae Russiaeque dominus et heres. Ad rei memoriam sempiternam. Licet regalis munificentia ad universos regni sui fideles Dei nata sibi clementia quadam generalitate liberalis existat, ad illos tamen suae liberalitatis dona consuevit extendere, qui circa regni sui honorem obsequiorum continuatione sollicita constantia animis fidelissime claruerint. Sane consideratis multiplicibus fidelitatum studiosis obsequiis [quibus — бракує] dominus Michael Habdanecz heres de Buczacz regni nostri Poloniae fidelis noster dilectus dudum totis conatibus probitatis solícite nobis studuit complacere, quamquam eidem pretextu servitiorum suorum huiusmodi multum ampliora premiorum antidota deberent non immerito respondere, ipsum tamen per munificentiae nostrae donacionem nobis ad obsequendum, sicut dignum arbitramur, cupientes in antea reddere promptiorem, prefato Michaeli et suis heredibus ac successoribus legitimis villam nostram Coidanow in districtu Trembovliensi in fluvio Stripa sitam cum omnibus ipsius villae

utilitatibus, fructibus, censibus, redditibus, proventibus, agris, pratis, campis, pascuis, silvis, nemoribus, quercetis, rubetis, virgultis, gais, boris, mellificiis, venationibus quarumcunque ferarum et signanter castorum, molendinis, piscinis, lacubus, paludibus, aquis et earum decursibus, piscaturis et aliis omnibus obventionibus, pertinentiis ac appendiis universis ad ipsam villam Coidanow predictam, quibuscunque nominibus appellentur, nullis penitus exclusis, prout ipsa villa Coidanow in suis graniciebus metis et gadibus (видертий одея рядок) villam Coidanow per supradictum Michaellem et suos heredes ac successores (видерто слово) tenendam, habendam, utifruendam, vendendam, obligandam, commutandam et ad usus suos convertendam prout ipsi utilius videbitur expedire. Ut autem hec donatio robur obtineat firmitatis, presentes fieri et appensione nostri sigilli fecimus roborari. Actum in Luczsko in vigilia conversionis sancti Pauli anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo secundo, presentibus his (повторено) dominis: Ioanne palatino sandomiriensi, Ioanne de Balicz castellano visliciensi, Spitkone succamerario cracoviensi, Gnevosio de Dalowicze, Prandota de Przewodi et Bienkone de Zabokruk et aliis quam plurimis fide dignis. Datum per manus venerabilis Zaklice aulae nostrae cancelarii fidelis dilecti.

Ex mandato domini regis, tempore ostensionis litterarum in presentia regia in Grodek sub anno Domini millesimo quadringentesimo decimo septimo, huic donationi adiunctum est servitium unius lancae et duorum sagittariorum in armis et equis valentibus ad quamlibet expeditionem imminens, per manus Zbignei de Oleschnicza protonotarii.

Грамоту сю в потвержденню Жигимонта-Августа з р. 1555 вписано до книг львівського гроду в 1589 р. на жаданне шл. Миколая Куропатви — Львівський краєвий архив, кн. Львів. гроду 205 с. 1095.

VIII.

Ягайло надає Михайлу Сул.овичу с. Желехів з сусіднім монастирем, 15 жовтня 1393 р.

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Wladislaus Dei gratia rex Poloniae Lithuaniaeque princeps supremus et heres Russiae etc. significamus tenore presentium, quibus expedit, universis tam presentibus quam futuris, quia intento mentis intuitu perpendiculariter fructuosa fidelitatum obsequia, quibus Michael Sul.owicz noster fidelis nostrae magestati plurimum complacuit et in antea adaucto fidelitatis studio, uti dignum arbitramur, prestantius complacuit, quorum intuitu volentes ipsum praerogativa speciali gaudere et

perfrui ampliori, eidem Michali, suis pueris et legitimis successoribus iure hereditario villam nostram Zelichow et cum monasterio eidem adiacenti in districtu Podhorayensi sitam cum omnibus, fructibus, redditibus, censibus, proventibus, dationibus, agris, pratis, campis, pascuis, silvis, nemoribus, quercetis, virgultis, gais, borris, mellificiis, venationibus, aucupationibus, stagnis, lacubus, paludibus, piscinis, piscaturis, molendinis, aquis et eorum (!) universis decursibus ac utilitatibus, emolumentis et appendiis universis prout in suis metis, graniciis et gadibus universis ab antiquo longe lateque est distincta et limitata, damus, conferimus et donamus donatione perpetua et irrevocabili per ipsum Michaelem, suos pueros et successores legitimos tenendam, habendam, utifruendam ac pacifice et quiete perpetuis temporibus possidendam, facientes ipsum Michaelem, suos pueros et successores legitimos eiusdem villae Zelechow et ipsius monasterii heredes veros et legitimos possessores, de qua quidem villa memoratus Michael, sui pueri et successores legitimi cum una hasta, duobus sagittariis in equis et armis decentis (!) nobis et nostris successoribus ad prefatam expeditionem perpetuo servire sint astricti, duobus grossis pragensibus sive latis pecuniarum fumalium pro nobis omnimode reservatis — harum, quibus sigillum nostrum appensum est, testimonio litterarum. Actum in Przyssov ipso die beatae Hedvigis anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo tertio, presentibus hys: Gnewussio de Daleuicz, Petro de Baranow venatore cracoviensi, Waskone Wolczkonis, Iasszhone Mazouita de Iaryszow, Benkone de Zabokruki et Petro Pieniązek aliisque multis nostris fidelibus fide dignis. Datum per manus honorabilis Zaklice cancellarii aulae nostrae nostri fidelis dilecti. Lectum per Albertum de Zychlin regni Poloniae vicecancellarium.

Грамота ся була вписана до книг земських львівських в 1561 р. на жаданне Мартина Гербурта і інших співвласителів с. Желехова — Львівський краєвий архив кн. зем. львів. 17 с. 403.

IX.

Семовит мазовецький надає кляштору домініканів у Белзі село Костешино, 20 січня 1394 р.

Semouiti ducis Massouiae dominique plocensis, vysnensis et heredis belzensis donatio perpetua villae Koszcziessino vulgariter nuncupatae nostri ducatus in districtu Belzensi sitae ecclesiae fratrum praedicatorum ordinis s. Dominici, in suburbio ciuitatis Belzensis fundatae, facta, per priorem et rectores eiusdem ecclesiae ac totum conventum ipsius ecclesiae cum omnibus et singulis utilitatibus, censibus, fructibus, redditi-

bus etc. tenendae, habendae etc. pacifice temporibus perpetuis possidendae. Verumtamen incolae seu cmethones in praedicta villa residentes consuetum censum per duos grossos pragenses, qui podymowe appellatur, in festo s. Martini episcopi annis singulis temporibus perpetuis de qualibet stuba soluere teneantur. Praeterea homines et incolae villae praefate universi ab omnibus solutionibus, exactionibus, angariis et preangariis, quibuscunque nominibus vocentur, sint liberi penitus et exempti, laboribus vero et reformationibus seu edificationis (!) omnium castrorum et pontium dumtaxat exceptis, ad quos labores memorati incolae cum universis terrigenis terrarum, quocies opportunum fuerit, sint astricti. In cuius recompensam prior et conuentus totus ac eorum successores monasterii sepedicti annis singulis temporibus perpetuis, quicumque pro tempore fuerint substituti, in dicto monasterio singulis diebus dominicis et festiuis divina officia celebrent. Actum et datum in Hrodlo feria tertia ipso die Sebastiani et Fabiani martirum 1394.

З ревізії прав 1564 р. — Кор. Метрика моск. арх. мін. справед. IV. В. кн. 17 с. 256.

X.

Семовит мазовецький надає кліштору домініканів у Белзі села Ліски й Божанку й дворище намістника в Белзі, 6 лютого 1401.

Semowithii ducis Mazouiae donatio perpetua villarum nostri ducatus Lesky et Bozanka super fluuium Belsz, in districtu Belzensi sitarum, ecclesiae fratrum predicatorum ordinis b. Dominici in civitate Belzensi fundatae et prolatatae, eidem ecclesiae et monasterio totoque conuentui facta, per priorem, qui pro tempore fuerit, ac conuentum eiusdem monasterii memoratas villas tenendas, habendas, utifruendas, regendas et pacifice temporibus euiternis possidendas. Verumtamen incolae seu cmethones in praedictis villis inhabitatores omnes et singuli consuetum censum qui dicitur podymowe in festo s. Martini episcopi de qualibet stuba annis singulis temporibus perpetuis per duos grossos pragenses praefato do. duci et suis successoribus solvere teneatur, absolvendo omnes et singulos praedictarum villarum inhabitatores ab aliis omnibus solutionibus, exactionibus, collectis et contributionibus, quibuscunque nominibus vocentur, laboribus autem et edificationibus seu reformationibus omnium castrorum et pontium dumtaxat exceptis omnino et exclusis, ad quos labores sepenominati incolae cum omnibus villis terrigenarum incolis iuxta modum et consuetudinem terre, quocies opportunum fuerit, sint astricti, addicien(tes) dictae ecclesiae ex speciali donatione quandam aream in civitate Belzensi pro edifica-

tione et constructione et nouali translatione ipsius ecclesiae et domus fratrum et conuentus habitatione et residentia personali, quam aream pridem namestnik possidebat et regere dinoscebatur. Datum et actum in Belsz die dominico festi b. v. Dorotheae 1401, presentibus hys n. Petro vexillifero rawensi, Cristino marssalcone curiae nostrae, Ioanne capitaneo belzensi, Miczone de Wyrbcouicze et Alberto vicecancellario etc., per cuius manus praesens est datum, et aliis que diversis fide dignis.

З ревізії прав 1564 р. — Кор. Метрика моск. арх. м. справ. IV. В кн. 17 л. 251.

XI.

Ягайло надає с. Кормильче Георгію війту камінецькому на війтство. 9 серпня 1402 р.

Vladislai regis Poloniae donatio perpetua aduocatae in civitate Camieniecz, tercium denarium de penis iudicialibus eidem aduocatae annectando, necnon villae regiae Cormelicze in districtu Camenecensi sitae, prout in suis metis et limitibus est limitata et distincta, Georgio cui lublinensi eiusque liberis concessa, quam quidem aduocatiā, tercium denarium de penis iudicialibus, ac villis huiusmodi idem Georgius cum eius utilitatibus, redditibus etc. tenebit, habebit, utifruetur et perpetuis temporibus possidebit, necnon vendet, commutabit, obligabit, alienabit de r. mtis tamen concessu et voluntate speciali. Ratione cuius donationis idem Georgius cum suis hereditatibus (!) r. mti et serenissimis successoribus suae mtis ad expeditionem regiam quamlibet cum una hasta seruire tenebitur perpetue et in eum. Actum in Czirwonigrod feria quarta in vigilia s. Laurentii anno 1402, per manus dni Nicolai de Curow archiepiscopi gnesnensis, ad relationem dni Gniewosii succamerarii crac.

З ревізії прав 1564 р. — Кор. Метрика моск. арх. м. справ. IV. В л. 42 об.

XII.

Ягайло переносить село Просік в Сянській землі на німецьке право, допускаючи до користання з нього лише Німців і Поляків, і записує на війтстві тім 60 гр. для війта Станіслава, 21 жовтня 1402 р.

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Quia tunc multis errorum et dubiorum incommodis prudenter occurimus, dum gesta aestatis nostrae litterarum apicibus et testium annotatione per-

hennamus, proinde nos Wladislaus Dei gratia rex Poloniae Lithuaniae-que princeps supremus et heres Russiae etc. significamus quibus expedit universis, praesentibus et futuris, praesentium notitiam habituris, quod cupientes loca deserta hominum convocazione adimplere et fructus thesauri nostri amplioribus ubertatibus adaugere, scultetiam in villa nostra Prossiek in districtu Sanocensi sita Stanislao pro sexaginta marcis numeri polonicalis, quadraginta octo grossos in marcam quamlibet computando, quarum medietatem in talibus grossis in moneta communiter in terra Russiae decurrenti nobis solvit rite et rationabiliter, exposuimus et vendidimus perpetue et in aevum. Ad quam quidem scultetiam duos mansos, tabernam, molendinum, libras, sextum denarium de censibus et tertium de qualibet re iudicata, sartorem, sutorum, unum mansum pro pellendis graegibus et omnes utilitates, quas sine dispendio nostro facere poterit, sibi adiunximus praesentiumque per tenorem, ita quod idem Stanislaus praedictam villam Prossiek iure theuthonico nobis tenebitur et tenetur collocare et quod quilibet kmetho ipsam inhabitare volens de quolibet manso ratione census nostri singulis annis circa festum sancti Martini viginti scotos grossorum soluere tenebitur et debeat ac unam mensuram avenae et duos pullos una cum viginti scotis memoratis. Pro seminibus autem ad hiemem unam diem et ad aestatem aliam in agris collendis nobis laborare et in mensibus duos dies sunt astricti, iuvamina etiam et labores ad ducturas pro nostro adventu, quotiescunque oportunum fuerit, facient, prout villani ceterarum villarum in terra praedicta nostra Sanocensi facere sunt soliti et consueti. Quam quidem scultetiam idem Stanislaus et sui liberi ac successores legitimi cum omnibus eius utilitatibus, censibus, fructibus et appendiis universis habebunt et tenebunt, utifruentur et pacifice temporibus perpetuis possidebunt, necnon vendent, commutabunt, obligabunt, alienabunt, de nostro tamen consensu et voluntate speciali. Ratione cuius scultetiae praefatus Stanislaus et sui liberi ac successores legitimi nobis et nostris successoribus ad quamlibet expeditionem cum una balista in equo valenti et bene armatus servire tenebitur et debeat. Et ut eadem villa nostra Prossiek eo melius collocari valeat, ipsam de iure polonico et ruthenico in ius theuthonicum, quod maydeburgense dicitur, transferimus perpetuo duraturam, removens ibidem omnia iura polonicalia et ruthenicalia, modos et consuetudines universas, quae ipsum ius theuthonicum maydeburgense praedictum consueverant et sunt solitae perturbare. Eximimus insuper, absolvimus et perpetuo liberamus cmethones et quosvis praedictae villae Prossiek incolas ab omni iurisdictione et potestate omnium regni nostri pallatinorum, castellanorum (!), capitaneorum, iudicum, sub-

iudicum et quorumuis officialium et administratorum eorundem, ut coram ipsis vel ipsorum aliquo pro causis tam parvis quam magnis, puta furti, sanguinis, homicidii, incendii, membrorum mutilationibus et quibusvis aliis enormibus excessibus citati minime respondebunt nec aliquas penas solvere tenebuntur, sed tantum emethones et incolae coram suo sculteto, qui pro tempore fuerit, scultetus vero coram nobis aut capiteano nostro in iudicio provinciali scultetorum — tunc non aliter quam suo iure maydeburgensi praedicto de se querulantibus tenebitur respondere. In causis autem criminalibus et capitalibus superius expressis sculteto, qui pro tempore fuerit, ibidem in metis et graniciis villae Prossiek iudiciandi, sentiendi, corrigendi, plectendi, condemnandi plenam damus et omnimodam concedimus facultatem, prout hoc ipsum ius theuthonicum maydeburgense praedictum in omnibus suis punctis, sentiendi, articulis, conditionibus et clausulis postulat et requirit, — iuribus tamen nostris regalibus in omnibus semper salvis. Volumus iterum dicto iure theutonico tantummodo Theuthonicos et Polonos uti et gaudere — harum quibus sigillum nostrum appensum est testimonio litterarum. Actum in Crossno ipso die undecim millium virginum anno Domini millesimo quadringentesimo secundo, praesentibus strenuis nobilibusque viris Petro Cmitha palatino sandomiriensi, Nicolao de Michalow castellano voyniczensi, Gnevosio de Dalovycz subcamerario cracoviensi, Petro de Falcow venatore sandecensi, Iwone de Kleczycze et Nicolao Pstroski multisque aliis nostris fidelibus fide dignis. Datum per manus domini Nicolai sanctae gnesnensis ecclesiae archiepiscopi, nobis sincere dilecti. Ad relationem Clementis vicecancellarii.

Грамоту сю (omni prorsus suspicione carentia) разом з пізнішими вписано в р. 1553 до сяніцького гроду на жаданне спадкоємців вїйта с. Просїки Івана Радвана (Iohannis Radwan) — Львів. краєв. архив кн. сяніцьк. грод. 16 р. 794.

ХІІІ.

Кор. Ягайло надає Яну Пудлу с. Ольховець й Михайлівці в Камінецькїм повіті, 16 жовтня 1403 г.

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Cum inter humanae naturae commoda nihil dignius memoria habeatur, opportunum extitit, ut actus hominum litterarum apicibus et testium annotatione perennentur. Proinde nos Wladislaus, Dei gratia rex Poloniae, necnon terrarum Cracoviae, Sandomiriae, Syradiae, Lanciciae, Cuiaviae Litvaniaeque princeps supremus, Pomeraniae et Ru-

ssiae dominus et haeres, significamus tenore praesentium quibus expedit universis, quia ob merita fidelium obsequiorum Ioannis Pudlo, quae hactenus nobis exhibuit et in futurum praestantius poterit exhibere, horum intuitu cupientes ipsum specialis gratiae praerogativa praevenire, sibi suisque haeredibus et successoribus legitimis villas nostras Olchowecz et Michalowcze, in districtu Camenecensi sitas, cum omnibus earum pertinentiis et utilitatibus, pratis, campis, pascuis, agris, silvis, nemoribus, mericis, quercetis, pinetis, rubetis, virgultis, borris, mellificiis, venationibus, aucupationibus, piscinis, piscaturis, lacubus, paludibus, molendinis, emolumentis, aquis, aquarum decursibus, necnon cum omnibus censibus, redditibus, proventibus, cohaerentiis et appendiis ad easdem villas quomodolibet spectantibus, dedimus, contulimus donatione perpetua liberaliter et donamus, ita tamen, quod in terra Podoliae propter defectum hominum, faciat residentiam personalem et at quamlibet expeditionem cum duabus lanceis et quatuor sagitariis idem Ioannes Pudlo, suique haeredes et successores legitimi nobis et nostris successoribus obsequi tenebuntur et servire, — sic etiam, quod circa expeditiones domesticas, utpote circa defensionem terrae, cum omnibus hominibus nobis servire sunt astricti, et dationes, contributiones, laboresque, quibuscunque vocitentur nominibus, quae antecessoribus nostris, ducibus Podoliae et possessoribus ipsius solvi soltae fuerant, nobis per cemetones et incolas villarum praedictarum Olchowecz et Michalowcze efficaciter persolvantur. Quas quidem villas idem Ioannes Pudlo suique haeredes et successores legitimi habebunt, tenebunt, utifruentur et perpetuis temporibus pacifice possidebunt, — harum quibus sigillum nostrae maiestatis praesentibus est appensum testimonio litterarum. Actum in Medica ipso die sancti Galli confessoris anno Domini millesimo quadringentesimo tertio, praesentibus his validis strenuisque viris: Ioanne de Tarnow, Petro Kmithe sandomiriensi — palatinis, Petro Szaffraniecz subdapifero, Floriano de Korythnicza subpincerna sandomiriensi et Bencone de Zabokruk¹⁾ aliisque nostris multis fidelibus fidedignis. Datum per manus reverendi patris domini Nicolai sanctae gnesnensis ecclesiae archiepiscopi, ad relationem Nicolai regni Poloniae vicecancellarii.

Наданне се потвердив кор. Жигмонт III пл. Яну Корнацкому, 22/II. 1603. Коронна Метрика варшавська кн. 138 л. 26.

¹⁾ В оригіналі: Zabocziak. В другім і третім рядку на початку документа, по сколяціонованню треба поправити: existit, rehennentur, proinde.

XIV.

Ягајдо надає Грицьку Кердеевичу с. Кормильче і Ходигівці в Камінецькїм повіті, 26 марта 1410 р.

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Cum inter humanae nature commoda nichil dignius memoria habeatur, oportunitate existit, ut actus hominum literarum apicibus et testium annotatione perhennentur, ne lapsu temporis evanescant. Proinde nos Wladislaus, Dei gracia rex Poloniae necnon terrarum Cracovie, Sandomirie, Siradie, Lanczicie, Cuiavie, Lithvanie princeps supremus, Pomeranie dominus et heres Russie etc. significamus tenore praesentium, quibus expedit universis, quomodo attendentes pure fidei constantiam et constantis fidelitatis insignia, quibus Ryczko Kyrdeyowicz erga nostram se exercuit utilitatem, et adhuc aucto fidelitatis studio prestantius poterit exercere in futurum, horum intuitu volentes ipsum gratiarum nostrarum prosequi favoribus et ad obsequia nostra continuo reddere promptiorem, sibi villas nostras Kormylcze, Chodykowcze, in terra Podolie et districtu Camenecensi sitas, cum omnibus ipsarum iuribus, utilitatibus, fructibus, censibus, proventibus, redditibus, videlicet agris, campis, pascuis, silvis, nemoribus, borris, rubetis, virgultis, mellificiis, aucupacionibus, venacionibus, fluviis, piscinis, lacubus, stagnis, aquis et aquarum decursibus, molendinis et eorum emolumentis, necnon dominiis, proprietatibus, attinentiis, pertinentiis et appendiis universis, quomodolibet ad ipsas spectantibus ab antiquo, prout in suis metis longe, late et circumferentialiter limitate sunt et distinctae, damus, donamus et conferrimus et largimur donatione perpetua et in ewum per ipsum et ipsius successores legitimos habendum, tenendum, utifruendum et pacifice possidendum necnon donandum, alienandum, commutandum et vendendum de nostra et nostrorum successorum voluntate et consensu speciali, hoc tamen adiecto et specialiter expresso, quod idem Ryczko et sui successores propter defectum hominum in terra Podoliae residentiam faciant personalem, ad singulas expeditiones nostras nobis et successoribus nostris cum duabus lanceis et sex sagittaris obsequi tenebuntur servire, — harum, quibus sigillum nostrum est appensum, testimonio literarum. Actum et datum in Lamburga, feria quarta proxima post diem festi dive pasce anno Domini millesimo quadringentesimo decimo, praesentibus his validis et nobiles dominis: Ioanne de Zloczow lublinensi, Floriano de Korythnycza vizlicensi et capithaneo Russie, Vincentio de Granow naklensi, Iohane Kuropatwa zawychostensi — castellanis, Nicolao de Kulikow, Iohane Klusz, Wolezkone Przy-

szluczycz et Iohane Mazovita aliisque pluribus fidelibus nostris dilectis. Datum per manus venerabilis Nicolai, praepositi sancti Floriani ante Cracoviam, regni nostri Polonie vicecancellarii, nobis sincere dilecti. Relatio eiusdem domini Nicolai praepositi sancti Floriani, vicecancellarii.

Київського центрального архива кн. 3599 л. 82.

XV.

Ягайло надає шл. Андрію з Башпина с. Чернокунці й Криже в Скальськiм повіті, 17 липня 1413 р.

In nomine Domini. Amen. Ad rei memoriam sempiternam. Licet regie maiestatis circumspecta benignitas universorum fidelium suorum ac fidedignorum obsequia prospicere et dignis digna premia uberius ampliare ex innata sibi clemencia salutis teneatur intercedere et ad illa improfectus et comoda quadam speciali prerogativa favoris dignanter intendit, quos approbate fidei constancia et indefesse probitatis obsequium reddit acceptari, ut eo ceteri fideles regni nostri sumant exemplum commendabile, ut sicut pre ceteris singularibus fidelitatum insigniis claruerunt, sic non immerito praeveniri gaudeant singulari munere gaudiorum, sane considerantes clare fidei studia et laboris indefessi solerciam, quibus nobilis Andreas de Bapschينو fidelis noster dilectus, ad nostros et regni nostri Polonie instaurandos honores multe diligencie conatibus fidelissime laboravit et adhuc continuato studio nobis ampliora fidelitatum obsequia poterit in futurum prestancius exhibere, quorum intuitu volentes eundem specialis gratie prerogativa prosequi et ad obsequendum nobis, ut dignum arbitramur, in antea reddere prompциorem, igitur noverint tam presentes, quam futuri, quibus expedit universis, quod nos Vladislaus, Dei gracia, rex Polonie, Lithwanie princeps et heres Russie etc., considerantes digna, grata fideliaque servicia nobis et regno nostro per fidelem nostrum Andream exhibita et impensa multipliciter et constanter, et in futurum cum sua posteritate ad ampliora servicia se offert promptum et paratum, ne itaque tante serviciorum promittitudinem nostra regia serenitas aliquo modo pertransire videatur, exnunc eidem Andree et suis posteris duas villas nostras videlicet Czarnokuncze et Krzywe, sitas in terra nostra Podoliensi et in districtu nostro Scalunczyensi, cum omnibus et singulis villarum predictarum utilitatibus, censibus, fructibus, redditibus, proventibus, aquis, pratis, campis, pascuis, silvis, nemoribus, virgultis, gais, quercetis, mericis, rubetis, borris, mellificiis, venacionibus, aucupationibus, aquis, earum decursibus, piscinis, molendinis, emolumen-

tis, piscaturis, lacubus, stagnis, paludibus. ac quibusvis pertinenciis, obvencionibus et appendiis universis, ad ipsas villas supradictas quomodolibet spectantibus, quibuscunque nominibus censeantur, nullis penitus exclusis, prout predictae ville in suis metis et graniciis et gadiibus ab antiquo longe lateque circumferencialiter limitate sunt et distincte, damus, conferimus et donamus donatione perpetua et irrevocabili, perpetuis temporibus duratura. appropriamus sibi et suis successoribus tenendum, habendum, possidendum et pro sua suorumque posterorum voluntate quomodolibet libere commutandum, vendendum. Racione cuius donationis suprascriptus Andreas et sui legitimi successores, quocienscunque necesse fuerit, cum una hasta et uno sagittario ad quamlibet generalem expeditionem, iuxta ritum et consuetudinem aliorum nostrorum baronum, nobilium regni nostri Polonie, nobis et nostris legitimis successoribus servire perpetuis temporibus sint astricti. Actum et datum Cracoviae in die sancti Alexii, per manus venerabilis domini Dony, vicecancellarii regni Polonie et prepositi sancti Floriani extra muros cracovienses, anno Domini millesimo quadringentesimo tredecimo, presentibus: reverendissimo in Christo patre Alberto cracoviensi episcopo, magnifico ac strenuis: Sandivogio de Ostrorog poznaniensi, Iohanne de Tharnow cracoviensi, Nicolao de Michalow sandomiriensi, Iacobo de Conyeczpolye siradiensi et Mathia de Labyschyn brzestensi pallatinis etc. In quorum omnium testimonium et robur perpetuae firmitatis sigillum nostrum presentibus est appensum.

Коронна Метрика варшавська кн. 11 с. 180.

XVI.

Ягайло надає шл. Миколаю Цесельському з викуплених ним від попередніх державців двох сіл, в Теревовельськiм повіті, с. Яблонів, записуючи на нiм 250 грив., 14 жовтня 1414 р.

Vladislaus rex Poloniae etc. Sigificamus etc., quod cum nobilis Nicolaus Czieszielski fidelis noster dilectus villas nostras in districtu Trembowliensi sitas puta Iablonow apud strenuos Dobkonem de Olewin in centum et Podhayce apud Michaelem de Buczacz capitaneum haliciensem similiter in centum marcis de nostro consensu et voluntate speciali redemisset nobisque quinquaginta marcas in parat(is) numeri ac ponderis polonicalium, 48 grs. in quamlibet marciam computando, legitime mutuasset ac eas de mandato nostro manibus strenui Gedigoldi capitanei podoliensis assignasset realiter cum effectu, desideriose nos petiit et optavit, ut villam praedictam Podhayce de suis manibus recipere et centum marcas, quibus eandem redemit, una cum

aliis centum quinquaginta marcis suprascriptis in villa Iablonow praenominata ac agregotione (!) inscribere dignemur, — ipsius itaque Nicolai Czessielski iustis et bene meritis postulationum verius et petitionibus instanciis misericorditer mediantibus ipsum inde specialis gratie praerogativa praeuenire cupientes et ad obsequia nostra reddere continuo promptiorem, memoratas ducentas quinquaginta marcas numeri et ponderis praedictorum sibi in villa nostra Iablonow supradicta damus, asscribimus, attribuimus riteque ac realiter assignamus ipsamque villam Iablonow, prout in suis metis et graniciis longe, late circumferencialiterque ab antiquo est limitata et distincta, eidem Nicolao Czessielski in suorum fidelium obsequiorum recompensam de innate nobis celsitudinis clementia damus, conferimus liberaliter et donamus ad eius vitae terminum ultimum et extremum per ipsum Nicolaum cum omnibus et singulis eiusdem villae Iablonow utilitatibus, fructibus, prouentibus etc. omnibusque pertinentiis et appendiis, ad eam quomodolibet ab antiquo spectantibus, habendam, tenendam, utifruendam ac pacifice ad vitae suae terminum, ut praemittitur, possidendam, exactionibus dumtaxat, contributionibus, dationibus et quibusuis solutionibus nobis et nostris praedecessoribus per quosuis praedictae terrae Trembowliensis inhabitatores solui solitis exclusis et exceptis, quas pro nobis integre reseruamus, illo etiam non obmisso specialiter et expresso, quod dum sepefatum Nicolaum migrare ab hac luce contigerit, extunc persolutis suis liberis seu successoribus legitimis ducentis quinquaginta marcis antedictis per nos vel successores nostros praefatae villae Iablonow possessio ad nos vel successores nostros deuolvi debeat plene iure. Datum in Medinice die dominica aute diem Hedwegis 1414. Ratione autem villae praedictae idem Nicolaus cum una hasta et duobus sagitariis nobis obsequi tenebitur et seruire ad expeditionem quamlibet occurrentem. Ad relationem Manziconis. Lectum per Albertum de Zichlin r. P. vicecancellarium.

З ревізії прав 1564 р. — Кор. Метрика моск. арх. мін. справ. IV В. кн. 17 л. 112.

XVII.

Ягайло подтверджує маєтности церкви в с. Страдчу, 16 марта 1420 р.

Wladislaus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae quam plurimarumque terrarum dominus et heres, significamus presentibus literis nostris, quemcunque videre et audire tenorem eorum cupientem, presertim cui interest, presentibus et futuris, quia reliquimus nunc et in posterum relinquimus perpetuo poponibus

seu canonicis scilicet Petro et Iacobo eorumque liberis atque posteritati divae Marie virginis, eius gloriosissimae assumptionis in coelum videlicet aedibus sacris sibi dedicatis in villa nostra vulgo nuncupata Stradecz, id quod antiquitus pertinebat et nunc pertinet ob (!) originem prefatae villae perexpressis sacris aedibus videlicet assumptionis gloriosissimae virginis Mariae in coelum predictisque poponibus cum omnibus in villa utilitatibus, curiis, mericis, boris, silvis, apinariis, pratis, campis, liberaque piscatione ac piscibus, fund.. nempe cumque in silvis nostris rus¹⁾ antiquitus atque divisus est cum usufructu prefati templi ac preexpressorum canonicorum, fontem cum rivis, alias zrodło z potokami, atque in locis vulgo nuncupatis urocziskami, ceteris bonis, graniciebus iacentia penes fluvium nominatum VrocziŹsza, in quem rivulum alias potok descendit in fluvium VrocziŹska et incipiendo a rivulo sursum fluvii dicti UrocziŹsza et a via circa totum rivulum a primoque latere sive prima parte eiusdem loci vocati VrocziŹsza pontis alias gacz Liubiechoviensis ac viccissim super fluvium premissum in silvam per loca predicta urocziŹska na Kraszne Wyrch y na Czerwony kamien na szcianki Miesciska, Na Krasne, na Niedzwiedziu, na Iesionowim, na Ssay sic vocata in finem montis primi lateris Iawornika sic nominati, ad alterum latus a monte Iawornik usque ad fluvium vocatum Choyna et ad loca dicta Zlibow²⁾, zyazd circa litus Dombrowica per locum Krasne de finibus loci illius vocati Borszucz ac supra grodzisko superiori parte fundi rivulorum alias po wierzchu potokow vulgo dicti Vthki³⁾ et per medium montis vocati U rogu et infra modo... vel fluvium dictum Kroczycze ita tenenda prenominata bona eidem utifruenda in aevum sunt. Alia autem bona eidem adiacentia ad villae nostrae (!), quam ceterorum subditorum nostrorum nihil horum predictorum bonorum eos popones pertinentium, videlicet rivulos, alias do potokow, silvas, campos, prata nec ulla commoda eorum propria perexpresseque loca alias urocziŹska in eorum fundo consistentia utenda eis minime sunt, nec eos videlicet popones cum eorum cmentonibus impedire debent, solummodo popones cum suis cmentonibus haec bona in aevum in suum usum conferre debent. Ex autem prenominitis omnibus inservire ac ad nullos census nobis conferendos obligantur nec in posterum obligabuntur neque ad bellum sive militiam proficisci debent sive tenebuntur una cum cmentonibus subditisque suis, neque ullas contributiones bellicas dare tenebuntur. Cmetones etiam eorum ac subditi, quicunque sunt ac in posterum erunt, ab omni magistratu nostro omnibusque liberi

¹⁾ В ньшшм : eis. ²⁾ Так ясно в другім, в першім борше : Hlibow. ³⁾ Так в другім, в першім Zothoki або Zoloki.

esse debebunt. Verum omnes census, sumptus suos contributionesque, si quas debebunt, ad aedes predictas divae Marie Virginis eius gloriosissimae assumptionis in coelum corroborandas meliorandasque conferentur. Popones vero Stradec pro antecessoribus nostris, pro nobis ipsis posteritateque nostra ventura Deum omnipotentem orationibus suis placare tenebuntur. Haec autem ultima voluntas nostra a nemine ac in posterum violata debet esse in aevum. In cuius rei¹⁾ privilegii testimonium evidentius sigillum nostrum presenti privilegio est appensum. Datae autem hae litterae Leopoli nostra in civitate sabato post dominicam Oculi in quadragesima anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo vigesimo, presentibus interea imprimis Ioannes archiepiscopus leopoliensis, Meskusz²⁾, castellanus poznaniensis, Domatary de hoylmo³⁾, castellanus biezensis, dominus Petrus de Skarhmowicz dapifer sandomiriensis, dominus Bartholomeus de Harlomowicz⁴⁾ succamerarius sandomiriensis, dominus Wasko Mszczecin⁵⁾, dominus Wasko Tetkorkonicz, dominus Wolczko Rokotnicki et aliis quam plurimis testimonio fidedignis circa premissa existentibus. Ex mandato eiusdem sacrae regiae maiestatis proprio. Est autem hoc privilegium datum per manus reverendi viri domini Ioannis vicecancelarii regni Poloniae, praepositi Floriani ante Cracoviam. Relatio eiusdem reverendi viri domini Ioannis vicecancellarii regni Poloniae.

Документ сей в потвердженнях з рр. 1537, 1578, 1598 і 1624 вписано в книги земські львівські в 1634 р. на жаданне religiosus Semion presbyter ritus graeci villae Stradec — Львів. краев. архив кн. львів. зем. 55 с. 217. Тамже в кн. 21 с. 348 таж грамота в старшій обляті, в потвердженню 1534 р. — обидві копії повні помилок, а друга крім того згнила. Частина помилок поясняеть ся тим, що оригінал, предложений до потвердження в 1537 р., як сказано в сім потвердженню, був писаний по руськи. Крім того мусіло бути й потвердження 1537 р. невивразно писане. Деякі помилки могли бути справлені з порівняння обох текстів.

XVIII.

Витовт запишує шл. Янушу на осадженім ним в Камінецькім мловіті селі Нова Руда 60 гривен, 29 вересня 1422 р.

Alexander alias Witoldus etc. Quomodo inspectis et diligenter consideratis obsequiis nobilis Ianussii fidelis nostri dilecti, quibus nobis hactenus complacuit et in futurum aucto fidelitatis studio praestantius

¹⁾ Читати: nostri. ²⁾ В другім Mosticz (чит.: Мєствін) — імена взагалі покручені. ³⁾ Домарат з Кобильна. ⁴⁾ В другім Skarhmowicz. ⁵⁾ В другім Cosziczecin.

poterit complacere, horum intuitu volentes ipsum gratiae nostrae prosequi favoribus et ad obsequia nostra continuo reddere promptiorem, sibi et successoribus legitimis sexaginta marcas monetae communis numeri et ponderis polonicalium in et super villa per ipsum erecta Nowa Ruda, in districtu Camenecensi sita, damus, donamus et inscribimus per praesentes cum omnibus et singulis utilitatibus, censibus, fructibus, prouentibus et redditibus universis, ad ipsum quomodo libet spectantibus ab antiquo, habendum, tenendum, utifruendum et pacifice possidendum tamdiu, quousque sibi vel suis successoribus legitimis per nos vel qui a nobis habuerit in comissis, praefatae 60 marc. fuerint integraliter persolutae, iuribus tamen nostris ducalibus in omnibus semper saluis. Datum in loco campestri prope ciuitatem Rippin feria tertia ipsa die s. Machaelis 1422.

З ревізії прав 1564 р. — Кор. Метрика моск. арх. м. спр. IV В. кн. 17 л. 132 в.

XIX—XX.

Дві грамоти Витовта — дозволення Кузю і Бедриховичу обміняти ся селами, 2 вересня 1424 р.¹⁾

Mi wielki knias Witolt daly iesmo swuuyu²⁾ naszu hramothu Mikolajū Biedrzichowyczu, stho ssie zhoworily myedzi ssoboyv s Kudziom sely sie mieniathi: panu Biedriechowiczu dati bi thye sela — Olchowicz a Sutrimienche, tho yoho oiczizni dwie ssielyca, trettheye selo Mieliewcze, stho mayeth od nas w piaczidziessiath hriwien — tho bi yemu thakoze dathi Kudzieui, a v Kudzia bi yemu wziathi prociw themu takoze thry szela: Kudziewczy, a nasse pridanie Czorny Ostrow, a Mikithincze. I my na tho ym przywolili thimy szely myenyathi sie, a na pothwerzenie sie naszey hramothei pieczacz naszu welili yessmu przywiessithi, sthoze ym dzierzathi tho wieczno a ny-³⁾ kym nie porussono. Pissan w Skalie w ssobotha miesziancza septembra wtorego indicta trzeciego w letho 6933.

My wielky kniaz Witold daly iessmo szwuuyu²⁾ naszu hramothu⁴⁾ Kudziewi na tho, stho sie zhoworily miezi szoboyu z Mikolaiom Biedrzichowiczom sely sie myeniathi: Kudziewi Biedrzichowiczom dathi bi Biedrzichowyczu thye sela — Kudziew, a nasse przidanie Czorni ostrow, a Mikithincze, a v Biedrzichowicza by yemu wziathy przeciw thomu thakoss the sela: Olchowicz, a Sutrimenczi, a trzecie selo

¹⁾ З індикт 6933 р. властиво відповідає 1425 року, але при вересневім численню се буде вересень нашого 1424, що потверджує й означенне — 2 вересня в суботу.

²⁾ читай: siuiu. ³⁾ помилкою: my. ⁴⁾ помилкою: hramathu.

Mielewewci, stho maieth od nass w pianczdziessiath hriwien. Y my tho ym przesswołyly themii szieli mieniathi ssie, a na potwierdzenie ssei nassei hramothi pieczacz nassie wielily yesmo przywiessithi, stoze ym dzierzathi tho wieczno a nykim nie porussono. Pyssan w Skalye w so-bothu miessiancza septembra wtoroho indictu trzeczieho w lietho sesczthissiecznoie dziewienz seth tridczath y treczeye.

Грамоти потвержені були кор. Жигимонтом Августом в р. 1533. З ревізії прав 1564 р. — Кор. Метрика моск. арх. м. снр. IV В. кн. 17 л. 198.

XXI.

Ягайло переносить с. Кутновичі в землі Холмській на німецьке право, з виключенням лише схизматиків, 20 мая 1427 р.

In nomine Domini. Amen etc. Nos Vladislaus rex Poloniae etc. significamus etc., quomodo ad instantes petitiones nobilis Annae relictae olim Walcosch de Puthnowicze (!) et Stanislai filii villam ipsorum Kuthnowicze in terra Rus-iae et districtu Chelmensi sitam, prout in suis metis et graniis longe, late et circumferencialiter est distincta ab antiquo et limitata, de iure polonico, ruthenico et quouis alio in ius theutonicum, quod maidemburgense dicitur, transferimus perpetuo duraturum, remouentes ibidem omnia iura polonicalia, ruthenicalia, modos et consuetudines universas, quae ipsum ius theutonicum plerumque consueuerunt et sunt solitae perturbare. Eximimus insuper, absoluiimus et perpetuo liberamus scultetum ac omnes et singulos cmethones et incolae villae praedictae ab omni iurisdictione et potestate omnium regni nostri palatinorum, castellanorum, woiewodarum, dignitariorum, iudicum, subiudicum caeterorumque officialium et ministerialium eorundem, ut coram ipsis aut ipsorum aliquo pro causis tam magnis quam paruis, puta furti, incendii, homicidii et membrorum mutilatione seu quibusuis aliis enormibus excessibus citati minime respondebunt nec aliquas penas soluere tenebuntur, sed cmethones et incolae villae praedictae coram suo sculteto, qui pro tempore fuerit, scultetus vero coram praefata Anna et Stanislao aut ipsorum successoribus legitimis aut coram nobis vel iudice nostro generali, dum tamen per nostram literam sigillo nostro sigillatam euocati fuerint et citati, et hoc si in reddenda iusticia negligentes fuerint et remissi, tunc non aliter quam suo iure maidemburgensi memorato de se querulantibus respondere sint asstricti. In causis autem criminalibus et capitalibus superius expressatis (!) memorate villae sculteto pro tempore existenti in metis et graniis iudicandi, sentenciandi, plectendi, condemnandi et puniendi damus et omnimo-

dam concedimus tenore praesentium facultatem, prout hoc ipsum ius theutonicum in omnibus suis punctis, articulis, sentenciis, conditionibus et clausulis postulat et requirit, iuribus tamen nostris regalibus in omnibus semper saluis. Scismaticis tamen sanctae romanae ecclesiae obedientiam non profitentibus penitus exclusis et exceptis, quos in suis iuribus et consuetudinibus perpetuo volumus permanere. Actum et datum in Leopoli feria tertia post festum sancte Zophiae 1427, praesentibus etc. Ad relationem venerabilis Stanislai Czyolek elect. posn., r. P. vicecancellarii. Per duces Mithconem relatio est facta vicecancellario.

З ревізії прав 1564 р. — Кор. Метрика моск. арх. м. спр. кн. 17 л. 276 в.

XXII.

Витовт записує слугі свому Волосу на селищу Волоска в Бакотській волості 100 кіп півгрошків руських, 20 лютого 1430 р.

My wieliki kniaz Vitowd dali iesmi sludze swemu Wolosowi seliszce na ymie Woloska a dworziszca na rzezce Kaluse Pesecz y Kamienna Kucza w ziemi Podolskiey, w woloszczi Bokotskiei, a zapissalishmy iemu na thei seliszca sto kop poluchroskow ruskiei liczbi, a koli bichom libo samy hotili tey seliszca w Wolosza odniathi ill komu prziswolili bichom wikupiti, thedi y maieim libo sami zaplatiti iemu za ti seliszca, a libo toth komu przizwolili esmo perwey sto kop dati poluchroskow ruskiei liczbi, toz odniati. Pisan Wilnie fewrakilia dwadziaty pod lite rozestwa christowa thisziazcznecho osmdziesiatycho trideziatycho.

З книги ревізії прав 1564 р. — Кор. Метрика моск. арх. м. спр. IV. В кн. 17 л. 61 в.

XXIII.

Кор. Володислав дозволяє Райдонію з Винник осадити с. Лукавицю в пов. Самбірським і надає йому війтйство в ній, 21 марта 1430 р.

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Ne error obliuionis gestis sub tempore versantibus in posterum pariat detrimenta, alta regum et principum decreuerunt consilia ea litterarum apicibus et testium annotatione perhennari, ne lapsu temporis euanescat (!). Proinde nos Wladislaus Dei gratia rex Poloniae necnon terrarum Cracoviae, Sandomiriae, Syradiae, Lancitiae, Cuiaviae Lithwaniaeque princeps supremus, Pomeraniae Russiaeque dominus et haeres, significamus tenore praesentium quibus expedit universis, praesentibus et futuris, praesentium notitiam habituris, quomodo cupientes terras no-

stras Russiae per locationem hominum facere populosas, ut inde per amplificationem hominum crescant nobis bona pariter et honores de prouidentia et discretione, proinde Raidomi de Vinniki nostri fidelis considerantes confidentes (!), sibi villam locandam in fluuio Lukavicza vulgariter nuncupato et eodem vocabulo Lukavicza nuncupandam in terra Russiae et districtu Samboriensi sitam de quinquaginta laneis agrorum seu quotquot de eisdem ibidem poterit collocare, iure teutonico maideburgensi plenam damus et omnimodam tenore praesentium concedimus facultatem. Ratione cuius locationis praedicto Raidoni et suis successoribus legitimis scultetiam ibidem iure haereditario in perpetuum tenendam, vendendam, alienandam, commuttandam, nostro tamen super hoc consensu speciali requisito, et ad usus beneplacitos conuertendam damus, donamus, confirmamusque praesentibus et largimur donatione irrevocabili perpetue et in aeuum, adicientes sibi et suis successoribus legitimis ad dictam scultetiam tres laneos liberos agrorum, unam tabernam, et de quolibet artificio vnum artificem, sextum denarium de censu, tertium denarium de qualibet re iudicata, molendinum quoque et piscinam in loco quo poterit in eadem villa, prout se ad longum extenderit, dempto loco aptiore pro molendino nostro, quem capitaneus noster modernus elegerit, praefatos Raidoni sculteto (!) pro se et suis successoribus legitimis conseruet et reparabit. Adiungimus etiam ibidem pro ecclesia unum laneum agrorum construenda et duos laneos pro expulsionem pecoris et peccudis, ad pasua, quem scziegni vulgo nuncupantur. Ratione cuius donationis praefatus Raidom et sui successores nobis et posteris nostris in duobus equis cum duabus ballistis ad quamlibet expeditionem generalem seruire tenebuntur. Eximimus insuper et perpetuo liberamus in (!) regni nostri pallatinorum, castellanorum, capitaneorum, iudicum, subiudicum ceterorumque officialium et ministerialium eorundem, ut coram ipsis, vel coram aliquo pro causis omnibus tam magnis quam paruis, puta furti, homicidii, incendii et membrorum mutilatione, seu quibusvis aliis ex-
cessionibus citati minime respondebunt, nec aliquas paenas soluere tenebuntur, sed incolae villae praedictae coram suo sculteto, scultetus vero coram nobis, vel iudicio nostro generali, dum per [li]ferram nostram, sigillo nostro sigillatam, euocatus fuerit et cittatus, tunc non alio iure nisi suo iure maideburgensi de se quaerulantibus respondere sit astrictus. In causis autem capitalibus et criminalibus superius expressis sculteto pro tempore existenti iudicandi, sentiendi, plectendi, puniendi plenam damus et omnimodam concedimus libertatem atque facultatem, prout hoc ipsum ius thephtonicum maideburgense in omnibus suis punctis, conditi conibus, articulis et lausulis postulat et re-

quirit. Et universis kmetonibus villae eiusdem a censu nostro et quibusvis aliis solutionibus ac laboribus viginti annorum spatium continue se sequentium plenam damus et omnimodam concedimus libertatem; qua elapsa kmetones villae praedictae de quolibet laneo per vnam marcam communis monetae et numeri polonicalis consueti et alias contributionum et fumalium nostrorum exsolutiones¹⁾ more aliarum villarum nostrarum districtus Samboriensis et quatuordecem dies labores, vbi necessitas exigerit, singulis annis nobis et successoribus nostris soluere et explere sint astricti — harum, quibus sigillum nostrum est appensum, testimonio litterarum. Actum in Noua Ciuitate feria tertia proxima post dominicam Oculi anno Domini millesimo quadringentesimo tricesimo, praesentibus reverendis in Christo patribus dnis Ioanne archiepiscopo leopoliensi, Zbigneo crac. episcopo, necnon magnificis strenuisque Nicolao de Michalow pallatino sandomiriensi, Alberto Molski succamerario lancieni, Paulo de Bugmalozycze cracoviensi et Ioanne Sprolsk (!) sandomiriensi — iudicibus terrestribus, testibus circa praemissa. Datum per manus reverendi in Christo patris domini Ioannis episcopi wladislaiensis, cancellarii regni et Wladislai de Oporow decretorum doctoris, praepositi sancti Floriani ante Crac., regni Poloniae vicecancellarii, syncere nobis dilectorum.

З книги грамот Самбірського староства — Кор. Метр. моск. арх. мін. справ. IV. В. кн. 22 л. 433 в.

XXIV.

Ягайо запишує пл. Жеготі з Лечковець 30 грив. на с. Шаравці в пов. Камінецькїм, 14 лютого 1431 р.

Vladislai regis Poloniae etc. super summam triginta marcarum monetae et numeri polonicalium, 48 gr. in marcam quamlibet computando, nobili Zegothae de Leczkowcze ratione seruitiorum in et super villa nostra Scharawka et (!) terra Podoliae et districtu Smotricensi sita inscriptam et donatam, quam quidem villam praedictam cum omnibus et singulis ipsius utilitatibus etc. idem Zegotha tenebit, habebit et pacifice possidebit, ad exolutionem usque summae praefatae, hoc tamen signanter expresso et incluso, quod idem Zegotha in terra Podoliae propter defectum hominum residenciam faciat personalem ibique circa expeditiones domesticas et alias, si eas fieri contingerit, obsequi nobis cum omnibus subditis nostris tenebitur et debet, dationesque, contributiones et labores, quibuscunque vocentur nominibus, quae anteces-

¹⁾ В книзі: exolutionis.

scribus nostris possessoribus Podoliae solui solitae fuerant, nobis per emethones et incolas villae praedictae efficaciter persoluantur. Datum Sandomiriae feria quarta cinerum 1431. Relatio venerabilis Wl. de Opporow r. P. vicecancellarii. Lectum per Albertum de Zichlin r. P. vicecancellarium.

З ревізії прав 1564 р. — Кор. Метрика москов. арх. мін. справ. кн. 17 л. 172 в.

XXV.

Ягайло записує шл. Станиславу, служебнику старости скальсьького, 30 гр. на с. Покляках в пов. Скальськім, 14 лютого 1431 р.

Vladislai regis Poloniae etc. super sumam triginta marcarum pecuniae monetae et numeri polonicalium, 48 gr. in marcam quamlibet computando, nobili Stanislao, familiari Ianussii Kierdyowicz, capitanei scalensis, ratione seruitiorum tempore gverrarum in partibus Podoliae exortarum per eundem factorum in et super villa nostra Poklyaky in terra Podoliae et districtu Scalensi sita, inscriptam et donatam. Quamquidem villam Poklyaki cum omnibus et singulis ipsius utilitatibus, fructibus etc. et universis pertinentiis ad exolutionem usque summae praefatae tenebit et possidebit, hoc autem signanter expresso, quod idem Stanislaus propter defectum hominum in terra Podoliae praedicta residenciam faciat personaliter ibique circa expeditiones domesticas et alias, si eas fieri contingerit, nobis cum omnibus subditis obsequi tenebitur et debebit. Daciones, contributiones et labores, quibuscumque vocitentur nominibus, quae antecessoribus nostris, possessoribus Podoliae solui solitae¹⁾ fuerant, per emethones et incolas villae praedictae efficaciter exoluantur. Datum Sand. feria quarta Cinerum 1431. Relatio venerabilis de Opporow r. P. vicecancellarii. Lectum per Albertum de Zichlin r. P. vicecancellarium.

З ревізії прав 1564 — Кор. Метрика моск. арх. мін. справедл. IV. В кн. 17 л. 182 в.

XXVI.

Ягайло надає Ванчі Волоху з синами с. Турку в Самбірськім повіті, 27 червня 1431 р.

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam sempiternam. Ne error oblivionis gestis sub tempore versantibus in poste-

¹⁾ В книзі натомість два рази: soliti solitae.

rum pariat detrimenta, alta regum et principum decreverunt consilia ea literarum apicibus et testium annotatione perhennari, ne lapsu temporis evanescant, proinde nos Wladislaus Dei gratia rex Poloniae, necnon terrarum Cracoviae, Sandomiriae, Syradiae, Lanciciae, Cuiviae, Lithuaniae princeps supremus, Pomeraniae Russiaeque dominus et heres etc., significamus tenore presentium, quibus expedit universis, presentibus et futuris, notitiam presentium habituris, quomodo inspectis fidelibus obsequiis, quibus Vancza Valachus cum filiis suis Chodkone, Iwancone et Zankone a nonnullis presentibus nobis hostiliter occurrentibus nos et regnum nostrum precavendo complacuit et aucto fidelitatis studio prestancius in futurum poterit complacere, horum intuitu ipsum cum pueris suis predictis gratiae nostrae praerogativa consolari cupientes, sibi dictisque filiis suis et eorum legitimis successoribus villam nostram Turka, in terra Russiae et districtu Samboriensi super fluvio Striy in metis Hungariae sitam, cum silvis, mericis, boris, mellificiis, agris, campis, pratis, fluminibus, lacubus, piscinis, piscaturis, aquis et aquarum praedictarum decursibus, venationibus et aucupationibus, molendinis et emolumentis, utilitatibus, redditibus, censibus, proventibus, attinentiis, pertinentiis, et obventionibus universis, prout in suis metis et graniciebus, puta ad¹⁾ Ilem loco arboris vulgariter nuncupato sursum et quodam vado vulgariter Brod proximo campo Issay dicto deorsum dictae hereditatis et sursum Ilem et vadum premiss(um), ad prefatam villam spectabant ab antiquo, alias prout longe lateque et circumferentialiter praedicta villa Turka ab aliis villis et vastitatibus est limitata et distincta, prout etiam eandem soli tenuimus et habuimus, damus, donamus, inscribimus presentibus et largimur donatione perpetua et in aevum per ipsum Vancza et pueros suos eorumque legitimos successores habendi, tenendi, utifruendi et pacifice perpetuis temporibus possidendi, necnon vendendi, commutandi, obligandi, alienandi ad ususque eorum beneplacitos convertendi, prout ipsis melius et utilius videbitur expedire, iuribus tamen nostris regalibus et contributionibus semper salvis. Ratione cuius donationis idem Vancza cum filiis suis, ipsorum successoribus legitimis ad quamlibet expeditionem cum quattuor sagittariis in equis decentibus nobis et nostris successoribus servire tenebuntur et debebunt — harum, quibus sigillum nostrum est appensum testimonio litterarum, Actum in Medica feria quarta infra octavas sancti Iohannis Baptistae anno Domini millesimo quadringentesimo tricesimo primo, praesentibus reverendis in Christo patribus dominis Iohanne leopoliensi

¹⁾ Так в облаті оригіналу, в potwierдженню аб.

archiepiscopo et Ioanne episcopo chelmensi, necnon magnificis strenuisque Alberto Molski castellano lancieni, Ioanne marschalco regni Poloniae, Dobkone Sprowski subcamerario Russiae et Nicolao Chrzastowski gladifero cracoviensi et capitaneo sanocensi aliisque pluribus fidedignis. Datum per manus reverendi patris domini Ioanni episcopi vladislaviensis cancelarii et venerabilis Vladislai de Opporow directorum doctoris, praepositi lancieni et sancti Floriani ante Cracoviam, vicecancellarii regni Poloniae, sincere nobis dilectorum.

Грамоту сю потвердив кор. Володислав 1444, на прошенне Заңко et Chodko fratres germani Valachi advenae de Hungaria; в потвердженню 1519 і 1550 р. вписано її 1633 р. до книг земських перемиських на жаданне дідичів с. Турки: Івана Терлецького, Василя й Івана Яворських — Львів краев. архив, кн. зем. перем. 156 с. 328. Разом з тим предложили вони до вписання і оригінал грамоти — тамже с. 347.

XXVII.

Ягайло запишує шл. Якобу de Iaczko 40 грив. на с. Рункушівцях в пов. Бакотськїм, 18 грудня 1431 р.

Vladislai regis Poloniae super summam 40 marcarum numeri et monetae polonicalium, 48 gr. in quamlibet marcam computando in et super villa nostra Rumcoszowcze, in terra Podoliae et districtu Vaco-tensi sita, nobili Iacobo de Iaczko¹⁾ pro fidelibus seruitiis, quibus maiestati nostrae hys temporibus gwerrarum in terra Podoliae vrgentium placere meruit, inscriptam, donatam. Quam quidem villam Rumkoszowcze²⁾ praefatus Iacobus et sui successores legitimi cum omnibus et singulis utilitatibus et prouentibus videlicet censibus, redditibus, agris, campis, pratis, piscinis, syluis etc. et quibusuis obvencionibus tam longe lateque ac circumferencialiter, prout ab antiquo est limitata et distincta, tenebunt, habebunt et possidebunt pacifice tamdiu, quousque dictae 40 marcae sibi aut successoribus suis per nos aut successores nostros fuerint persolutae integraliter et ex toto; quibus solutis eiusdem villae possessio ad nos et successores nostros reddere debet pleno iure, hoc etiam addito specialiter et expresso, quod idem Iacobus in terra Podoliae praedicta residentiam faciat personalem, alias sibi ad tenendas praesentes nostras inscriptiones minime obligaremur. Datum in Niepolomicze feria 3 ante festum beati Thomae apostoli 1431, iuribus etiam

¹⁾ або: Laczko. ²⁾ В книзі: Rumkoszowce.

nostris regalibus in omnibus semper saluis. Dnus rex per se. Lecta per Albertum de Zichlin r. P. vicecancellarium.

З ревізії прав 1564 р. — Кор. Метрика моск. арх. мін. справедл. IV. В кн. 17 л. 58 х.

XXVIII.

Ягайло записує шл. Жидовському 50 грив. на с. Ольховці, в Камінецькiм пов, 21 марта 1433 р.

Vladislaus, rex Poloniae etc. Quomodo considerantes merae fidelitatis studiosa obsequia, quibus nobilis Zidowska maiestati nostrae complacuit et complacere poterit aucto fidelitatis¹⁾ praestancius in futurum, horum intuitu cupientes ipsum gratiarum nostrarum prosequi favoribus et ad obsequia nostra reddere promptiorem, sibi in et super villa nostra Olchowicz, in terra Podoliae et districtu Camenecensi sita, quinquaginta marcas monetae numeri et ponderis polonicalium, 48 gr. in quamlibet marcam computando, dedimus, donauimus, inscripsimus et praesentium tenore damus, donamus, inscribimus per eundem tenendam, habendam, utifruendam et pacifice cum omnibus et singulis eiusdem villae utilitatibus, fructibus, censibus, redditibus, attinentiis, pertinentiis, coherentiis, appendiis et obventionibus universis possidendam tamdiu, quousque sibi aut successoribus ipsius dictae 50 marcae per nos aut successores nostros persolutae fuerint integraliter et ex toto; quibus solutis dictae villae possessio ad nos aut successores nostros redire et reuerti debet pleno iure, hoc etiam addito specialiter et expresso, quod idem Zidowska in terra Podoliae circa defensionem terrae eiusdem residenciam faciat personalem, iuribus tamen nostris regalibus in omnibus semper salvis. Datum in Nova Civitate feria sexta post dominicam Oculi 1433. Insuper si alicui alteri per prius villam suprascriptam inscripsimus, volumus, quod praesens inscriptio effectum non sorciatur. Relatio et subscriptio non est.

До ревізії прав 1564 р. грамота була представлена Яролинськими — Кор. Метрика москов. арх. мін. справедл. IV. В кн. 17 л. 134 в. В книзі виразно: Zidowska, і також виразно говорить ся в мужеськiм роді; правдоподібно іде мова про мушину.

¹⁾ Пропущено: studio.

XXIX.

Ягайло записує нл. Матвію Шилохосту 40 грив. на с. Кужелевії в пов. Бакотськїм, 26 марта 1433 р.

Wladislaus Dei gratia rex Poloniae Litwaniaeque princeps supremus et heres Russiae etc. significamus tenore praesentium quibus expedit universis, quomodo considerantes mere fidelitatis studiosa obsequia, quibus nobilis Mathias Schilochost fidelis noster dilectus maiestati nostre complacuit et complacere poterit aucto fidelitatis studio prestancius in futurum, horum intuitu cupientes ipsum graciaram nostrarum prosequi fauoribus et ad obsequia nostra reddere promptiorem, sibi in et super villa nostra Kuzelowa, in terra Podoliae et districtu Bapocensi sita quadraginta marcas monete et numeri et ponderis polonicalium, quadraginta octo grossos in marcam quamlibet computando, dedimus, donauimus, inscripsimus et tenore praesencium damus, donamus, inscribimus per ipsum tenendam, habendam, utifruendam et pacifice cum omnibus et singulis eiusdem ville utilitatibus, censibus, redditibus, attinenciis, pertinenciis, coherenciis, appendiis ac obvencionibus universis possidendam tamdiu, quousque sibi aut successoribus ipsius dicte quadraginta marce fuerint integraliter et ex toto per nos aut successores nostros, quibus persolutis dictae ville possessio ad nos et successores nostros reddere et reuerti debet pleno iure, hoc etiam adiecto specialiter et expresso, quod idem Mathias in terra Podoliae propter deffensionem terrae eiusdem residentiam faciat personalem, iuribus tamen nostris regalibus et stacionibus pro nobis reseruatis, — harum quibus sigillum nostrum praesentibus est subappensum. Datum Mechoviae feria quinta proxima post festum annunciacionis anno Domini millesimo quadringentesimo tricessimo tercio. Dominus rex per Ioannem Odrowaz nottarium. Lecta per Albertum de Zichlin r. P. vicecancellarium.

З ревізії прав 1564 р. — Кор. Метрика моск. арх. мін. справедл. IV. В кн. 17 л. 10.

XXX.

Кор. Володислав записує нл. Замбончу 30 гр. на с. Супронківцях в Камінецькїм повіті, 25 вересня 1436 р.

Vladislaus rex Poloniae etc. Quomodo volentes nobilem Schischca Zambancz vocatum fidelem nostrum pro suis seruitiis nobis fideliter impensis reddere consolatum et efficere in posterum ad seruitia nostra continuanda amplius obligatum, sibi in et super villa nostra Suprinzcowcze in districtu Camenecensi iacenti triginta marcas monetae et

numeri polonicalium, 48 gr. in quamlibet marcam computando, damus, donamus et inscribimus per praesentes per ipsum omnibus fructibus, censibus, redditibus et obvencionibus universis habendum, tenendum et pacifice possidendum tamdiu, quousque sibi vel suis successoribus praefate 30 marcae fuerint plenarie exolutae; quibus exolutis dictae villae possessio ad nos reuertetur pleno iure, ita tamen, quod in eisdem bonis tenebitur residenciam facere personalem, sed neque eadem bona vendere aut permutare poterit sine consensu nostro speciali, et alias si non resideret personaliter ibidem aut ipsa bona venderet vel commutaret, tunc eadem bona absque cuiusvis pecuniae solutione ad nos redirent ipso facto, iuribus etiam nostris regalibus semper saluis. Datum in Grodek feria tertia post Mathei evangelistae 1436. Ad relationem mag. Ioannis de Conieczpolie r. P. cancellarii.

З ревізії прав 1564 р. — Кор. Метрика моск. арх. мін. справед. IV. В кн. 17 л. 152 в.

XXXI.

Кор. Володислав записує пл. Яну Слабошу 40 гр. на с. Ушиці в Бакотськiм повіті, 3 жовтня 1436 р.

Vladislai regis Poloniae. Quomodo volentes nobilem Ioannem alias Slabossium minore(m) fidelem dilectum pro suis servitiis, quibus se nobis gratum reddidit, facere consolatum et in posterum ad servicia nostra ampliora efficere obligatum, sibi in et super villa nostra Vschicza in terra Podoliae et districtu Bachotensi et fluio Niestr sita quadraginta marc. monetae et numeri polonicalium, 48 gr. in quamlibet marc. computando, damus, donamus, inscribimus et largimur gratiose per praesentes per ipsum Ioannem Slabossium in eisdem quadraginta marcis cum omnibus utilitatibus, fructibus, censibus, redditibus et proventibus universis ad eandem hereditatem seu villam spectantibus habendum, tenendum, utfruendum pacifice et quiete possidendum tamdiu, quousque sibi aut suis successoribus praefatae 40 marc. ad plenum fuerint persolutae; quibus exolutis dicte villae possessio realis ad nos et successores reuertetur pleno iure, ita tamen quod praelibatus Ioannes Slabossius in dictis bonis residenciam faciet personalem sed neque eadem bona poterit vendere aut permutare quoquomodo sine nostro consensu speciali. Et in casu quo ibi non residet personaliter aut ipsa venderet vel permutaret aliquomodo praeter nostrum consensum, tunc ex eo ipsa bona sine cuiusvis pecuniae solutione ad nos et successores nostros redirent ipso facto, iuribus etiam et stacionibus nostris in omnibus semper saluis. Datum in Grodek feria tertia ante s. Stanislai

in autumnno 1436. Relatio dni Ioannis de Conieczpolie r. P. sanc.
Lectum per Albertum de Zichlin r. P. vicesanc.

З ревізії прав 1564 р. — Кор. Метрика моск. арх. мін. справед.
IV. В кн. 17 л. 59 v.

XXXII.

Кор. Володислав записує шл. Домарату 40 грив. на с. Балиній
в Смотричськiм повіті, 15 падолиста 1436 р.

Vladislaus rex Poloniae etc. Quomodo volentes nobilem Domarathium de Slathkow fidelem dilectum pro suis serviciis, quibus se nobis reddidit gratum, facere consolatum et in futurum ad obsequia nostra ampliora efficere obligatum, sibi in et super villa nostra Balina, in terra Podoliae et districtu Smotricensi sita, quadraginta marcas monetae et numeri polonicalium, 48 gr. in marcam quamlibet computando, damus, donamus, inscribimus et largimur gratiose per presentes per ipsum Domarathium in eisdem quadraginta marcis cum omnibus et singulis utilitatibus, fructibus, redditibus, censibus et prouentibus universis ad eandem villam seu haereditatem spectantibus habendum, tenendum, utifruendum, pacifice et quiete possidendum tamdiu, quousque dictae quadraginta marcae sibi aut suis successoribus per nos aut nostros successores ad plenum fuerint persoluite; quibus exolutis dictae villae possessio realis ad nos et nostros successores reuertetur pleno iure, ita tamen quod praelibatus Domarath in eisdem bonis seu terra Podoliae residenciam faciet personalem, sed neque eadem bona poterit vendere aut permutare quoquomodo sine consensu nostro speciali. Et in casu quo ibi personaliter non resideret aut ipsam venderet aut commutaret aliquomodo praeter nostrum consensum, tunc ex eo ipsa bona sine cuiusuis pecuniae solutione ad nos et nostros successores redirent et redire debent ipso facto, iuribus etiam et stacionibus nostris in omnibus semper saluis. Datum Cracoviae feria quinta post festum sancti Marthini 1436. Ad relationem dni Clementis de Strzelcze castellani be-censis et tutoris regii terrae Crac.

З ревізії прав 1564 р. — Кор. Метрика моск. арх. мін. справед.
IV. В кн. 17 л. 100 v.

XXXIII.

Шл. Оначко й Дрой продають двориче Шепелівське в с. Даровичах шл. Петру Гроховському, 31 падолиста 1438 р.

Nos Odrowasch de Sprowa palatinus Russiae generalis et Paulus de Zamyechow subiudex premisliensis significamus tenore presentium

quibus expedit universis, presentibus et futuris, presentium notitiam habituris, quomodo dum die infrascripto colloquio generali terrestri premisliensi celebrato dignitariis nobis iunctis presidebamus, tandem venientes nobiles Onaczko et Droy, fratres duo germani, sani mente et corpore existentes, non compulsi nec coacti bonaque deliberatione prehabita, sponte et libere curiam ipsorum hereditariam alias dworzysko Sczepyelyowskye dictam cum molendino, taberna et omnibus iuribus et adiacentiis in villa Darowycze et omnia, quae ibi iure hereditario habuerunt et possederunt, nobili domino Petro de Grochowcze iudici praemisliensi et suis posteris pro centum marcis monetae et numeri polonicalium consuetorum, in quamlibet marcam quadraginta octo grosos computando, perpetuis temporibus vendiderunt et resignaverunt realiter et cum effectum, nosque ipsorum Onaczkonis et Droy fratrum iuribus et munimentis conspectis iuxta per (!) vetustum et antiquum morem in et super eadem bona confectis et ex speciali commissione regiae maiestatis nobis in hac parte concessa huiusmodi resignationem honorum premissorum, curiae, molendini, tabernae fiendam admisimus, indulimus et consensimus ac admittimus, indulgimus et consentimus per presentes. Quam quidem curiam cum molendino et taberna aliisque obventionibus universis, ad ipsa quomodolibet pertinentibus, predictus dominus Petrus iudex cum suis posteris tenebit, habebit, possidebit et utifruetur, commutabit, donabit et in usus suos beneplacitos convertet, prout sibi et suis melius et utilius videbitur expedire. Promiserunt itaque prelibati duo fratres predictum dominum Petrum iudicem praemisliensem in possessione curiae, molendini et tabernae dictorum ab omnibus vexationibus et impedimentis more solito terrestri protegere et tueri, — harum, quibus sigilla nostra presentibus sunt appensa testimonio litteram. Datum Praemisliae feria secunda post festum sanctae Catherinae . . . millessimo quadringentesimo tricesimo octavo . . . is et nobilibus dominis Nicolao de Wysznycze C. . . sliensi, Fredrano de Plyeszowycze, Ioanne de Msczu . . . ne de Mathkowycze, Michaele de Wapnow, Iusk . . . awkoski et aliis pluribus fidedignis testibus ad premissa.

Грамоту сю в копіі виданий з перемиської латинської консісторії прийнято в р. 1591 до книг земських перемиських, на жаданне Адама Купятицького — Львів. краєв. архів кн. зем. перем. 159 с. 887 (копія оригінальна, kropками означені видерті слова). Порівняти записку про сю продажу в Akta gr. i ziem. т. XIII ч. 7232.

XXXIV.

Кор. Володислав записує Фрідріху Бучацькому 300 грив. на Чорвоногородським старостві за забрані річи, 6 лютого 1440 р.

Vladislaus Rex Poloniae etc. Quia in ardua nostra necessitate, qua muneribus pro hospitibus donandis indiguimus, a genoroso Dzieztrichone de Buczacz, Castri Rubri capitaneo, milite nostro dilecto fideli, unum pallium sericeum auro intextum cum pellibus subductum, migal... duas, schubas sabelinas duas, marszczonczone(m) unum sabelinum et alium mardurinum, duos thorlovenes mardurinos, unum stamen sericeum, unam kywerum, triplices cirotocas castorinas auro infomatas et octuaginta pelles sabellinas recepimus pro tricentis marcis monetae et numeri polonicalium, in regno communitater currentium, 48 gr. in marcam computando, de quibus quidem 300 marcis praedictis Dzieztrichonem certum facere et reddere cupientes et securum, sibi et suis sucessoribus in et super Castro Rubro nostro, villis et toto districtu, ad ipsum castrum ab antiquo spectanti et prout ipsum a nobis in certa pecunia obtinet, sicut in aliis litteris desuper confectis continetur, easdem 300 marcas inscripsimus, assignauimus et demonstrauius inscribimusque, assignamus et largimur tenore praesentium mediante per ipsum Dzieztrichonem et ipsius successores in eisdem trecentis marcis cum omnibus censibus, utilitatibus, fructibus etc., ac quibuscunque pertinenciis et obuentionibus universis, ad praedictum castrum et villas ab antiquo spectantibus, habendum, tenendum, utifruendum, pacifice et quiete possidendum tamdiu, donec praedictae trecentae marcae fuerint exolutae etc., stacionibus et iuribus nostris regalibus semper saluis. Praeterea praefato Dzieztrichowi in districtu Castri Rubri praedicti ab omnibus cmethonibus exactionem¹⁾ pecuniae vulgariter poradne et donationem frumentorum vulgariter sep exigendi et tollendi plenam et omnimodam praesentibus damus et concedimus facultatem per ipsumque thezauris nostris praesentandam, sed dum nos aliquem nostrum notarium aut alium certum nuncium familiarem nostrum pro eadem exigenda exactione ibi transmittere et dirigere contingat aliquo anno, illi istam²⁾ facultatem exigendi praefato aliquo Dzieztrichowi volumus penitus esse subtractam et amotam tamdiu, donec per ipsum notarium aut certum familiarem nostrum aliquo exigi videbuntur²⁾ et leuari. Datum Cracovie ipso die beathae Dorothae 1440. Ad relationem Ioannis de Conieczpolie r. P. cancellarii.

З ревізії прав 1564 р. — Кор. Метр. арх. мін. справ. VI В. кн. 17 л. 166.

¹⁾ В книзі: exactiona з дальшим означенем скорочення. ²⁾ Не читке.

XXXV.

Кор. Володислав потверджує за Петром Одровонжком села на Поділю, надані йому Ягайлом, 1 марта 1440 р.

In nomine Domini. Amen etc. Nos Vladislaus tercius rex Poloniae significamus etc., quomodo magnificus Petrus Odrowasch de Sprowa palatinus leopoliensis, nobis sincere dilectus, coram nobis et nostro consilio litteram serenissimi principis domini Vladislai olim regis Poloniae progenitoris nostri charissimi, sigillo suo mediocri sigillatam, donationis perpetuae in personam suam et suorum successorum scriptam produxit et monstravit super villis Schatanow et aliis villis ad ipsam pertinentibus scilicet Iablonow, Striowa, Postolowcze et Gorczowka ac etiam villa Znikowcze cum aliis villis ad eam pertinentibus vet. Grzimeczka, Bessukowicze, Miezakow, Squarnicze et alias Nyssni Mukarow et curia alias Bogathego Iacussa Dwor[is]cze dicta in districtu Smotricensi et alia villa Czesschi in districtu Laticzoviensi et terra Podoliae sitis, petens nostram attente et diligenter maiestatem, quatenus de nostra innata benignitate sibi dignaremur approbare et innouare graciose donationem praefati progenitoris supradictam, offerens se nobis tanto praestancius et fidelius seruiturum, quando nos sibi magis sentiret beniuolos¹⁾ in exauditione suae supplicationis. Ita iuste nos igitur habito super ista re consilio et tractato maturo cum consiliariis nostris huius regni nostri Poloniae, intelligentes petitionem suam iustam et legitimam esse nobisque aut nostris dominiis in nullo penitus derogare ob multa quoque merita et fidelitatis studia, quibus ipse Petrus palatinus maiestati nostrae multipliciter placere studuit et ab²⁾ studio praestancius poterit placere in futurum, praefatam donationem progenitoris nostri approbantes innouamus, denouoque praelibato Petro, palatino leopoliensi, aut suis veris et legitimis heredibus et successoribus supradictas villas Schatanow et alias villas ad ipsam pertinentes etc. ac etiam villam Zinkowcze cum aliis ad eam pertinentibus etc., prout in suis metis seu limitibus longe, late et circumferencialiter sunt limitatae et distinctae, etiam cum aliis villis inter metas earundem villarum erectis et locatis aut in futurum erigendis cum omnibus et singulis ipsarum utilitatibus, censibus, redditibus etc. necnon pertinentiis universis, ad easdem villas quomodolibet spectantibus, iure vero³⁾ pertinentibus, nihil pro nobis aut nostris successoribus in eisdem iuris aut dominiis relinquentes, damus, donamus, conferimus et largimur gratiose per eundem Petrum palatinum ac ipsius legitimos successores et heredes possidendas, tenendas, haben-

¹⁾ Властиво: beniuolo з значком скорочення. ²⁾ Читай: аусто. ³⁾ Властиво vere з значком (verae).

das, utifruendas, alienandas, commutandas, vendendas et in suos ac suorum successorum suos beneplacitos usus, prout illi aut illis mellius et utilius videbitur expedire, conuertendas, ita tamen, quod occasione praedictorum honorum per se aut per alium loco sui bonum et valentem hominem in terris Podoliae propter hominum eas inhabitantium paucitatem faciat residentiam actualem. Hoc etiam specialiter expresso, quod ad quamlibet expeditionem generalem nobis et nostris successoribus ipse Petrus palatinus et sui heredes seu successores legitimi sex hastis bene locatis et duodecim sagitariis seruire tenebuntur et debebunt, in expeditionibus vero domesticis cum omnibus hominibus praedictarum villarum suarum ad bellandum valentibus tenentur obsequi et seruire. Actum Cracoviae feria secunda post dominicam Letare anno Dom. 1440, praesentibus etc. Datum per manus magnificorum Ioannis de Conieczpolie cancellarii et Petri Woda de Szekoczin vicecancellarii r. Poloniae. Lectum per Albertum de Zichlin r. P. vicecancellarium.

До ревізії прав 1564 р. була передложена капітелянном войницьким (Яном Тарновским) — Кор. метр. моск. арх. мін. справ. IV. В. кн. 17 л. 215.

XXXVI.

Кор. Софія позволяє Яковцю Волоху осадити село на ур. Радониці, 25 марта 1441 р.

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Quia tunc multis errorum incommodis et dubiorum prudenter occurimus, dum gesta aetatis nostrae litterarum apicibus et testium annotatione perhennamus, proinde nos Zophia, Dei gratia regina Polloniae, significamus tenore praesentium, quibus expedit universis, praesentibus et futuris, praesentium noticiam habituris, quomodo cupientes locorum vastorum regni solitudines in usus deducere, uberioresque fructus thesauri nostri feliciter adaugere, de legalitate, industria et circumspectione Iacobi alias Iakobiecz Walachi, nostri fidelis, plurimum praesumentes, sibi campum dictum Radoszycze, in districtu et terra Sano-censi sittum, de innata nobis castitudinis clementia, damus, conferimus et libenter donamus perpetua donatione et in euum, ita tamen, quod in eodem campo villam, quocunque nomine nuncupatam, quanto melius et decentius hominum conuocatione debebit collocare. In qua quidem villa antefato Iakobyez et suis legitimis successoribus conferimus scultetiam et largimur gratiose, damusque sibi et suae posteritati ad dictam scultetiam duos mansos liberos, quatuor hortos, in qui-

bus licebit ipsum mechanicos quos voluerit locare, unam tabernam cum horto, pro eodem molendinum, ubi voluerit, in metis villae construere et aedificare, libenter assignamus et confirmamus perpetuo possidendum. Addicimusque insuper praedicto Iakobyecz prata, pascuā, quaeque ibi consistunt. Concedimus etiam sculteto venandi et agitandi feras in districtu villae antefatae liberam facultatem, tali conditione adhibita et adiecta, quod de quarta parte omnium ferarum venatarum nobis aut capitaneo nostro semper tenebitur respondere. Habebit etiam scultetus in fluuio piscandi omnibus retibus potestatem, illo quoque specialiter expresso, quod quilibet cmetho seu incola villae praedictae, qui armenta ouium vel caprarum possidebit, circa faestum sancti Stanislai, maii tempore, quolibet anno a quolibet cento ouium vel caprarum ratione census quinque mutones aut capriolos et tres magnos caseos soluere tenebitur et debebit. Qui vero armenta ouium caprarumque non habebit, ille unum fertonem census anni circa idem faestum sancti Stanislai persoluet. A quoque censu sextus denarius sculteto, qui pro tempore fuerit, et tertius denarius de qualibet re iudicata pertinebit atque cedit. Circa faestum autem sancti Adalberti sculteto quilibet incola villae praedictae, qui armenta vel caprarum vel ouium possidebit, edum siue agnellum dabit et persoluet. Qui autem edum siue agnellum non habebit, huic in recompensam eius trium dierum laborem ad requisitionem sculteti praedicti subire et tollerare debebit et erit adstrictus. Hoc non omisso, quia scultetus priusdictae villae ad quamlibet expeditionem generalem et quae fieret extra metas regni, cum arcu in equo quinque marcas valente famulabitur et seruiet, aut equum in eodem valore nostro capitaneo debebit dare. Communitas autem cmethonum et incolarum pro expeditionis iuuamine duodecim caseos magnos nostro capitaneo, qui pro tempore fuerit, dare sint astricti. Dum quoque ingrueret nostro capitaneo aliqua necessitas pro tuitione et defensione castri, extunc scultetus et omnes Walachi et incolae villae sepedictae eidem succurere et subsidia ministrare oportuna tenebuntur et debebunt. Eximimus etiam et perpetue liberamus scultetum et omnes incolas villae praedictae ab omni iurisdictione et potestate omnium nostri regni pallatinis (I), castellanis, capitaneis, iudicum, subiudicum, ministerialium et officialium eorundem, ut coram ipsis aut ipsorum aliquo pro causis tam magnis quam paruis citati minime sint astricti respondere, sed tantummodo cmethones et incolae villae praedictae coram ipsorum sculteto, scultetus vero coram nostro capitaneo, qui pro tempore fuerit, iure eorum ruthenico duntaxat de se querulantibus respondere astricti sint et tenebuntur. Damus insuper antefato Iakobezowy liberam facultatem cum potestate scultetiam antefatam iure theuthonico locare. Quam vero

sic locatam omnibus attinentiis et prouentionibus uniuersis et iuribus, ipsum ius theuthonicum concernentibus, ipse Iakobycz et sui posteri legitimi possidebunt perpetuo et in eum. Cmethones autem ibidem qui locati fuerint, iure eodem utifruui et circa hoc ipsum ius per nos ac nostros successores, necnon et per capitaneos uniuersos reseruari debebunt temporibus euiternis, prout et ceteri sculteti villarum et cmethones in districtu territorii et terrae Sanocensis, quae fundatae sunt in iure theuthonico maydeburgensi, utifruuntur et conseruantur penitus nihil diminuentes. Soluere etiam ipsi cmethones de eorum laneis more aliarum villarum in iure thetonico locatarum sint astricti census et debebunt circa faesta consueta cum stationibus, scultetus uero per nos et nostros successores et per capitaneos ad omnia debet admitti ad participandum more aliorum scultetorum in iure theuthonico comorantium euiternis temporibus et in eum — harum, quibus testimonio litterarum sigillum nostrum praesentibus est appensum. Actum et datum in castro Beczensi dominico die ipso visitationis Mariae uirginis intactae anno Domini millesimo quadringentesimo quadragessimo primo, praesentibus testibus magnificis et strenuis necnon generosis et nobilibus Ioanne de Zagorzany magistro curiae reginalis, Petro de Smolycze castellano et capitaneo sanocensi, Hincone capitaneo de Kamyen capitaneo beczensi et aliis quam plurimis fide dignis. Per manus nobilis Stephani Szpiek de Becz prothonotarii reginalis maiestatis.

Сю грамоту в королівськiм потвердженню 1470 р., данiм на прошенне prouidi Borylo Махумовуц, Walachi nostri, вписано в 1580 р. до книг сяницького гроду на жаданне шл. Грицька Оджеховського — краєв. архив кн. 319 с. 1134; разом з тим предложив він i оригiнальну грамоту — 1132, з котрої взято кiнцеву помiту — Per manus...

XXXVII.

Кор. Володислав записує шл. Христину з Шуковець 1200 грив. на державi Бакотськiй, 8 марта 1442 р.

Vladislaus Dei gratia Ungarie, P. etc. significamus tenore praesentium quibus expedit uniuersis, praesentibus et futuris, praesentium noticiam habituris, quomodo assecurantes generosum Christinum de Sczukowcze, familiarem nostrum, fidelem dilectum, de quadringentis marcis pecuniae communis polonicalis numeri consueti, in quamlibet marcam quadraginta octo grs. computando, quas sibi pro equis et aliis rebus, quas apud ipsum pro necessitate nostra recepimus, tene-mur, et octingentis marcis eciam pecuniae praefate, quas eidem ratione suorum seruiciorum, nobis hic in regno nostro Ungariae per

ipsum praestitorum, quas ibi in districtu et castro Baccotha et villis Poteremcze et Burnakowcze ad ipsum districtum pertinentibus, certis nostris litteris inscripseramus, quae quidem litterae casu diffortuito sunt sibi ablate¹⁾, quas nunc cassamus et anulamus, volentesque, ut donacio nostra et debitum suum praesens ex praefato²⁾ suum sorciatur effectum, sibi praefatas pecunias tam debiti quam seruicii in praefato districtu et castro Baccotha ac villis nuper expressis inscribimus, assignamus, damus, donamus et demonstramus praesentium per tenorem tenendis, habendis, regendis, quieto et pacifice possidendis cum omnibus et singulis eiusdem districtus ac villarum praenominatarum utilitatibus, fructibus, censibus, proventibus, redditibus, iudicibus, agris, pratis, campis, pascuis, siluis, borris, gaiis, nemoribus, rubetis, mericis, virgultis, fluuis, fluminibus, rippis alias pobrzezse, lacubus, stagnis, piscinis, piscaturis, aquis et earum decursibus, molendinis, emolumentis, venacionibus, aucupationibus, mellificis et aliis obuentionibus generaliter universis, quibuscunque dicantur nominibus, ad ipsum districtum et villas¹⁾ pertinentibus, tamdiu, quousque per nos ac nostros successores sibi aut suis legitimis successoribus huiusmodi pecuniae superius descriptae fuerint persolute, quo facto possessio eiusdem districtus Bakotha et villarum expressarum ad nos et successores nostros reuertentur pleno iure, stacionibus tamen et iuribus nostris regalibus semper saluis. Hoc tamen addito, ut ibi residentiam personaliter facere teneatur — harum testimonio litterarum, quibus sigillum nostrum praesentibus est subappensum. Datum in ciuitate nostra Tarnaviensi feria quinta proxima ante dominicam Letare anno Domini millesimo quadringentesimo quadragessimo secundo. Ad relationem magnifici Ioannis de Konyeczpolie r. P. cancellarii. Lectum per Albertum de Zichlin r. P. vicecancellarium.

До ревізії прав 1564 р. предложена була Анною Радецькою — Кор. Метр. моск. арх. мін. справ. IV. В. кн. 17 л. 36 в.

XXXVIII.

Кор. Володислав надає села в повіті Теребовельськiм Михайлу Бучацкому, 16 серпня 1442 р.

Vladislaus (!) tercii, regis Hungarie et Poloniae etc. donatio perpetua bonorum regalium villarum Wielkie Bielie, Biali Potok, Biczkowcze, Vhelcze, Lopuschno, Tudorow in fluuio Sereth et districtu Trebowliensitarum cum omnibus suis iuribus, dominiis, fructibus, censibus, proventibus, agris etc. generoso Machaeli alias Muzilo de Buczacz capitaneo

¹⁾ В книзі: oblate. ²⁾ В книзі: ex praefata(m).

snatinensi suisque legitimis successoribus ob eius multiplicia seruicia et obsequia per regem praefatum concessa, per ipsum Muzilonem eiusque heredes et successores legitimos perpetuo possidendarum, pro se tantum r. maiestas successoribusque legitimis duos gros. in dictis villis annis singulis et perpetuis temporibus successorum de quolibet fumo siue de qualibet curia tollendos et percipiendos, prout ipsos a caeteris baronum regni villis tollit et percipit r. m., specialiter reseruando, volentes, quod idem Muzilo suiue heredes et successeurs legitimi ratione dictarum villarum r. m. successoribusque suae maiestatis cum una hasta et duobus sagitariis ad quamlibet expeditionem generalem seruire duraturo tempore sunt astricti. Datum Budae feria sexta in crastino assumptionis Mariae 1442. Relatio dni Petri de Sczekoczin r. P. vicecancellarii. Lect. per Albertum de Zichlin r. P. vicecanc.

З ревізії прав 1564 р. — Метр. моск. арх. мін. справ. IV. В. кн. 17 л. 17 об.

XXXIX.

Кор. Володислав надає шл. Сеньку Козловському с. Діаківці й Йосипівці в пов. Камінецькім, 30 вересня 1442 р.

In nomine Domini. Amen. Ad perpetuam rei memoriam. Quotidiana docemur experientia, quia nisi ex quo (!) aeternis indigent recordiis, testibus, litterarum apicibus et sigilli munitione confirmentur, omnia subito e thesauris memoriae defluunt et evanescent hac temporum mutatione disponente, proinde nos Vladislaus, Dei gratia Hungariae, Poloniae, Dalmatiae, Croatiae, Rasciae, Serviae, Slavoniae, Sirdiae, Lanciciae, Cuiaviae Lithvaniaeque princeps supremus Pomeraniaeque dominus et heres Russiae, significamus tenore presentium universis, presentibus et futuris, quomodo nobilis Szankonis Koszłowski servitiis attentis fidelibus, quibus maiestati nostrae, presertim apponendo se circa granicierum Podoliensium tuitionem hostibus complacuit et in post complacere poterit, donis nostrae adiutus munificentiae, sibi et ipsius legitimae posteritati villas et hereditates dictas Dyakowce et Iosthypowce, in districtu Camenecensi sitas, cum omni proprietate, dominio, prout ad nos pertinebant, nihil in eisdem pro nobis aut successoribus nostris reservando, cum omnibus utilitatibus, agris cultis et colendis, campis, pratis, pascuis, silvis, borris, gais, mericis, nemoribus, indaginibus, dumetis, quercetis, pinetis, sarreptis, mellificiis, hortis, arvis, pomariis, curiis, praediis, holodiis (!), aquis earumque decursibus, ripis, stagnis, lacubus, paludibus, piscinis, piscaturis, molen-

¹⁾ В кнззі: villaru(m).

dinis, emolumentis et generaliter cum omnibus et singulis fructibus, usibus, proventibus, censibus, redditibus, venationibus, aucupationibus et obventionibus universis, ab antiquo ad easdem villas et hereditates spectantibus et spectare potentibus, quocunque nomine alio sive vocabulo censeantur, ita longe, late et circumferentialiter, prout predictae hereditates seu villae Dyakowce et Iosthypowce in suis metis, limitibus et graniciebus sunt distinctae, divisae et limitatae ab aliis, dedimus, donavinus ac praesentibus damus, donamus, inscribimus gratiosi in perpetuum, iure tamen feudali, habendas, tenendas, utifruendas, pacifice et quiete possidendas, vendendas, commutandas, alienandas et ad usus ipsius beneplacitos libere, prout sibi et ipsius posteritati legitimae melius et utilius videbitur expedire, convertendas, ita tamen, quod ibidem debet ipse facere residentiam personalem, exactio-nemque dictam podymie duorum grossorum solutionem annis singulis pro nobis et nostris posteris volumus esse reservatam. Ratione cuius graniciei (!)¹⁾ nostrae praesentis sibi factae ipse nobilis Sanko Kozłowski et sui posteri ad quamlibet expeditonem generalem cum una hasta et duobus sagittariis nobis et nostris successoribus servire decenter tamen armatus sunt adstricti et parati, — harum, quibus sigillum nostrum presentibus est appensum, testimonio litterarum. Actum Budae dominica die in crastino festi sancti Michaelis archangeli anno Domini millesimo quadringentesimo quadragésimo secundo, presentibus reverendo in Christo patre domino, magnificis, generosis et nobilibus Ioanne eadem gratia leopoliensi archiepiscopo, Petro de Sprowa Odrowąż Russiae, Hurzkone de Pamarzany podoliensi palatinis, Theodorico de Buczacz castellano camenecensi et capitaneo Podoliae generali, Petro Skora de Gay iudice poznaniensi, Derszlao de Rytwiany et aliis quam pluribus baronibus et aulae nostrae curiensibus, nos protunc ambientibus, testibus fidedignis circa premissa. Datum per manus magnificorum Ioannis de Koniecpole cancellarii et Petri de Szczekocin vicecancellarii regni Poloniae sincere nobis dilectorum. Relatio magnifici Ioannis de Koniecpole, nostri regni Poloniae cancellarii praedicti. Lectae per Albertum de Zychlin regni Poloniae vicecancellarium.

Сю грамоту в потвержденню 1530 р., данім на прошенне шл. Дамяна Васька і Олеська Діаковських, в виписи 1723 р., виписано до книг гродських львівських в 1731 р. на жаданне generosus Demetrius Czaykowski — Львів. краев. архив кн. львів. грод. 526 с. 640.

¹⁾ Читай: gratiae.

XL.

Кор. Володислав записує нл. Шукоцкому в 300 гр. Бакоту з приналежними селами, 3 лютого 1443 р.

Wladislaus Dei gratia rex etc. significamus tenore praesentium quibus expedit universis, praesentibus et futuris, praesencium notticiam habituris, quomodo attendentes grate fidelitatis studiosa obsequia et pure fidei prestanciam generosi Christini de Sczukow, familiaris nostri fidelis et grate dilecti, quibus maiestati nostre a temporibus retroactis vsque in presens diligenter complacuit, signanter tamen in hoc inclito regno nostro Vngarie adusque nobiscum commanendo, poteritque prestancius aucta fide in futurum complacere, ut igitur horum suorum intuitu meritorum specialibus nostris se agnoscat consolari fauoribus et ad huiusmodi seruitia maiestati nostre attentius exhibenda in posterum efficiatur velocior, sibi trecentas marcas monete communis et numeri polonicalis, scilicet quadraginta et octo gros. in marcam quamlibet consuete computando, dedimus, donavimus, damusque donamus et inscribimus tenore praesentium mediante in et super castro nostro Baccotha necnon villis ad dictum castrum proprie pertinentibus sct. Borsukowcze, Bulchakowcze et Olchowiecz, in terra Podolie et districtu eiusdem castri iacentibus, per ipsum Christinum et suos posteros successoresque legitimos in dictis trecentis marcis monete et numeri praefatorum cum omnibus et singulis eorundem sct. castri et villarum districtu iudiciis, laboribus, ripparium alias pobrzejnyczsze, solucionibus, vtilitatibus, censibus, fructibus, proventibus, redditibus, agris cultis et colendis, campis, pratis, pascuis, siluis, borris, merricis, rubetis, sareptis, gaiis, nemoribus, fluminibus, lacubus, paludibus, stagnis, piscinis, piscaturis, riwulis, torentibus, aquis et earum decursibus, molendinis, emolumentis, venationibus, aucupationibus, mellificiis caeterisque obuentionibus et pertinentiis generaliter universis ac iuribus ab antiquo ibi fieri solitis et consuetis, ad pretacta scilicet castrum, villas quoque perpetuo et quomodolibet antiquo spectantibus, quibuscunque vocentur nominibus, habendum, tenendum, regendum, vti fruendum et pacifice possidendum tamdiu, quousque per nos aut successores nostros sibi aut suis posteris legitimisque successoribus dicte trecente marce monete et numeri praescriptorum fuerint plenarie persoluite; quibus solutis praedictorum castri videlicet et villarum possessio ad nos et ad successores nostros pleno redibit iure. Insuper volentes praenominatum Christinum in dictis bonis nostris puta castri et villarum iam dictarum securiorem efficere constituere tenuta-

rium, sibi in omnibus casibus¹⁾ excessiuis et criminalibus et furticiniarum siue praedarum vel aliorum quorumcunque maleficiorum, per quoscunque in tota vbicunque ipsius tenuta oriantur protervitatores²⁾ et malefactores, plenimodam sentenciandi, iudicandi, corrigendi³⁾, puniendi et condempnandi⁴⁾ concessimus ac tenore praesentium concedimus atque damus facultatem, hoc tamen specialiter expresso, quia praenominatus Christinus Sczukowski in dictis bonis residentiam teneatur facere personalem⁵⁾, stacionibus nihilominus et iuribus nostris regalibus per omnia semper saluis — harum quibus sigillum nostrum est subappensum testimonio litterarum. Datum Budae dominica die ipsa in chrastino festi purificationes gloriosissime virg. Mar. anno Domini millesimo quadringentesimo quadragessimo tercio. Ad relationem magnifici Petri de Sczekoczin r. Polo. vicecancellarii. Lectum per Albertum de Zichlin r. P. vicecancellarium.

З ревізії прав 1564 — Кор. Метрика моск. арх. мін. спр. IV. В. кн. 17. л. 35.

XLI.

Фридрих Бучацкий стар. подільський записує шл. Яну Фіолю де Konarzow в заміну за с. Внучківці 50 грив. на пустині Боблива Криниця, 21 мая 1444 р.

Theodoricus de Buczacz, castellanus camenecensis et capitaneus Podolie generalis, significamus tenore presencium, quibus expedit universis, quomodo nobilis Iohannes Fiolek de Konarzow nobis villam Wnukowcze condescendit in terra Podolie pro castro Camyenyecz, cuius condescensionis ville predictae intuitu sibi Iohanni Fiolek vigore regie mtis nobis specialiter concessio, sue serenitatis litteris patentibus et salvis mediantibus, sibi Iohanni et suis successoribus legitimis in et super vastitate Bobliwa Crinicza, inter medias hereditates: Orzynyn et Zynkowcze iacente et Suchodambye et inter Pudlowcze, villam in nova radice erigendi potestatem et facultatem concedendo omnimodam, quinquaginta marcas monete et numeri polonicalium, quadraginta et octo grossos in quamlibet computando marcam, damus, donamus et tenore presentium inscribimus — habendum, tenendum, utifruendum pacifice et quiete possidendum cum omnibus censibus, redditibus, proventibus, fructibus, obvencionibus, solucionibus, agris, campis, pratis, sareptis, pascuis, silvis, mericis, venacionibus, fluviis, fluminibus, piscinis, piscaturis, aquis, aquarum decursibus, molendinis, emolumentis, appendiis, coherenciis et pertinenciis universis tamdiu, donec sibi

¹⁾ В книзі: censibus. ²⁾ В книзі се слово поцсовано: proterviolatur. ³⁾ В книзі: origendi. ⁴⁾ В книзі: contempnandi. ⁵⁾ Слово зіпсовано: persoluent.

aut suis successoribus predictae quinquaginta marce solventur expedite, quibus solutis, possessio dicte ville erigende pleno revertetur iure . . . iuribus regalibus salvis. Quem Iohannem si aliquis . . . vastitate sibi talia bona in valore alias dare aut quemquam . . . solvere pollicemur, hominibus autem in ipsa vastitate si possessio . . . et locantibus septem annis se sequentibus continue libertatem . . . annis a solutione podimne ipsos excipiendo, concedimus omnimodam . . . nostrum quibus sigillum est appensum, testimonio litterarum. Datum in Camyenez feria quinta in die ascensionis Domini anno eiusdem millesimo quadringentesimo quadragesimo quarto.

Грамоту сю потвердив кор. Олександр в р. 1503 для шл. Mathias Brzezynski Fiolek — Кор. Метрика варшавська кн. 20 л. 69 v. Кропками означені заціплені місця.

XLII.

Фридрих Буцацкий староста подільський записує шл. Яну de Conarzew 50 грив. на с. Нижній Березні в пов. Хмельницькім, 1 вересня 1444 р.

Theodoricus de Buczac, castellanus camenecensis et capitaneus Podolie generalis, significamus tenore presencium, quibus expedit generaliter universis, quia habito respectu servitorum nobilis Iohannis de Conarzew, que circa defensionem et tuicionem terre Podolie se periculis et discriminibus exponendo regie maiestati exhibuit et in futurum aucta studiositate fidei prestancius poterit exhibere, horum intuitu et aliorum ipsum munificencia donorum specialium regni nostri consolare cupientes et ad obsequia sue serenitatis continuo reddere prompciolem, ipsi et suis successoribus legitimis, vigore regie mtatis nobis concesso, in et super villa regali Inferiori Brzeznya, in terra Podolie et districtu Chmielnicensi sita, super flumen Brzezna, quinquaginta marcas monete et numeri polonicalium damus, donamus et tenore presencium inscribimus, ipsam villam Brzezna per ipsum Ioanem et suos successores legitimos cum omni iure, censibus, redditibus, fructibus, proventibus, agris, campis, pratis, piscinis, silvis, mericis, sareptis, mellificiis, fluminibus, piscinis, piscaturis, molendinis, emolumentis, pertinenciis, coherenciis et obvencionibus universis, quibuscunque censeantur nominibus, quomodolibet ad eandem spectantibus, nullis penitus exclusis, habendum, tenendum, utifruendum pacifice et quiete possidendum tamdiu, donec sibi aut suis successoribus predictae quinquaginta marce solventur; quibus solutis, dicte ville possessio ad regiam mtem pleno revertetur iure, iuribus regalibus salvis — harum, quibus nostrum sigillum est appensum, testimonio litterarum.

Datum in Camyenez ipso die sancti Egidii anno Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo quarto.

Сю грамоту потвердив в 1503 р. кор. Олександр для шл. Mathias Brzezynski Woydilowicz — Кор. Метрика варшав. кн. 20 л. 69. Таж грамота в потвердженнях Олександра і Жигимонта в Кор. Метр. моск. арх. м. справ. IV. В. кн. 17 л. 72.

XLIII.

Фридрих Буцацкий, стар. подільський, запишуе шл. Ивану Суслу 50 грив. на с. Мойсейківцях (Суслівцях) в пов. Летичівським, 19 мая 1446 р.

Theodoricus de Buczacz alias de Iaslowyecz, castellanus camenezensis et capitaneus terre Podolie generalis, significamus tenore presencium quibus expedit universis, quomodo habito respectu ad constantis fidelitatis merita, quibus nobilis Iwan de Bophssymcze regie maiestati placere voluit et in futurum aucto sue fidelitatis studio prestantius placere poterit, horum intuitu ipsum specialis gracie prosequi favoribus et ad obsequia regie maiestati eundem reddere continuo promciorem, sibi et suis successoribus legitimis in et super villa Moseykowcze¹⁾, sita in districtu Laticzoviensi in ripa fluvii Buh, quinquaginta marcas comunis pecunie numeri polonicalis, in quamlibet marcam quadraginta et octo grossos computando, vigore regie maiestatis nobis specialiter concesso, cum omnibus et singulis ipsius ville utilitatibus, agris, pratis, campis, silvis, mericis, gaiis, sareptis, nemoribus, venationibus, aucupacionibus, mellificiis, piscinis, piscaturis, rivis, lacubus, paludibus, molendinis, emolumentis, fluviis, aquis et earum decursibus, fructibus, censibus, proventibus, redditibus, coherenciis et pertinenciis et appendiis, ad eandem villam spectantibus, damus, donamus et presentibus inscribimus tenendum, habendum, vendendum, utifruendum, pacifice possidendum tamdiu, donec predictae quinquaginta marce sibi Iwan alias Suslo aut suis successoribus legitimis per regiam maiestatem plenarie fuerint persolute; quibus persolutis, possessio dicte ville ad regiam mtem revertetur pleno iure, iuribus vero et stacionibus regalibus semper salvis. Datum in Iasslowyecz feria quinta post festum sancte Zophie — anno Domini millesimo 446.

Грамоту сю потвердив в 1503 р. кор. Олександр для шл. Якуба Чаплиньского — Кор. Метрика варшав. кн. 20 л. 70 в. Таж грамота в ревізії прав 1564 р. л. 210 в.

---

¹⁾ В ревізії прав 1564 р. Noiseikowcze.

Miscellanea.

Дві вихідні карти.

Старі руські друкарі мали звичай при кінці книжки, особливо коли се було більше та коштовнійше видане, містити коротке оповідане, коди і при яких обставинах друкувала ся книжка, які перешкоди спиняли її друк або які иньші цікаві обставини варті були зазначеня. Остання карта книги з такою увагою від друкаря зветь ся в бібліографії вихідною картою, а само оповідане вихідною літописю. Не лише для бібліографа, але й загалом для історика літератури такі вихідні літописи являють ся цінним матеріалом, подаючи нераз такі звістки, яких даремно було би шукати в иньших жерелах. Тим то легко зрозуміти, що одним із дезідератів наукового опису наших старих друків і заравом історії нашої старої літератури мусить бути зібране і наукове використане всіх таких вихідних літописий не менше як і передмов та децикацій наших старих друків.

Тимчасом справа се досить не легка. Досить заглянути до якого будь каталога наших церковних і иньших старих друків, щоб переконатися, як багато ще тут треба збирати і зробити. Не мало наших старих друків через ріжні пригоди зовсім пропадало, иньші заховали ся в одному або кількох примірниках або навіть лише в деяких шматочках, у иньших усі звінені примірники не мають титулу або кінця. Загалом титулові та вихідні картки в наших старих друках далеко більша рідкість, ніж самі друки. Найважнішою причиною сього явища було — хто би се подумав! — заведене унії. Особливо від часу Замойського

собора серед уніятської єрархії проявляє ся сильне змагане — відокремити ся від православія. На церковні книги, друковані перед унією або загалом у православних друкарнях, уніятські єрархи дивлять ся криво; виходять розпорядженя, що признаки православія в тих книгах мають бути поправлювані та замазувані, православні книги по змові мають бути усувані в уживаня. Уніятські єпископи, декани та візитатори, переглядаючи церковні книги по парафіях, і маючи накази усувати все, що надто виразно пахне православієм, а не можучи вчинити сього з огляду на брак і дорогітню церковних книг, заспокоюють своє сумніє хоч тим, що в православних книг виленського, київського та московського друку видирають титулові та вихідні картки і так „направлену“ книгу лишають у церкві до дальшого вжитку. І не треба думати, що се робило ся за якого будь Атанасія Шептицького, Рида або Білянського. Ні, се робило ся ще і в наших днях; оба митрополити Сембратовичі були — знаю се по часті в власного баченя, а по часті з оповідань наочних сьвідків, дуже пильними нищителями титулових та вихідних карток у наших старих церковних книгах. Особливо пок. кардинал Сильвестер посував свою ревність до того, що не пропускав навіть почаївським уніятським друкам, може тому, що Почаїв будив у ньому асоціацію ідей, вяжучи ся зі „схизматичкою“ Россією.

В часі одної канонічної візити його в Бобрецьким повіті були ним видерті також отсі дві вихідні картки, які чудом якись уратували ся від знищеня і знайшли ся між паперами місцевого пароха. Одержавши їх до рук я переконав ся, що вони обі можуть мати деяке значіне і доси не були репродуковані, і для того подаю тут їх тексти. Перша з них, се кінцева картка Осмогласника, виданого львівським Ставропигійським братством 1639 року. Се видане було описане російськими бібліографами Сопіковим, Сахаровим, Ундольским, Каратаєвим; у каталові старопечатних книг ір. Толстого під ч. 91 була подана виписка з вихідної літописи; остатній що до часу опис маємо в „Описаніи славяно-русскихъ книгъ напечатанныхъ кирилловскими-буквами съ 1491 по 1652“ І. Каратаєва (С. Петербургъ 1883, стор. 474—475) під числом 494. Відсилаючи цікавих до сього опису подаю тут лише передрук тексту поміщеного на передостатній (352-ій) картці виданя. Містить ся тут на чільній стороні одна інтересна молитва, а на обороті без окремого титулу вихідна літопись книги з друкарським знаком у низу. Титул молитви надрукований киноваром; на обороті киновару не вжито.

Мѣтва сѣмъ дѣлжна христіанинѣ съ вѣгодаре-
нїемъ творима быти, вѣнадшемъ въ скѣрныи недѣгъ.
Творенїе Купъ Іванна Вротопола, Архиврача Керкѣд-
ска; Превѣдена ѿ Ёллинскаго на словенскїи ѣзыкѣ.

Гдѣ Ісѣ Хѣ, единосїсенїе живыхъ и вѣчнаа жизни мѣртвыхъ,
твоей стѣй воли самаго себе примѣтаю: аще ти дѣгодно їсть
ѿставиши сїю дѣшъ в' семѣ телесн, ѿвѣтелище коснѣиши, да по-
работаетъ тебѣ; или ѿити ѿ настоащаго вѣка; ѣже телесныа
болѣзни и сѣкламъ, пренебгающимъ под твоє бѣгостровїе, дѣслыши
ма винмаа милостивнымъ си ѿкомъ: дѣстави вѣрю плотски не-
дѣгованїи, дѣспи колѣзны; дѣша въ стѣнанїихъ ѣ дѣхъ дѣнымаа
возываетъ к тебѣ, ѿгради дѣшъ противъ всакихъ и сѣвшїи сѣта-
ниныхъ ѣ окстоанїи всесилною бѣгдтїю твоєю; ѿблещи ю ѿрѣ-
жїемъ мѣтн твоєа, ѣакоже древлє своа мѣнїки въ трепетныхъ том-
ленїихъ и сѣровѣиши смертєхъ неповѣдимы и хъ сохранилъ єси.
да повѣдитъ множествѣмъ щедротъ твоихъ моухъ согрѣшенїи лѣка-
вое совранїе: ничтоже во вѣго совѣде в сѣвѣ содѣкаше сѣ, зламъ
же тмы, дѣсумнѣнїе ѣ ѿчлїнїе многое ѿвѣдѣржїтъ ма. Тѣмъ же во
правдѣ твоей надѣкасиа сочѣтати ма лїкѣ стѣмъ: ты во єдинѣ
єси праведенъ, мы же неправедны. ѣ ѣако всака правда члѣка ѣако-
же рѣвы поверженныа, по Ісаїи. Сего во ради бѣгъ сѣи вѣстра-
стенъ, мене ради чѣкъ бывъ, мене ради возалка сѣ, мене ради на-
вѣчаше, пости сѣ, ноношаемъ, завшаемъ, вїемъ, мене ради на
крѣтѣ чѣтнїю своєю дѣшъ смерти предасть. Тѣмъ дѣво да повѣдїтъ
нїсчѣтнаа твоа мѣть множествѣмъ грѣхѣмъ моухъ, да повѣдїтъ
вѣздна твоего бѣгостровїа множествѣмъ вѣззаконїи моухъ. Кровь
твоа чѣтнаа да ѿмываетъ сѣверны грѣхѣмъ моихъ, правда твоа да
покрываетъ мою неправдѣ, твоа почести ѣ достоинства вышнемъ да
вѣрчатъ ма тебѣ сѣдїи; прѣдолѣемъ їи страсти твою вѣгдѣтъ воз-
расти, да нѣган ѿнїметъ сѣ въ мнѣ вѣра ниже сопоколѣблетъ сѣ
надежда, да не ѿстѣдѣетъ лѣбы, ниже страхъ смертнїи да не
нїзложитъ члѣвеческѣю ннѣ немощь. Но єгда смерть телеснаа
ѣчи помрачитъ, дѣшевныа ѿ тебе да не ѿлѣчитъ; ѣ єгда ѿвѣ-
чно глнїе ѣзыка заключеннѣ ѿнїметъ, дѣша напрасно к тебѣ пред-
статїи ѣмѣщаа да возываетъ: Гї, въ рѣцѣ твоей предаю дѣхъ
мой. ѣ Гї, Ісѣ Хѣ, прїими дѣхъ мой. ѣако подобаетъ ти всака
слава, чѣтъ ѣ поклонїе съ вѣзначалнымъ ти ѿцемъ, и съ прѣстѣлымъ,
бѣгїмъ ѣ животворащїмъ ти дѣхомъ ннѣ ѣ присно ѣ въ вѣзко-
нечныа вѣкн вѣкшѣвъ, ѣмїнѣ.

Чи назва „архиврача“ Вротопола, вїставлена в титулї сѣи
молїтви, апокрїф, чи може ѣ справдї був такий лїкар, що в разї

наглої недуги найвідповіднійшим для свого пацієнта вважав просити швидкої смерти, се для нас байдуже. Інтересно те, що видавці Осмогласника вважали потрібним перекласти і помістити сю молитву при тексті загально вживаної церковної книги. Варто би було порівняти давніші видання Октоїха і сконстатувати, чи ся Вротополова молитва була перекладена давніше і друкowana в попередніх виданнях, чи показала ся уперве в сьому ставропийському виданю в 1639 р. Сам зміст молитви зрештою досить безбарвний і держить ся утертих стежок правовірного молитовного стилю; якогось спеціально лікарського способу думаня не видно в ній ані сліду.

На обороті сеї картки читаємо без ніякого окремого титулу (замість сього перший рядок надруковано більшими буквами) ось що :

Въ конецъ же книги осмогласника сего допѣвше, и достождно содѣтелю твари ꙗкѣ и хвалѣ воздавше, ꙗко сподобилъ єсть начатокъ написанїа ѿ началъ лѣта ѿ созданїа мїра зрѣмс, ѿ воплощенїа же Гнѣа хрїста, Індиктїонъ з. мѣса Іаннарія в. видѣти, ѿ совершенїа тогожде лѣта, мѣса сентемврія дї. на всемірное Божденженїе животворящаго крѣста Гнѣа достигнѣти: съ думанїемъ всѣхъ вѣрныѣхъ строителейъ церкви молнмъ, чтѣщихъ вѣлоубезно книгъ сїю, да не возмнѣтъ въ оумѣ что неполезнѣ почѣдивше сѧ, ꙗко мїрскаѧ здѣ по члѣкомъ развѣмъ мѣдрствѣюще ѿ ищѣщѣ славы зѣмныѧ, а не истинною пред Бгѣомъ ѡправднн сѧ имѣще, премѣняема словеса на нѣкїихъ пѣснѣхъ въ Осмогласникѣ семъ расчїнннша: скѣдѣтелъ Бгѣъ, не вѣди такъ: но да испытаетъ кождо ѿхъ по дарованїю ѿ семъ ѿ Бгѣа, ѿ испытно дѣвѣсть, ꙗко нѣжда велѣа сего церкви высть, порокъ ѿ многахъ носѣщи ѿ неисправленїю преждего ѿданїа. Сего ради зѣлныѣ тѣпанїемъ пресловѣтыѣ Ктиторѣхъ во вѣоспасеомъ градѣ Аковѣ ѡнасно съ Єлїнскнми зводи, времени снми разсѣжденна ѿ исправленна по чннѣ церковноѣ вторїцею ѿданна сѣтъ: ꙗко да право єдиномѣдрствѣюще съ снми, ѿ ннхъ же крѣщенїемъ просвѣтнхом сѧ, ѿ преданн всѧ ѿ стѣхъ ѡцѣ ѿ дѣставленна сѣѧ писмена, а на словнскїй ѡзыкъ превѣдена прїѡхоѣ. тѣхъ ѿ мѣтвѣмн єдиногласно, єдннѣмн оусты ѿ словеса кѣпно славословенїю ѿ чтенїю вѣодѣхуновенныѣ снхъ книгъ сопрншѣщающе сѧ, свѣта ѡнаго невечернаго причастїю да сподобнм сѧ. Бєсемогушемъ же Бєсдержителю, всѧ строашемъ ѿ въ конецъ дѣло вѣго совершающемъ ѿ славы своєѧ вселеннсю исполняющемъ, въ вышннѣ непостнжнмомъ, трнсѣѣтелномъ, трнсвѣтломъ єдннмомъ Бжѣтвѣ, Црїю вѣкѣхъ слава ѿ хвала, велѣѣнїе ѿ дрѣжава,

честь ѿ поклонѣ къ неисчетнымъ вѣки вѣкомъ, Иминь, Іоаннъ Ксѣнотовичъ Дрѣкаръ.

Внизу під сим дереворит : на гербовій табличці друкарський герб Івана Федорова — відворотний латинський S зі стрілою в горі, а по обох боках його літери І. К. Се послісловіє означає інтересний факт, що давнійші виданя Осмогласника були в многomu хибні, а отсе в р. 1639 було якоюсь колетією з кількох людей із Ставропігійського братства справлене відповідно до нових грецьких видань. Варто б, аби хтось заняв ся контролемванем сього твердження ; се докинуло би дещо світла до історії направи церковних книг у нас.

Друга вихідна картка належала до Ірмологіона, виданого в р. 1700 у друкарні свѣтоюрській у Львові, яку заснував був єпископ Йосиф Шумлянський для конкуренції з православною ще тоді Ставропігією. Се був перший нотний друк кирильського типу не лише у нас, але і в загалі, і для того заслугує особливої уваги. А що видавцєви приходило ся всі напиви перекладати з давнього крѣкового (гачкового) письма на італійські ноти (сольки), то й особа видавця набирає тим самим значіння. Власне вихідна картка Ірмологіона з р. 1700 дає нам ближше пізнати сю особу, інтересну й задля иньших причин.

На послісловіє до Ірмологіона з р. 1700 звернув увагу о. А. Петрушевич у своїй „Сводній лѣтописи съ 1700—1772“, стор. 19, але не передрукував його. В „Житю і Слові“ (т. III, 1895, стор. 175—176) подав я його переклад на нашу мову, але не в церковно-славянського оригіналу, а з латинського перекладу, доконаного Модестом Гриневецьким для ір. Оссолінського в р. 1813. Думаю, що поданє оригіналу буде не зайве.

Бѣомудрый рачителю книгъ сѣ! Кѣмъ ѿко вземши в' рѣцѣ свой книгъ сѣю ѿ бѣвидѣвши, ѿко естъ новое в' цркви Російской и новымъ хѣдожествомъ ѿданное дѣло, восхоиши бѣвѣдати хѣдожника ѿли здателя дѣла сего, бѣгаждаю желанію твоємъ. Изъ многогрѣшныѣ Іером. Іѡсифъ Городецкий, пѣлgrimъ Іерлѣмскій, бѣгда dospѣхъ къ сѣ. лѣтъ ѿ рожденія моего, ѿдохъ в' монастырѣ и быхъ мнѣ, ѿ начахъ прилежати рѣкодѣлю тѣпографскомъ, ѿ тѣмъ бѣупражнѣна сѣ. ѿ рѣкоположившаго ма Бѣоловѣикаго епѣпа Авѣвского Іѡсифа Шѣмлянского по прошенію скоємъ полѣчивши кѣвѣніе ѿ скидѣтелства грамоты, ѿдохъ ѿбѣкти моѣ воздати Гѣдни ѿже изрекохъ. Доспѣше же до сѣго великаго Бѣжѣа Іерлѣма ѿ тамо Грѣбъ Гѣдню поклонѣ сѣ ѿ къ водахъ Іѡрданскихъ бѣимѣти спо-

ДОВИ^х СМ. ПѢТИ великаго моря, Егѣптъ, Александрію и прочая пресловѣтыя грады Палестинскія южны ѡбшєдше, такожде и заходныя, Гишпанію, Италію, Римъ, Венецію и прочая, рѣководством же Вышнаго десниці въ свое ѡчєство здраво козвратихъ сѧ. И не медала должнѣ пришед для бѣгодреніе [sic!] вѣгословенію ѣго Мл^чти Г^днѧ выш реченномуу Еп^спѧ Авовскомѧ, іако толико пѣтшєствіе вѣсеніемѧ ѣго сотворыхъ. и молєнъ выхъ ѡ началствюющихъ йнокъ в' катедрѣ Авовскєй ст. великомѧ Хр^ва Гєвргіѧ, да ѡ рѣкодѣліѧ моего гисєрскаго сотворѧ типографію въ напечатаніе Ірмолом. Изъ же не щадѧ себе по толикихъ пѣтнихъ трѣдєхъ, іах' сѧ дѣла и поспѣшєством дарованіѧ кѣім произвед въ совершєніе, рѣдѧ Россійскомѧ оудивитєльное Ірмоломѧ напечатаніе. Егда же совершихъ, зѣло возрадовихъ сѧ и рекохъ: Г^ди Іс Х^е Енїе єдинородны вєзначалнаго ѡца, рєкїи пречѣтыма оусты, іако без мене не можете творыти ничтоже, Г^ди мой Г^ди, вѣкрою ѡвѣмѧ въ дшїи моє и въ срдци токою речєннаѧ, припадаю твоє вѣгдти, іаже сподокла єси недостоннаго рака твоего сїю книгѧ Ірмоломѧ начєши и совершити. Бѣди Іма твоє стѣе вѣвєно ѡ нїѣ и до вѣка. Аминь. Бѣгородію Вашємѧ временныѧ и вѣчныѧ вѣгъ присножелатєльны рачытѧ ѡ Хр^{ст}ѣ и недостѣны Бѣмолца Ієром: Іѡсифъ Городецкїй, Хадѣкї Ієрєлимскїй, гисєр и типографъ.

Будо б пожадано видобути зі сѣвятоюрєського архїва деякі близші данї про сього цїкавого монаха „хадѣя¹⁾ ерусалимського“, а також про те, як було доведєне до путя виданє Ірмолоя 1700 р., хто транскрїбував ноти, робив рисунки для тїсєра і т. и. Завважу тут, що вєї рукописні Ірмолоїони з нотами, які часто стрїчають ся в нашихъ цєрквах і якихъ значні коллєкції зібрано в нашихъ бїбліотеках у Народнїм Домі, в Ставропітії, в Наук. Тов. ім. Шевченка і в приватнихъ збіркахъ, се все копїї з виданя Городецкого, а давнїйшого типу Ірмолоїона, уживаного в Галичинї перед симъ виданємъ, лишило ся дуже мало екзємплярів. Будо б цїкаво занятї ся ближе й текєтом і музикою сєї книги власне з огляду на мїсцєві, українсько-руськї вставкї, внесєні туди „київськї“ напїви і т. и.

Іван Франко.

¹⁾ Слово „хадѣй“ походить не від нашого „ходити“, як би се здавало ся з тої форми, яку йому надано тут, а є се турецьке хаджі — паломник, а влаєтивно чоловік, який був у Мєккї.

Незнані вірші на смерть Шевченка.

Межи поезіями Артемовського-Гулака, які перед роком прислав мені з Київа д. Житецький, знайшла ся одна на смерть Шевченка. Поезія написана на таким самим папері і таким самим письмом, як всі інші, але хоч би й не було під нею підпису автора, то по прочитаню вже кількох стрічок стає очевидним, що автором не міг бути Артемовський. Хто той підписаний Іван Богомолів і чи се правдиве імя чи приbrane, я не знаю і не догадую ся. Тільки видко з його віршів, що він не знав блише ані Шевченка, ані його творів. Він називає нашого кобзаря сивеньким дідузем, хоч Шевченко мав не більше як 47 літ, коли умер, і величає його щирим другом „великого“ Ганки, до котрого буцім ще недавно співав, хоч Шевченко лише раз принагідно згадав імя Ганки по-при Колярі і Шафаріку в своїх поезіях — в „Посланні“, писанім 15 років назад. Хиба що автор помішав Ганку з Шафариком, до котрого Шевченко справді співав, хоч не „недавно“, бо таки перед більш як 15 роками, присьвячуючи йому свою поему „Іван Гус“. Але Шафарик в часі Шевченка ще жив, а умер аж три місяці пізнійше, хоч девять місяців передше сам собі хотів задати смерть, кинувши ся в філі ріки Велтави; Ганка-ж справді вмер недовго перед Шевченком, 12 (н. ст.) січня 1861. Богомолів мусів бути якимсь горячим славянофілом, коли смерть Шевченка лучить зі смертю Ганки, обох поетів ставить на рівні і зарівно оплакує.

Вірш Богомоліва написаний в день по смерті Шевченка і в деяких поглядів може бути цікавим, ддятого подаю його отсе до відомости.

На смерть Т. Г. Шевченка

(25 Феврала 1861 г.).

Голубче, Тарасе,
 Дідусю сивенький!
 Чому так хугенько
 На ясній ворі
 Задумавсь, та мовчки
 Умер бідолаха,
 І кобау покинув
 Свою сироту?...
 А ти ще недавно
 До широкого друга

Так поважно, тихо
 Та гарно співав.
 І той — десь далеко
 Чи чув твою пісню,
 Чи ні?... А ми чули,
 Що Ганки вже більше
 Не буде й нема!
 Хиба ж на одвіт він
 Тебе, наш Тарасе,
 Покликав до себе,

Покликав та мабуть
 Од широкого серця
 Та близько до серця
 Свого пригорнув?
 У двох і зомліли...
 Обидва замовкли —
 І Ганка великий,
 І славний Тарас!
 А ми так бажали
 Тебе із далека,
 І гірких чимало
 Лили слізочок;
 Бажали що року,
 Що й діти до батька
 Не так-то хилились,
 Як ми до тебе.

Чи сонечко гляне
 З блакитного неба,
 Чи тхне та повіє
 Було вітерець:
 Зійдуться до купи
 У поле дівчата
 Веснянки співати,
 Пітати луну,

1861 г. 27 Феврала.

Гукають, регочуть...
 А далі... Тараса
 Згадають, і слъози,
 Непрошені слъози
 Із очий веселих
 Рікою потечуть.

Отож і діждались,
 І пісні почули,
 Розважили серце,
 Мов сьвято прийшло:
 І весело стало!
 І голосно всюди
 Тарасову пісню
 Почули і знов,

Почули... зрадили.
 А ти, наш кобзарю
 Сивенький, Тарасе,
 Махнув на громаду,
 Мов: годі вже, хлопці!
 Спочити-б то треба,
 Полагодить кобзу,
 Бо вже підтоптались
 Обидва... та й вмер!

Іван Богомолов.

Подав Юл. Романчук.

Чи бачванський говір словацький?

В 1897 р. пробув я 3½ місяці між бачванськими кольоністами, що вважають себе Русинами, головнo-ж у двох найбільших кольоніях: Керестурі та Коцурі. За час побуту вібрав я там багато етнографічних матеріалів, із яких досі опублікував лиш пісні. Повернувши до Львова написав я статію про ті кольонії, ілюструючи її численними оповіданнями та піснями про побут кольоністів, і надрукував її у „Записках“ (т. XXII, 1898) п. н. „Руські оселі в Бачці“. Статя викликала доволі значне число рецензій, а між иньшим заговорили про неї звісні фільольоги проф. Пастрнек (Прага) та проф. Соболевский (Петербург). Оба

вони, опираючись на моїх записах, але не вдаючись у детальнічий розбір бачванського говору, заявили на його підставі, що бачванські Русини — Словаки.¹⁾ Тимчасом довело ся мені побувати в північно-західних комітатах, де живуть також Русини і переконати ся, що там є такий самий говір, як у Бачці, але що між ним із одного, а чистими руськими говорами з другого боку, є цілий ряд переходових підговорів, які служать немов кітом, що лучить усіх тих різнородних язиково Русинів в одну цілість. Про се написав я другу статтю п. н. „Русини Пряшівської епархії і їх говори“ (Записки, т. XXXV—XXXVI). Переглядаючи при тій нагоді літературу про тих Русинів, я переконав ся, що про них висловлені ріжними письменниками найбаламутніші погляди: одні уважають їх за Русинів, другі за Словаків, а де-хто навіть за Поляків; при тім нікому не відомо, як вони говорять, які границі поодиноких говорів, яке число людей говорить даним говором і т. и. Тому, що справа національності північно-західних угорських Русинів стоїть у звязи зі справою національності Бачванців, я злучив обі сі справи разом і піддав ревізії погляди письменників про одних і других, бажаючи мати висновок, до якої нації зачислити ті племена. На підставі одержаних результатів я зачислив їх до Русинів. Зробив я се у статі „Словаки чи Русини?“ (Записки, т. XLII). Слідячи далше за сею справою, я переконав ся з одного боку, що говір, ідентичний з бачванським, сягає в північних комітатах трохи за далеко, як би се припадало на руську кольонізацію, з другого знов, що головна основа того говору все таки більш руська, як словацька. До тепер одначе невідомо докладно, який простір обіймає той говір (у всякім разі доста великий), не маємо ніяких жерел що до історії кольонізації того простору, не маємо етнольоґічних та антропольоґічних описів із нього, а навіть не маємо порівняного лінгвістичного оброблення сього говору, не згадуючи про иньші не маловажні річи, які тільки разом у купі могли би порішити безвідклично справу національності його людности. Супроти того постановив я свій погляд змодифікувати так: а) Бачванських кольоністів належить без огляду на їх мову,

¹⁾ Проф. Пастрнек написав: „Письменник подає гарний опис життя Земплинських кольоністів..., яких уважає за Русинів... Із численних звірців народньої мови показуєть ся одначе, що то Словаки! — Проф. Соболевський заявив знов: „Численні записи пісень і оповідань дають докладне понятє про їх (кольоністів) мову. Воно одначе не лишає сумніву про те, що сі Русини — Словаки“.

вважати Русинами, раз що вони вважають себе Русинами самі і так кажуть себе записувати постійно при конскрипції, друге, що Русинами вважають їх і сусіди і уряд та що проти сього не устоять ся иньші погляди, хоч би з деякої точки вони були оправдані. б) Людність північних комітатів, що говорить говором ідентичним із бачванським, уважати мішаною, русько-словацькою так довго, доки докладні і всесторонні наукові досліді не порішать инакше. Супроти теперішнього стану науки про людність сеї території ні рішуче зачислюване її до Русинів, ні до Словаків не має певної підстави.

Вертаючи до бачванського говору, завважу, що я вже у статі „Словаки чи Русини“ подав деякі докази, що він має багато спільного з иньшими такими нашими говорами, яких ніхто не вважав до тепер не руськими, але які значно віддалені від тих, що стали основою нашої літературної мови. Докладного порівняння його з иньшими нашими пограничними говорами не можна одначе на разі перевести задля браку відповідного матеріалу, особливо в пограничній полосі українсько-польської та українсько-білоруської. Тим цінніші мусять проте бути всі ті матеріали, що зможуть хоч трохи посунути сю справу на перед. З уваги на се поставив я передрукувати тут понизші пісні.

Вони записані в Заблудівськiм окрузі (в Білостоцькiм та Більськiм пов., Іродненськoї губ.) і надруковані ще 1870 року в „Филологическихъ Запискахъ“ у статі Потебні „Замѣтки о малорусскомъ нарѣчїи“ (ст. 91—94) як „образцы сѣверныхъ малорусскихъ говоровъ“. Не треба бути великим фільольотом, аби завважати сильну подібність заблудівського говору з бачванським. Не можна також заперечити Потебні компетентности в зачисленю сього говору до українських не лиш тому, що він був першорядний фільольот, але й що був добрим знавцем української мови і її говорів і присвятив цілий ряд праць дослідам наших говорів і нашої народньої словесности. Колиж так, то який висновок можна зробити з подібности говору заблудівського з бачванським, зглядно „шариським“, як його називають загально в північно-західних комітатах? Лише одна на нашу думку: що бачванський, зглядно шариський говір не може бути словацьким до того степеня, щоби його зачислити рішучо до словацьких говорів, а ще меньше, аби на його підставі назвати тих людей, що ним говорять, Словаками. Супроти того надіємо ся, що проф. Пастрнек і проф. Соболевский схотять свої попередні вислови також змодифікувати.

Передруковую тут усі п'ять пісень О. Потебні, при чім при першій пісні подаю в увагах ті форми і слова, що відмінні в бачванськїм говорі. Надто для докладнішого порівняня наводжу одну бачванську пісню. Правопись, на скільки можливо, уdsto-стайняю в обох записах.

I. Заблудівські пісні.

1. Польцецеу¹⁾ соколїк на сїні озвора,²⁾
 Жаль же мнє ³⁾ сокола, польоту його.⁴⁾
 Нїма сокола рочок і другї,
 На треці рочок соколїк лєцїт,⁵⁾
 Соколїк лєцїт, утоньку нєсьє,⁶⁾
 Жаль же мнє утонькі, рабого пїер'їечка.⁷⁾
 Пойєхау Йасьенько йа-у чужийє льудзі,⁸⁾
 Жаль же мнє Йасьенька, пойєзду його.⁹⁾
 Нїма Йасьенька дьєньок¹⁰⁾ і другї,
 На треці дьєньок Йасьенько йєдзьє,¹¹⁾
 Йасьенько йєдзьє, Марис-у вїєзьє,¹²⁾
 Жаль же мнє Марисї, русойї кўосонькі.¹³⁾

2. Бїєжит р'їечка од мїельнїчка, ой рано!¹⁴⁾
 А другаїа од Дунаїа.
 На туй р'їечци човїон пливїє,
 Бїєл молодзьєц краси Стасьенько
 Струже стр'їелкі в калїнонькі.
 Щто просїейши у човїон кладзьє,
 Щто кривїейши на Дунаї мїєцьє:
 Пливцьє, стр'їелкі, до мойє дїєуки!
 Мойа дьєука Касьульєнка (2),
 Ньєхай прадзьє цьєньусьєнько,
 Ньєхай бїєлит бїельусьєнько.

¹⁾ Польцел. ²⁾ Зам. сього в бачв. гов. уживаєть ся звичайно слова това (з мал.). ³⁾ Мі (форма мнє уживаєть ся також, але в иньших випадках). ⁴⁾ Сей стих повторяєть ся по другім іще і третім. ⁵⁾ Лєцї. ⁶⁾ Качьочьку нєсьє (слово: утка невзїсне не лиш на Угорщинї, але й у Галичинї). ⁷⁾ Пірєчка. ⁸⁾ Пошол Йанїчько медзі пудзі (ї меджі чьуджі) льудзі. Слово: іхати — не знанє на Угорщинї; там кажуть навіть: пішов на кони — поїхав конем (верги). ⁹⁾ Пойєзд — не знанє. ¹⁰⁾ Дьєньок. ¹¹⁾ Ідзє. ¹²⁾ Вїєже (в = ў). Марися звєть ся звичайно з малярська: Марїшка. ¹³⁾ Бачв. говор не знає дифтонгів. ¹⁴⁾ Сей приспів повторяєть ся по кождім стиху.

Ой бйельенькі ти льебйедзьу,
 Чи сывау ти на мору (2),
 Чи відзьеу ти льебйудку?
 Ой йак же йа нье бывау,
 Ой йак же йа нье відзьеу!
 Скоро йа на муост зльецьеу,
 Лебйудка у сїтнік упала,
 Сїтнічок поломала,
 Биструйу воду розогнала.

4. Молодзьенькі Йасеньку!
 Чи бывау ти у N.,
 Чи відзьеу ти Марисьу?
 Ой йак же йа нье бывау,
 Ой йак же йа нье відзьеу?
 Скоро йа на двур в'їехау,
 Марисья з сйеньей выбйегла.
 Марисья з сйеньей бйежит,
 Пуд йейу зьемльа стучит,
 А на йуой сукні шасцьят.
 Коло пойсеса кльучи брашчат:
 Ой на йуой — зьельониўе,
 Коло пойсеса — золотийе.

5. Бйел молодзьец сйено косїт,
 Млода удова йесці носїт.
 Ньесла, ньесла, нье довьесла,
 Сьела собйе и' вопочила,
 Бйела сина породзіла,
 Породзівши й окупала,
 Й окупавши уповїла,
 Й уповївши говорила:
 О муой сину бйельусьенькі,
 Муой Дунайу биструсьенькі!
 Ой чи цьебйе утопіці,
 Ой чи цьебйе й годоваци?
 Й утопївши — од Бога грйех.
 Годуїучи — од льудзьей смйех.
 Чуйе тойе бйел молодзьец,
 Кїнуу косу у покосу,
 Сам покочїу до удовонькі:
 Чи ти удова ошальбела,
 Чи розуму мало мйала?
 І нас матка годовала
 І ноцйехї дожидала:
 І ми будзьем годоваци
 І поцйехї дожидаци.

II. Бачванська пісня.

Кет ше Ісус Хрїстос на ньебо вїберал,
 Свойу льубу мацер на жемї в'охабїал.
 „Нье в'охабляй, мой сїночку, на жемї,
 Льем ті ме бер зо собу на ньебо“.
 „Нье можеш ті, матко мойа, ве мну на ньебо поїсц,
 Бо ті мушїш, матко мойа, на жемї умїрац“.
 „Кед йа будзем, мой сїночку, на жемї умїрац,
 Нье допущай ту мнє злomu прїступовац“.
 „Нье бой ті ше, мятко мойа, ўрага шкаредного,
 Пошльем ці ангела з ньеба вїсокого.
 Пошльем ці ангелох, дванац апостолох,
 Сам прїдзем трїнасті, сам Хрїстос небесні.
 Та ті лойдзеш, матко мойа, лойдзеш меджі намї,
 Йак йасні мешачок меджі гвїздочкамї.
 Та ті шедньеш, матко мойа, на праву нравїцу,
 А йа шедньем, матко мойа, на судну столїцу“.¹⁾

В. Гнатюк.

¹⁾ Пор. Етногр. Збірник, т. IX, ст. 128, ч. 10.

Наукова хроніка.

Антропологічні й археологічні часописи за р. 1903.

Руководячи ся тими самими критеріями, що й перше (див. Записки т. 59, 60, 61), втягнув я в свій огляд кільканадцять нових часописий і означив їх новими порядковими числами. Кілька видавництв не міг я на ту пору дістати, а деякі ще не появили ся у Відни, тому відкладаю їх зреферованє до найближшого огляду.

1. *Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien*, XXX Band, стор. IV+423. — Сей річник містить передовсім багато реценвий на книжки антропологічного, передісторичного і етнологічного змісту, далеко більше, як в попередніх роках. Находимо тут між иньшими критичні оцінки праці Альсберга „*Abstammung des Menschen*“ (Гаген), Штратца „*Rassenschönheit des Weibes*“ (В. Гейн), Вейлі „*Völkerkunde und Urgeschichte im 20 Jhr.*“ (Z. Bouchal), Смільяніча „*Die Spuren der Raub- und Kaufehe bei den Serben*“ (Говорка), Селера „*Gesam. Abhandlungen zur amerik. Sprach- und Altertumskunde*“ (Штребель), Вольмана „*Politische Anthropologie*“ (Країчек), Германа „*Das Gesicht und der Charakter des ungarischen Volkes*“ [T(örök ?)], Michelis'a „*L'origine degli Indo-Europei*“ (К. Пенка), Дафнера „*Wachstum des Menschen*“ (Вайсбах), Гернеса „*Der diluviale Mensch in Europa*“ (М. Мух), Стасова „*Миніатюры вѣкоторыхъ рукописей*, Спб., 1902“ (Бугель), Newella „*The legend of the Holy Grail an the Perceval of Chrestien de Troyes*“ (Вурцбах). Др. Бугель подає деякі замітки в критиці на Злярского: „*Garść baśni ludu ruskiego*“. Рецензент вказує на се, що теперішній спосіб записуваня оповідань слово в слово за оповідачем має також і злі сторони. Казка тратить багато зі своєї принадности і легкости, коли оповідач мусить що хвилі задержу-

вати ся, щоб етнограф міг за ним усе записати; зрештою сама присутність звичайно чужої особи з пером в руці онесмілює його і не дозволяє йому повести оповідане так, як би він се зробив, колиб перед ним були його ровесники або краянн; через те виходить кожде оповідане, записане т. зв. фотографічним способом, досить сухе, розтягнене і позбавлене того чару, плавности і гумору, яким воно трискає, коли оповідач нічим не в'яжесть ся, а що найважнїше, коли находить ся в відповіднім настрою. Бугель радить тому таку методу: наперед записати оповідане впрост за оповідачем, але потім старати ся почути його в свободнїм оповіданю і тоді поробити собі замітки, в чім і як ріжнить ся одно від другого. Рецензент закидує Здярському, що записав свої матеріяли досить неясно, так що дечого не годен зроуміти. Тому звертає увагу на се, що записувачі повинні про кожду неясність зараз випитувати своїх оповідачів.

Зі статей праця Вайсбаха „Die Slowenen“ (с. 234—251) присвячена антропологии Словінців — здамо в неї окремо справозданє в бібліографії. До антропологии відносить ся іще розвідка Андрияна „Virchow als Anthropologe“ (стр. 336—343), в якій зібрано найголовнїші результати його студий. Преісторію займають ся А. Шліц в розвідці „Der Bau vorgeschichtlicher Wohnanlagen“ (стор. 301—320) а по части і W. Foy в праці: „Über alte Bronzetrommeln aus Südostasien“ (стор. 390—409). Шліц старає ся прослідити розвій будови передісторичних домів від найдавнїших часів в околицях Некару, виходячи з того заложеня, що не лише останки знярядів, оружя і прикрас можуть рішати про походженє рас і стан культури в передісторичній епосі, але також поодинокі будівлі, а передовсім доми. Автор розсліджує про те на основі розкопок форми і пляни домів і обійстя і доказує, що для кожного часу придумували собі люди відповідні помешканя та будинки та що ніде не можна викрити постепенного розвитку від форм примітивних до більше досконалих. Так показуєть ся, що камінна епоха і вчасногерманська стояли на однім і тім самім ступени розвою; розкинені доми знає людність галлійська і провінціально-римська, а також людність бронзової і гальштатської епохи. Під одним дахом будували ся люди в епосі La Tène і за римських часів: укріплені доми стрічаємо в каміннім і бронзовім періоді. З иньших результатів автора вгадаю ще, що доми бронзової епохи і La Tène пригадують примітивний тип альпейський. W. Foy критикує велику працю Р. Герера „Alte Metalltrommeln aus Südostasien“ 1902, 2 томи; оцінює її досить прихильно і подає від себе замітки.

Усі иньші праці посвячені етнології. Мерінгер оцінює критично заслуги Банкалярї в статі „G. B. und die Methode der Hausfor-

3-5. *Zeitschrift für Ethnologie*, орган берлінського товариства, посвячений антропології, етнології і преісторії, змінила, почавши від цього року, в деякій своїй формі. В першій мірі розширила значно свою величину, так що обговорюваний тут річник числить 1053 сторін великої вісімки. Це розширене часописи наступило по гадці ухвали виділу з 20 грудня 1902, коли застановлено видавати другий орган товариства т. зв. „*Verhandlungen*“, а порішено видавати за це *Zeitschrift* в збільшеній виді, як один орган, що мав заступити оба видавництва.

Як звичайно, так і сей річник служить невичерпаним джерелом для усіх, хто займаєть ся антропологією, передісторією і етнологією; для нас він представляє більшу вартість, як звичайно деякі попередні томи, бо містять кілька статей, які нас ближше інтересують. З більших праць, уміщених в рубриці: статі і протоколи заслугоє багато того, щоб їх докладнійше обговорити. З огляду одначе на се, що рефероване їх змісту заняло би багато місяця а не передало би хоч в часті усіх результатів, а обмежу ся лише до подання заголовків і до найпотрібніших заміток.

Етнології присвячено праці E. Seler'a: „*Die Korekturen der Jahreslänge und der Länge der Venusperiode in den mexikanischen Bilderschriften*“, Pittier de Fabrega про Тірубів, Террібес або Террабас, народець на вимертю вже в Коста-Риці. P. Vogt: „*Матеріяли до етнографії і мови Guayaki*“, індіанського племені в Парані і м. Густав Опперт присвятив більшу студію Tharshisch'ови і Офірови, тим двом країнам, що в старині, а навіть пізнійше уходили за найбагатші. Автор піддає усі грецькі, латинські і східні жерела докладній критиці і розбирає критично погляди чи здогади учених в тій kwestії, причім порушує багато питань, що можуть інтересувати філологів і дослідників святаго письма. Результат праці такий, що Tharshisch се богате сріблом м. Тартес в Іспанії, а що Офір означає Арабію і східноафриканські краї. Про бразилійських Гуанá пише Макс Шмідт, Хальдейцям присвячена розвідка Гольдштайна. Цікаві замітки про зник губних звуків у деяких народів в наслідок штучного здеформованя губ подає G. Z. Clewe і наводить багато прикладів з африканських і американських племен.

З інших праць заслугоє нильнійшої уваги особливо довша праця Г. Кляатша: „*Antropologische und paläolithische Ergebnisse einer Studienreise durch Deutschland, Belgien und Frankreich*“ з додатком про антропологічний матеріал в Лондоні. Автор старав ся підчас своєї наукової подорожі перевірити деякі сумнівні питання на місці; длятого звидів він усі майже славні печери в долині Везери, звидів Furfoos, Les Euzies, стації Le Moustier, La Madeleine, оглянув звісні з різьб печери в Font de Gaume і Combarelles, робив досліди в Chelles

і в інших стаціях і прийшов декуда до цікавих результатів, хоч певно багато учених в ними не згодить ся. Так пр. переконав ся наглядно, що черепи в Furfooz не нагадують в нічим ані типу в Cro-Magnon ані в Неандерталю і що належить відкинути гадку, немов би вони були найстарші і свідчили про існуванє осібної палеолітичної раси. Дальше набрав Кляатш твердого переконаня, що різби на стінах печер мусять бути автентичні. Підчас своїх студій над кремінними знаряддями прийшов до переконаня, що відкриті Рітом відломки кремія походять дійсно в руки чоловіка і що культуру т. зв. еоліт можемо приймати в цілою певністю. Вона виступає неначе початком людської діяльности і не суперечить цілком нашим поглядам про роввій чоловіка від низших істот. Цікаві замітки дає автор про перші початки існуваня чоловіка на землі на підставі віднайдених до нині бельгійських, французьких і німецьких знахідок, а спеціяльно про ледову епоху. Згадати належить іще і те, що Кляатш остро атакує поділ Мортільє на підставі знарядів і на його місце бажає поставити класифікацію після зьвіринних останків.

З методологічного боку важна розвідка Фосса про „Керамічні стилі провінції Брандербуртії і сусідних територій“ (с. 161—212). Автор звертає увагу на те, що керамічні знахідки мають незвичайну вартість, далеко більшу від металічних, вказує на деякі користи з студійованя кераміки і упоминає учених, щоби не легковажили керамічних знахідок і не поминали їх, але противно щоби забрали ся до докладних студій над ними. Тут треба однаково уважати на матеріал, з якого начина зроблені, на спосіб виробу, форму, орнаментуку й їх призначенє. Автор розрізняє 4 роди прикрас: 1) вглублені орнаменти, не наповнювані фарбою, 2) вглублені орнаменти в фарбою, 3) плястичні орнаменти і 4) мальовані орнаменти. З того становища робить огляд усіх знахідок т. зв. лужицького типу, який подибуємо на великій просторони від Тиси до Рену, між тим також в Моравії, Чехії й Познанщині, і його відмін аврітського, геріцького і біллендорфського типу. Дальше подає границі кожного тину, зазначає культурні впливи і їх більшу або меньшу силу.

З поля кераміки маємо ще розвідку Шмідта про кераміку в пасаками. Еолітами займають ся Гааке (противить ся поглядови, що еоліти походять в обробленя людською рукою), Е. Брахт (потверджує гадку Руто по перепровадженю дослідів на місци — в західній Фляндрії) і О. Екель (обговорює еоліти в Фрейенштайну в Німеччині).

Р. Вайнберг в Дорпату розбирає „антропологічне положенє Естів“ (стр. 382—430) і хоче в того боку освітити питанє про їх походженє і відносини до інших фінських народів. Автор думає, що вже надійшов час оглянути расовий проблем Угро-Финів і в морфологічного погляду і перевірити при помочи антропологічних висновків

дотеперішні лінгвістичні. Коли покажуть ся, що лінгвістичні і антропологічні висліди вповні покривають ся, тоді будуть усі труднощі усунені і ніхто не буде міг сумнівати ся, що існує одноцільна угро-фінська раса, один спільний расовий тип. Автор розбирає минувшість Естів на основі археології й етнографії, розсліджує деталічно сучасний фізичний тип і зверхно-антропологічний, причім простує погляди деяких учених (пр. Катрфажа про темний тип Фінів і Естів) і доходить на підставі того усього до цілком негативного результату. Ріжниці між поодинокими галузями угро-фінської родини далеко більші, як спільні або подібні прикмети. Тому мусимо з антропологічного боку прийняти, що існує побіч себе кілька расових типів і що етнографічно доказане спільне понятє Угро-Фінів не находить жадної підпори в висновках природничих. Автор признає одначе, що при всіх тих важних ріжницях можна згодити ся на можливість і правдоподібність гадки про спільне походженє усіх Фінів, почавши від короткоголових Ляпонців, а скінчивши на довгоголових Лівах і середно-голових Естах. Нинішні зміни треба приписати впливови нерівних зносин з чужими народами, та впливови кліматичних і иньших обставин. Розвідка Олґи Бартельс подає замітки про родини, весіля, смерть, про повіря, привязані до поодиноких свят і про святоточні та будні дні Білорусів в Кізілвіці, Смоленської губернії, замітки, які не приносять для нас нічого нового, але для зах.-європейських учених можуть мати деяку вартість. Матеріялу находимо тут дуже мало; до того не має що найменше половина усього жадного значія задля браку ближших пояснень і не може до нічого придати ся. Що хвиля стрічаємо ся з такими замітками: Січень 1. День св. Василя; май 1, забави по містах, прогульки на свіжий воздух; червень 1, день Юстиніяна і т. д. Иньші замітки крайно наївні і вказують на те, що авторка не обізнана ближше в житєм білоруських селян. Зрештою для тих, що нічого про них не знають, буде може цікаве і се, що від Томиної неділі можна весіля відправляти, або що від Великодня до Зелених свят сьпівають не „Вічная памяť“ лише „Христос воскресє із мертвих“, що значить по німецьки „Christos ist vom Tode auferstanden!“ (реф. в L'antropologie 1903, с. 716 - 718).

Князь П. Путятін доносить про еолітичні знахідки в Бологова і про винайдєні скелети в пофарбованих в части кістьми. Редакція обіцяє про се ширше поговорити, коли дістане кілька пофарбованих костей для провірення. Б. Кагле подає свої замітки до звичаю хоронити Білорусів в „паспортом“, про який оповідає п. Бартельс. Про нього згадує французський ветеринар Pierre Martin de la Martinière в „Voyage des Pays Septentrionaux“, Париж 1671, описуючи свою подорож по російській Ляпонії. Мартінієр описує похорон одного Ляпонця, похорони Москаля,

підчас якого вкладали йому в уста кілька копійок і свідощтво, виставлене місцевим парохом для святаго Миколи, щоби подати йому опис життя і бутя покійного. Кагале догадуєть ся, що подібні звичаї Японців перенято від Росиян. Крім тих розвідок цікавіші іще статя Требера про гуцульські вироби (буде обговорена осбно), Бартельса про спосіб порівняня антропольогічних рядів, Гапа про повстанє управи збіжа, Краузе про вироблюванє передісторичних глиняних посуд (стр. 142), і Ліссауера, Кляатша, Гетце про палеолітичні знахідки коло Pössneck. На кінци згадаю, що п. М. Мух боронить ся перед закидом Косінни, немов би то він переняв свій погляд про вітчину Індоевропейців з його викладу і відпирає його острі напади та підносить, що Косінна ве має монополю займати ся індо-германським питанєм (стр. 73—74).

6—7. *Archiv für Anthropologie*. Передовсім належить піднести дуже докладний і сумлінний реферат проф. Л. Штіда з Кенігсберга, в яким подано обширний зміст усіх рефератів, читаних на археольогічним з'їзді в Харкові 1902 р. (с. 428—452). З огляду на західних учених, що переважно не знають російської мови се праця дуже користна; проф. Штіда від довшого часу інформує західну Европу про стан дослідів в Росії й не вражує ся цілком сею тяжкою а може і невдячною роботою. В сім пр. річнику поданий також огляд праць, оголошених в російських антропольогічних журналах, а головно в новім видавництві „*Антропологический журнал*“ за рік 1901 (с. 373—427).

Олександр Брандт оголошує і доповнює працю недавно помершого ученого Германа Велькера, над котрою він довго робив досліди, але не встиг її опублікувати: *Gewichtswerthe der Körporgane bei dem Menschen und den Thieren*. Се причинок до порівняної анатомії й історії ровкою, причинок тим важнійший, що приносить цілий ряд нових і провірених давних що до тягару поодиноких частей людського і звірячого організму, переведених одною і тою самою особою і при помочи одної і тої самої методи і зіставлених ясно в кільканайцяти таблицях. Велькер робив досліди над 74 осібниками, між якими було 3 людей, 18 иньших ссаків, 18 птахів, 25 амфібій і 10 риб і порівнував всюди свої результати з вислідами иньших учених. Так само і в таблицях уживає автор порівняної методи і тому його зіставлення мають тревалу вартість. Й. Кольман займаєть ся в довшій студії (с. 91—141) расовою анатомією руки і незмінністю рас і доходить до таких висновків: є дві форми людської руки, широка і вузка; широку руку мають широколиці, вузку довголиці; між формою руки і формою лица заходить отже близна звязь так само, як і між формою нігтів: широкі нігті бачимо у широколицих, а вузкі у довголицих. Що рука мусить уважати ся одною в расових признак, видно з того, що кінці пальців, від-

тиснені в глинянім начиню бронзової епохи з Corcelettes цілком не рижнять ся що до форми від кінчиків пальців нинішнього Європейця. Се доказ, що людські раси не змінюють своїх расових прикмет, до котрих треба зачисляти і руку. Від неолітичної епохи себто від яких 10.000 літ не повстала ані одна нова раса, иньшими словами — не змінила ся жадна раса в своїх расових прикметах, при всіх впливах окруження. Вправді підпали усі майже раси деяким змінам, одначе се лише зміни другорядної ваги, які не мають нічого спільного зі сталими расовими прикметами. Сі поверховні, змінні під впливом окруження прикмети, як прим. всілякі степені прогнатії і прогенії, обтовщення, мускулатури, скривлення ніг, росту, розвитку грудий і поодиноких частин людського організму і и. не належить уважати за докази змінности людських рас, бо вони цілком не становлять окремого типу. Чоловік отже може змінити ся в своїх другорядних прикметах (variabel), але ніколи не змінє ся в своїх расових прикметах (mutabel).

Маспатага доказує, порівнюючи кілька знаних черепів від найдавніших часів до тепер, що їх форма змінє ся чим раз дальше, в однім напрямі під впливом і при співділаню вродженого вже наклону людського черепа, мішання двох ріжних рас і від довгого впливу географічних і кліматичних обставин, в яких чоловік мусів жити. F. Reuter подає вислід помірів школярів в Польнові на Поморю, переведений на 189 хлопцях і 184 дівчатах. Усіх помірів 33. З результатів автора особливо важний сей: людність в Польнов короткоголова, бо на довгоголовців хлопців припадає 15%, на довгоголові дівчата 14%. (Пересічний показчик для хлопців 83,5, для дівчат 83,3). Попри тім одначе має вона тип рішучо ясний (10,1 і 12,1 темних), що не годить ся з загальною думкою, ніби короткоголовіці були темного типу. Короткоголовість вказує, що між людністю Поморя і людністю Росії і то головню північно-західної та Литви заходить тісна звязь, яку можемо собі вияснити лише тим, що нинішні Поморці коло Польнов походять від колишніх Славян, які в тих околицях давніше мешкали. Ясність волося потверджує знов гадку Денікера, котрий бачить в сучасній Росії — між Білорусами, Литовцями і Фінами осібну т. зв. східно-європейську расу, яка визначаєть ся при своїй середній короткоголовости (показчик 82, 83) і середнім рості ясним волосем. Населене Польнова належить про те до сеї східно-європейської раси: особливо зближує його до Росіян (Великорусів), Білорусів і Литовців біле як льон волосє і більше округла форма голови. З иньших результатів варто іще занотувати, що діти селян хилять ся більше до короткоголовости, як діти мішан, а передовсім купців. Се потверджувало би знані погляди Аммона. Крім сих більших праць маємо іще в Архіві кілька меньших і спеціальвійших. Толдт описує

японські черепи монахійського антропологічного інститута, а проф. Голль череп Гамерлінга. Звістки про нові кельтійські розкопи в Швабії в 1900 і 1901 р. подає Гедінґер. Африканськими черепами займається Фрідолін, хочаби доказати, що різниці між расами дуже значні, які впадають тим більше в око, чим більше черепів порівнуємо. Автор каже: „Die Natur kennt freilich keine Rassen. Die Rasse ist eben ein künstlicher Begriff; wir brauchen aber solche künstliche Begriffe, um die Schädel ordnen und übersehen zu können“ (с. 339). В студії подані порівняння розмірів кількох черепів Негрів і Калмиків. Річник кінчить ся, як звичайно дуже багатою рубрикою „Огляд часописий і книжок“.

8. Correspondenzblatt d. deut. Ges. f. Antr. Et. u. Urg. містить справоздане в 34 в'їзду антропологів, що відбув ся в Вормсі в серпні 1903 р. З важніших рефератів вчислюю отсі: Швальбе: Про повний ровслід фізично-антропологічних признак нинішньої людности Німецької держави, Шумахер: Бронзові стадії в полуднево-західній Німеччині, Мартін: Про кілька нових приладів і иньших помічних способів для антропології, Клятш: Silexartefakte, Штайнметц: Задачі соціальної етнології, Штіда: Про фарбовані кости в гробах, з широкою дискусією, Ернрайх: До питання про оцінку і користоване етнографічними аналогіями, Вальдайер: Про варіації черепів, дискусія над рефератом Вільвера: Раси камінної епохи, Біркнер: Про расову анатомію м'яких частин тіла. Для нас спеціально важніший реферат Штіди. В справі фарбованя скелетів між ученими удержують досі аж три погляди. Одні толкують забарвлене костей впливом землі, другі думають, що кости померших були фарбовані, а треті тої гадки, що мерців припикувано барвною матерією. Референт боронить третьої гадки, одинокої врештою можливої. На в'їзді предложив він знахідки гр. Бобрінського і демонстрував одну могилу. Усі кости були в ній неткнуті, але голова, зуби, стопи і пальці мали на собі червону барву. Додатків було дуже мало: лише відломки начиння, камінні знаряди а подекуди річи з бронзи. Грїб сей і иньші, розкопані Бобрінским можуть походити з переходнової епохи між камінною а бронзовою. Фарбоване на певно походить не з землі; не може також автор згодити ся, щоби кости фарбовано доцєрва по штучнім усуненю мяса. Одно лише можливе: „Die Leiche wurde bei der Bestattung sehr stark mit rother (Ocker)Farbe bestreut. Als später die Weichteile verwesten, schlug sich der Farbstoff auf die Knochen nieder“. На се вказують грудки окєра, находжені дуже часто в гробах з фарбованими скелєтами. Для чого се роблено — трудно на певно скавати. Правдоподібно для ліпшого законсервованя трупа. На кінци навів іще референт аналогічні приміри з Італії і з Чехії. В дискусії заявив ся за рефератом Клятш, вказуючи на знахідку Маковского

в Моравії. Його гадку потвердив також Мартін і що до Швайцарії, де майже усі неолітичні гроби містять грудки червоної і жовтої охри. Так само деякі черепи мають сліди забарвлення. Adachi пригадує, що в Японії посипують тіла анатвійших людей червоною барвою; Стіда додає, що деякі гроби виказують білу фарбу. Штайнен звертає увагу на се, що полуднево-американські народи малюють ся на червоно. Крім того він сам бачив у бразилійських Індіан, як вони по 8—14 д. виймають вибілені кости умерлих і малюють їх на червоно від голови до стіп. Тілснїус заявив ся за обома поглядами, думаючи, що обі форми мальовання тіла і костей мусіли існувати побіч себе.

9. *Zeitschrift für Morphologie und Anthropologie*, що займаєть ся головню, як вже заголовок вказує, анатомією, розростає ся що раз більше що до форми. Сього року вийшли вже два томи, що обіймають по над 1000 сторін друку. Вартість видавництва підносять численні і дуже гарно виконані ілюстрації (13+26). Часопись понесла велику страту через смерть свого старого співробітника В. Пфїтцнера, професора анатомії в Штрасбургу, який іще в сім річнику подав продовжене своїх соціально-антропологічних студій про пропорції дорослого чоловіка. Се результат довголітних студій, опертій на численних помірах і зіставленях, получених в теоретичними комбінаціями автора (V, стр. 201—314). Перший том (пятий в ряду) містить крім того десять розвідок: Г. Поля: Про черепи і скелети населеня хатгамських островів (1—134), Д. Болъка: Краніологічні розселди голляндських черепів, де подають ся дані що до відносин форми і повноти черепа, Р. Адльоффа: До пізнаня системи зубів у Нугах (с. 181—200), В. Берга: zur Corrosionsanatomie des Schläfenbeins der Affen (с. 315—345), М. Френкеля: Нерви насіневого міхура (с. 346—350), Адахі: Про пеніс Японців (с. 351—356), Адльофера: До питаня про повстанє винішних ссаків (с. 357—382), Фішера: До історії розвою черепа малпи (с. 383—414), Бреме: Про загубленя костей черепа наслідком грануляцій Raschioni (с. 415—437), Гассельвайдера: Досліди над оссіфікацією скелета людської ноги (с. 438—508). Другий том за 1903 р., шестий в ряду, містить між иньшим студію Адахі про пігмент шкіри у людей і у малп (с. 1—131), Швальбе про *Neonia parajejunalis, lecessius intermesocolicus transversus* і иньші.

10. *Internationales Centralblatt für Anthropologie und verwandte Wissenschaften* приносить 7 коротших розвідок і багато, як звичайно рефератів і рецензій. Між розвідками стрічаємо переклад статі Анучіна „Росія з археологічного погляду“, поміщеної первісно в енциклопедичнім словари Брокгауза і Ефрона (т. XXVIII 1900), що дає короткий перегляд передісторії цілої росій-

ської території. Kohlbrugge доказує на основі архівного матеріалу (автор розсліджує генеалогію амстердамських регентів і португальських Жидів), що місто не має цілком злого впливу на своє населення. Mehlis забирає голос в справі передісторії Подунав'я і Райнських країв в нагоду студії Вассіча про неолітичну оселю в Яблониці в Сербії і в зв'язи з поглядами, які тепер панують що до хронології всіляких родів кераміки з пасками. Екель займається питанням, чи існувало магічне зеркало в передісторичних часах і наводить приклади з переказів всіляких народів на доказ того, що магічне зеркало від найдавніших часів було в уживанні (численні перекази про зеркало: пр. не дивити ся до нього, бо побачиш чорта). Той сам автор переводить паралелю між сьвященником (жрецем) і судженою. Ган дає причинки до повстання кола і воза. Між рефератами знаходимо рецензії Штіди на поодинокі статі Światowita за 1901 і 1902 р., Кайпдля на праці Заборовського, Маєвського і Гринцевича про походження Славян, Зегера на Богуславського „Methode“ (остра критика), Вайнберга на Воробйова „До антропології слав. людности Росії“, Штіди на Гошкевича „Скарби і старинности Херсонської губ.“, крім того менші реферати і рецензії на деякі праці Нідерле, Вовка, Гринцевича і інших.

11. На місце давніших Mitteilungen der k. k. Centralkommission, виходить тепер Jahrbuch der k. k. Zentr. Kom. für Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen Denkmäler під редакцією Гельфєрта, Кубічека і Рітля. Зі статей загальнішого змісту згадаю: Рітля Причинки до повстання старохристиянської базиліки і Гернеса про старшу бронзову епоху в долишній Австрії. В останній статі стараєть ся автор дати образ бронзової епохи на основі найновіших розкопок і перевести її хронологію. Предмет трактований широко в зв'язі з бронзовою епохою в Європі в загалі, а передовсім в полудневій і середній її часті. Долишна Австрія не виходить про те відірваною, а противно показує багато спільного з Чехією, Моравією, Угорщиною, гор. Австрією і Баварією і через те представляєть ся нам тепер як частина більшої території, на якій лишали ся і пересували ся далі полудневі культурні впливи з північними. По розвідці Гернеса ніхто не буде вже сумнівати ся, що і в долишній Австрії існувала старша і молодша бронзова епоха: не дуже давно ще тому твердив Гохштеттер рішучо, що Австрія не знала бронзи; нинішній кустос віденського надворного музею Сомбаті мусів в 1889 р. доказувати і переконувати, що се неправда і що також в Австрії була колись бронзова епоха. Розвідка Гернеса враз з іншою перше обговореною (в Antr. Mit. 1900 „Bronzen aus Wien und Umgebung im k. k. naturhist. Hofmuseum) дає нам так багато розкопок в часу бронзової епохи, що тут мусимо приймати сильно

густе залюдненє. Знахідки визначають ся великою рїзномордністю і вказують на довший період істнованя сьої епохи і на всілякі впливи, які дають ся розпізнати на підставі керамічних і иньших типів. Хронологічно розпадаєть ся на чотири періоди: в першім (гіпотетично 2000—1600) і в другім (1600—1400) стрічаємо форму похоронів без паленя тіл, спершу в гробах без могил, а далі в могилах, в третім (1400—1200) і четвертім (1200—1000) находимо звичайні плоскі гроби (в четвертій епосі також гроби з урнами) з слїдами паленя тіл. Автор порядкує стації відповідно епох і описує поодинокі знахідки, подаючи при тім численні ілюстрації. Ближше інтересують нас розвідки Кайндля про передісторичні розкопки на Буковині (с. 98—114) і Chizzol про передісторичні знахідки в Західній Галичині (с. 141—151) — обговоримо їх в бібліографії найближшого тому. Заміток про східну Галичину нема ніяких.

З 1903 роком почала математично-природописна секція академії наук у Відні новий передісторичний орган н. в. „Mittheilungen der prähistorischen Kommission der kais. Ak. d. Wis., де подають ся статі про розкопки і знахідки в Австрії. Передісторична комісія поставила собі за задачу „причинити ся до студій над печерами і до розслїдів та розкопок в Австрійській державі і уважати пильно на се, щоби важнійших стацій не використувано і не нищено для приватних цілій“. До тепер перевела комісія, в якій склад входять славні геологи Гауер, Зісс (давнійше ще Гохштеттер, Лянгер, Шмарда) та Штайдахнер, численні розслїди в долїшній і горішній Австрії а крім того також в Зальцбургї, Штирії, Каринтії, Країні, Дальмації, Істрії, в Чехії, на Угорщині і на Моравії. Може бути, що з часом розширить вона свій обсяг діяльности і на нашу Галичину. Розвідки, уміщені в першім томі „Записок“, дотикають головно західної частини австрійської монархії і вийшли з під пера пп. Гернеса, Сомбаті і Гетера. Для нас цікавіша може бути праця Ярослава Палліярді про неолітичні оселі з мальованою керамікою в Моравії і долїшній Австрії (стр. 237—264), де зіставлено докладно усї типи і порівнано їх з подібними типами, подібуваними в сумежних територіях. Автор розслїджує форму посуд, їх орнаментуку, їх хронологію і територію і думає, що неолітична мальована кераміка походить з Угорщини. Крім всіляких иньших аналогій промовляє за тим і ся обставина, що обсідиан, який в оселях з тою керамікою стрічаєть ся, занесено цілком певно в Угорщини, бо ані в дол. Австрії ані в Моравії його не було. До Угорщини дістали ся мальовані посуди з полудня. З иньших праць важнійші: Гернеса: „Причинки до науки про форми“, „Неолітичні оселі коло Троппау“. Сомбаті: „Похоронне поле в Ідрії коло Бачи“ (важне зіставленє і хронологією типів бронзової епохи і La

Téne — з численними ілюстраціями), „Могила коло Лянгенлебарн в до- лішній Австрії“ (цікаві подвійні начиня), Геґера: „Розкопки і розсліди в оселях в передісторичних і римських часів коло Аштеттен в долішній Австрії“ (опис, зіставлене і порівняне форм), „Могили коло Марц в Еденбурьскім комітаті на Угорщині“ (з гальштатської епохи — харак- теристичні судини з ухами, що мають форму рук, розложених наче до жолтви). „Справозданє з розкопок, переведених в р. 1877 і 1878 в Зальцберґ і Гальберґ коло Гальштатту“, з яким стоїть в звязи Сом- баті: „Розкопки в Зальцберґ коло Гальштатту, 1886“. Причинки до пі- знання пізно-неолітичних осель з мальованою керамікою над горішнюю Алєютою подає Ю. Теутш і уважає Семигород за головного посеред- ника між полуднево східною і європейською культурою. Автор викааує, що торгівля в Семигороді існувала уже давно в передхристиянських часах і здогадує ся, що одним з найбільше торговельних народів, були Фригійці, які рознесли східну культуру в глибину Європи.

12. L' antropologie містить причинки Годрі до історії фо- ссильної чоловіка, статі Е. Піттарда про антропологічний тип Румунів і про скопців. (Les Skoptzy. La castration chez l'homme et les modi- fications antropométriques qu'elle entraîne), статі Вільзера про поход- женє Кельтів, Дешлетта про передісторичну археологію і розкопки в Кар- татені, Міллера про студії над відщипками, Breuil'a про бронзову епоху в околици Парижа і Piroutet: Coup d'oeil sommaire sur le préhisto- rique en Franche Comté. Крім того багато поменьших заміток і спра- вовданє проф. Хв. Вовка—про археологічний конгрес в Харкові (стор. 113—118). В відділі бібліографії находимо між иньшими критики М. Voule на працю Ф. Вовка про магдаленське майстерство на Україні (с. 326), Ф. Вовка на „Анатомич. наслѣд. труд. харьк. предв. комит. 1902 Попова (с. 78) і критики Lalou на више обговорені праці Бреґера і Бар- тельсової. Короні Сайтайферна посвятив статю С. Рейнак.

13. Revue de l'école d'antropologie de Paris прино- сить цілий ряд статей, які для короткості згадаємо лише по заголов- кам. Антропології й антропометрії присвячені статі Rabaud про за- гальну біологію і загальну антропологію, Papillaut „Les sillons du lobe frontal et leurs homologues“, Manouvrier „Conclusions générales sur l'antropologie des sexes et applications sociales“ і Vernes про історію релігій і загальну антропологію. До передісторії належить праця А. Мортільє про срібло в перших історичних часах в Європі, де подано огляд і характер європейських знахідок, а між ними й українських Ха- нєвка. Про правітчину Ариїв надрукував розвідку Заборовский. Усі ті статі були читані, як лекції в антропологічній школі. З иньших статей найбільше належать до передісторії. А. Мортільє трактує про гладжені

кременні знаряди, знайдені в меровінгських гробовищах; Caritan, Breuil і Peyrony подають опис грот і виритих на стінах фігур в Bernifal і Teyjat (кінь, мамут, бізон, трикутниця); Caritan займає ся відщипками, Reber передісторичними різьбами в Сальван, Bourgeois новими меровінгськими гробами. З нагоди знайдення мамута на Сибіри забирає голос Caritan. Справозданє з конгресу в 1900 р. в Angers здає Заборовський (для нас цікавіші два реферати про правітчину індоєвропейську Заборовского і Giuffrida-Ruggeri: *Etat actuel d'une question de paléthnologie russe*). Антропометрію займають ся Manouvrier в статі про розсліди антропометричні др. Годена і Pittard в статі про поміри 30-румунських черепів, знайдених в Молдавії. Згадаю іще статю Шрадера: *Bracelets métalliques bulgares de forme antérieure a l'emploi des métaux*. В бібліографії подано реферат з праці проф. Вовка про магдаленське майстерство на Україні (с. 35).

59. Bulletin de la Société d'anthropologie de Lyon не містить нічого для нас цікавішого; так само 15. Bulletin de la Soc. nation. des antiquaires de France.

60. Bulletin de la Société dauphinoise d'ethnologie et d'anthropologie. Grenoble. 1—2 містить працю А. Мортілье про кілька різьблених фігур в гроті Eysies, крім того розвідку Picaud про трифаліангію, Chabrand про знахідки в Houille і Міллера про знахідки з неолітичної епохи в Клерво.

16. Bulletin de la Soc. d'anthropologie de Bruxelles. T. XXI. 1902—1903. Brux. 1903. Крім дрібніших реляцій находимо тут статі Puuydt'a про неолітичні розкопки в Tombes і Rutot'a про знахідки в Бельгії, в надморській околиці, добути з нагоди копаня канаду.

17. Memoires виходить разом з бюлетинами.

18. Annales de la Société d'Archeologie de Bruxelles 1903. Важіша праця Carart'a про итуку в старім Єгипті, пояснена численними ілюстраціями. Згадаю іще статю А. de Loë „*Se-pultures a incinération du premier âge du fer dans la région d'Ottignies*“ і Claerhouta про деякі бельгійсько-ром. знахідки в Deuterphem.

61. Annuaire того-ж товариства приносить річне справозданє.

19. Atti della società romana di Antropologia. Vol. IX. Fasc. I—III. Vram дає неначе продовженє своєї попередньої праці, уміщеної в VI томі і описує каринтийські черепи в люблянськім музею, по методі проф. Сєрджі. Ardu Onnis займає ся передісторичною сардинською перлою, Марро міхроцефальним ідіотом, Traschio макросомією, Джуффрида-Руджері черепами з Суматри. Його-ж статя: *Nuovo materiale scheletrico della caverna di Isnello*. Дальше находимо тут реценаї на „*L'origine degli Indoeuropei*“ Michelisa і на Гайберга „*Antropologische Stellung der Esten*“.

20. *Bullettino di paletnologia italiana*. S. III. T. IX. A. XXIX. Parma подає передовсім бібліографію книжок і творів, що дотикають Італії, за 1897—1903. Зі статей згадує: Colini: про вік італійської бронзи а спеціально про кераміку, Tegamelli: Про неолітичну стацію Rumano a Vayes в Valle di Susa, Pieroni: Про перші часи заліза в Гарфаяна.

21. *Notizie degli Scavi di Antichita* не дають для нас нічого. Зрештою багато заміток, описів і ілюстрацій про розкопки в переважній частині римські.

22. *Archiv di psichiatria* не містить нічого надзвичайно важного.

23. *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* містить продовжене матеріалів про Сальону і причинки до римських розкопок, між иньшим багато написий. Згадати треба, що сей річник приносить загальний показчик за роки 1878—1900, владжений Челяні.

62. *Rendiconti della reale Accademia dei Lincei. Classe di scienze morali, storiche e filologiche. Serie V. Vol. XII. Fasc. 1—12. Roma*. Містять дуже повний перегляд знахідок по провінціям і бібліографію. Зрештою багато статей археологічного змісту як пр. Rossini про археологію Єгиптеї.

63. *Atti della reale A. c. d. L. Anno CCC. 1903*. Містить справозданя з засідань. В иньшій видавництві тоїж інституції.

64. *Atti. S. V. Classe di scienze fisiche. Vol. XII. 1903* находимо статю Campana: *Fossili del Giura superiore nei Sette Comuni*.

65. В Паренцо в Істрії виходять: *Atti e memoria della Societa Istriana di Archeologia e storia patria. Vol. XIX*. Побіч чисто історичних статей, що належать до XVI і XVII ст. находимо тут продовжене праці Bernardo Schiavuzzi: *Cenni storici sull' etnografia dell' Istria*, яка буде цікава для істориків полудневих Славян і справоздане в XIV археологічного з'їзду, що відбув ся в Паренцо.

24. *Jahrbuch f. Landeskunde v. Nieder. Österreich. Redigiert von Dr. A. Mayer. Neue Folge. II Jhrg. 1903. Wien 1904*. Самі статі історичного змісту, з поміж яких згадаю працю Др. Й. Лямпеля: *Die Babenbergische Ostmark und ihre „tres comitatus“* (с. 1—76).

25. *Mitteilungen d. Gesel. f. Salzburger Landeskunde. LXIII. 1903. Redigiert von Dr. H. Widmann*. Занотувати можна хіба одну розвідку Ф. Піркмайера „*Notizen zur Bau- und Kunstgeschichte*“ (с. 191—346), де подано імена, життєписи і праці поодиноких малярів, різьбарів і артистів.

26. *Jahresbericht d. städt. Museum Carolino-Augusteum in Salzburg nebst der 55 Lieferung der Beiträge zur Lan-*

deskunde von Österreich ob der Enns не містить нічого цікавого, хіба студія др. Ніколядони про устрій і управу кн. Австрії в середньовічних часах.

27. Carinthia за 1903. К. Кайсер подає справозданє в розкопок в долішних Горічціях коло Клягенфурту, Е. Новотни уміщує загальний огляд розкопок, добытих в 1902 р. Раймунд Дірнвірт доповнює працю Бінкера „Das Bauernhaus am Mittelstätter See in Kärnten“ і наводить нові матеріали в уст народа. Крім тих статей кілька дрібнійших заміток про грецькі і римські написи та знахідки.

28. Zeitschrift d. Ferdinandeums f. Tirol u. Vorarlberg. Heft 47. 1903. Містить передовсім довшу діалектологічну студію про тирольський діалект О. Шатца. Згадаю ще про статю А. Унтерфоггера „Das Rätsel von Aguontum und Anhängseln“, в якій подає результати дослідів над старинністю і походженєм деяких місцевостей.

29. В „Argo“ нема нічого важнійшого; так само в

30. Mitteilungen des Musealvereines f. Krain.

66. Bericht über das Museum d. Königr. Böhmen f. d. J. 1903. Prag 1904 приносить річне справозданє.

33. Tätigkeitsbericht der Museum'g. Teplitz за 1902 і 1903. Містить розвідку Вейнцірля про знахідку золота в Нетраніц. В справозданю нема для нас нічого.

34. Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums. X. Jahrg. 1902 і 1903. К. Ромсторфер подає справозданє в розкопок і студій в сучасвськім замку; так само і в річнику за 1903. По лек уміщує дві статі про прилученє Буковини в 1777 р. і про торгівлю та управу вина на Буковині. Про Козмін і взагалі про молдавсько-польську війну в р. 1497 трактує Е. Фішер. (Рец. в Kwartal. histor. 1903). Статя Боднарескуля про кілька рідвяних і неворічних звичаїв буде обговорена осібно в бібліографії. На кінци виїмки з „Записок ц. к. Центральної комісії у Відні“ про розкопки і праці консерваторів на Буковині.

67. Schriften zur Verbreitung naturwissenschaftlicher Kenntnisse in Wien. Роки 1900—1904. Річник 1903 приносить дуже гарний відчит кустоса Сомбати „Die Vorläufer der Menschen“ з богатяма ілюстраціями.

38. Jahrbücher d. Vereins f. meklenburg. Geschichte u. Altertumskunde. Schwerin 1903. Містить за сей рік майже виключно статі історичного змісту. З культурно-історичного боку може мати інтерес праця Кароля Меллера „Das Amt der Fuhrleute zu Rosstock“ від 13 і 14 ст. Долучений Jahresbericht дає справозданє товариства за рік 1902/3.

40. Archiv f. Anthropologie u. Geologie Schleswig-Holsteins u. d. benachbarten Gebiete. 4 том. I—II зошит. Kiel u Leipzig. 1903. Знаходимо тут довшу працю Столлейя про геологію острова Сильт, розвідку Месторфа про пограничний вал між давніми Данцями і Саксами і про знахідки в гусумськім ставі, про які трактує також М. Voss. Кнорр подав статтю про розкопки в Ольденбургу в р. 1901 і „Klapperstühle aus Gräbern der Bronzezeit“.

41. Mitteilungen d. Antropol. Ges. in Schleswig-Holstein подає передовсім історію товариства від року 1877 до тепер. З інших статей згадаю про Кнорра: Ein Hacksilberfund und Wohnstätten der letzten heidnischen Zeit aus dem Gute Neuhaus im Holstein“ і про статтю Герінга про германське рунічне письмо.

43. Niederlausitzer Mitteilungen Z. d. Niederl. Ges. f. Anthropologie u. A. Kunde поміщує переклад одної пісні в Едди, статтю Карге про живю в Марк, кілька коротких пісень з Кансдорф, кілька забобів в Фінстервальду і кілька замовлювань. (Вірять, що посвячена пшениця надає кулі силу дістати ся усюди. У нас те саме в переказі про Довбуша).

45 і 46. Mitteilungen aus d. German. Nationalmuseum і Anzeiger d. Germ. Nat. Museums не приносять нічого цікавішого. Згадаю принагідно, що пр. Е. Бредт видав в 1903 р. середовічні мініатюри сього музею (Katalog d. mittelalt. Miniaturen d. Germ. Nat. M. Nürnberg).

50. Jahresbericht für die Vorgeschichte d. Sächsisch-thür. Länder. hrg. vom Provinzial Museum der Provinz Sachsen in Halle. 2 томи. 1903. Містить одну, але велику працю Бекера „Der Urnenfriedhof von Forsthaus Sorge bei Lindau-Anhalt“ (з шістьма таблицями) з часів пер. Хр. і по Хр.

51. Bonner Jahrbücher. Heft 110. 1903. Три статі Ліє пролімес в північній Англії, А. Гінтера про передісторичні оселі в Етергаус коло Урмітц і Е. Фунека про середно-римські гроби з паленими тілами коло Ремаген.

68. Schriften der physikalisch-ökonomischen Gesellschaft in Königsberg. 44 рік. 1903. Географічні студії Брауна про східно-пруські озера. Зрештою нічого цікавішого.

69. Beiträge zur Anthropologie und Urgeschichte Bayerns. Organ der Münchener Gesellschaft f. Antr., Ethn. u. Urgesch. Begründet u. herausgegeben von W. v. Gümbel (†), N. Büdinger (†), I. Kollmann, F. Ohlenschlager, I. Ranke, C. v. Zittel, redigirt von Johannes Ranke. XV том. München 1903. Містить докладне справоздане Фр. Вебера про нові передісторичні знахідки в Баварії за р.

1900—1902 і три розвідки: Поппа про замок Ірнзінг, Й. Амтманна про розсліди початково середньовічних і сучасних черепів в Пфінц коло Айхстедт і М. Реденбахера про гроби в могилах коло римського валу. Річник за 1902 рік приносить передовсім повну змісту статтю Вебера „Beiträge zur Vorgeschichte von Oberbayern“, присвячену римській епосі, його-ж справоздане про знахідки за 1898—1899 і покажчик місцевостей для баварської передісторії від 1894—1900 р. Стаття Фастлінгера „Das Flurpatronat der Drachheiligen in Altbayern“ присвячена етнографії. На увагу заслуговує праця А. Vierlinga „Die slawischen Ansiedelungen in Bayern“ (стр. 185—204), яка-б заслуговувала на більше обговорення. Дає в ній автор історичний розвій славянської колонізації в Німеччині а спеціально в Баварії від найдавніших часів аж менше-більше до XIII ст.

70. Fundberichte aus Schwaben, umfassend die vorgeschichtlichen, römischen und merovingischen Altertümer, in Verbindung mit der Württembergischen Altertumsverein hrg. vom Würtemb. Anthropologischen Verein unter der Leitung von Prof. Dr. G. Sixt. (XI Jahrg. 1903). Stuttgart 1901—1904. За роки 1900—1903. 4 томи. Містить огляд і опис знахідок, а крім того багато дрібніших спеціальних розвідок. З них варті уваги задля своїх загальних висновків і ширшого трактування отсі статі: Шумахера про передісторичну археологію полуднево-західної Німеччини, Шліца про оселю камінної епохи в Гроссгартах, її кераміку і півнійші передісторичні оселі в сій околиці, його-ж про форму оселювання в бронзовій і гальштатській епосі і порівняне в формах домів в иньших передісторичних епохах (1901), його-ж про плоскі гроби в епохи La Tene в Віртенберті, про алеманські цвинтарища (1903) і про пасковану кераміку. Про Літурів пише Гедінгер. Огляд знахідок подає Бах.

71. Mitteilungen des Vereines für Nassauische Altertumskunde und Geschlechterforschung an seine Mitglieder. Jahrbuch 1902/3. Wiesbaden 1904. Богато дрібних статей про розкопки Ріттерлінга, Бодевіта; між иньшими розвідка Ріттерлінга про останки епохи La Tene в Вісбаден. Річник 1903/4 містить також багато дрібніших розвідок. Важніші Сольдана про передісторичні оселі в Нассау і Гессен, Behlen'a про нові відкриття в Нассау і Гессен останків передісторичної управи рілі і будови домів, Ріттерлінга про передримські знахідки при Вісбадені, Behlen'a про передісторичні старинности середньої і горішньої долини Ділю і мн. и. В обох річниках зіставлена Зелдером бібліографія про Нассау.

З Jahresbericht'u за 1901 і 1902 р. бачимо, що правитель-ство і суспільність инакше дивлять ся на потребу науки і студійованя

рідного краю, як у нас. В касових виказах находимо багато підмог від повітів, міст і інших офіціальних кругів.

72. *Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte und Kunst*. Begründet von F. Hettner und K. Lamprecht. Herausgegeben von Dr. H. Graeven Prof. I. Hausen, Dr. H. Lehner. 1903. Trier. Jahrg. XXII. Згадую її тут для того, що находимо в ній стало рубрику „Museographie“, в якій подають ся докладні справозданя про діяльність і нові набутки усіх музеїв німецької держави, писані самими директорами і кураторами, а порядковані Ленером в Бонн і Гревеном в Тріру. Сей річник подає огляд за 1902 рік; бачимо з нього, що майже кожде німецьке, трохи вже більше місто має свій музей. Де на се не може місто спромочи ся, там займаєть ся тим місцеве історичне або антропологічне товариство. У нас мабуть не так ще скоро прийде до того. Вагалі має Німеччина коло 100 музеїв, більших або меньших. Більші музеї має Берлін, Липськ, Гайльбронн, Карльсруе, Дармштадт, Франкфурт (історичний), Вісбаден, Майнц, Трір, Бонн, Кельн, Мец, Аахен, Діссельдорф, Регенсбург, Королевець і ин. В огляді за 1902 подані справозданя в 28 музеїв. Те саме товариство видає 73. *Korrespondenzblatt d. Westd. Z. f. G. u. K. Trier*, що служить рівночасно органом товариств в Біркенфельд, Діссельдорфі, Франкфурті, Карльсруе, Майнці, Мecu, Найссі, Прімі, Трірі, Вормсі і антропологічного товариства в Штутгарті і подає огляди знахідок, короткі комунікати (тимчасові), головно про римські часи.

74. *Historische Monatsblätter für die Provinz Posen*. Jahrgang IV. 1903. N. 1—12. Виходять як орган історичного товариства, що видає крім того „*Zeitschrift der Historischen Gesellschaft*“ і присвячують головну увагу польській історії і етнографії. З обсягу етнографії стрічаємо тут лише коротку розвідку Г. Кляйнвехтера „*Polnische Sprichwörter aus der Provinz Posen*“. Автор присвячує кілька заміток приповідкам, що дотикають місцевої польської людности і території. Декотрі з них дають цікаві характеристики тамошніх Куявків, їх житя, звичаїв і поглядів. За дурнів уважаєть ся людність Мошина. Говорить ся там часто, що „в Познані люди поважні, у Львові розмовні, а в Кракові товариські“. З історичних праць згадаю реферат А. Складного про рік 1848 в польській історіографії, а властиво в працях дра К. Раковского.

53. *Anzeiger für schweizerische Alterthumskunde* hrg. vom Schweizerischen Landesmuseum. Neue Folge. Band V. 1903—1903. N. 1—3. 1903, не містить нічого цікавішого для нас і присвячений головно розслідам місцевої штуки. В археологічнім відділі уміщені дальші справозданя Гайерлі з передісторичних знахідок в кантонах St. Gallen і Appenzel; побіч них можна хіба занотувати праці Екліна

про римські знахідки в Хур, С. Буркарта про римські укріплення над Райном від Мумпф до Кайзераутет і проф. Бона про римські пугари зі скла. Додаток до *Anzeiger'a: Mittheilungen aus dem Verbande d. Schw. Altertumssammlungen* подавав докладні справоздання про усі ново набуті предмети музею, а також і короткі замітки. Знаходимо також бібліографію праць і видавництв в Швейцарії і про Швейцарію, де подані між иньшим короткі змісти журналів історичних і археологічних.

54. *Jahr. d. hist. Museums in Bern.*

55. *Schweizerisches Landesmuseum* під редакцією Леманна. 1903 і 1904 за роки 1902 і 1903; приносять докладні справоздання за оба роки і кілька чудово виконаних ілюстрацій. Річник за р. 1903 містить некрологи померших швейцарських учених, археолога дра Г. Целлера, Вердмільера, знавця штуки і літвіста. Т. де Соссір і знавця швейцарської одяжи Л. Брона.

75. *Mitteilungen der antiquarischen Gesellschaft in Zurich.* Том XXVI. Цілий річник займає велика студія Гайерлі і В. Ехслі „*Urgeschichte Graubündens mit Einschluss der Römerzeit*“.

56. *Umschau.* Передісторичний відділ провадить далі Лянц-Лібенфельс, географічний Ф. Лямпе. Зі статей интересують нас ближше: Лянц-Лібенфельса: *Aus der Urgeschichte Europas und Asiens. Vorgeschichtliche Beziehungen der Indogermanen zu den anderen Menschenrassen*, його-ж про вітчизну Індотерманів і Гётце: *Die Germanen zur Römerzeit und ihre Kultur, auf Grund der Funde dargestellt.* В першій статі вказує автор на туранські примішки у Славян і на значінє Готів. Кімерійців уважає на основі студій Вальдемара Белька (*Forschungsreise in Kleinasien*) за Арийців = *Gömer* біблії і *Gimir* клинових написів. В другій поданий огляд книжки Муха. Третя статя дає дуже гарний образ німецької культури за римських часів. Автор звертає головню на се увагу, що вплив римський не був так великий, як собі іще дехто до нині думає і що багато форм повстало таки на півночі між Німцями. На Сході йшла дуже жива торговельна лінія з України і Угорщини через Галичину і Польщу аж до східних і західних Прус. О. Герц оповідає коротко про знахідку мамута у східнім Сибірі, Кляташ збирає нові розвідки *Capitan'a* про малюнки на стінах французьких грот, Швальбе подає свій виклад про передісторію чоловіка, Дрісмани уміщує статю „*Die Bevölkerungsbewegung einer Stadt*“.

76. *Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums* містить справоздання за 1903 і статю А. Франца про старі кафлі.

77. *Bulletin de l'institut Archeologique Liégeois.* Т. XXXIII. 2 томи. Статя Ренарда: *Découverte archéologique à Hollogne aux Pierrex.*

З. Кузеля.

Бібліографія

(рецензії й справоздання).

Światowit. Rocznik poświęcony archeologii przedziejowej i badaniom pierwotnej kultury polskiej i słowiańskiej, wydawany staraniem Erazma Majewskiego, томи I—V, Варшава, 1899—1904.

В 1882 р. вийшов останній том „Wiadomości archeologicznych“ і від того часу королівство польське не мало свого особного органу для археології. Вправді деякі археологічні праці друкувалися в „Pamiętnik-u fizyograficzn-im, однак те видання не було присвячене виключно археологічній науці. Тому, відчуваючи брак такого видання, забрався в 1899 р. варшавський археолог Е. Мавський видавати річник п. в. „Światowit“ — присвячений передісторичній археології польських та славянських країв. До тепер вийшло вже його п'ять томів, які й оглянемо тут.

Кожний том ділиться на дві частини: *Badania oryginalne* і *Przegląd archeologiczny*. В першій частині згадаємо працю В. Шукевича п. в. *Kurhany kamienne w pow. Lidzkim (gub. Wileńska)*. Між старинними гробами виленської губ. вирізняються деякі чужою для старої Литви формою погребового обряду, а то що труни, вкриті замість земного насипу каменями. Їх найбільше в лідзькім повіті. З антропологічного погляду переважає тут тип середньо-головий, а подібують до нього короткоголові. Таких гробів розкопано в 1889—90 р. двацять чотири, а тут автор подає опис чотирьох найцікавіших. Більше зацікавить українського археолога стаття З. Гьогера п. в. *Wukopaliska w Hogo-ródnicu na Rokuciu*. В околиці нинішнього села Городниці над Дністром давно звісне старинне цвинтарище, де знайшлося багато мальованих начин

і вишиваних золотом та мабуть шовком тканин, що не мають нічого спільного з типовою слов'янською керамікою знад Висли та Варти. Одна вишивка, яку знайдено на черепі трупа, дуже подібна до нинішніх українських мотивів. Також замітна стаття В. Шукевича п. з. *Przedmioty bronzowe, znalezione nad Niemnem i Merezanka*. Бронзові передісторичні знахідки на Литві дуже рідкі, а й тим не хочуть признати права репрезентувати литовську бронзову культуру. Так пр. підчас археологічного з'їзду в Вильні в 1893 р. широко обговорювано бронзову культуру на Литві і тоді проф. В. Антонович зазначив, що на цілім просторі між Двиною і Припєтєю, Дніпром і Німаном не знайдено до того часу слідів правдивої бронзової доби, а що найважнійше, не знайдено форм до бронзових відливів. Ті бронзові предмети, які тут подибують ся, дістали ся в ті околиці або дорогою торгівлі з више культурними народами, коли ще Литва була в камяній добі, або через еміграцію народу бронзової культури вже в залізнім періоді. Та думка поки що дуже правдоподібна, бо всіх бронзових предметів на Литві знайдено до недавна тільки 8, а до них додає Шукевич ще дальші 3, знайдені в останніх часах у виленській губернії. Вкінци з першої части згадаємо ще три статі самого редактора Е. Маєвского п. з. *Zabytki przeddziewowe w Żernikach Dolnych w powiecie stopnickim, Sprawozdanie z wycieczek archeologicznych w Kieleckim w r. 1897 i Zabytki przeddziewowe w Jastrzębcu*. Всі вони дотичать передісторичної доби кельцької губернії.

В другій части занотуємо статю Е. М. п. з. *O właściwej metodzie badania starożytności sławiańskich*, де подані виїмки з праці д-ра Т. Войцеховского п. з. *Chrobacya*, і шкіц В. Серошевского п. з. *Nóz sybirski*. Варта уваги стаття Е. Маєвского п. з. *Biblioteka badacza starożytności przeddziewowych*, де подана найліпша література з камяної і металевої доби, з історії культури, антропологии, етнології і ин. Вкінци йде ряд заміток, як *Wykaz muzeów archeologicznych w Niemczech, Francyi i Szwajcaryi, Bibliografia archeologii przeddziewowej polskiej* та *Ważniejsze prace z ostatniego dwulecia* — виказ праць до історії Славянщини. До першого тому додано 57 ілюстрацій і XI таблиць.

Другий том *Światowit-a* присвячений *Almae Matri Jagelonicae quingentesimo anniversarii MCCCC—MDCCCC*. З першої части найперш згадаємо статю В. Шукевича п. з. *Kurhany ciałopalne w Pomusiu (Wil. gub.)*, де автор подає опис трьох курганів, з яких два ріжнять ся між собою величиною, а третій тим, що був окружений перстїнем камінів. Цікава стаття Ф. Тарчиньского п. з. *Groby rządowe kamienne w pow. płockim*: в однім з передісторичних гробів в Турові знайдено

дуже цікавий довгий череп з еліптичним отвором на лівій тіменній кості. По думці автора той отвір повстав внаслідок операції (трепанатії) зробленої за життя чоловіка. В статі Е. Маєвського п. з. *Ślady Wendów we Frankonii* подані матеріяли до розслідів над західною Славянщиною. Автор виводить, що в добу, яка відповідала повстанню патронімічних осад, цілу висну Франковію займала славянська людність і славянський період у Франконії трівав довший час. У відділі кореспонденцій є цікава вістка про виорання між Полонною і Шепетівкою (заславського пов. волин. губ.) глиняного начиння, срібного на 1 м. довгого дроту з головами вужів на обох кінцях, 20 мідяних бранзолет та значну скількість золотих гузиків в формі двох, прикріплених до себе підставами, стіжків з дірками на верхку. Крім того є декілька розвідок, що тикають ся кельцької губ. В другій часті подані матеріяли до мапи плоцької губернії, дальше витяг зі *Słownika geogr. król. Polskiego i innych krajów sławiańskich* т. I і II всіх тих місточок та сіл, що чим небудь цікаві для археолога. Між замітками, звітками та рецензіями згадаємо початок ширшого переповідання праці дра Л. Нідерле п. з. *Lidstvo v době předhistorycké* і продовження статі п. з. *Wykaz muzeów archeologicznych w Anglii, Szwecyi, Norwegii, Danii, Grecyi, Hiszpanii i Portugalii*. Вкінці згадаємо ще про цікаву статейку Г. Оссовского п. з. *Charakterystyka obszarów archeologicznych w Galicyi*. До того тому додано 58 ілюстрацій і XVI таблиць.

Третій том із оригінальних статей не подає нічого, що безпосередно інтересувало би українського історика. З дальших занотуємо дві праці, що дотичать виленської губернії, а то В. Шукевича п. з. *Poszukiwania archeologiczne w powiatach Lidzkim i Trockim* і С. Яроцкого п. з. *Kurhany i smentarzyska w pow. Oszmiańskim*. До кельцької губернії належить статя С. Чарновского п. з. *Jaskinia Borsucza nad rzeką Prądnikiem*. В тім томі зачала друкувати ся більша праця Е. Маєвського п. з. *Powiat Stopnicki pod względem przedhistorycznem*. В другій часті побіч продовження переповідання книжки Нідерле подана також в перекладі мова проф. Монтеліуса зі Штокгольму про першу появу заліза, та проф. Р. Вірхова про появу Словян в Німеччині. Крім того друкували ся дальше матеріяли до археологічної мапи і невеличка розвідка д. Хв. Вовка п. з. *Z powodu wykopalisk neolitycznych z ceramiką typu przedmiceńskiego*, друкowana по російськи в К. Стар., де з нагоди відкриття Хвойки коло Трипілля і Веремя подані до них близші пояснення та девідерати. Оглядом важніших праць з антропології і археології за останні два роки кінчить ся III том, прикрашений 59 ілюстраціями і XVI таблицями.

З четвертого тому згадаємо найперше про статтю Ф. Пулаского п. з. *Mogiły o nasypie kamiennym w powiecie kamienieckim* (на Поділю). Пулаский розкопав два кургани коло села Івахнівців і Серватинців в камінецькій повіті і знайшов в тих залізний і бронзовий спис, декілька глиняних начинь, поливаних чорною поливою, залізний ніж, бронзові зеркала з ручкою і без ручки і т. п. Автор підчеркує подібність знайдених керамічних виробів до знахідок в Галичині, на подільсько-покутськім обшарі і вказує на деякі спільні прикмети знайдених бронзових і залізних виробів з предметами з великих скитських могил на Україні. Потім іде стаття В. Шукевича п. з. *Kurhany kamienne w pow. Lidzkim gub. Wileńskiej* і продовження розвідки Е. Маєвського п. з. *Powiat Stornicki*. В сферу сфрагістики входить студія К. Болсуновського п. з. *Znaki symboliczne na ołowiu (plomby)*. Автор зібрав в протягу трьох років поважну кількість (3000) дрогичинських оловянок, званих пльомбами, зі знаками і буквами. Одну частину тої збірки, близько 1000 примірників, видав він вже в 1894 р. в Києві п. з. *Дрогичинськія пльомби* і вона викликала живий інтерес. Підносили ся голоси, що на пльомбах є ціла кирилицька азбука, а дехто вважав ті оловянки пам'ятниками прастарої славяно-руської культури. Тепер забирає слово сам автор і розсліджує їх у відносинах до византійської і слов'янської сфрагістики, а також до пам'ятників іконографії і навіть астрології. В відділі кореспонденції є під ч. 2 *Spis zabytków epoki kamienia gładzonego, znalezionych w gub. Wołyńskiej* А. Житинського а під ч. 4 *Zabytki podolskie I. Potemkowskiego*. В другій частині побіч продовження переповідання книжки Нідерле і матеріалів до археологічної мапи є також цікава стаття п. з. *Jak rozkopywać kurhany i rozвідka E. Maiewskiego p. z. Rzut oka na dzieje przedhistoryczne ziemi Obodrytów północnych i Lutyków zachodnich* (нинішня Мекленбурська провінція). В тім томі подано 411 ілюстрацій і IV таблиць.

П'ятий том спізвив ся на цілий рік і вийшов аж в 1904 р. З першої частини згадаємо найперше про дві розвідки Е. Маєвського, одна п. з. *Nowoodkryty ornament sznurkowy falisty w ceramice neolitycznej południowych okolic Królestwa Polskiego*, а друга п. з. *Linia falista pozioma jako motyw zdobniczy w ceramice przedhistorycznej*. Обі вони лучать ся зі собою і пробують на основі того орнаменту зробити дуже далекосяглі виводи. З иньших цікава для нас стаття Ал. Бидловського п. з. *Mogiły w Nowosiółce w pow. Lipowieckim gub. Kijowskiej*. Автор розкопав 18 могил і всі вони з малими виїлками належать до одного типу. Скелети лежали в чотириграних гробах, викопаних у верствах жовтої глини і обгороджених дубовими стінами і степами, головами на захід а лицем до гори. Тільки в одній

могилі був трун спалений і там стояла глиняна попільниця. В могилах знайшов автор велику скількість бронзових і кістяних стріл, зеркал, ножики, нашійників, перстенів, глиняних амфор і ин. Pendant до тої статі становить розвідка К. Смолигви н. з. Czaszki z grobów odkopanych przez p. Bydlowskiego w Nowosiółce powiatu Lipowieckiego, де автор обговорює чашки зі згаданих могил з антропологічного погляду. Обі статі ілюстровані багатьома фотографічними знімками. Побіч тих двох згадаємо ще статю В. Шукевича п. з. Narzędzia gładzone w pow. Lidzkim i Trockim (вилен. губ.). Автор зібрав у себе замітну колекцію камінних впробів в числі 356, з яких деякі мають форму до тепер зовсім незнану. Всю ту збіку ділить він на дві групи, на знаряди без отвору (сокирки, долота) і з виверченими дірами прим. топірці, молотки і ин. Перша група зроблена переважно з кремія, друга зі зернистих і твердших скал. Ще різкійше виступають різниці між обома групами, коли автор подрібно розглядає їх форми і типи. Що тикаєть ся відносин обох тих груп до аналогічних виробів иньших європейських країв, то різниць між ними не багато; одначе з певних поглядів автор відокремлює їх в осібну групу й називає „надніманською“. З відділу кореспонденції згадаємо тільки коротку замітку М. Вільчевского п. з. Znaleziska w Kurzelówce (подільської губ.), де автор описує передісторичні предмети, знайдені в могилах села Кужелівки, ущицького повіту. В другій часті, побіч продовження переповідання книжки Нідерле і побіч матеріалів і заміток до археологічних мап, подана в перекладі невеличка статя римського проф. Дж. Серджи п. з. Pochodzenie i rozsiadlenie szczepu śródziemnomorskiego. Теорія автора звісна: він ділить середземноморські народи на чотири галузи: Лігурийців, Пелазгів, Лігійців і Іберійців і всіх їх виводить зі східної Африки, з околиці між Сомалі і нинішню Етіопією. Звідти вивандрували вони і найперше осіли в Єгипті, потім дальше в східнім напрямі від Сирії і Малої Азії, в західнім від північної Африки до Атлантийського океану. Від тої великої африканської родини народів відорвали ся ще в Африці ті групи, що заселили Італію, Грецію й Іспанію. Півнійше розбрили ся вони по Франції, Великій Британії, Швайцарії й Україні. Вправді в деяких територіях (прим. в Франції, Англії, Швайцарії) виперла їх друга родина народів, кельтійська, одначе в околицях Середземного моря задержали ся вони до нині. Вкінци подає проф. Серджи характеристику зверхнього вигляду тих середземноморців, уважаючи їх за найгарнійших між всіма людськими відмінами. З загальнійших тем згадаємо ще статю Е. Масвского п. з. Spostrzeżenia nad stosunkiem żwirów czwartorzędowych rzecznych do warstw, wśród których są zawarte i иньшу п. з.

Literatura ogólna dotycząca kwestyi aryjskiej. В тім томі подано 506 ілюстрацій і XI таблиць. I. Кр.

Д. Иловайскій — Вторая дополнительная полемика по вопросам варяго-русскому и болгаро-гуннскому, Мва, 1902, ст. 106.

Д. Иловайскій від довшого часу уважає своїм обов'язком стояти на сторожі антинорманізма й реагувати з цього становища на всякі важкіші новини в історіографії давньої Русі. Робить се він дійсно з великою енергією, але малою науковістю, так що більше дискредитує антинорманізм, як його боронить. Ся брошура містить рецензії й замітки, друковані в 1888—1902 з приводу різних нових видань. Деякі гадки, розкидані принагідно, можуть мати деякий інтерес для спеціалістів, загалом же взявши книжка дає мало для справи початків Русі і досить тяжко читати сю дрібну й мало хосенну полеміку. М. Грушевський.

Einführung in die Geschichte der Slaven von Eduard von Boguslawski. Aus dem Polnischen übersetzt von Waldemar Osterloff, Gna, 1904, ст. VIII+135.

Д. Остерльоф пускає в світ вже другу працю п. Богуславского в німецькій перекладі не зражений ані трохи численними, не конче прихильними рецензіями критиків про першу з них Methode und Hilfsmittel, про котру Гірт в Litter. Centralblatt, 1902, ч. 49, висловив ся, що „wir können keinen Grund erkennen, weshalb das Buch übersetzt ist“. П. Остерльоф думає, що книжка Богуславского, яку він тепер видає, містить в собі тільки даних про Славян, про їх взаємини та про інші європейські народи, що її поява в німецькій мові повинна бути всім прихильно прийнята, а то тим більше, що збивають ся в ній невірні погляди „берлінсько-австрійської школи“.

Може бути, що дійсно знайде ся дехто, що оцінить прихильно і прийме з вдячністю труд п. перекладчика¹⁾. На саму працю знайде ся, на нашу гадку, не багато amatorів. Се розширений і значно доповнений вступ з другого тому „Historyi Słowian“, що появилася 1899 р. і була вже ширше обговорена в Записках (т. LII). П. Богуславскій дав в ній короткий огляд своїх поглядів на всілякі питання з славянської історії, маючи очевидно на гадці приєднати їх прихильників між чужими уче-

¹⁾ Мабуть тяжко буде дожити п. Остерльофови і тої малої радості. От в 23 числі Ільбуса на стор. 375 читаємо про нього, що в його перекладі повно партацтва (Stümperhaftigkeit). Рецензент Р. Андре виставляє на сьміх його мову.

ними, яким неприступні праці, писані славянськими мовами. Хотіло ся йому певно тою дорогою розширити свої „автохтоністичні“ погляди також поза межами славянства і винищити зненавиджену „берлінсько-австрійську“ школу та причинити ся до скоршого сповнення своїх пророчих слів, які він висказав в рецензії на „Zachodnią Słowiańszczyznę“ Ваховського, уміщеній в Віслі за сей рік, в зошиті 2—3 на стор. 143. П. Богуславський твердить там рішучо, що про „берлінсько-австрійську“ школу „wkrótce świat zapomni. Któż bowiem niezaslepiony zawaha się przyznać, że do prawdy szybko podąża nie ta szkoła, do której między innymi Müllenhof należy, lecz inna — nasza szkoła?“ Для своєї протешколи робить він в отсій брошурі пропаганду і дає в ній витяг із своєї великої двотомової студії, щоби хіба улегшити її читане. Зібрано в ній усе, що може характеризувати погляди п. Богуславського, і представлено ясно і приступно. До кожного питання, хоч би наймаловажнішого додано ширші екскурсії в нотках, де накопичено багато матеріалу, нераз навіть цікавого і видобутого з мало приступних жерел. Взагалі розвідка написана дуже старанно і в великим научним апаратом робилаб добре вражінє, як би не незвичайні конклюдії, які автор виводить з даного матеріалу, як би не апіорна гадка, що німецькі учені роблять кривду Славянам і що тому треба усі їх розсліди і виводи уважнити або спростувати, як би не полемічний спосіб писаня і трохи більше критицизму. П. Богуславський попадає на кожнім кроці або в суперечність з жерелами або в односторонність себто в гіперкритицизм, що до здобутків „берлінсько-австрійських учених“. Сю хібу підносить навіть такий аж занадто уважливий до всяких славянецьких теорій критик як проф. Нідерле, що дуже часто стараєть ся годити противности між обома школами. При всіх тих хибах має праця Богуславського таки деяку вартість (хоч би з неодного погляду негатиwну); так впр. порушує він в ній багато питань, на які може задля маловажности не звертаєть ся уваги, слідить за найновішою літературою і вишукує пильно жерела. Подає також досить докладно списану історію студій і поглядів про старинности Славян і їх минувшість до XI ст.

Одначе усі ті позитивні прикмети — котрими в дійсности повинні визначати ся усі наукові твори — никнуть цілком, коли поглянемо на теорії автора. Наведу найважніші з них в скороченю: 1) Славяни — то автохтони в Европі на цілім просторі який лише займали за Карла Великого. 2) Правітчица або принайменше передісторична вітчизна Славян була в Ілїрії, звідки вони розійшли ся на північ від Дунаю і Карпат. За Карпатами осіли вони на фінській території і накиннули Фінам свою мову. 3) Усе те заперечує „берлінсько-австрійська“ школа і думає, що Славяни прийшли аж в VI ст. на захід від Висли і на полудне від Дунаю.

4) Як би Славяни доперва в VI століттю осіли між Ілірами, то мусіла би доховати ся до нинішних часів також ілірська мова, подібно, як доховала ся іберійська у Басків. 5) Не було самостійної ілірійської мови: ілірійські Венети — се Славяни: так само славянською мусить бути гальштатська культура, подібно як і лужицько-шлезька. 6) Трацька або скитсько-сарматська мова існувала вправді колись, але затратила ся під впливом первісної, автохтонної людности, котра також називала ся Траками. 7) Славяни в Германії носили назву Венетів: імя Славян дістали від німецького народу Свевів, що запанував над ними.

Уже сей скелет поглядів автора разить штучною конструкцією: ще прикрійшого вражіння набираєш, читаючи иньші його погляди (про котрі не хочу тут згадувати), коли звернеш увагу на його етимольогію, що мають по гадці Брікнера пригадувати Дешболенецкого.

На кінци додані ще короткі справозданя з найновіших праць з обсягу славянської історії і старинностей, а то з праць Радоніча *Ko su Geti* у хроничи комеса Марцелина (Глас LX, 1901), Ваховского *Słowiańszczyzna zachodnia* (Warszawa 1903), Слявіка *Slované a Němci v staré době, zejména Ptolemaia Velká Germania* (1903), Сасінка *Slováci* (Slov. Pohl'ady XXII, 1902), Пекаржа *Nejstarši kronika česká* (С. ч. Histor. VIII, 1902 і IX, 1903), з Брікнерових Містифікацій і з критик Ягіча, Брікнера і Нідерле про історію Вогуславского. Всім відмавляєть ся тут, з виїмкою праць Сасінка, Слявіка, а по части Пекаржа більшої вартости, бо вийшли з під пера „берлінсько-австрійських“ учених.

3. Кузеля.

Н. М. Карлицкій — Остромирово Евангеліє какъ памятникъ древне-русского языка (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1903, кн. V, стор. 94—111).

Науковий інтерес до Остромирового євангелія, памятки з половини XI ст., датуєть ся від першої четвертини XVIII ст., коли то увагу учених звернула записка на Євангелію, що подавала деякі причинки до історії Новгороду. Одначе вартість Євангелія як історичної памятки — другорядна, за те першорядну вагу має воно у фільольогів. Вже Востоков, що перший заняв ся ним з фільольогічної точки погляду, установляв майже виключно на основі того памятника фонетичні й морфольогічні прикмети церковно-славянської мови. Слідів старо-руської мови знайшов у Євангелію тільки не багато (помішане ж і л з оу і на, нпр. *почахъ* замісь *почахъ*, *пороученіє* зам. *поржченіє*; повноголос в слові *перегнжвъ* і *жс* зам. *жд* нпр. *прѣже*). Причиною так малого числа слідів старо-руської мови, помічених Востоковим у Євангелію, була недостача в тих часах порівняного церк.-славянського матеріалу і недостача

фільологічного оброблення старо-руського письменства. І так Востоков прийняв за прикмети церк.-славянської мови позицію глухих перед плавними і випадки т. зв. другого повноголосу (пр. *първыи і пьръвыи*). Так само церк.-слав. прикметами вважав він закінчене *ть* в 3 ос. sing. дієслів (пр. *видить, ідеть*) і позицію *л* по губних (пр. *земля*). Всі ті принципи похибки Востокова трималися довгий час в науковій літературі і їх повторив Срезневский в „Мысляхъ объ исторіи русскаго языка“ і проф. Лескін у першій виданій „Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache“.

Але появився цілий ряд нововідкритих текстів, що своїм віком не уступають Остромировому Євангелію і тоді багато з його прикмет, які вважалися церковно-славянськими, признано власностями старо-руської мови. Найбільше причинилися до того Мікльосіч, Срезневский і Соболевский. Нерішена тільки справа дієсловового закінчення 3 ос. sing. *ть*; А. Шахматов вважає його прикметою церк.-славянської мови, однак більшість учених (Мікльосіч, Ягіч, Соболевский) старо-руської.

Так само наслідком недостачі фільологічного оброблення старо-руської мови Востоков не звернув уваги на деякі чисто-руські прикмети, що приходять в наших пам'ятниках тільки 2—3 рази. Тільки пізніше Колосов звернув на них пильнішу увагу. Він відрізняє вже такі русизми: 1) *е* замість *ѣ* в слові *несть*, 2) *ж* зам. ц.-сл. жд, 3) м'якість шипячих і шелестозвуків в словах *нарицаємыи, съльницю, чюдотворьца*, 4) пропущене *д* в слові *семьж* і ин. Зі сучасних учених багато подібних фактів завважає проф. Соболевский (нпр. *іпрег. на ите* зам. *ѣте*, *пом. sing. мълниа* зам. *мълнии*, *loc. sing. въ себѣ* *пришьдѣ* зам. *въ себе...* і ин.). Згадуючи ще працю Козловського п. в. Исслѣдованіе о языкѣ Остромирова Євангелія подає до неї наш автор декілька своїх критичних уваг.

Коли в перших початках фільологічних студій над Остромировим Євангелієм учені признавали йому першорядну вагу як причинкови до історії церковно-славянської мови, то пізніше зі зростом тих студій дехто (пр. проф. Лескін) пробує перекинути значіння Євангелія як раз у протилежний бік і видіти його вагу виключно в тім матеріалі, який воно подає до історії старо-руської мови. Однак проти такої класифікації виступив і А. Шахматов і А. Соболевский, який при тім звернув увагу на те, що деякі церк.-славянськими Остромирового євангелія о стільки архаїчні, що або зовсім незвісні в пам'ятниках церк.-славянської літератури, або зустрічаються у них тільки рідко (пр. форми: *имаамъ, -ааши* і ин., і *іпрегф. на аахъ*).

Важне також питання, якою мовою говорив переписувач Остромирового євангелія. Ще Востоков сказав, правда, на хиткій основі, що

пам'ятка ся писана в Новгороді. Одначе доцент петерб. університета М. Волков висказав гадку про київське походжене діякона Григорія (О не новгородскомъ происхожденіи діякона Григорія, писца Остромирова Еваггелія, Ж. М. Н. Пр. 1897, XII). Ся справа до нині не рішена. Так само важне і друге питанє, яке порушує сам автор. Як звісно, Остромирове євангеліє переписував Григорій з церковно-славянського оригіналу, отже його значінє, як пам'ятника старо-руської мови залежить від тих слів які вінс до нього руський переписувач. І тепер для нас цікаво, чи ті слова переписувача були тільки похибками, природними у кожного переписувача, чи треба брати під увагу які иньші причини. По думці автора Григорій не йшов у переписуваню докладно за оригіналом, але й не писав рідною мовою. Він часто переписував поодинокі слова так, як вони виголошували ся тоді в руській церкві під впливом болгарських євьячеників. Тому в пам'ятнику брак деяких найхарактеристичнійших прикмет тодішньої руської мови.

І. Кр.

А. И. Черепнинъ — О кievскихъ денежныхъ гривнахъ (Труды XI археологическаго Създа въ Кіевѣ, т. II, стор. 38—61).

Стоячи на тій точці, що всі непевности літературних звісток про грошові одиниці давньої Руси треба перевіряти на підставі такого певного матеріалу, як монетні клади, автор, узявши за обект своїх дослідів київські монетні гривні, приходить до таких висновків: 1) в склад київської гривенної системи не входили шкурятині гроші — бракує найменших слідів їх у відомих нам давніх кладах (IX—XI пізнійших віків), 2) Спочатку київська срібна гривна мала велику схожість з вагою 50 срібних монет (діргемів і півміліярезій) і більш-меньш дорівнювала византійській $\frac{1}{2}$ літрі срібла. Справді, з кінця VIII й до XII ст. арабські диргеми і частини їх (часом $\frac{1}{30}$ або $\frac{1}{24}$ диргема) а також зливки срібні (гривни) були дуже розповсюджені на Руси. Широке розповсюдження на Руси діргемів і явне приладжуванне сеї монети до потреб місцевого грошового обороту (рівани) дають авторови підставу обстоювати за тим, ще основу грошової металічної системи давня Русь спершу запозичила зі Сходу, від Арабів, і що в VIII, IX, а може і на початку X ст. на Руси ходила однакова (вагою) основна срібна грошова одиниця — гривна; цілі-ж монети (діргеми) і відрублені від них кусні були долями гривен і служили для легшого обміну грошима. Найпершими грошовими гривнами руського виробу автор вважає т. зв. київські гривни, які важать від 34 до 48 золотників, але досліди вказують, що важчі від 39 зол. гривни — пізнійші XIII—XIV), тоді як ті, що важать 34—39 зол. — ранійші (X—XII); в основі вони мають византійських півлітрі срібла

і давнійші від новгородських. Візантійська літра мала 60 міліярезій (120 півміліярезій), але дрібні східні срібні прутики і зливки, що були до того часу на Русі — не підходили до грецьких міліярезій. Отже, щоб полекшити сю справу, і почали в Києві виливати грошові гривни, що рівняли ся 50 кунам, себто 50 дрібним монетам того часу, вага яких хоч трохи і не сходила ся з вагою півлітри срібла, то все-ж була близька до неї. Другою-ж причиною різниці в вазі київських гривен того часу автор вважає різнородність ваги срібних монет, що ходили тоді на Русі. В IX і X вв. кунами Русі-України були дїргеми, а по часті візантійські срібні монети, які важили не однаково. Тому то, дуже можливо, щоб завержати однакову цінність між гривною срібла (зливка) і 50-ма срібними монетами, приходило ся, від часу до часу міняти вагу грошових гривен, відповідно до ваги срібних монет (київські найдавніші гривни ростуть від 34 до 39 зол., бо рівночасно зростає і вага дїргема чим ближше до XI ст.). От через те то київські гривни, що важать 44 й до 50 зол. — належать уже до иньшої, пізнійшої гривенної системи, яка введена була не ранійш кінця XII або початку XIII ст.

Що до дрібніших монет, то, на думку автора, очевидно, що куна або різан — се дїргеми і візантійські півміліярезії (в гривні їх 50). Часом уважають, що куна — $\frac{1}{25}$ гривни (Карамзин, Погодін, теж і проф. Грушевський, Історія Укр.-Руси, т. III, 360), і се також могло-б мати свою рацію, коли пропустити, що на Русі під назвою куни ходили якийсь час візантійські міліярезії. Зрештою, ся подробиця, так само як і відносини куни до різан (чи се то ж само, чи щось нерівне? — нпр. проф М. Грушевський, л. с. припускає, що різани = $\frac{1}{2}$ куни) — лишаєть ся як і перше річю не доказаною. Ногата — як знаємо, $2\frac{1}{2}$ куни, себто малоб вартости 165—200 доль. Такої окремої монети в давніх кладах не знаємо; хоч і єсть уломки дїргем 140—200 долей, та вони дуже рідкі. Вїкша, вїверица, бїль — так само не доведено які се дрібні монети. Автор лишень висловлює здогад, що в куні або різані могло бути 24 вїкши, 12 білей і 6 веверіць. Нарешті срібні монети (штамповані в початку XI в.) — важать 35—39, иньші 48—90 доль. Автор пропускає, що останні — куни, а перші — $\frac{1}{2}$ куни або відповідають легким кунам XII в. І справді 50 таких срібних монет важать як раз стільки, скільки одна київська гривна.

До половини XI ст. київська гривна срібла і гривна рахункова, яка мала в собі 50 монет, кун чи різан, стоїли однаково, і ту й другу однаково називали „гривною“, але згодом, коли дїргеми і півміліярезії почали зникати, а на Русь зайшла західня, а по часті візантійська монета иньшої ваги і иньшої доброты, то й повстала різниця в вартости

гривни срібла (зливка) і гривни рахункової. Такими рахунковими гривнами були перш за все золоті гривни про які ми нічого докладнійше не знаємо) і гривни кун, яких, як і перше, в гривні налічували 50.

Такий зміст статі д. Черепніна. Вона, справді, приносить де-що цінного для нашої давньої історії (прим. установлення хронологічної різниці між двома типами київської гривни) і взагалі допомагає чимало розв'язанню деяких спірних питань давньої руської монетної системи.

В. Доманицький.

Kállay Ubul — Mikor koronázták meg Kálmánt, Halics felkent királyát, a pápától küldött koronával? (Századok, XXXVII, 1903, VII c., 672—3).

Автор поставив собі питання: коли короновано Коломана, намащеного на галицького короля, короною присланою від папи? Як відомо, досі ще се питання остаточно і певно не рішене. Проф. Грушевський диткнув ся сеї справи докладнійше у примітках до III г. своєї „Історії України-Руси“ (ст. 535—6). Виходячи з трьох звісток: двох листів короля Андрія II до папи і грамоти його для Аби Дмитра, комбінує шан. автор „правдоподібний“ висновок, що Коломана окремо намащено на короля після першого листа (чи там папської відповіді на нього), а короновано присланою короною аж після другого листа (де король просив прислати корону) коли папа вволив його бажаню. Сю св'яточну коронацію кладе шан. автор на час — не скорше як у 1216 р. Тою самою дорогою і до того самого висліду доходить і д. Калай: Андрій II в р. 1214 домагаєть ся від папи (Інокентія III) поручення остригомському архієпископови помазати (inungat) Коломана на короля. (У проф. Г. тут виходить неясність у тому, буцім то Андрій просить поручення коронувати сина, ст. 535). Помазання Коломана (за згодою папи) мусіло відбутися, на думку автора, перед галицьким повстанням 1215 р. (перед падолистом). Другий лист до папи, де Андрій просить прислати корону для сина, писаний, як показує автор, 1215 р. в Галича також перед падолистом т. р., бо в нім з'обов'язуєть ся король післати єпископів на синод в другій половині падолиста т. р. Одже коронація була довершена (що взагалі була — то певно) або в зимі 1215 або на весні 1216 р. В кождім разі стало ся се на Угорщині, а не в Галичи, бо Коломан покинув Галичину перед падолистом 1215 р.

С. Томашивський.

Древности русскаго права, томъ третій, В. Сергѣевича, Спб., 1903, стор. 12+496.

Статі, в яких вложив ся сей том, друкували ся в Журналі Мін. Нар. Просв., і перші з них (найбільше для нас інтересні) були вже об-

говорені у нас (Записки т. XXXIX). Замітки наші, правдоподібно, лишилися автору незвіданими, і те що міг би він справити на їх підставі, лишилося як було. Окрім обговорених там статей про земську власність і її форми (деревня, дворъ, село), в с'їм томі знаходимо, крім виводу, що таке погост, розділ третій — „хозяйственное пользование землями“ (господарство двірське, арендне, панщина й закріпощеннє), і два розділи присвячені оподаткованню — податки, їх розклад і одиниці оподаткування. Осібний розділ (перейшло 100 ст.) присвячений полеміці з дослідниками (декотрими), що висловляли відмінні погляди на порушені автором питання.

Я підніс уже в згаданій своїй рецензії кардинальну хибу — що автор при своїй ретроспективній аналізі зовсім полишає матеріал, який дають землі білоруській українській (в. кн. Литовського й Польщі) — а використати його навіть для ближшої цілі поставленої автором — вияснення генези відносин і форм московсько-новгородських, було конче потрібно. Ся властива ціль в дальших розділах виступає ще виразнійше, ніж в перших. Екскурси автора в сфері староруські мають для нього помічне значіннє — о скільки обясняють форми і порядки московські і новгородські, а самі по собі його не інтересують і навіть не аналізують ся докладно. Де староруські погляди не переходять в часи московські, вони його не займають. Тому книга повинна-б називати ся старинностями права московсько-новгородського, або, що найбільше — права великоруського народу, а нинішній титул зовсім не відповідає змістови.

При всім тим і для нас дають досліди автора (перні три розділи праці) чимало цікавого; в тут дуже цінні й інтересні спостереження, хоч є й крайности, не підперті основно й партій не пророблені; вкажу нпр. ігнорованнє старого селянського землеволодіння, запереченнє старинности задруги (теорія Новаковича — Пейскера), признаннє занадто великого значіння московським конфіскаціям в повстанню нових форм землеволодіння, і т. и.

М. Грушевський.

Dr. Stanisław Kutrzeba — Starostowie, ich początki i rozwój do końca XIV w. (Rozprawy wyd. hist.-filoz. t. XLVI, 1903, ст. 231—348).

В незвичайно занедбаній історії польської адміністрації історія старостинського уряду становить оден з кардинальних моментів, і названа тут монографія молодого краківського ученого (властиво — перша наукова монографія в с'їм питанню) стає важною вкладкою в історію польського державного устрою.

Не можна вправді сказати, аби вона вповні відповідала вимогам, які-б можна її поставити. Систематизм в ній рішучо переважає над прагматизмом. Скільки улескує роботу автора се подробленне питання на історію поодиноких компетенцій старостинського уряду се вирванне його з сучасної системи управи, в нерозривній звязі з котрою сей уряд в дійсности жив і розвивав ся, — стільки ослабило дослідженне живої еволюції сього уряду в сім живім оточенню. Кілька слів про генезу старостинського уряду, уміщених при кінці IV розділу ледво чи кого вдоволять, і певною несподіванкою ударає голословне запереченне звязи польського старостинського уряду з чеським — про котрий при тім же автор не подає ніяких відомостей. Так само кілька сторін (с. 310—4), де подано загальний образ адміністрації в XIII і перелому в ній, довершеного в XIV в., і поодинокі замітки про відносини старостинського уряду до інших — не заступлять образа його еволюції в тогочасній системі управи. Шкода також, що автор ігнорує літературу предмета в своїм викладі. Для нас українців депреціонує сю працю виключенне з досліду руських земель. Всього отсього одначе не маємо права вимагати від автора; будемо вдячні й за те, що дав він.

Праця поділена на п'ять розділів. Перші три збирають відомости про старостів від початку до кінця XIV в. і спеціально займають ся старостами Великопольщі. Розділ IV подає кілька загальних заміток про генезу й розвій старостинського уряду. Розділ V займаєть ся спеціально Малопольщею.

М. Грушевський.

И. В. Якубовскій — Земскіе привилеи великаго княжества Литовскаго, часть вторая. Критическій разборъ текстовъ областныхъ привилеевъ (Ж. М. Н. П. 1903, VI, с. 245—303).

Перша частина сеї статі, друкowana в IV книжці Ж. М. Н. П. за 1903 р., була зараз по виході обговорена нами в LIV т. Записок, і там я вказав на малу позитивну вартість висновків автора, зроблених без знайомости з автентичними текстами привилеїв. В слабшій мірі сей закид можна-б повторити і про сю другу частину: автор міг би потрудити ся заглянути по деякі тексти до Литов. Метрики замість того, аби нпр. не знаючи змісту дорогичинського привилея 1547 р., здогадувати ся про сей зміст (с. 352), або корігувати лихе виданне волинського привилея 1501 р. в А. Ю. З. Р. иньшим лихим виданнем Леонтовича (с. 287). Але що в переважній частині автор оперував добрими виданнями дохованих текстів, тож се не багато шкодить його другій статі.

Ся друга частина його праці справді посуває справу аналізу земських привилеїв в кн. Литовського, для котрої попередня праця — М.

Ясинського, зайнята головню систематикою, мало що зробила. Особливу увагу д. Якубовський звернув на привилей полоцький і дав справді інтересну пробу реконструкції її різних верств — аж до основного підкладу, „ряду“ Полочан з литовськими князями 1-ої пол. XIV в. (сі реконструкції подає автор в додатках). Інші привилей автор трактує побіжнійше, в тім і найбільш інтересні для нас — київський і волинський. Та хоч для історика права в. кн. Литовського сі привилей не так інтересні як полоцький, але все таки варті докладнійшої аналізи — й повинні дочекати ся її. Дещо тут автор кинув без відповідної аргументації й розваги. Але є й справедливі помічення, за які повинні йому бути вдячні дальші дослідники.

М. Грушевський.

Ludność wieśniacza ziemi halickiej w wieku XV, napisał Dr. Szymon Rundstein (Studia nad historią prawa polskiego wydawane pod redakcją Oswalda Balzera, t. II, zesz. 2), Львів, 1903, ст. 47.

Досить маловартна праця. Автор головню оперує XII т. Akta grodzkie i ziemskie і збирає в систему їх звістки про різні категорії селянства, їх обовязки, право переходу, юрисдикцію. Притім не показує ані особливої ерудиції, опираючи ся все на праці проф. Линниченка, ані комбінаційної бистроти, ані глибокої аналітики. Місцями лише робить він дрібніші поправки до виводів Линниченка. Проби якихось здогадів для пояснення темних точок досить рідкі і не всюди щасливі; переважає механічне потованне чи систематизованне звісток.

М. Грушевський.

Русско-еврейській архивъ. Документы и матеріали для исторіи Евреевъ въ Россіи, т. III. Документы по исторіи польскихъ и литовскихъ Евреевъ (1364—1569), Спб., 1903, ст. VIII+260+XVII.

Ся книжка, прикрашена портретом і факсіміле пок. проф. Бершадського, містить матеріали зібрані ним — як доповненне і продовженне його Документів і регестів по історії литовських Жидів. Тут видано першу половину сих матеріалів — решта заповідаєть ся в томі четвертім Русско-еврейского Архива.

Невеликий сей збірничок (близько третину його займають просторі змісти подані, на вступі кожного документу — очевидно з ціллю заступити ними потребу читання самого документа для осіб слабше обізнаних з середновічною латиною) — містить в собі 177 чисел, переважно поданих in extenso документів. Є тут дещо документів з Литовської Метрики, що доповняють собою згадану збірку Бершадського, переважна ж більшість взята з актів Коронної Метрики (варшавської) і дотикає

Жидів коронних. Особливо багато знаходимо документи для жидівських громад Кракова, Познаня, Люблина і Львова. Для історії жидівської громади Львова й її боротьби за свої права збірник містить кілька цінних документів. Чимало матеріалу знаходимо також для інших міст Галичини й Поділля — Перемишля, Белза, Буська, Тишовець, Межибожа, Бара. Є кілька інтересних документів до історії міст, жуц, торгівлі в західній Україні.

Видані акти досить старанно; як сказано в передмові, полишені проф. Бершадеким копії були наново перевірені з оригіналами. Стрічають ся подекуди одначе непевні лекції, що мабуть пояснюють ся невправністю редакторів, яка дає себе знати місцями і в хибній передачі географічних і історичних термінів (Пржемысль, Пржемысль — с. 32, 122, начальникъ Бусска — preposito in Busko, с. 51, сандомирскаго чешника с. 127 і т. и.). Сі поменьші хибки одначе не відіймають значіння від збірника. Шкода лише, що нема ніяких показчиків — як і в перших томах збірника Бершадского.

М. Грушевський.

Міasto Jarosław i jego zabytki, zbadal, opisał i własnoręcznym rysunkiem opatrzył Jan Sas Zubrzycki, architekt (Sprawozdania komisji do badania historii sztuki w Polsce, т. VII, вип. III, 1903, ст. 358—395).

Статю розпочинає коротка історія Ярослава, де зібрана й важніша знана авторови література, (треба одначе запримітити, що всі ті історичні дати й літературу предмету подає в нотках не сам автор, а редактор статі проф. М. Соколовский, як видно з ініціалів під нотками: М. S.). З тої історії Ярослава, оповідженої в статі д. Зубрицкого видно, що місто кілька разів ставало ся жертвою пожежі, з яких одна навістила Ярослав 1625 і те, що лишило ся з давної пишноти міста, походить з того часу, коли місто почало по тім огни відбудовувати ся. За огнями пішли напади Шведів і Татар, аж в кінці 1790 р. знов огонь нищить місто до тла. З давної деревляної архітектури не лишило ся нічого, крім кількох дрібниць перенесених до пізнійших мурованих будинків: точене поруче в домі в ринку ч. 194, кімнатна перегороджа в домі ч. 160, поруче в д. ч. 74, двері в домі ч. 196 і ще де що. На підставі тих кількох останків та ще при помочи кількох старих будинків з XVII в. автор малює дуже докладно і живо образ старого міста, так що не тільки вгадує архітектуру старих деревляних будівель, але й поліхромію їх давнійших прикрас і деталей. З сих комбінацій виходило-б, що давний Ярослав був гарний і величавий. Крім того використовує автор ще описи ярмарків ярославських у Пясецкого і Немцевича і з того, що доми в ринку призначені

були служити складами товарів і помещенем купців, виводить про їх будову, а на поперег дає докази і в тих мурованих домах, які до нині стоять. Лишилось тих домів три. Особливу увагу звертають в домах тих підсїня сперті на стовпах вдовож цілого фронту долу, а за ними в середині великі галі освітлені в гори. Одно й друге мало призначенє містити в собі товари і людність підчас ярмарків. Автор думає, що всі дома в ринку мали такі підсїня, а що притикали щільно один до другого, то ринок був цілий обведений підсїнями зі стовпами й аркадами. Більше уваги присвятив автор домови в ринку, званому Замком Острожських. Дім сей бачив також свого часу пок. Луцкевич і признав його роботою самоука. Д. З. збиває його докази, одначе аргументація д. З. не переконує, і при погляді на долучений рисунок сього дому глядач признає рацію Луцкевичу.

Тільки про сьвіцьку архитектуру. З церковної архитетури подає автор досить деталічний опис кількох костелів (сьв. Яна, Пр. Д. Марії, сьв. Анни), принагідно згадує про церкву, що мовляв походить з 1716 року, а крім того подає історію костела Всіх Сьвятих з р. 1473. Сьвітлі його часи припадають на XVII і XVIII в. Костел мав високу 100 ліктів вежу, під землею гробівці, де спочивали Острожські, Спитки, Любомирські, а також багатий скарб срібла і риз церковних. Богатства ті забрало австрійське правительство підчас Наполеонських війн, а костел поволи ровпадав ся, аж в 1804 упала частина вежі убивши 22 людей, а в 1807 внесено всі мури до тла. Одинокою памяткою по нїм був образ сьв. Михайла, на котрім був представлений і сей костел. Та на нещасте згорів і образ і лишилась тільки репродукція з нього в „Przyjacieliu ludu“ в ч. 5 за рік 1846. Так зникла, жалує автор, найдавніша памятка Ярослава, що могла найбільше сказати про стару архитектуру його, а вже найбільше жалує він „тих срібних, старонїмецької роботи хрестів і сьвїчників“.

М. Грушевська.

Ludwik Kubala — Przysięga w Perejasławiu i „stati“ Bogdana Chmielnickiego (Kwartalnik historyczny, 1904, стор. 220—242).

Розвідка д. Кубалі носить характер більше інформаційний як строго науковий. 250-ту річницю піддання Хмельницького Москві хотів дехто ужити до своїх цілей — очевидно з повним фальсифікованем історичних фактів; отже д. Кубалья хоче подати історично вірний опис усього, що діяло ся в Переяславі і в Москві 1654 р. Сей опис оснований майже виключно на давно звіснім X т. Актів Ю. и З. Россії, не може дати нічого нового — навіть, треба замітити, він не зовсім вірний. Нпр. переговори в Переяславі зазначені лиш кількома словами: „Chmielnicki...

przybywszy z Wyhowskim i starszyzną do Buturlina, przedkładał mu potrzeby i żądania wojska zap." (с. 225). В реляції Бутурліна присвячено сим „потребам і жаданям“ досить місця (Акты ст. 242—250), і справа ся на стільки важна, що автор у своїм широкім оповіданю міг її ширше обговорити. Так само про устні переговори козацьких послів в боярах в Москві 13 марта каже д. Кубаля, що послаи „передкладали устно пункти свого посольства“ (с. 231), а як виглядали сі пункти, про се не дізнаємо ся нічого, хоч з них заховав ся боярський протокол (Акты т. X, стор. 437). Треба завважити, що з одного боку сі пункти стоять в близькій звязи з переяславськими жаданями, з другого боку, вони не ідентичні з петицією поданою 14 марта (нпр. пункт „о откупахъ и о закладныхъ маестностяхъ“ є в переяславських переговорах і між пунктами з 13 марта, в петиції з 14 марта його нема). Знов не знаю чи правдивий той образець візду Бутурлія до Переяслава, що „ginał wśród ogromnej pustyni wzruszonej śnieżną zadumą“ (ст. 221), — бо автор не показав жерел.

Але головну ціну давав би розвідці не сам опис, лиш нові погляди д. Кубалі на питанє „статей Хмельницького“, погляди, що тут стоять на другім пляні в нотці на стор. 234—236. Тими статями вперше спеціально заняв ся Карпов в праці Переговори обь условіяхъ соединенія Малороссіи съ Великою Россіей (Ж. М. Н. Пр., 1871 р., кн. XI і XII) і старав ся доказати, що остання редакція московських статей, се 14 статей, що являють ся по смерти Богдана Хмельницького (див. пр. Маркевича Ист. Малороссіи 1842 р., т. III с. 180). Против сеї теорії виступає тепер д. Кубаля з доказами, що кінцевою редакцією треба уважати три привілеї видані правительством 1654 р. разом з царськими відповідями на петицію 21 марта 1654 року. На жаль сі нові погляди д. Кубалі не дуже нові, бо те саме казав вже 1889 року П. Шафранов в праці О статяхъ Богдана Хмельницкаго (Кіевская Старина 1889, кн. XI). Праця Шафранова навіть має більшу вартість, бо ширше обговорює цілу справу і крім того хоче прослідити, коли повстали сі 14 статей, котрі Карпов уважає останньою редакцією статей Богдана. Таким способом розвідка д. Кубалі може бути интересна лиш для того, що автор дійшов незалежно від Шафранова до тих самих результатів.

Мушу зробити ще замітки в деяких другорядних річах.

Про 23 пунктів з 14 марта говорять д. Кубаля, що вони „були уложені в Чигирині, в білоруськім нарічю“ (с. 231). Чи дійсно в Чигирині були уложені сі 23 пунктів? Я думаю, що вони були уложені досла ми в Москві. 1) В боярськім рефераті петиції зазначено лише, що се „списокъ съ писма съ бѣлоруского писма, каково прислали запорожскіе посланники“... (Акты, стор. 445) — про Чигирин не вгадує ся.

2) Лист Хмельницького не говорить нічого про якусь уложену петицію; протинво послаи мали устно висловити козацькі жадаання: „Множайшая въ грамотѣ не суть писана: посланники наши вся перекутъ тебе великому государю“... (Акты, с. 436). 3) Петиція з 14 марта стилізована в імени Хмельницького; однакж се не може бути доказом, щоби петиція була уложена не в Москві, бо й документ з 21 марта („Deklaracya laski“ по термінології д. Кубалі), зрадагований без сумніву вже в Москві, стилізований від Хмельницького. 4) Колиб послаи привезли з собою до Москви готові 23 пункти петиції, не було би між переговорами з 13 марта і петицією з 14 марта тих відмін, на котрі я вже вказав. 5) Послаи уложили петицію на письмі аж на жадаання боярів: „...и велѣли бояря посланниковѣ прислать рѣчи ихъ на писмѣ“ (Акты, стор. 446). 6) Против гадки, що 23 пункти уложені в Москві говорить ніби 18 пункт петиції: „О митрополитѣ помянути имѣють, какъ будутъ розговоривати, и о томъ посломъ и устный наказъ дали есмо“ (Акты, с. 450); себто: коли послаи лиш один пункт мали обговорити устно, очевидно решту мали уложену на письмі. Але мені здає ся, що тут маємо до діла з незручною стилізацією: можливо, що послаи мали якесь спеціальне порученє що до митрополіта, із сього зробив ся в петиції „устный приказ“. Треба ще запримітити, що петиції не маємо в оригіналі, лиш в боярськїм рефераті; нема під нею ані дати ані місця виданя. Сам поділ на 23 пунктів може походити так добре від послів, як від московського референта. Отже петицію мусимо уважати актом, котрий був уложеній послами і послами також міг доповнювати ся і редагувати ся.

Такою редакцією кільканайцятьох пунктів петиції був документ поданий послами 21 марта. Бо на ті пункти петиції, котрі обома сторонами були приняті, видало московське правительство три грамоти-привілеї; иньші пункти були доповнені і зрадаговані ще раз. Ся редакція була вислідком приміток бояр, підписаних під декотрими пунктами петиції з 14 марта, і також устних поправок з 19 марта (д. Кубаля їх не завважує, хоч маємо з них протокол — Акты, с. 475—6). Документ поданий послами числив 12 пунктів; пятій пункт, ідентичний з 17-им пунктом петиції з 14 марта, був зачеркнений в боярськїм рефераті (Акты с. 479), так що відповідь була дана лише на 11 пунктів. Д. Кубаля „wzorem kancelaryi królewskiej“ називає сей документ з 21 марта „Декларациєю ласки“ і уважає його „відповідю на решту пунктів супліки“ (с. 233), а не звертає уваги, що він був поданий послами і що був редакцією решти пунктів петиції з 14 марта. Під кождім пунктом сеї нової петиції підписана царська відповідь і лише з сего боку можна уважати сей документ царською відповідю.

Ів. Крип'якевич.

И. О. Левицькій — Объ актовыхъ книгахъ, относящихся къ исторіи Юго-Западнаго края и Малороссіи (Труды XI археологическаго съѣзда въ Кіевѣ, т. II, ст. 55—82).

Д. Левицькій чимало літ студіює українські історичні джерела й актові книги, і мав спромогу обзнаємити ся з сим першою ваги матеріалом. В сій статі він має метою дати огляд систематичний і хронологічний актових книг, які дотичать як Правобічної, так і Лівобічної України. Сказавши коротко про те, що таке актові книги і відки вони пішли, автор потує найдавніші книги гродські і земські, але беручи свої звістки видно з чужих рук, робить при тім не аби які помилки — так львівські гродські книги у нього зачинають ся роком 1471, замість дійсного 1440 р., земські 1454 замість 1441 (див. Акта гр. і ziem. XIII), галицькі 1512 р. (!) замість 1435, сяніцькі земські 1540 (!) замість 1435, і т. д.

Принадібно автор виказує історичними витягами і цитатами з джерел існуванне багатьох актових книг як наведеного, так і иньших типів (нпр. „ключові“, „духовні“, „судовъ духовныхъ“), що існували в XV—XVII століті, але до наших часів не доховали ся. Оповівши про сумну історію взагалі усіх актових книг, які і козаки „шарпали“ і стихійні причини псували, автор оповідає про ті перипетії, яким підлягало питання про заснованне спеціального центрального Архіва в Кієві, нарешті здійснене в р. 1851. Аж у сьому лишень році виратунані були від загибелі актові книги девяти західніх губерній!

В далеко сумнійшому стані опинили ся книги Лівобічної України. Доси так само, як на правім береві ведено книги замкові, магістратські, ратушені, гродські, земські і підкоморські, а від часів Хмельницького, коли заведені були ще полкові і сотенні суди, ще й книги „війські“ (не те, що правобічні гродські!), куди власне вписувано декрети суду. Але з усієї сеї маси (соток, а може й тисяч книг) відомо їх тепер менш 10! Яка причина сьому? Адже загальні причини були однакові і для Правобічної і для Лівобічної України, а проте на правім береві ми маємо книг більше 2000!... Сей вельми сумний факт автор поясняє тим, що на правому береві книги зберегала найбільш шляхта, бо в книгах сих бачила *securitatem* своїх *honorum et honorum*. А яку ж *securitatem honorum et honorum* мала бачити в своїх книгах лівобічна шляхта, вона якої утворені були в сьвіжій займанщини рангових маєтностей і не завсіди легальної куплі козачих ґрунтів, а *honorum* не сягали далі вчорашнього дня?

Можемо лишень тішити себе надією, що в сьому році може ще виявиться деяка скількість книг лівобічних, бо в рр. 1860-х, коли переведена була судова реформа, попередні повітові суди і губернські палати

всюди занесено, архіви в них перевезено в Головний Архів Міністерства Юстиції в Москву. Там тепер лежать цілі гори нерозкопаних старих актів, і ніхто не відає, що в них містить ся... *В. Доманицький.*

Е. П. Радакова — О ревизіяхъ въ Малороссіи въ XVIII столѣтіи (Труды XI археологическаго съѣзда въ Кіевѣ, т. II ст. 105—125).

Авторка розглянула кілька ревизій українських полків (Переяславського, Гадяцького, Прилуцького, Полтавського, Чернігівського і сотні Шептаківської Стародубського), які належать до рр. 1730—40, отже значно старших від Румянцевської ревизії. Ревизії ці обіймають більшість території Лівобічної України і приносять чимало цікавого матеріалу для висновків про матеріальні відносини різних груп людности і про самий стан матеріального добробуту. Порівняння матеріалу розглянутих авторкою ревизій з висновками інших дослідників доводить, що взагалі в XVIII ст. $\%$ безземельних (козаків і посполитих) був дуже високий (в 30—40 рр. більш 40%), що ся безземельна кляса, завдяки якомусь особливому ладові економічного життя, власне й складала сільську людність, яка в бідоку животіла, то працюючи за половину дорібку, то просто в наймах. Головна причина економічного занепаду людности була лиха фінансова політика, через що податки перевисували ту користь, яку давала земля, а друге знов те, що перевагу мала тоді приватна власність на землю, і обставини сприяли скорому переходови сеї власности від одного власителя до другого — через куплю, відібрання за довги, займанщину і т. и. (також і через надгороди з боку уряду — за військові та інші вистуги); приватне, особисте володіння землею (а не громадське) панувало в лівобічній Україні уже в першій половині XVIII ст., і „двір“ в XVIII в. не був уже мастковою і господарською одиницею; часто в дворі було кілька самостійних господарств (єсть двори й до 14 сімей, 60—70 душ).

Ревизії показують, що крім хліборобства, сільський люд мав ще й інші заняття — дрібні домашні ремесла, усіякі промисли: чумацький, горілчаний, бжільництво, нарешті „крамарство“; в Переяславському полку в р. 1736 було зазначено 183 горальні, але належали вони переважно до заможних козаків.

Що до масткового стану сільської козацької людности, то найкраще його представити на підставі скількості орної землі і робочої худоби на один двор. Отже в Переяславському полку (ревиз. 1736 р.) переважають двори з середньою скількістю землі (3—10 четвертей засіву) — $55,1\%$; дворів з більшою скількістю (10—25 і більш) — 12% , з малою — 33% ; худоби не було зовсім у 15% , 1 штука — 14% , 2 — 18% , 3 — 14% , 4—5 — 18% , 6—10 — 17% , 11 і більш — 4% , себот

з невеликою кількістю (1—3) — 46%, середньою (4—10) — 35%, великою (більш 10) — 4%. В сотні Шептаківській Стародуб. полку переважають двори з невеликою кількістю (1—3 через землі) — 55,7%, а так само і худоби.

Матеріали подані д-ою Радаковою з обслідованих нею ревізій будуть користним додатком до відомого вже матеріалу про економічний стан людности лівобічної України (статі Лазаревського, Лучицького, Мякотина). В. Д.

П. А. Ивановъ — Къ исторіи Запорожскихъ казаковъ послѣ уничтоженія Сѣчи (Записки Одесскаго Общества Исторіи и Древн., т. XXV, стор. 20—40).

Працями, що ставили-б своєю метою детальне розроблюванне історії запорожських козаків після зруйнування Січи, наша історична література не надто багата, тому то найменша стаття, що щось приносить для названої теми, має свій інтерес. Праця д. Іванова, не величка розмірами, має безперечну наукову вартість. Оперта в значній мірі на архівних джерелах, використаних автором під час його студій в Головному Штабі, згадана праця подає нові цікаві відомости в справі еміграції Запорожців зі зруйнованої Січи в турецькі землі і перелічує досить докладно хроніку тих трудностей та тяжких пертурбацій, які довелось перетерпіти емігрантам в перші часи життя їх „під турецькою протекцією“, а власне до 1780 року. Вкупі з сими д. Іванов, почасти на підставі витягнених ним нових архівних даних, почасти на підставі оголошених вже раніш документів (Дубровинъ, Сборникъ военно-историческихъ матеріаловъ, вып. VI, Бумаги кн. Потемкина-Таврическаго) спростовує помилки тих істориків, які більше чи менше доторкались уже в своїх працях тієї теми, на яку написана і стаття самого д. Іванова. І так твердження Скальковського, Короленка, Кондратовича, котрі запевнювали, перший — що Дунайська Січ була заснована „турецькими запорожцями“ зразу ж після еміграції їх у Туреччину¹⁾, другий — що місце сієї Січи було у Сеймен біля Дунавцю, а власне між Сілістрією та Гірсовою²⁾ і, нарешті, третій — що емігранти до 1785 р. не мали постійного пристановища на взір Запорожської Січи, як припускають Короленко і Скальковскій, а жили невеличкими рибальськими ватагами, розкиданими по Дунайській дельті (переважно біля Відкової, Кілії і Лети) і відти в 1786 р. переселили ся в Австрію (Банат), а потім знову повернули ся до Туреччини

¹⁾ Скальковскій, Історія Нової Сѣчи ч. III, стор. 221. ²⁾ Короленко, Предки Кубанскихъ казаковъ на Днѣстрѣ, стор. 6.

і стали кошем в тих самих Сейменах¹⁾, де, по докторальній гадці Короленка, ще раніш була заснована Дунайська Січ, — всі перелічені твердження д. Іванов уважає безпідставними і власне тому, що опирають ся вони на непевних в погляді історичної критики джерелах, як от народні пісні, спогади поодиноких осіб і т. д. Автор користував ся для своєї праці більш певними матеріалами — офіційною кореспонденцією російського уряду з російським резидентом в Турції, донесеннями спеціальних агентів, зізнаннями емігрантів то що. На підставі цього матеріалу, розробленого досить докладно і критично оціненого, д. Іванов приходить до того виводу, що Запорожці, по переселенню в Турцію, були розселені турецьким урядом по різних місцях за Дунаєм і що вони не мали постійно центрального осередка, яким на Запорожжі була Січ, навіть і після 1782 р. Коли-ж саме емігранти одержали від турецького уряду таке місце, на яких умовах і при яких обставинах — на всі ці питання, не вяснені ще й доси в нашій історичній літературі, автор не дає відповіді, з огляду на те, що матеріал, над яким йому довелось оперувати, обіймає собою період часу від 1775 р. по 1780 р., себто той період, протягом якого емігранти, по політичним мотивам (див. ст. 35, 39) і не могли здобути собі постійного місця для засновання на ньому Січі. Та і в розглянутих хронологічних межах праця д. Іванова має свій інтерес і значінне і треба тільки побажати, щоби автор і на далі не валишив своїх студій над розробленням архівних матеріалів Головного Штабу: ачеї пощастить йому, на основі сих останніх сказати щось більше і певніше про житє Запорожців „під турецькою протекцією“ після 1780 р.

С. Петлюра.

Л. Орда — Страничка изъ истории просвѣщенія на Волини, Луцьк, 1903, ст. 42.

Авторови хотіло ся розповісти, як повстала реальна школа у Луцьку — на кошти відомого Ларнета, сучасника Чацкого та Колонтая. При сій добрій нагоді йому спало на думку намалювати стан просвѣти на Волині на початку XIX ст., і то як найчорнішими фарбами, як се і личить особі, що бореть ся за „возстановленіє въ присоединенномъ краѣ истинно-русскихъ и православныхъ началъ“. Він обкидає болотом усю плеяду польських передових діячів на полі просвѣти (Чарторийський, Чацкий, Колонтай), бачить усюди „політичну пропаганду“ (се мета напр. виленського університету), нарешті в патрістичному запалі виписує таку правдиву, але двозначну тіраду: „...польська мова мала незмірну перевагу над руською і викладова мова була поль-

¹⁾ Кондратовичъ, Задунайская Сечь, стор. 26—27.

ська, учителі були виключно Поляки... І се в краю, де на десяток мільйонів руського люду ледви можна було налічити кілька тисяч зайшлих польських або спольщених родин. Широко розлила ся при ньому (?) польська освіта і література в руській землі і на кошти руського народу!" (с. 6). Цілком справедливо се для початку XIX ст., але чи не вістаєть ся воно такою-ж правдою і для початку XX в., підставивши лишень замість терміна „польський“ — „руський“? Але се для автора — „соś іннего!...“ А в ґрунті річи — той самий скривджений край, який не дуже потрібує заступництва д. Орди, багато не втік за ціле 100-літе: одягали його тоді в одну чужу шкуру, а тепер в другу, а свої одяжини — дасть Біг!

Власне брошура д. Орди не дає нічого особливо цікавого, окрім його власних поглядів. Факти, які він переказує, узяті ним з друкованих джерел, з виїмкою подробиць про заснування Луцької школи в рр. 1788—1895, які також особливого перевороту в науці не роблять.

В. Д.

Br. Łoziński — Z historyi stanów galicyjskich (Biblioteka Warszawska, 1904, II, стор. 201—225).

Галицький становий сойм знайшов у дрі Бр. Лозіньським свого історика, що не злякав ся стухлятини, яка віє від сеї інституції, має новне зрозумінє для всіх бюрократичних шаблонів, що займали першорядне місце в діяльності того сойму, і майже так само як репрезентанти того сойму не вибігає духом по за ті шаблони, а коли й вибігає, то лиш о стілько, о скілько новійша бюрократія випередила давнійшу.

Тай спосіб студіюваня історії сеї інституції у д-ра Лозіньського досить кумедний. Він зачав, як то кажуть, від кінця. Маючи під рукою деякі архівальні жерела з львівського намісництва він написав з разу „Epilog sejmu stanowego“, друкований у тійже „Bibliotece Warszawskiej“ і обговорений нами в Записках т. ——. Тепер він перескочив до історії початків того сойму, маючи сим разом під руками відомий рукопис бібліотеки Осоліньских ч. 525, себто колекцію документів до перших десятиліть Галичини, нагарбаних старим Осоліньським із архіва віденської надвornoї канцелярії. І він не лише обмежив ся на тім однім рукописнім томі, але не вискав його в повні. Зазначивши в початку своєї статі карикатурний характер того станового сойму, заведеного на папері ще Марією Тересою, а у перве відчиненого за Йосифа II д. 17 вересня 1782 р., д-р. Лозіньський подає просторі виписки з „Bericht'a“ галицького губернатора графа Бріфідо про церемонію відчиненя сойму, далі репродукує пустий що до змісту адрес шляхти до цісаря, ухвалений на тім першім соймі, і далі про діяльність сойму в пізнійших роках

та про діяльність станового виділу не говорить нічого істинно, а перескакує зараз до р. 1790, до історії тв. Charta Leopoldina, себ то проекту конституції для Галичини, уложеного шляхтою і предложеного цісареві спеціальною депутацією. Для історії сього проекту др. Лозинський мав під руками готову (також на тім самім рукописі оперту), але з далеко ширшим історичним поглядом написану статю проф. Ст. Старжинського (Projekt galicyjskiej konstytucyi 1790/1, Льв., 1893), якої зміст він переповідає коротко, викреслюючи прим. із резолюції надв. канцелярії все, що могло в негарнім світлі показати авторів проекту, а не щадячи натомість злобних уваг на адрес галицької бюрократії та йосифінського режиму. Згадавши коротко про дальші канцелярійні наміри та пертрактації що до реформи станової конституції за цісаря Франца I, автор зупиняєть ся детальнійше аж на році 1815, подаючи виписки в меморіалу галицького губернатора бар. Гоеса про те, яку-б конституцію треба надати Галичині. Сей меморіал не мав одначе ніяких наслідків і за наказом цісаря в р. 1817 відновлено давні йосифінські стани, які й були того року отворені. На сьому автор уриває своє оповіданє, присвятивши сьому другому періодови історії галицьких станів (1817—1848) окрему працю.

Як бачимо, у дра Лозинського властиво інтересний момент у тій історії, обнятій отсею його працею (1782—1815), тільки один, а власне проєкт 1791 року. Та не можна сказати, щоб стани й перед тим, за часів Йосифа II не робили деяких заходів, на які варто б було звернути увагу. Др. Лозинський не зробив того — не відомо чому. Той сам рукопис 525, із якого він черпав свій матеріал, містить зараз же по Бригидовім Bericht'i з 1782 р. меморіал Вальгорського в справі нововиданого закона про еміграцію, і дві „ремонстрації станового виділу“ в сій справі з р. 1783 і 1785 та нарешті документ „Opinio ejusdem collegii de praegravatione rusticorum“. Сі три документи показують, що становий виділ не дармував від 1782 до 1790 року; вони могли-б кинути деяке світло на настрої і погляди галицької шляхти в тім часі. Ми попробуємо в однім із найблизших томів Записок роздивити сю справу ближше.

Ів. Франко.

Dr. Bronisław Łoziński — Galicyjski Sejm Stanowy 1817—1845, Льв., 1905, стор. 139.

Отся невеличка праця дра Бр. Лозинського, се продовженє обговореної висше статі про початки галицького станового сойму в XVIII в. Др. Лозинський, користуючи ся друкованими справозданнями того сойму, річниками урядової „Gazety Lwowskiej“ та деякими рукописними матеріалами з бібліотеки Осолінських, хронікарських і досить механічних

способом слідить рік за роком дуже непоказну діяльність гал. станового сойму. Не знаходимо в книжці ніякої звістки про те, чи мав автор у руках архівні матеріали сойму, що містять ся в архіві гал. Виділу крайового; не знаходимо тут також ніяких актів із архіву львівського намісництва, що дають деяким иньшим працям дра Бр. Лозіньського хоч троха характер жерелових публікацій. Від себе до тих документальних даних др. Бр. Лозіньський додає тільки міркування більше публіцистичного, як історичного характеру. Автор, хоч протягом усеї своєї праці не щадить терпких слів на адрес сойму, називаючи його раз по разу пародією автономії, все таки кінчить розвідку немалими похвалами для нього, признаючи, що в дуже тяжких часах він не одно вижебрав, випросив для краю, не одно лихо звів відвернути, і лишив по собі штаб добрих бюрократичних сил, що виробивши ся в тодішнім виділі становім, з часом покляли підвалини до нового автономічного життя Галичини. Для нас важне те, що вже тоді в тім становім соймі проявляли ся при всякій нагоді ті шляхетські тенденції, що пізнійше мали затроїти автономічне життя нашого краю, проявляла ся та нехоть до пресвіти та економічного роввою широких мас селянства, яка й доси робить Галичину майже унікатом посеред коронних країв Австрії. Розуміть ся, що др. Бр. Лозіньський вповні симпатизує з тими шляхетськими тенденціями давніх станів і підкреслює їх при кожній нагоді, і обговорюючи прим. засноване тов. кредитового земського як велике добродійство для краю (гесте для шляхти) промовчує інтересний факт, давно піднесений уже істориком того товариства дром Острожинським, що на засноване того пар excellence шляхетського товариства наслідком заходів станового виділу були повернені фонди утворені з ліквідації селянських громадських шпіхлїрів і призначені на ратоване незаможних підляних, тобто селян.

Ів. Франко.

Lehoczky Tivadar — A beregmegyei görögyszertartásu katolikus lelkészségek története a XIX század végeig, Мункач, 1904, ст. 169.

Отся історія греко-католицьких парохій Бережської столиці до кінця XIX ст. — то найповажнійша книжка, що вийшла в останніх часах на Угорській Русі. Автор, Т. Легоцький, знаний із наукових роввідок (археологія, історія) про Угорську Русь, дав нам тут працю, важну не своїм науковим обробленням і вислідом, але самим зібранням цінного матеріалу. Правда, судячи по заголовку, надіяти ся можна дечого більше, аніж знаходить ся при читанню. Се ніяка „історія“ парохій, але збірка, і то односторонна, історичних відомостей про бережські парохії. Відомости сі, як кажу, односторонні, бо взяті з духовних урядових жерел,

як єпископські візитації, і з урбаріїв (списів підданських обов'язків), а понад те майже ніяких інших не ужито, принаймні не видно того. Бо автор має навичку не цитувати цілком жерел і полишає читача серед довільних догадок про них. Се, безперечно, значна хиба праці. Все таки з огляду на нужденний стан історіографії Уг. Руси, спеціальною недостаттю виданих матеріалів, дає книжка д. Л-ого багато цінного. Головно для пізнання соціального й економічного побуту угроруського духовенства подає вона дуже важні звістки. На жаль, ся „історія“ починає ся аж від половини 17 стол., звістки з давніших часів дуже бідні і неповні. З причини неприступности малярської мови — буду старати ся видобути все інтересне й подати в окремій статі, чи статях. На разі вказую появу книжки, щоб дати на неї позір. Зміст її такий: I частина — загальна історична: 1) поселення Русинів (від IX стол.), 2) доля руського народу і духовенства перед унією, 3) стан повіства і вірних після унії, 4) діяльність кардинала Леопольда Колонича, 5) становище Русинів під Ф. Раковієм II, 6) юрисдикція єгерського (єрлавського) рим. кат. єпископства, 7) частинні змагання проти унії, 8) стан Русинів під пануванням родини гр. Schönborn-Buchheim, 9) упорядкування гр. кат. парохій у XVIII ст., 10) організація парохій за єп. Анд. Бачинського, 11) дальше порядкування парохій і їх бенефіцій, 12) деканські округи в XIX ст., 13) мункачівська єпархія в XIX ст., 14) стан єпархії в 1896 р., 15) стан гр. к. єпарх. шкільництва при кінці XIX ст., 16) василянський чин; II частина — про минуше і нинішнє теперішніх і колишніх парохій, де подано історичні звістки про 142 села. Перша частина аж до 7 — се загальна компіляція, в уступах 8—12 подано деякі рукописні матеріали, останні оперто на урядових дух. шематизмах. Головна вага, ровнується ся, в середньої части. Друга частина — се механічна збірка відомостей про поодинокі села, переважно від XVII ст., часто і пізніше. На сьому на разі кінчу. *С. Томашівський.*

Aleksander Brückner — Dzieje literatury polskiej w zarysie, I—II, Варшава, 1902.

Отсей польський нарис — перерібка книжки, що була первісно написана по німецьки і видана в однім томі фірмою Амелянга в серії „Literaturen des Ostens“. І німецький і ще більше польський текст „Dziejów“ дождали ся в польській прасі великих похвал. Справді, книга являєть ся результатом величезного, очитання особливо в старій польській літературі, і першою пробою популярного і широкого, на культурно-історичнім тлі опертого представлення тої старої літератури. Правда, велику часть вартости уймає тій книжці звичайна маґера автора — писати без відсилачів і без показування жерел, що при величезнім багатві

змісту робить контролю авторових тверджень навіть для спеціаліста дуже трудною, а декуди й зовсім неможливою.

Для історика української літератури та культурного розвитку книжка проф. Брікнера дає дуже мало. Вина цьому знов лежить у тім ексклюзивно-польським патріотичнім становищі, яке займає автор. Се становище велить йому звертати як найменше уваги на духовий стан і літературу інших народів, навіть тоді, коли вони мали безпосередній вплив на розвиток Поляків. Щож до Русь-України, то автор дуже односторонньо характеризує взаємини Поляків і Русинів так, що Русини були зовсім темні, не мали ані сліду письменства і руські землі прийшовши під Польщу те тільки й робили, що польонізували ся (I, 129). Що ті Русини мали дещо таке, чого не мали Поляки, що прим. Длугош на старості літ учив ся церковної мови, щоб могли читати руські літописі, про се проф. Брікнер не згадує. Так само не можна згодити ся з тим, що пізніші руські письменники кінця XVI і першої половини XVII в. думали й говорили по польськи, а їх руські писання були лише що до форм і букв руськими (I, 213). Писання не лише Вишенського, Смотрицького-батька, Захарії Копистенського, Рогатинця, але навіть Потія, Бронського, ті самі, що друкували ся рівночасно по руськи й по польськи, показують, що ті письменники пишучи по руськи вмівли висловляти ся внакше, відповідно до духа руської мови. (Ся інтересна обставина, констатована вже новими видавцями старих полемічних творів, варта була-б спеціального досліджу). Другий том, присвячений літературі XIX в. цікавіший для нас задля црегарних характеристик польських поетів та української школи, в якій автор справедливо признає видне місце й Падурі (II, 84); се справді далеко справедливніше, як зачисляти його до української поезії, а якою крім мови, звичайно дуже невміло підхопленої, та деяких верхніх декораций його не важе нічого, хоча його вірші задля мелодій довгий час жили в устах руських інтелігентних кругів — не селянства. Гідна уваги його майже ентузіастично прихильна оцінка драми Леонарда Совінського „Na Ukrainie“, сьогодні майже забутої, але вартої хоч в деяких частях перекладу на нашу мову для вшанованя памяти перекладача Шевченкових „Гайдамаків“.

Праця проф. Брікнера читається з великим зацікавленням, як величезний фелетон. Нема сумніву, що серед великої маси нагромаджених деталей знайдеть ся не мало помилкок; дещо виказали польські критики; вкажу ще на пару, що внали мені в очи. І так на стор. 64 тому I автор говорить, що Нікодимове євангеліє було перекладане на церковну мову з латини, бо Грекам сей апокріф був невідомий; се о стільки невірно, що Нікодимове євангеліє було написане по грецьки. Сей текст відомий і публікований, тай у південній Словянщині обік перекладу

з латинської мови був також переклад із грецького оригіналу. Відки автор узяв відомість (I, 214), що Хмельницький був Магур родом? Книжка полемічна Могили против Саковича не звала ся „Камень віри“ (I, 214), а „Літос или камень изъ пращи православныя церкви“.

Ів. Франко.

В. Лесевичъ — Евгений Павловичъ Гребенка. Опытъ характеристики (Русская Мысль 1904, I стр. 131—156, II, стр. 29—43).

Ся силуетка варта особливої уваги. Автор характеризує Гребінку як літерата й літературного ремісника. Літератом, поетом був він у своїх українських творах ранніх літ, ремісником; „ліверантом журнального баласта“ став він в петербурзький період своєї діяльності; автор з великим співчуттям говорить про перше й з великою зневагою про друге. Заразом дуже з'їдливо, але дуже інтересно, з повним знанням тої сфери, з якої Гребінка вийшов, і тої де він потім (в Петербурзі) обертав ся (і ту і сю автор знає з власного життя, як земляк Гребінки й петербурзький вихованець) — характеризує він Гребінку як одного з тих „хохликів“, практиків життя і жерців кар'єри, що своєю торгівлею „українським домашнім промислом“, незносним, солодкавим українофілством і уданою міною наївних провінціалів виробили серед російських літератів і суспільности ту прикру, зневажливу репутацію Українців і українства, яка держить ся серед них і досі. Статя д. Лесевича має характер дуже цінного історичного коментара.

М. Грушевський.

Н. Василенко — Іосифъ Максимовичъ Бодянскій и его заслуги для изученія Малороссіи, К., 1904, ст. II+231 (відб. в часоп. Київская Старина 1903).

У передмові автор заявляє, що його метою не було написати більше менше повну біографію Бодянського, а тільки „згрупувати по певній системі біографічні факти, доси відомі в друку“ (ст. 4). Супроти сього друга частина титулу про заслуги Бодянського коло студій над Україною являєть ся майже зайвою, бо ані характеристики, ані оцінки тих заслуг автор не дає, обмежаючи ся перечисленням того, що зробив та опублікував Бодянський і просторими виписками зі статей та листів Бодянського і інших людей. Загалом уся книжка має сильно компілятивний характер і з того погляду скромність автора зовсім оправдана. Се й не докір йому; натомість чимала вдяка належить ся йому за те, що звів до купи все важійше з розкиданих та нерав мало приступних брошур, журнальних статей та матеріалів і сим поклав тверду підвалину для написання повного життєпису й характеристики Бодянського. Певна річ,

усього, що може придати ся для такої будуючої праці, д. Василенко не вичерпав. Згадаю прим. інтересну характеристику Бодяньського з р. 1847, яку дав у своїх листах із Росії чеський письменник К. Гавлічек; для оцінки діяльності Бодяньського автор повинен би був прочитати те, що писав про нього пок. Драгоманов у „Громаді“ т. II.

Ів. Франко.

A. I. Schachmatov — *Wie im Kleinrussischen die Palatalisation der Consonanten e u. i verloren gieng* (Archiv für slav. Philologie, XXV, 1903, ст. 222—239).

Академік Шахматов говорить про затрачене паляталізації співзвуків перед *e* та *i* в українській мові. „Ві всіх діалектах малоруської мови, каже він, оскільки вони не стоять під впливом сусідних нарічій (велико) руських, польських та словацьких, прості співзвуки (себто не здвоєні, не здвоєжені) вимовляються ся без змягчення в позиції перед заг. рус. *e* та *i*. Протівно в великоруській мові, як і в білоруських діалектах всі співзвуки з виїмком тих, що бувають твердими в кождім положеню (до них зачисляють в поодиноких діалектах *ж, ш, ч, ц, р*), вимовляються ся в тім положеню м'яко (палятально)“. Так нпр. укр. село, ведете, віно (і вино) з одної сторони, а вр. та бр. съело, ведьете, вьіно з другої сторони. Згідно з більшістю дослідників приймає акад. Ш., що в вр. і бр. діалектах заховали ся в тім місці більше первісні відносини, ніж в укр., або иньшими словами, що укр. співзвуки перед *e* та *i* затратили давнійший питомий їм м'який характер. Сю гадку попирає він ось якими даними: „1) що перед *i* (діал. перед двозвуками *ie, ie*), що повстало з давнішого *ie* (загально-слав. *ѣ* та *e*, що в загально-рус. здвожило ся), ся палятальна вимова задержала ся в мр. до нині; 2) що та паляталізація стрічає ся перед *a*, яке опирає ся на носовім *e*; 3) що співзвуки задержали свій м'який характер перед півкоротким *ѣ*, яке нині загинуло; 4) що *t* в 2 ос plur. імр., яке вишло з *te*, вимовляє ся м'яко: пор. ведіть, ходіть побіч ведьіте, ходьіте (із старшого ведьете, ходьете). Опираючись на тих та на многих иньших даних, приймає він, як доказану річ, що в загально-руськім співзвукі перед *e* та *i* були вимовлявані м'яко.

Праця писана з ерудицією звичайною у Шахматова, але із характерною у нього прикметою: При поясненю поодиноких фонологічних появ входить він в такі подробиці, яких жадним способом не мож удокументувати пам'ятками. З того походить у него апріорність деяких теорій та неможливість читачови слідити за тоюкою аргументацією посувеними до найможливіших границь. Так нпр. ми несподівано заскочені таким певним висказом як ось сей: „Бачимо, отже, що про *ѣ*

на кінци (im. Auslaute) не може бути навіть мови що до загально-русь., бо *e* перейшло на кінци або в *ö* або *ä*; в заг.-мр. мож говорити лиш о *iiä*, бо закінчене *jö* було цілком виперте (закінченєм) *iiä*" (стор. 235). Або прошу отворити стор. 226—297 і прослідити за автором такі по-степенні перемини: *bu o'bu a > bu²bu a > bo²bu a > boba* (боба).

В своїй студії цитує автор Огоновського „Studien“, Головацького „Граматику руского языка“, Верхратського „Знадоби до пізнання угорско-русских говорів.
М. Т.

Maryan Sokołowski — Drzeworytnictwo u nas. (I. Drzeworyty ludowe; II. Drzeworytnictwo i koltryniarstwo w Polsce; III. Kultura ludu) 1. Drzeworyty ludowe (Sprawozdania komisji do badania historii sztuki w Polsce, т. VII, вип. III, 1903, ст. 453—480).

Се, як видно з титулу перша частина більшої праці, а предметом своїм має опис відбиток різаних в дереві образків, релігійного змісту. Сі, так сказати б, кліші, походять з Плавова Тішанівського повіту. Автор описує всі по черзі, подаючи й докладну їх міру в сантиметрах; єсть їх всіх 22, між тим 8 „руських“. Зміст їх ось такий: 1) Сцени з книги бития, 2) Христос на престолі (руський), 3) Хрещене Христа (руський), 4) Остання вечеря, 5) Христос на хресті, 6) Христос розпятий і Магдалина, 7) Тіло Христа на хусті і чаша з котрої виливаєть ся кров Христова, 8) Pietá, 9) Короноване Пречистої (руський), 10) Божа Мати з Дитиною (руський), 11) Божа Мати, 12) Сьв. Петро й Павло (руський), 13) Сьв. Антоній Падевський, 14) Іще сьв. Антоній Падевський (Радечницький, об'явивши ся в Радечниці): на нім в долині монограма М. К., 15) Сьв. Юрій на кони вбиває смока, 16) Сьв. Катерина і Варвара, 17) Сьв. Казимир, 18) Сьв. Онуфрій (руський), 19) Сьв. Николай, 20) Сьв. Николай (руський), 21) Іще сьв. Николай (руський), 22) Плетений кошик з квітками. До 17 з них подані рисунки, в тім 3 руських; крім того ще для порівняня дві репродукції таких ксилографів збірки монахійського музея: Благовіщення і сьв. Дорота, оба в XV в., і оден в музея Чарторийских в Бібрки: Короноване Матери Божої. Образки сі всі незвичайно грубої роботи, різані в липовім дереві, і були твором, як можна міркувати з відомостей почерпаних на місци, одного майстра Матія Кострицького, як се вказувалаб і монограма на декотрих образках М. К. Видно, відбивано їх на велику скалю на продаж по ярмарках і відсуткових місцях так для польської людности, як і для руської, чого доказом сі „руські“ образки, вчислені поміж отсами дваццятьма двома, дарма, що майстер, мабуть через незнане не давав під ними навіть підписів руськими буквами, а калічив підписи латинкою, н. пр. Spasytel swaty,

або й підписував по польськи: Prawdziwy wizerunek S. Onufrego. Жерелом сього скромного обяву штуки, як і цілої польської культури уважає автор Захід, а взорами до них образи костельні й церковні, та придорожні фігури й хрести. І справді, дивлячи ся на репродукції сього плазівського куншту, пригадують ся самі собою наші придорожні фігури й хрести: сьв. Антоніх, Янів Непомуцьких, сьв. Николая, хрести в цілою плястичною історією страстей Христових, а дальше й різані деревлянні ручки хрестики до недавна так часті в наших церквах, а яких ще й тепер повно по селах. Представлено на них звичайно з одної сторони Розпятя в чотирма євангелистами по рогах, а на другім боці Пречиста або й інші сьвяті фігури; рисунок все грубий, як і на плазівських образках. Образки, подані автором для порівняня — Благовіщенє й сьв. Дорота, оба з XV в., вказують наче історію їх походження; тільки коли в XV в. такі відбитки деревляних образків, наївних що до форми, котра уважала ся річею підрядною, визначають ся всеж таки певним артизмом і умінєм в техніці, то образки плазівські виведені зовсім грубою роботою і показують чисто зверхню лише звязь з тими старими взорами. Так нпр. тло образця сьв. Юрія закидане звідочками вписаними в колісце, як і монахійського благовіщеня; кіш з квітками дуже нагадує кіш, який держить в руках монахійська сьв. Дорота, та й продукція їх, каже автор, була майже зовсім така сама, як і сих середновічних. Техніка ся, по выводам автора, починаєт ся в кінци XIV в. у Франції, потім вишколена німецькими майстрами, вийшла в сих плазівських образках — останніх виробах того рода, до крайнього пункту свого історичного і еволюційного роввоку.

В кінци говорить ще автор кілька слів про „колтринярство“ себто фабрикацію народніх обоїв і тапет — паперових і полотняних, але про се заповідає він ширшу бесіду в продовженю статі. *М. Грушевська.*

Видання й статі обговорені в бібліографії сього тому:

Światowit. Rocznik poświęcony archeologii przeddziejowej i bądaniom pierwotnej kultury polskiej i słowiańskiej, I—V 1899—1904.

Д. Иловайскій — Вторая дополнительная полемика по вопросам варяго-русскому и болгаро-гуннскому, 1902.

Е. Bogusławski — Einführung in die Geschichte der Slaven, 1904.

Н. Каринскій — Остромирово Евангеліє какъ памятникъ древнерусскаго языка, 1903.

А. Черепнинъ — О кievскихъ денежныхъ гривнахъ, 1902.

U. Kállay — Mikor koronázták meg Kálmánt, Halics felkent királyát, a pápától küldött koronával? 1903.

В. Сергѣевичъ — Древности русскаго права, т. III, 1903.

- S. Kutrzeba — Starostowie, ich początki i rozwój do końca XIV w., 1903.
- И. Якубовскій — Земскіе привилеи великаго княжества Литовскаго, II, 1903.
- S. Rundstein — Ludność wieśniacza ziemi halickiej w wieku XV, 1903.
- Русско-еврейскій архивъ, т. III, 1903.
- J. Zubrzycki — Miasto Jarosław i jego zabytki, 1903.
- L. Kubala — Przysięga w Perejasławiu i „stati“ Bogdana Chmielnickiego, 1904.
- И. Левицкій — Объ актовыхъ книгахъ, относящихся къ исторіи Юго-Западнаго края и Малороссіи, 1902.
- Е. Радакова — О ревізіяхъ въ Малороссіи въ XVIII столѣтіи, 1902.
- П. Ивановъ — Къ исторіи Запорожскихъ казаковъ послѣ уничтоженія Сѣчи, 1904.
- Л. Орда — Страничка изъ исторіи просвѣщенія на Волини, 1903.
- B. Łoziński — Z historyi stanów galicyjskich, 1904.
- Galicyjski Sejm Stanowy, 1905.
- T. Lehoczky — A beregmegeyi görögszertartásu katholikus lelkész-ségek története a XIX század végeig, 1904.
- A. Brückner — Dzieje literatury polskiej w zarysie, I—II, 1902.
- В. Лесевичъ — Евгений Павловичъ Гребенка, 1904.
- Н. Василенко — Юсифъ Максимовичъ Бодянскій и его заслуги для изученія Малороссіи, 1904.
- A. Schachmatov — Wie im Kleinrussischen die Palatalisation der Consonanten e u, i verloren ging, 1903.
- M. Sokołowski — Drzeworyty ludowe, 1903.

ПОКАЗЧИК

до тт. LVII—LXII Записок Наукового Товариства ім. Шевченка¹⁾.

I. Розвідки, замітки, огляди й матеріали.

Герасимчук Василь, Виговський і **Юрій Хмельницький**. Історичні студії. LIX, 1—40 (м. 2), LX, 41—70 (м. 3).

Грушевський Михайло. „Козаки“ в Галичині 1605 р. LXI, Misc., с. 1—2.

Грушевський Михайло. II. Литвинова — Бартош (некрольоґ), LXII, Misc. с. 3.

Грушевський Михайло. Василянські записки й листи про Коліївщину (подав А. Крижановський, до друку приладив М. Грушевський), (Матеріали до історії Коліївщини I). LVII, 1—24 (м. 2).

Грушевський Михайло. Олександр Пипів (некрольоґ). LXII, Misc. с. 4—5.

Грущенко Сергій. Кілька документів про участь ченців київських монастирів в гайдамацьких рухах XVIII ст. (Матеріали до історії Коліївщини II). LIX, 1—16 (м. 3).

Джиджора Іван. Нові причинки до історії відносно російського правительства до України в 1720-х і 1730-х рр. LXI, 1—40 (м. 3).

Доманицький Василь. Козаччина на переломі XVI і XVII в. (1591—1603). (Кінець буде.) LX, 1—32 (м. 2), LXI, 33—64 (м. 1), LXII, 65—113 (м. 2).

Зубрицький Михайло. Парохіане відмовляють підписів на петицію против відобрання церковних і парохіальних дібр в р. 1848. LVII, Misc. 6—8.

Зубрицький Михайло. Помічні дні. Причинки до історії панщини в Галичині в XIX в. LVIII, Misc. 1—4.

Inhalt der I—LVI Bände der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften. LVII, м. 8, с. 15—24.

Кривецький І. див. Огляд.

¹⁾ Скорочена: м. = місце (в книжці), Misc. = Miscellanea, Бібл. = Бібліографія, Н. хр. = Наукова хроніка.

Крижановський Арістарх — див. М. Грушевський.

Крижановський Арістарх. Руська „кройника“ з XVII в. LXII, Misc. с. 1—3.

Кузеля Зенон. Антропология і археологія в західно-європейській науковій літературі останніх років. LIX, Наук. Хр. 1—65, LX, Н. Хр. 1—25.

Кузеля Зенон. Етнографія в західно-європейській науковій літературі останніх років. LXI, Н. Хр. 1—25.

Матеріали до історії Коліївщини I—III, див. Грушевський, Грущенко, Франко.

Огляд часописей за рік 1903. Часописи українсько-руські, владди С. Томашівський й І. Кривецький. LVIII, Н. Хр., с. 1—14.

Огляд часописей за рік 1903 (докінчене). LXII, Н. Хр. с. 1—64.

Показчик до т. LI—LVI Записок Наук. Тов. ім. Шевченка. LVII, м. 1, с. 1—14.

Романчук Юліян. Недруковані твори Артемовського-Гулака. LX, Misc., с. 1—14.

Стешенко Іван. З ювілейної літератури про Мик. Гоголя. LVII, Н. Хр., с. 1—20; LXVIII, с. 15—60.

Сушко Олександр. Варшавський синод з року 1561. LIX, Misc., с. 1—17.

Сушко Олександр. Впровадження єзуїтів до Польщі, історично-критична студія. LVII, 1—28 (м. 1); LVIII, 29—60 (м. 1).

Сушко Олександр. Предтеча унії. Критично-історична студія (далі). LXI, 126—177 (м. 2).

Тершаковець М. Маркіян Шашкевич про свою читанку. LXI, Misc. с. 2—3.

Тершаковець Михайло. Причинки до життєпису Маркіяна Шашкевича та дещо із його письменської спадщини. LVIII, 1—48 (м. 2).

Томашівський Стефан див. Огляд.

Франко Іван. „Король Балагулів“ Антін Шашкевич і його українські вірші. LVII, 1—34 (м. 3).

Франко Іван. Польська поема про уманську різню. (Матеріали до історії Коліївщини, III). LXII, 1—40 (м. 1).

Франко Іван. Руська сатира на польську елекцію 1696 р. LVII, Misc. 1—6.

Франко Іван. Святий Климент у Коруні. Причинки до історії староруської легенди (кінець). LIX, 181—208 (м. 1), LX, 209—256 (м. 1).

Франко Іван. Чи Шашкевичеві вірші? LXI, Misc. с. 4—5.

II. Рецензії й реферати (Наукова Хроніка і Бібліографія).

Abraham Wladyslaw. Początek biskupstwa i kapituły katedralnej w Krakowie. (Rocznik krakowski, IV, с. 177—200). М. Грушевський, LIX, Бібл. с. 6—8.

Adler. Der nordasiatische Pfeil. Ein Beitrag zur Kenntniss des asiatischen Nordens. (Supplemente“ до „Internat. Archiv f. Ethnogr.“ 1901, 1—40). З. Кузеля, LXI, Н. Хр., с. 3.

Айналовъ Д. Лѣтопись о начальной порѣ русскаго искусства. (Отчетъ петербургскаго университета за 1903 годъ, 1904). *М. Грушевская*, LXII, Бібл. с. 6—8.

Akta odnoszące się do stosunków handlowych Polski z Węgrami, głównie z archiwum koszyckiego z lat 1354—1505, wydał Dr. Stanisław Kutrzeba (Archiwum komisji historycznej, т. IX. *М. Грушевский*, LXI, Бібл. с. 16—17.

Ammon O. Zur Anthropologie Norwegens. (Centralbl. f. Antr., Ethnol. u. Urg. 1900, 129—137). *З. Кузеля*, LIX, Н. Xp. 38.

Amlicher Bericht über die Verwaltung d. naturhist. archeol. u. ethnol. Sammlungen d. Westpreus. Pr. Museums. Danzig, 1900, 1901, 1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Xp. 64.

Andrian F. Die Siebenzahl im Geistesleben der Völker. (Sitzungsberichte, 235—274). *З. Кузеля*, LIX, Н. Xp. 27.

Annales d. Ver. f. nassauische Altert.-K. und. Gesch. Wiesbaden, 1900, 1901. *З. Кузеля*, LIX, Н. Xp. 59.

Annales de la société d'Archéologie de Bruxelles. 1900, 1901. *З. Кузеля*, LIX, Н. Xp. с. 53.

L' Anthropologie. Rédact. en chef MM. Baule-Verneau. Paris 1900—1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Xp. с. 42—47.

Anzeiger f. Schweizer Altertumskunde. Hrg. v. Schw. Landesmuseum in Zürich. 1900. B. II, 1901. B. III, 1902—3, B. IV. *З. Кузеля*, LIX, Н. Xp. с. 64.

Arlberg M. Die Abstammung des Menschen und die Bedingungen seiner Entwicklung, Kassel, 1902, ст. 248. *З. Кузеля*, LIX, Н. Xp. с. 11.

Археогрaфическiй Сборникъ документовъ относящихся къ исторiи сѣверо-западной Руси, издаваемый при управленiи виленайскаго учебнаго округа, т. XII, Вильно, 1900, с. XXVII+230. *Ол. Сушко*, LVII, Бібл. с. 22—24.

Археологическая Лѣтопись Южной Россiи. Журналъ, посвященный южно-русской старинѣ, редакторъ-издатель Н. Ф. Бѣляшевскiй. К. 1903, с. 419+20 картокъ рисунків. *М. Грушевский*, LXII, Бібл. с. 1.

Archiv für Anthropologie. Zeit. für Naturgesch. u. Urgesch. d. Menschn. *З. Кузеля*, LIX, Н. Xp. 31.

Archiv f. Anthropologie u. Geologie Schleswig-Holstein u. d. benachbarten Gebiete. 3 Band. Kiel u. Leipzig 1900. *З. Кузеля*, LIX, Н. Xp. с. 59—60.

Archiv f. Hessische Gesch. u. Altert.-Kunde. 1900. *З. Кузеля*, LIX, Н. Xp. с. 62.

Archiv di psichiatria. 1901. *З. Кузеля*, LIX, Xp. с. 55.

Archiv für Religionswissenschaft. hrg. von Th. Achelis. 1900—1902. *З. Кузеля*, LXI, Н. Xp. 18—19.

Archiv für slavische Philologie за рік 1903. *М. Т.*, LXII, Н. Xp. 59—63.

Archiwum Jana Zamojskiego, kanclerza i hetmana wielkiego koronnego. Tom I (1553—1579). Варшава, 1904, с. LIII+530, in 4°. *В. Доманицкий*, LXII, Бібл. с. 11—16.

Asmus. Die Schädelform der altwendischen Bevölkerung Mecklenburgs. (Arch. f. Antrop. 1902.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Xp. 33.

Atlas historyczny rzeczypolitej Polskiej. Sub auspiciis Academiae Scientiarum Craco-

viensis. Epoka przelomu z wieku XVI na XVII-sty. Dział II gi, „ziemie ruskie“ rzczypospolitej. Dział opracowany przez Aleksandra Jabłonowskiego. Варшава-Видень, 1889—1904. *М. Грушевский*, LXII, Бібл. с. 16—17.

Atti della Società Romana di Antropologia. Roma. 1900, 1900—1901, 1901—1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 53—54.

Bancalari G. Forschungen u. Studien über das Haus. (Mittheil. d. antr. Ges. 1900, 1—13.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 25.

Bastian. Die Völkerkunde und der Völkerverkehr unter einer Rückwirkung auf den Volksgedanken. Berlin, 1900, 171. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. 5.

Bastian. Die wechselnden Phasen im geschichtlichen Sehkreis occidentalischer Kultur. Kartographisch skizzirt mit einleit. Text. Berlin, 1900. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. 4—5.

Бяляшевский Н. О. Дюнные стелянки неолитической эпохи на берегах р. Западного Буга в среднемъ его теченіи (Труды XI Археологического Съезда, т. I). *Хв. Воек*, LIX, Бібл. с. 4—6.

Бережковъ М. Н. М. Е. Марковъ и его рукописный сборникъ о черниговской старинѣ. (Сборн. историко-филологического Общества при институтѣ кн. Безбородка въ Нѣжинѣ.) Т. IV. *І. Кр.*, LIX, Бібл. с. 25—26.

Biblioteka Warszawska за р. 1903. *І. Кр.*, LXII, Н. Хр. с. 50—51.

Blätter des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich. 1900—1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 55—56.

Blätter f. pommersche Volkskunde. Monatsschrift für Sage u.

Märchen, Sitte u. Brauch, Schwank und Streich, Lied, Rätsel und Sprachliches in Pommern. 1902. *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. 24.

Bloch. Considérations antropol. snr la Corse actuelle, ancienne et préhistorique. (Bull. et mém. 1902.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 51—52.

Богословский Вѣстникъ (московский) за р. 1903. *В. М.*, LXIII, Н. Хр. 38—39.

Богословский Вѣстникъ (лѣв.) за р. 1903. *І. Кр.*, LVIII, Н. Хр. с. 14.

Bonner Jahrbücher d. V. v. Altertumsfreunden im Rheinlande. Bonn. 1900, 1901—1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 63.

Boratyński Ludwik Dr. Stefan Batory i plan ligi przeciw Turkom (1576—1584). (Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydz. hist.-filoz., S. П, t. XIX.) *С. Т.*, LXI, Бібл. с. 19—21.

Бранденбургъ Н. Е. Обь аборигенахъ Кіевского края (Труды XI съезда, т. I). *М. Грушевский*, LVII, Бібл. с. 1—2.

Branco W. Der fossile Mensch. Jena, 1902. (Verhandlungen der V. intern. Zoologenkongr. in Berlin, 1901.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 11.

Braungart R. Urgesch.-ethnogr. Beziehungen an alten Aspraungeräthen. (Arch. f. Antrop. 1900, 1013—1042.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 33.

le Braz A. La Légende de la mort chez les Bretons armoricains. Paris, 1902, 2 m., LXXVII+347+456. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. 21.

Breuil. Station de l'âge du renne de St. Marcel d'après les fouilles de M. Benoist (L'Antropologie. 1902, 145.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 45.

Будиловичъ А. С. Къ вопросу о племенныхъ отношеніяхъ въ Угорской Руск. Спб. 1904, с. 15. *В. Гнатюк*, LXI, Бібл. с. 25—29.

Буковина за рік 1903. *І. Кр.*, LVIII, Н. Хр. 13.

Baulay N. Principes d' anthropologie générale. Paris, 1901, с. 334, 16°. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 7.

Boule M. Etudes paléol. et archéol. sur la station paléol. du lac Karâr. (*L' Antrop.* 1900, 1—21.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 42.

Бумаги кабинета министровъ императрицы Анны Іоанновны 1731—1740 гг. (Сборникъ рус. ист. общ., т. 104, 106, 108, 111, 114, 117). *І. Джиджора*, LX, ш. 3.

Buzek Józef Dr. Wpływ polityki żydowskiej rządu austriackiego w latach 1722 do 1788 na wzrost zaludnienia żydowskiego w Galicyi. (Czasopismo prawnicze i ekonomiczne, 1903, с. 91—130.) *Кр.*, LXII, Бібл. с. 19—25.

Bousset. Die Himmelreise der Seele. (Archiv f. Relig.-wiss. 1901.) *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. 19.

Buschan. Die Notwendigkeit von Lehrstühlen für eine „Lehre vom Menschen“ auf deutschen Hochschulen. (Centralblatt für Ant. Etn. Urg. 1900, с. 95.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 6.

Bulletin de la Société d' anthropologie de Bruxelles. 1900—1981. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 52—53.

Bulletin de la société nationale des antiquaires de France. 1900—1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 52.

Bullettino di archeologia e storia, Dalmata publ. c. d. Bulec.

Spalato, 1901—1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 55.

Bullettino di paleontologia italiana. diretto da L. Pigorini. Parma, 1900—1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 54—55.

Bulletins et mémoires de la Société d' Anthropologie de Paris, 1900—1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 49—52.

Waruschkin A. Über d. Profilirung des Gesichtsschädels. (Arch. f. Antrop. 1900.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 33.

Варшавскія Университетскія Извѣстія за р. 1903. *І. Кр.*, LXII, Н. Хр. с. 36—37.

Watjoff. Beiträge zur Anthropologie der Bulgaren. (Arch. f. Antrop. 1900, 1079—1085.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 33.

Weule K. Völkerkunde und Urgeschichte im 20 Jahrhundert. Eisenach-Leipzig, 1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 23.

Weissenberg. Beiträge zur Volkskunde der Juden. (Globus, 1900, 130.) *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. 13.

Verneau. Les fouilles du prince de Monaco aux Baoussé — Raussé. Un nouveau type humain. (*L' Antropol.* 1902, 561—585.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 46—47.

Westberg Friedrich. Beiträge zur Klärung orientalischer Quellen über Osteuropa, I—II, 1900. (Извѣстія-Bulletin петерб. академіи, серія V, т. XI, с. 76.) *М. Грушевскій*, LX, Бібл. с. 7—9.

Westberg Friedr. Die Fragmente des Toparcha Gothicus (Anonymus Tauricus) aus dem 10 Jahrhundert, Спб. 1901, с. 126+10 таблицъ. *М. Грушевскій*, LX, Бібл. с. 9—10.

Вестбергъ Фридрихъ. Комментарій на Записку Ибрагима

ибн-Якуба о Славянахъ. Спб. 1903, с. 152. *М. Грушевський*, LX, Бібл. с. 7—9.

Вѣра и Разумъ за 1903 р. *В. М.*, LXII, Н. Хр. с. 39.

Вѣстникъ Воспитанія за р. 1903. *В. П.*, LXII, Н. Хр. с. 50.

Вѣстникъ Европы за р. 1903. *В. П.*, LXII, Н. Хр. с. 27—28.

Вѣстникъ и Бібліотека Самообразования за р. 1903. *Ю. К.*, LXII, Н. Хр. с. 31—32.

Wilke. Mit. über ein slavisches Gefäss mit Leichenbrand von Lössnig bei Strella. (Verhand. 1901.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 30.

Winkler H. Das Fintentum der Magyaren. (Zeit. f. Ethnol. 1901.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 29.

Winternitz M. Dr. Was wissen wir von den Indogermanen, Monachiv, 1903, с. 75. *М. Грушевський*, LIX, Бібл. с. 2—3.

Winternitz. Die Hutsagen des Altertums und der Naturvölker. (Sitzungsberichte, 1901, 305—333.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 27—28.

Winternitz. Völkerkunde, Volkskunde und Philologie. (Globus, 1900, т. 78, с. 345 і дальш.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 5—6.

Wisla за рік 1903. *В. Г.* LXII, Н. Хр. с. 54—55.

Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Herzegowina, hrg. v. bosn.-herc. Landesmuseum in Sarajevo. Redig. v. Dr. M. Hoernes. Wien, 1900—1902. *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 23.

Владиміровъ П. В. Древняя русская литература кievскаго періода XI—XIII вѣковъ. V, с. IV+375+VIII+46+2 пенум. +17+4+4+10+IV. *Гв. Франко*, LXI, Бібл. с. 3—8.

Войтковъ А. Іовъ Базилевичъ, епископъ переяславскій и участие его въ церковно-политической жизни Польской Украины (1771—1776). К. 1903, с. 194. *С. Г.*, LXI, Бібл. с. 21—25.

Вольинскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1903. *Ю. С.*, LXII, Н. Хр. с. 15—16.

Volkov. L'homme lion, (Bulletin. et mém. 1900.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 49.

Volkov. Défense du mammoth gravée du gisement poléolitique de Kiev. (Bull. et mém. 1900.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 50.

Volkov. Une nouvelle découverte monétaire à Kiev. (Bull. et mém. d. la Soc. d'Antr. 1900.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 49.

Volkov. Le sommeil hivernal chez les paysans russes. (Bull. et mém. 1900.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 49.

Volkov. Sur quelque os „sur-numéraires“ du pied humain et la triphelonomie du premier ostéole. (Bull. et mém. 1902.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 51.

Воронежскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1903. *Ю. С.*, LXII, Н. Хр. с. 21—22.

Vram. Secondo contributo allo studio della craniologia dei popoli slavi. (Atti d. Soc. Rom. d. Antrop. 1899—1900, 111—116.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 53.

Всемирный Вѣстникъ за р. 1903. *М. Т.*, LXII, Н. Хр. с. 44.

Hadaczek Karol Dr. Złote skarby mlchalkowskie (Muzeum imienia Dzieduszyckich). Краків, 1904, с. 30+13 таблиць, 4⁰. *М. Грушевський*, LXII, Бібл. с. 2.

Heierli I. Urgeschichte der Schweiz. Zürich, 1901, XVI+453+423 ілюстр. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 23.

Гамченко. Раскопки въ бассейнѣ р. Случи (между м. Мирополь и с. Улья). (Труды XI археологическаго съезда въ Кіевѣ, т. I.) *В. Доманицькій*, LXII, Бібл. с. 2—4.

Hedinger. Die Kelten (Arch. f. Antrop. 1901, 169—189.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 33—34.

Hedinger. Keltische Hügelgräber in Scheithau bei Mergelstetten. (Arch. für Antrop. 1901.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 33.

Höfler. Baalberge. (Jahreschr. f. d. Vorgesch. d. sächsthür. Länder, 1902.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 63.

Hervé G. La race basque. Conclusions et théories. (Revue de l'éc. d'antrop. 1900, 213—237.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 47.

Herman O. Die Fängigkeit der Fischzäune und Fischreusen. (Sitzungsberichte 1901, с. 38—51.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 26.

Hoernes. Bronzen aus Wien und Umgebung im nat. wis. Hofmuseum und die Bronzezeit Niederösterreichs im Allgemeinm. (Mitth. d. antr. Ges. 1900.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 26.

Hessische Blätter für Volkskunde, hrg. im Auftrage der hessischen Vereinigung f. Volkskunde von A. Strack. В. II, Leipzig, 1902. *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 20.

Höfler M. Medizinischer Dämonismus. (Centralbl. f. Antr., Ethnol. u. Urg. 1900.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 38.

Hirth Friederich. Ueber Wolga-Hunnen und Hiungnu (Sitzungsberichte der philos.-phil. und historischen Classe der Akademie der Wissenschaften zu München, 1899, II, 2 с. 245—278, 1900). *М. Грушевський*, LVIII, Бібл. с. 3—4.

Гоголь Н. В. Рѣчи посвященные его памяти въ публичномъ соедин. собраніи Отд. Р. Яз. и Словесности И. А. Наукъ и Ист.-филол. факультета И. Спб. Университета 21 февраля 1902. *Г. Стещенко*, LVIII, Н. Хр. с. 46—49.

Гоголевскій сборникъ, издание русскаго библиологическаго Общества. *Г. Стещенко*, LVIII, Н. Хр. с. 37—42.

Гоголевскій сборникъ, поданный состоящей при Истор.-филол. Институтѣ кн. Безбородко Гоголевскою комиссіей подъ редакцію проф. Сперанскаго, 1902, *Г. Стещенко*, LVIII, Н. Хр. с. 34—37.

Holl. Mozarts Ohr. Eine anat. Studie. (Sitzungsberichte, 1901, 1—12.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 26.

Голубинскій Е. Исторія русской церкви. Томъ I. Періодъ кіевскій или домонгольскій. Первая половина тома. Изд. 2-ое, Москва, 1901, ст. XXIV+968. *З. Кузеля*, LVII, Бібл. с. 4—18.

Городцевъ В. А. Русская доисторическая керамика (Труды XI археологическаго съезда, т. I). *Хв. Вовк*, LX, Бібл. с. 1—3.

Гошкевичъ В. Клады и древности Херсонской губерніи. Книга первая, съ художественными иллюстраціями. Херсон, 1903, 176+II+XX таблицъ. *В. Доманицькій*, LVIII, Бібл. с. 1—3.

Geyer. Osterlandsagen, 1901, XVI+211. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 21.

Gebauer. Handbuch der Länder- und Völkerkunde in volkst. Darstellung mit besonderer Berücksichtigung der volkswirtschaftlichen Verhältnisse. I В. Leipzig, 1901, 986. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 13.

Goetze A. Neolitische Studien. (Zeit f. Ethnol. 1900.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 29.

Goetze A. Über die Gliederung der Chronologie der jüngeren Steinzeit. (Verhand. 1900, 259—278.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 30.

Globus. Illustrierte Zeitschrift für Länder-und Völkerkunde Hrg, v. R. Andree. Braunschweig, 1900—1902. (B. V. 77—82.) *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 13—17.

Goldstein H. Przyczynki do księgi przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych polskich. S. Adalberga (Lud, 1903, IV, с. 381—390.) *В. Г.*, LXII, Бібл. с. 30—31.

Gozdawa Marek. Obszar dawnego powiatu Kamienieckiego. (Wisła, 1902.) *М. Грушевський*, LVII, Бібл. с. 21.

Grössler. Geschlossene vorg. Funde aus d. Kr. Mansfeld. Querfurt u. Saugerhausen. (Jahresschr. f. d. Vorgesch. d. Sächsthür. Länder, 1902.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 63.

Grössler. Vorgesch. Gräber u. Funde in B. Burgscheidunden. (Jahresschr. f. d. Vorgesch. d. sächsthür. Länder, 1902.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 63.

Grüner S. Über die ältesten Sitten und Gebräuche der Egerländer. Prag, 1901, 138. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 16.

Grochowska H. Podania, zwyczaje i wierzenia we wsi Trościańcu w powiecie Śniatynskim (Lud, 1903.) *В. Г.*, LXII, Бібл. с. 30—31.

Grzegorzewski Johann von. Ein türk-tatarischer Dialekt in Galizien. (Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, philosophisch - histori-

sche Classe, B. CXLVI, с. 1—80.) *І. Кр.*, LX, Бібл. с. 23—25.

Gustawicz Bronislaw. Kilka szczególow ludoznawczych z powiatu hobreckiego. (Lud, 1902.) *В. Гнатюк*, LVII, Бібл. с. 50—51.

Даниловъ В. Пѣсни села Андреевки, Нѣжинскаго уѣзда. К. 1904, I—XII, 96. *В. Доманицкий*, LXII, Бібл. с. 26—30.

Deutsche Geschichtsblätter, 1901—1902. *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 4.

Deutsche Volkskunde aus dem östlichen Böhmen von E. Langer. 1901—1902. *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 21.

Das **deutsche** Volkslied. Zeitschrift für seine Kenntniss und Pflege: Unter Leitung von Josef Pommer u. Hans Traugruber. 1901—1902. *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 22—23.

Delisle F. Les déformations artificielles du crâne en France. (Bull. et mém. 1902, 111—167.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 51.

Deniker. Dolmen et superstitions. (Bull. et mém. 1900.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 49—50.

Deniker. Les races et les peuples de la terre, éléments d'antr. et d'ethn. Paris, 1900, 692. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 22—23.

Діло за рік 1903. *І. Кр.* LVIII, Н. Хр. с. 8—10.

Dürst. Notes sur quelques bovidés préhistoriques. (L'Antrop. 1900, 129—158, 655—676.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 43.

Довнаръ-Запольскій М. Государственное хозяйство в кн. Литовскаго при Ягеллонахъ. Томъ I. К. 1901, с. IV+807+СХII+2. *М. Грушевський*, LXI, Бібл. с. 18—19.

Довнаръ Запольскій М. Историческій процессъ русскаго на-

рода въ русской историографіи. (Русская Мысль, 1902, III.) *В. Д.*, LXII, Бібл. с. 25—26.

Древнѣйшая Разрядная книга официальной редакціи (по 1565 г.), изданная подъ наблюдениемъ П. Н. Милюкова. (Чтенія въ Имп. Общ. Истории и Древностей Россійскихъ, книга 200.) *В. Доманинскій*, LX, Бібл. с. 15—17.

Drews H. Religiöse Volkskunde, eine Aufgabe der praktischen Theologie. (Monatschrift f. praktische Theologie. Kiel, 1901, 1 Heft.) *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 17.

Drews P. Religiöse Volkskunde. (Hess. Bl. f. Volksk. 1902.) *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 20.

Dunger. Begriff und Wesen des Volksliedes. (Das deutsche Volkslied, 1901.) *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 22.

Van **Duyse F.** Het onde nederlandsche Lied. 1900—1902. 11 вош., 704. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 24.

Eckart. Stand und Beruf im Volksmund. Eine Sammlung von Sprichwörtern und sprichwörtlichen Redensarten. Göttingen, стр. 249. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 22.

Elhausen. Die Zeitstellung der Schwanenhalsnadeln und der Gesichtsturnen. (Verhand. 1902.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 31.

Ефименко А. Литовско-русскіе данники и ихъ дани. (Журналъ Мин. Народн. Просвѣщ. 1903, I.) *М. Грушевскій*, LXII, Бібл. с. 8—9.

Ефименко А. Національная двойственность въ творчествѣ Гогаля, очеркъ. (Вѣстникъ Европы, 1902, кн. VII.) *И. Степешко*, LVIII, Н. Хр. с. 49—51.

Ethnografia (мадьярська) за р. 1903. *С. Т.*, LXII, Н. Хр. с. 59.

Этнографическое Обзорѣніе. *В. Г.*, LXII, Н. Хр. с. 49—50.

Girard. Notes anthropométriques sur quelques Soudanais occidentaux. (*L'Antrop.* 1902.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 45.

Жуковичъ П. Московская смута начала XVII в. и ея отраженіе въ Литовско-Польскомъ государствѣ (Христіанское Чтеніе, 1902 г., кн. XI, XII). *С. Г.*, LX, Бібл. с. 17—18.

Журналъ для всѣхъ. *Ю. К.*, LXII, Н. Хр. с. 30—31.

Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія за р. 1903. *І. Кр.*, LXII, Н. Хр. с. 34—36.

Заболотскій П. А. Старѣйшій Запорожскій уѣздъ, Нижин, 1903, с. V+52. *І. Кр.*, LIX, Бібл. с. 24—25.

Zaborowski. Industrie égenne ou a prémycénienne sur le Dniestre et le Dnièpre. (Bull. et mém. 1900.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 50.

Zaborowski. Le feu sacré et le culte du foyer chez les Slaves contemporains. (Bull. et mém. 1900.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 50.

Zaborowski. Les Slaves de race et leurs origines. (Bull. et mém. 1900.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 49.

Зайберт А. Гельцля стінна карта Австро-Угорщини для шкіл народних, уложив А. Е. Зайберт, переложив Омелян Попович. *М. Грушевскій*, LXI, Бібл. с. 35.

Записки Императ. Харьковскаго университета, за р. 1903. *І. Кр.*, LXII, Н. Хр. с. 13—14.

Земскій Сборникъ Черниговской губ. За р. 1903. *І. III.*, LXII, Н. Хр. с. 25—27.

Źródła do dziejów drugiego i trzeciego rozbioru Polski, wydał

Bronisław Dembiński. T. pierwszy: Polityka Rosyi i Prus wobec Polski od początku Sejmu czteroletniego do ogłoszenia Konstytucyi Trzeciego Maja (1788—1791.) У Львові, 1902, с. 565+LXXI. С. *Томашівський*, LX, Бібл. с. 20—23.

Ивановъ *Горданъ*. *Культъ Перуна у Южныхъ Словинъ* (Изв. отд. русск. яз. и словесности, 1903, IV.) *М. Грушевський*, LX, Бібл. с. 4—7.

Извѣстія Отдѣл. русск. яз. и словесности Академіи Наукъ за р. 1903. *М. Т.*, LXII, Н. Хр. с. 44—47.

Иностранцевъ А. *Хунъ-ну и Гуны*. Библиографическій обзоръ теорій о происхожденіи народа Хунъ-ну китайскихъ лѣтописей, о происхожденіи европейскихъ Гуновъ и о взаимныхъ отношеніяхъ этихъ двухъ народовъ (*Живая Старина*, 1900). *М. Грушевський*, LVIII, Бібл. с. 3—4.

International. Archiv für Ethnographie. Red. Dr. I. O. E. Schmeltz. V. XIII—XV. Leiden, 1900—1902. *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 1—3.

International Centralblatt, 1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 39—40.

Историческій Вѣстникъ за р. 1903. С. 6., LXII, Н. Хр. с. 43—44.

Истринъ В. М. Извъ области древне-русской литературы. (Ж. М. Н. Пр., 1903, VIII—XI.) *И. Франко*, LXI, Бібл. с. 8—13.

Jodler und **Juchezer** aus Steiermark und der steirisch-österreichischen Grenzgebiete. Wien, 1902, IX+386+XIV. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 23.

Jorga N. Relatiile comerciale ale terilor noastra cu Lem-

bergul, regeste si documenta din Archivele Orasului Lemberg, publicate... Partea I, Букарешт, 1900, с. 113. *М. Грушевський*, LXI, Бібл. с. 17—18.

Jorga Nicolae. Studiū istorice asupra Chiliei si Cetatii-Albe. Букарешт, 1900, ст. 419. *М. Грушевський*, LXI, Бібл. с. 17—18.

Kaindl F. R. Höhencultus in den Karpathen. (Die Sonntagszeit. Beilage zu № 56.) *З. Кузеля*, LX, Бібл. с. 30—31.

Kaindl R. F. Karl Emil Franzos und die ethnographische Forschung. (Die Zeit, 1904, XXXVIII, ч. 487.) *З. Кузеля*, LX, Бібл. с. 30—31.

Kaindl R. Sprichwörter u. Redensarten in der Bukowina u. in Galzien. (Zeits d. Ver. f. Volkskunde) 1902, 444—448). *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 13.

Kaindl Raimund Friedrich Dr. Die Volkskunde, ihre Bedeutung, ihre Ziele und ihre Methode, mit besonderer Berücksichtigung ihres Verhältnisses zu den historischen Wissenschaften. Ein Leitfaden und Einführung in die Volksforschung (Die Erdkunde u. s. w. XVII Teil). Липскъ і Вѣдѣнь, 1903, стр. XI+149. *И. Франко*, LX, Бібл. с. 33—34.

Kaindl R. Die Juden in der Bukowina. (Globus, 1901.) *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 15—16.

Carinthia. Her. v. Jaksch. 1899—1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 56.

Karłowicz. Germanische Elemente im Slawischen Mythos und Brauch. (Archiv f. Relig.-wis. 1900.) *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 18.

Kaufmann Fr. Balder. Strassburg, 1902. XII+308. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 18.

Kwartalnik historyczny за р. 1903. *C. T.*, LXII, Н. Хр. с. 52—54.

Köhler R. Zur erzählenden Dichtung des Mittelalters. 1900, XII+700. (Kleinere Schriften, II B.) *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 20—21.

Köhler R. Zur neueren Literaturgeschichte, Volkskunde und Wortforschung, 1900, XV+659. (Kleinere Schriften, III B.) *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 20.

Kenike. Die Bedeutung der ostbaltischen Alterthümer für die Vorgeschichte der Provinz Ostpreussen. (Centralbl. f. Antr., Ethn. u. Urg. 1903.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 38—39.

Кіевская Старица за р. 1903. *Д. К.*, LXII, Н. Хр. с. 1—9; *В. Г.*, с. 9—13; *Д. К.*, с. 13.

Кіевскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1903. *Ю. С.*, LXII, Н. Хр. с. 15.

Кирпичниковъ А. Сумцовъ Н. Ѳ., проф. Разысканія въ области анекдотической литературы. Анекдоты о глупцахъ. Харьковъ, 1898. Рецензія А. Кирпичникова. (Отчетъ о 42-мъ присужденіи наградъ графа Уварова. *В. Г.*, LIX, Бібл. с. 28—31.

Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1903. *Ю. С.*, LXII, Н. Хр. с. 18—19.

Klaatsch. Entstehung und Entwicklung des Menschenschlechtes. Leipzig, 1903. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 11.

Klaatsch. Das Gliedmassenskelet des Neanderthalsmenschen. (Anat. Anzeiger, 1901, т. XIX.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 13.

Klaatsch. Die wichtigsten Variationen am Skelet der freieren Extremität des Menschen und ihre Bedeutung für das Ab-

stammungsproblem. (SA. aus „Ergebnisse der Anatomie u. Entwicklungsges. hrg. v. Merkel u. Bonnet.) Wiesbaden, 1901. *З. Кузеля*, Н. Хр. с. 10—11.

Klaatsch. Die Fortschritte der Lehre von den fossilen Knochenresten des Menschen in den Jahren 1900 bis 1903. (Ergebnisse d. Anat. u. Etn. G. 1902, B. XII.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 10—11.

Klaatsch. Die fossilen Knochenreste des Menschen. Wiesbaden, 1900. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 10—11.

Кмициневич В. Плятонова Оборона Сократа, с. 32. (Звіт дирекції ц. к. другої гімназії в Чернишля за р. шк. 1902/3.) *С. Томишівський*, LXII, Бібл. с. 32—33.

de **Cock** et en Is Feilincq. Kinderspel en Kinderlust in Zuid-Nederland. Gent, 1902, 380. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 24.

Kohlbrugge. Mittheilungen über die Länge und Schwere einiger Organe bei Primaten. (Zeitschrift f. Morph. u. Antr. 1900, 43—55.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 37.

Kohlbrugge. Stadt u. Land. Anthropologie und Genealogie. (Centralbl. f. Antr., Ethn. u. Urg. 1901, 1—10.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 39.

Комаровъ М. Т. Шевченко въ литературѣ и искусствѣ. Библиографическій указатель матеріаловъ для изученія жизни и прозвѣдений Т. Шевченка. Одеса, 1903, с. 140+4 непум. *Іван Франко*, LVII, Бібл. с. 31—42.

Korespondenzblatt d. d. Ges. f. Ant., Etn. u. Urg München, 1900—1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 35—36.

Korespondenzblatt d. Vereins f. siebenbürgische Landeskunde, 1902. 3. *Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 23.

Котляревскій Н. Николай Васильевич Гоголь, 1829—1842 гг. 1902. *Из Стешенко*, LVII, Н. Хр. с. 1—8.

Koch T. Zum Animismus der südamerikanischen Indianer. („Supplemente“ до Internat. Archiv f. Ethnogr. 1900, 1—146.) 3. *Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 3.

Krajewski Józ. Tajne związki polityczne w Galicyi od roku 1833 do roku 1841. Według niewydanych źródeł rękopiśmiennych oraz aktów rządowych i gubernialnych. Львів, 1903. *Из Франко*, LVIII, Бібл. с. 32—38.

Kraitschek. Der alpine Typus. (Centralbl. für Antr., Ethnol. u. Urg. 1901, 321—330.) 3. *Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 39.

Krause E. Menschliche u. Thierknochen mit rothen Flecken. (Verhand. 1900.) 3. *Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 30.

Kretschmer P. Das Märchen vom Blaubart. (Sitzungsberichte, 1901, 62—70.) 3. *Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 26—27.

Крыловъ Викторъ. Екатерининская комиссія въ ея отношеніи къ духовенству, какъ словію. (Вѣра и Разумъ, 1903 г., кн. IX—XII.) В. II., LXII, Бібл. с. 18—19.

Krytyka за р. 1903. I. Кр., LXII, Н. Хр. с. 51.

Кулаковскій Платонъ. Начало русской школы у Сербовъ въ XVIII в. Очеркъ по исторіи русскаго вліянія на югославянскія литературы. (Изв. отд. русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ 1903, кн. 2 и 3.) *Из Франко*, LIX, Бібл. с. 20—21.

Кулжинскій С. К. Лубенскій Музей Е. Н. Скаржинской. Етнографическій отдѣлъ. Описание коллекціи народныхъ писанокъ. Выпускъ первый. Москва, 1899, с. 176 і 45 табл., 4^о. *Др. М. Кордуба*, LVII, Бібл. с. 46—50.

Куникъ А. Извѣстія ад-Бекри и другихъ авторовъ о Руси и Славянахъ. Часть 2. Разысканія. Спб. 1903, с. XII+066+211. *М. Грушевскій*, LX, Бібл. с. 7—9.

Курскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1903. Ю. С., LXII, Н. Хр. с. 20—21.

Kutrzeba Stanisław Dr. Handel Krakowa w wiekach średnich na tle stosunków handlowych Polski. (Rozprawy Wydz. histor. filoz., т. XLIV, с. 1—196.) *М. Грушевскій*, LXI, Бібл. с. 16—17.

Kutrzeba Stanisław Dr. Handel Polski ze Wschodem w wiekach średnich. Краків, 1903, с. 136. *М. Грушевскій*, LXI, Бібл. с. 16—17.

Лазаревскій Ал. Описание Старой Малороссіи. Матеріалы для исторіи заселенія, землевладѣнія и управленія. Томъ III. Полкъ Прилуцкій. К. 1902, ст. XIV+426+XXIII. *Иван Джиджора*, LVIII, Бібл. с. 12—23.

Ламанскій В. И. Славянское житіе св. Кирилла какъ религиозно-епическое произведеніе и какъ историческій источникъ. Критическія замѣтки, I—XXV (Журн. М. Н. Пр. 1903, IV, V, VI і XII; 1904, I.) *М. Грушевскій*, LVIII, Бібл. с. 6—7.

Léville J. De la complexité des mythes et des légendes à propos des récentes controverses sur la méthode en mythologie comparée (R. H. R. XIII.) 3. *Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 19.

Léger Louis. La Mytologie slave. Париж, 1901, с. XIX+248. *М. Грушевський*, LX, Бібл. с.4—7.

Leszczyński Jan. Rządy rosyjskie w kraju Tarnopolskim 1809—1814. Краків, 1903, с. XXV+271. *Ів. Кривецький*, LVIII, Бібл. с. 23—32.

Letourneau. La vie de conscience chez l'homme. (Revue de l'éc. d' antr. 1900, 1—16.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 47.

Letourneau. L'évolution du langage (Revue de l'éc. d' antrop. 1900, 149—166.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 47.

Liwi R. Antropometria. Mailand, 1900. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 13—14.

Lüdecke Über die Steinbeile der Umgegend von Halle. (Jahresschr. f. d. Vorgesch. d. sächs.-thür. Länder. 1902.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 63.

Lüpke. Seemannsprüche, Sprichwörter. Berlin, 1900, 192. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 22—23.

Lissauer. Ein Bericht über letzte Reise im Südfrankreich und Italien. (Verhand. 1900.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 30.

Літературно-Науковий Вістник за р. 1903. С. Т., LVIII, Н. Хр. с. 1—8.

Литовскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1903. Ю. С., LXII, Н. Хр. с. 23—24.

Łoziński Władysław. Proces o panne. (Rocznik Krakowski, т. V, 1902, 47—59.) *М. Г-а*, LX, Бібл. с. 18—19.

Лубенскій музей див. Кулжинскій.

Lud за р. 1903. В. Г., LXII, Н. Хр. с. 55—58.

Laiou. Du rôle des musées en ethnographie et en archéologie préhistorique. (L'Antrop. 1900,

57—59.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 42—43.

Ляскоронскій Василій. Історія Переяславскої землі съ древнѣйшихъ временъ до половини XIII столѣтїя, изданіе второе, 1903, I—VII+1+1+VII—422+I+II+мапа. В. *Доманицький*, LIX, Бібл. с. 8—13.

Macnamara. Studien über den prähistorischen Menschen und sein Verhältniss zu der jetzigen Bevölkerung Westen. (Arch. f. Antrop. 1902.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 34—35.

Максимейко Н. А. Русская Правда и литовско-русское право. (Сборникъ посвященный М. Ф. Владимірскому - Буданову, с. 382—395.) *М. Грушевський*, LXII, Бібл. с. 9—11.

Malbeck et Bourgeois. Les flèches et les armes empoisonnées. (Revue de l'éc. d' antrop. 1900.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 47.

Мандельштамъ І. О Характерѣ Гоголевскаго стиля. Глава исторіи русскаго литературнаго языка. Гельсингфорсъ. 1902, с. IX+405. *І. Брик*, LVII, Бібл. с. 27—30; *І. Стещенко*, LVIII, Н. Хр. с. 49—57.

Mann Maurcy. Wincenty Pol, studjum biograficzno-krytyczne. Tom I. Краків, 1904, стр. 402. *І. Франко*, LVII, Бібл. с. 26—27.

Manouvrier. Généralités sur l'antropométrie. (Revue de l'éc. d' antrop. 1900) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 47.

Martin R. Antropologie als Wissenschaft u. Lehrfach. Jena, 1901. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 6.

Mattenzi A. Les facteurs d'évolution des peuples. Bruxelles, 1900, с. 143. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 20.

Мельникъ Е. Н. Раскопки въ землѣ Лучавъ, произведенныя въ 1897 и 1898 гг. (Труды XI археологическаго съѣзда въ Кіевѣ, т. I, В. Доманицький, LXII, Бібл. с. 4—5.

Mélusine. Recueil de mythologie, littérature populaire, traditions et usages, 1900, 1901. *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 17.

Mémoires de la Société d'antropologie de Bruxelles, 1900—1901. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 52—53.

Миллеръ В. О. Къ былинѣ о князѣ Глѣбѣ Володьвичѣ. (Ж. М. Н. Пр. 1903, кн. VI.) *Г. Кр.*, LXII, Бібл. с. 17—18.

Минскія Епархіальная Вѣдомости, за р. 1903. *Ю. С.*, LXII, Н. Хр. с. 23.

Міръ Божій за р. 1903. *В. М.*, LXII, Н. Хр. с. 30.

Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien. Comité v. K. Toldt, F. Heger, A. Hohenbrück, J. Szombathy, E. Zukerkandl, L. Bauchal. Redacteur W. Hein. Wien. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 24—28.

Mittheilungen d. antropol. Ver. in Schleswig-Holstein. Kiel, 1901, 1902. *З. Кузеля*, Н. Хр. с. 60.

Mittheilungen der Gesellschaft f. Salzburger Landeskunde. Salzburg, 1902. В. XLII, 239. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 56.

Mittheilungen d. Ver. f. Geschichte d. Deutschen in Böhmen. 1900, 1901, *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 56.

Mittheilungen der k. k. Central-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmäler. Her. unter d. Leitung Dr. A. Helfert, N. F. Redac. Dr. K. Lind. Wien,

1900—1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 40—42.

Mynek Ludwig. „Konik“, „Turoń“, „Mis“, „Koza“, „Bokkus“ (Thiercultus in Galizien.) (Zeitschrift für österreichische Volkskunde, 1903.) *З. Кузеля*, LXI, Бібл. с. 33—34.

Montelius O. Die Chronologie der ältesten Bronzezeit in Norddeutschland und Skandinavien. (Arch. f. Antrop. 1900, 1—40, 459—611, 905—1011.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 31—32.

Mortillet. Distribution géographique des dolmens et des menhirs en France. (Revue de l'éc. d'antrop. 1901, 33—45.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 48.

Mortillet. L'or en France aux temps préhistoriques et protohist. (Revue de l'éc. d'antr. 1902, 47—72.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 48.

Мочульскій В. Н. Малороссійскія и петербургскія повѣсти Н. В. Гоголя, 1902. *Г. Стеценко*, LVIII, Н. Хр. с. 49.

Нарбековъ В. Южно-русское религиозное искусство XVII до XVIII вв. Казань, 1903, с. 115. *М. Грушевська*, LVIII, Бібл. с. 10—12.

Научное Обзорѣніе за 1903 р. LXII, Н. Хр. с. 30.

Nachrichten über deut. Altertumskunde. 1900, 1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 31.

Negelein J. Der Individualismus im Ahnencult. (Zeit. für Etnol. 1902, 49—94.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 29.

Negelein J. Die volkstümliche Bedeutung der weissen Farbe. (Zeit. f. Etnol. 1901, 53—85.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 29.

Nehring W. Der Name bēlbog in der slavischen Mytholo-

гіе. (Archiv т. XXV.) *М. Грушевський*, LX, Бібл. с. 4—7.

Näf. Le cimetièrre gallo-helvète de Veney. (Anzeiger f. schweiz. Altert. *З. Кузеля*, LXII, Н. Хр. с. 64.

Niederlausitzer Mittheilungen, Zeits. d. Niederl. Gesch. f. Anthropologie u. Altert.-Kunde. Guben, 1902.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 60—61.

Никольскій Н. К. Матеріалы для історіі древне-руської духовної письменности, I—IV. (Извѣст. отд. русс. яз., 1902, I) *М. Грушевський*, LVIII, Бібл. с. 7. Теж V—VIII (Изв. 1903, I). *І. Франко*, LIX, Бібл. с. 13—15.

Никольскій Н. К. Матеріалы для історіі древне-руської духовної письменности, V—VIII. (Извѣстія отдѣл. русскаго языка и словесности Имп. Акад. Наукъ 1903 г., кн. 2.) *Ів. Франко*, LIX, Бібл. с. 13—15.

Nyström A. Über die Formenveränderungen des menschlichen Schädels und deren Ursache. (Arch. f. Antrop. 1901, с. 211—231, 317, 336, 623—642.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 34.

Obershessischer Geschichtsverein. Fundberichte für d. Jahre 1899—1901. Giessen, 1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 62—63.

Oberschafflenzer Volkslieder und volkstümliche Gesänge. Karlsruhe, 1902, XXXI+312. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. 23.

Образованіе за р. 1903. *В. М.*, LXII, Н. Хр. с. 32—33.

Овсянико-Куликовскій Д. Н. В. Гоголь. Харьковъ, 1903. *І. Стещенко*, LVIII, Н. Хр. с. 42—46.

Оглоблинъ Н. Обзорніе столбцовъ и книгъ Сибирскаго Приказа (1592—1768). Часть че-

твертая: Документы центрального управления (Чтенія въ Истор. Общ. Исторіи и Древностей Россійскихъ, 1902 р., кн. I.) *В. Доманицкій*, LVIII, Бібл. с. 8—10.

Отчетъ Императорской Публичной Библіотеки за 1897 г. Спб. 1902. *С. Гм.*, LVII, Бібл. с. 53.

Pazdro Zbigniew Dr. Organizacya i praktyka żydowskich sądów podwojewódziskich w okresie 1740—1772 г. na podstawie lwowskich materyałów archiwalnych. Львів, 1903, с. 294. *С. Томашівскій*, LIX, Бібл. с. 21—24.

Pazdro Zbigniew. Strejki rolne w Galicyi wschodniej w r. 1902 i 1903. Na podstawie materyałów urzędowych. (Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych wydane przez krajowe biuro statystyczne pod redakcyą prof. D-ra Tadeusza Piłata, t. XX, zeszyt I) *Ів. Франко*, LVII, Бібл. с. 38—43.

Pamiętnik literacki за р. 1903. *І. Ф.* LXII, Н. Хр. с. 54.

Памяти Гоголя. Научно-литературный сборникъ изданный Истор. Общ. Нестора Лѣтонисца. (Чтенія И. О. Н. Л. кн. 16, вып. I—III). 1902. *І. Стещенко*: LVII, Н. Хр. с. 8—20; LVIII, Н. Хр. с. 15—34.

Пачовскій Михайло, Др. Похоронный обряд на Руси (Збір дирекції ц. к. академічної гімназії за р. 1901/2, с. 32). *С. Томашівскій*, LXI, Бібл. с. 30—33.

Penka K. Die ethnologisch-etnographische Bedeutung der megalitischen Grabbauten. (Mitth. d. ant. Ges. 1900, 25 43.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 25—26.

Перетць В. Къ характеристикъ общественныхъ отношеній въ Малороссіи XVII в. (Изв. отд.

р. яз. и слов. Академія Наукъ, 1903, кн. 2.) *Ів. Франко*, Бібл. с. 19—20.

Petermanns A. Mittheilungen aus J. Perthes geogr. Anstalt herg. v. A. Supen. Gotha, 1900—1902. *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 1.

Петровъ Н. И. Первый (малороссійскій) періодъ жизни и научно-философскаго развитія Григорія Савича Сковороды. (Труды Киевск. Дух. Акад. за 1902, кн. XII.) *С. І.*, Бібл. с. 26.

Pigorini L. Terramara Savanna di Cibeno in provincia di Modena. (Bulletino di pal. it. 1900.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 54.

Pineau L. Les vieux chants populaires scandinaves. Etudes de littér. comparée. II. Époque barbare, la légende divine et héroïque. Paris, 1901, 584. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 18.

Piroutet M. Contribution à l'étude du premier âge du fer dans les dép. du Jura et du Daubs. (L'Antrop. 1900.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 43.

Pirchl J. Die Uransiedelung am Götschenber. (Mitth. d. Ges. f. Salzburg. Landesk. 1902.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 56.

Pittard. Anthropologie de la Roumanie: contribution à l'étude des Tsiganes dits roumains. (L'Antrop. 1902.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 45—46.

Pittard E. Quelques comparaisons sexuelles des crânes anciens de la vallée du Rhône (L'Antrop. 1900, 179—192.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 43.

Pittard. Contribution à l'étude antrop. des Albanais. (Revue de l'éc. d'antrop. 1902.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 48.

Pitré G. Curiosità di usi popolari. Catania, 1902, VIII+167. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 16.

Pitré G. Feste patronali in Sicilia. (Biblioteca delle Traditioni popolari Siciliane. vol. XXI. Torino-Palermo, 1900, LXVI+572.) *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 16—17.

Пыпинъ А. Н. Значеніе Голяго въ созданіи современнаго международнаго положенія русской литературы, Спб. 1902, с. 19. *І. Брукъ*, LVII, Бібл. с. 30—31.

Подольскія Епархіальныя Вѣдомости за р 1903. *Ю. С.* LXII, Н. Хр. с. 16—17.

Покровскій Ѡ. Новый списокъ Слова Даніила Заточника (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Акад. Наукъ 1903 г., кн. 4.) *Ів. Фр.*, LXI, Бібл. с. 15.

Πολιτης Η. Παροισιαι. Τόμος Α, Β, Γ, Δ. Έν Αθηναις. 1899, 1900, 1901—1902, LXXVIII+700, 686+686. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 22—23.

Politisch-antropologische Revue, 1902. *З. Кузеля*, LKI, Н. Хр. с. 24—25.

Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости за рік 1903. *Ю. С.* LXII, Н. Хр. с. 19—20.

Православный Собесѣдникъ за рік 1903. LXII, Н. Хр. с. 39.

Prähistorische Blätter, herg. v. Dr. I. Naue. München, 1900. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 58.

Попович Ом. див. Зайберт.
Potkański Karol. Granice biskupstwa krakowskiego. (Rocznik krakowski, t. IV.) *М. Грушевскій*, LIX, Бібл. с. 6—8.

Potkański Karol. Kraków przed Piastami (Rocznik krakowski, t. I.) *М. Грушевскій*, LIX, Бібл. с. 6—8.

Potkański Karol. Przywilej z 1086 roku. (Kwartalnik historyczny 1903.) *M. Грушевський*, LIX, Бібл. с. 6—8.

Protocolle über die Sitzungen des Vereins für die Geschichte Göttingens. 1899—1902. *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 4.

Протоколи, журналы и указы Верховнаго Тайнаго Совѣта, 1726—1730 (Сборникъ рус. ист. общ. т. 55, 58, 63, 79, 84, 94, 101.) *І. Дзиджора*, LX, м. 3.

Przewodnik naukowo-literacki за рік 1903. *М. Т.*, LXII, Н. Хр. с. 51—52.

Przegląd Powszechny за рік 1903. *І. Кр.*, LXII, Н. Хр. с. 52.

Przegląd Polski за рік 1903. *І. Кр.*, LXII, Н. Хр. с. 52.

Pfitzner W. Social-anthropologische Studien II. Einfluss des Geschlechtes auf die anthropologischen Charactere (Zeitsch. f. Morph. u. Antr. 1901, 485—495.) *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. 37—38.

Pfitzner W. Soc. antr. Studien III. Der Einfluss der socialen Schichtung und der Konfession auf die anthropologischen Charactere. (Zeitschr. f. Morph. u. Antr. 1902, 31—98.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 38.

Пчила Олена. Украинскія колядки (текстъ Волинскій.) (Кіевская Старина, 1903, I, IV, V, VI.) *В. Гнатюк*, LX, Бібл. с. 29—30.

Rogasener Familienblatt. Beilage zum Rogasener Wochenblatt, 1902. *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 24.

Reinecke. Brandgräber vom Beginne der Hallstatzeit aus den östlichen Alpenländern u. die Chronologie des Grabfeldes von Hallstadt. (Mitt. d. antr. Ges. 1900, 44—49.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 26.

Reinecke R. W. Statistik der slavischen Funde aus Südu. Mitteldeutschland. (Korespondenzblatt d. d. Ges. f. Ant. 1901.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 36.

Раковський Іван. Astacus Dybowski, с. 40. (Звіт дирекції ц. к. II гімназії в Коломиї за р. шк. 1902/3.) *С. Томашивський*, LXII, Бібл. с. 33.

Rhamm K. Der Verkehr der Geschlechter unter den Slaven in seinen gegensätzlichen Erscheinungen (Globus LXXXII, 1902.) *З. К.*, LIX, Бібл. с. 31—32.

Ratzel. Der Lebensraum. Eine biogeogr. Studie. Thübingen, 1901, 87. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 14.

Ratzel. Der Ursprung und die Wanderungen der Völker geographisch betrachtet. II. Geographische Prüfung der Tatsachen über den Ursprung der Völker Europas. (Sitzber. d. sächs. Ges. d. Wiss. Hist. phil. Klasse, 1900, 83—147.) *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. 13—14.

Röber B. Les sculptures préhistoriques à Salvan. (Revue de l'éc. d'antrop. 1902.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 48—49.

Revue de l'école d'antropologie de Paris. Recueil mensuel, fondé par A. Hovelacque, publié par les professeurs. Paris, 1900—1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 47—49.

Рѣдинъ Е. К. Исторія искусства и русскія художественныя древности. Харьков, 1902, ст. 14. *М. Г-а*, LXI, Бібл. с. 2—3.

Рибачек М. Льогічна будова математичних доказів, с. 32. (Звіт дирекції ц. к. II гімназії в Коломиї за р. шк. 1901/2.) *С. Томашивський*, LXII, Бібл. с. 33.

Ripley W. The races of Europa. A sociological study. Lon-

don. IX+624+160. *З. Кузеля*, Н. Хр. с. 21—22.

Rozniecki Perun und Thor. Ein Beitrag zur Quellenkritik der russischen Mythologie (Archiv f. Slav. Philologie, т. XXIII, с. 462—520.) *М. Грушевський*, LX, Бібл. с. 4—7.

Rozwadowski Jan Dr. Ruskie bezrobocie w r. 1902. Uwagi o jego terenie. Львів, 1904, с. 110. *Ів. Франко*, LVIII, Бібл. с. 38—43.

Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny, т. 43—44 (Serya II, т. XVIII—XIX). Краків, 1901—3, с. 375 і 405. *Ф. М.*, LVII, Бібл. с. 43—45.

Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny, tom 45—46. Краків, 1903—4. *М. Г.* LXI, Бібл. с. 37—38.

Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział filologiczny. t. XXXIII—XXXV, t. XXXIV—XXXVI. Серія II, т. 18—24). Краків, 1901—1904. *М. Г.*, LXI, Бібл. с. 37—38.

Roisel. Essay de chron. des temps préhistoriques. Paris 1900. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 23.

Рудницький Стефан Др. Про звязь періодичної діяльності сонця з температурою земської атмосфери, ст. 38. (Звіт дирекції п. к. академічної гімназії у Львові за р. шк. 1901/2.) *С. Томашивський*, LXII, Бібл. с. 22.

Ruggeri G. Appunti di etnografia comparata della Sicilia. (Atti d. Soc. Rom. d. Antrop. 1901—1902.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 54.

Руслан за рік 1903. *І. Кр.*, LVIII, Н. Хр. с. 11—13.

Русская Мысль за рік 1903. *С. Є.*, LXII, Н. Хр. с. 28—29.

Русская Старина за р. 1903. *С. Є.*, LXII, Н. Хр. с. 41—43.

Русский Архив за р. 1903. *С. Є.*, LXII, Н. Хр. с. 40—41.

Русский Вѣстникъ за р. 1903. *С. Є.*, LXII, Н. Хр. с. 33—34.

Русский Филологический Вѣстникъ за рік 1903. *С. В.* LXII, Н. Хр. с. 47—48.

Русское Богатство за рік 1903. *С. Є.* LXII, Н. Хр. с. 29—30.

Савицкий Д. Русский гомилетъ начала XVIII. в. Юакимъ Богомолевский. Київ, 1902. *С. І.*, LVII, Бібл. с. 24—26.

Századok за рік 1903. *С. Т.*, LXII. Н. Хр. с. 58—59.

Сборникъ русскаго историческаго общества див. Протоколы, Бумаги.

Святловскій В. В. Очерки по экономической исторіи древней Руси. (Всемирный Вѣстникъ 1903, II, IV, V, XI.) *М. Грушевський*, LXII, Бібл. с. 2.

Światłomir. Ciemnota Galicyi w świetle cyfr i faktów 1772—1902. Czarna księga szkolnictwa galicyjskiego. Львів, 1904, с. 212. *Ів. Франко*, LVII, Бібл. с. 42—44.

Sébillot P. Contes des Landes et des Grèves. Rennes, 1900, XI+366. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 21—22.

Sébillot P. Le folklore de Pêcheurs. (Les littér. popul. т. XLIII.) Paris, 1901, XII+389. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 17.

Sébillot P. Les coquillages de Mer. Paris. 1900. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 21—22.

Sœlmann. Wendische Funde aus der Umgebung Dessaus. (Jahresschr. f. die Vorgesch. d. sächs.-thür. Länder. 1902.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 63.

Saineau L. L' état actuel des études de folklore. Paris,

1902, 30. *Э. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 21.

Siewiński A. Bajki, legendy i opowiadania ludowe, zebrane w powiecie Sokalskim. (Lud, 1903, I, В. Г., XLII, Бібл. с. 30—31.)

Сизовъ В. И. Курганы Смоленской губернии. Вып. I. Гнѣдовскій могильникъ близъ Смоленска. (Матеріалы по археологiи Россiи изд. Имп. Археологической Коммиссiею № 28.) Спб. 1902, с. 136+14 табл. in folio. *М. Грушевскій*, LXI, Бібл. 1—2.

Sitzungen d. böhm. Gesel. d. Wissensch. Prag, 1900—1901, *Э. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 57.

Sitzungsberichte d. Gel. Estnischen Gesel. 1900—1901. *Э. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 5.

Смирновъ. Очеркъ культурной исторiи южныхъ Славянъ, вып. I. Введеніе. Развитие матеріальной культуры. Казань, 1900 (відб. з Ученыхъ Записокъ Каз. Унив. 1899—1900, також кн. IV—IX, 1900; кн. II і IV, 1902; IX і VII, 1903.) *М. Грушевскій*, LVIII, Б.бл. с. 4—5.

Соболевскій А. И. Изъ области древней церковно-славянской проповѣди. (Изв. отд. р. яз. и слов. Акад. Наукъ 1903, кн. 4.) *Ив. Франко*, LX, Бібл. с. 10—11.

Соболевскій А. И. Мученіе св. Анастасiи Римлянки и Хрисогона по русскому списку XVI в. (Извѣстія отд. русск. яз. и словесности Имп. Академіи Наукъ, 1903, кн. IV.) *Ив. Франко*, LXI, Бібл. с. 13—15.

Соболевскій А. И. Мученіе св. Аполлинарія Равенскаго по русскому списку XVI вѣка. (Изв. отдѣленія русскаго языка и словесности Импер. Академіи Наукъ 1903, кн. II.) *Ив. Франко*, LXI, Бібл. с. 13—15.

Соболевскій А. И. Мученіе св. Вита въ древнемъ церковно-славянскомъ переводѣ. (Извѣстія отд. рус. языка, 1902, I.) *М. Грушевскій*, LVIII, Бібл. с. 7.

Соболевскій А. И. Нѣсколько мыслей объ древней русской литературѣ. (Извѣстія отд. русск. языка и словесности Акад. Наукъ, 1903, кн. 2.) *Ив. Франко*, LX, Бібл. с. 11—15.

Сперанскій М. Южно-русская пѣсня и современныя ея носители (по поведи бандурнста Т. М. Нархоменка). К. 1904, с. 52+26+54. *Ив. Фр.*, LIX, Бібл. с. 26—28.

Спицынъ А. А. Курганы съ окрашенными костяками. (Труды отд. славянской и русской археологiи, IV.) *М. Грушевскій*, Бібл. с. 1—2.

Спицынъ А. Обзорѣніе нѣкоторыхъ губерній и областей Россiи въ археологическомъ отношеніи. (Труды отдѣленія русской и славянской археологiи кн. I, II і IV. *М. Грушевскій*, LVII, Бібл. с. 2—4.

Спицынъ А. Разселеніе древне-русскихъ племенъ по археологическимъ даннымъ. (Ж. М. Н. Пр., 1899, VIII.) *М. Грушевскій*, LVII, Бібл. с. 2—4.

Срезневскій И. И. Матеріалы для словаря древне-русскаго языка, томъ второй, выпускъ IV. Спб. 1902. с. 1345—1802+15. *М. Г.*, LVIII, Бібл. с. 8.

Срезневскій В. И. Свѣдѣнія о рукописяхъ, нечатыхъ изданіяхъ и другихъ предметахъ, поступившихъ въ рукописное отдѣленіе въ 1900 и 1901 гг. (Изв. Имп. Академіи Наукъ, 1902, т. XVI, ч. 2, с. 01—088.) *С. Гм.*, LVII, Бібл. 51—52.

Срезневскій И. И. Чтенія о древнихъ русскыхъ лѣтописяхъ,

IV—VIII (Изв. отд. рус. языка 1903, I.) *М. Грушевський*, LXII, с. 5—6.

Странникъ за р. 1903. *В. М.*, LXII, Н. Хр. с. 39.

Таврическія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1903. *Ю. С.*, Н. Хр. с. 18.

Török. Inwiefern kann das Gesichtsprofil als Ausdruck der Intelligenz gelten. (Zeitschrift f. Morph. u. Antrop. 1901.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 37.

Török. Über ein neues Verfahren bei Schädelkapazitätsmessungen, sowie über methodische Untersuchung der Fehler bei Volumens- und Gesichtsbestimmungen des Füllmaterials. (Archiv f. Pathologie u. pat.-an. 1900, CLIX.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 15.

Thätigkeitsbericht des Museumsges. Teplitz, 1900—1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 57.

Тиандоръ К. О. Н. Roźniecki. Perun und Thor. (Извѣстія отд. русск. яз. и словесности 1902, III.) *М. Грушевський*, LX, Бібл. с. 4—7.

Tiele. Einleitung in die Religionswissenschaft 1899, 1901, 2 m. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 18—19.

Történelmi Tár, за р. 1903, *С. Т.* LXII, Н. Хр. с. 58.

Tolmer Н. Die ersten Bewohner der Nordseeküste in antrop. Hinsicht verglichen mit d. gleichzeitig lebenden Germanen in Mitteld. (Archiv. f. Antrop. 1900.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 32—32.

La Tradition, 1900. *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 18.

Traeger. Mitth. und Funde aus Albanien. (Zeit. f. Etnol. 1900.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 29.

Trofanović S. Altert-Speisen und Getränkenbeschreibung bei den Serben. (Arch. f. Antrop. 1901.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 34.

Troilo F. Gli Slavi nell Abruzzo Chietino. (Atti. d. Soc. Rom. d. Antrop. 1900—1901, 117—128.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 53—54.

Труды Кіевской Духовной Академіи за рік 1903, *В. М.*, Н. Хр. с. 14—15.

Труды харьковского пред-варительнаго комитета по устройству XII археологическаго съѣзда, изданы подъ редакціей проф. Е. К. Рѣдина, Харьков, т. I, 1902, с. 1—549+1—81 малокъ; т. II, ч. I и II, с. 1—450+1—251+мапи. *В. Доманицький*, LX, Бібл. с. 34—41.

Thurneysen. Sagen. Berlin, 1901, XII+152. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 22.

Ujfálvу C. Iconographie et antr. irano-indiennes. (L' Antr. 1900, 23—56, 193—224.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 42.

Ujfálvу C. Iconographie et antropologie irano-indienne. (L' Antr. 1902, 433—465, 609—620, 713—734.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 46.

Umschau. Übersicht über d. Fortschritte u. Bewegungen auf d. Gesamtgebiet der Wissenschaft, Technik, Literatur u. Kunst, hrg. v. Dr. J. Bechhold Berlin, 1900, 1901, 1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 65.

Университетскія Извѣстія (кіевські) за рік 1903. *І. Кр.*, LXII, Н. Хр. с. 13.

Unser Egerland. Blätter f. Egerländer Volkskunde. Hrg. v. A. John. 1900—1902. *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 21.

Ученыя Записки Казанскаго университета за рік 1903. *І. Кр.*, LXII, Н. Хр. с. 36—37.

Ученыя Записки Юрьевского Университета за р. 1903. *С. Є.*, LXII, Н. Хр. с. 37.

Учитель за р 1903. *І. Кр.*, LVIII, Н. Хр. с. 13—14.

Veröffentl. d. Grossh. Badener Sammlungen f. Altert-Kunde u. Völkerkunde bei Karlsruhe. В. III, 1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 60

Verhandlungen .. redig. von R. Virchow. 1900—1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 30.

Förtsch. Steinzeitl. Fund von Schönefeld bei Bläusdorf. Jahresschr. f. die Vorgesch. d. Sächs.-thür. Länder. 1902.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 63.

Филологическія Записки за рік 1903. *С. В.*, LXII, Н. Хр. с. 48—49.

Vogt F. Die schlesische Weihnachtsspiele. Leipzig, 1901, XVI+500. (Schlesiens volkst. Ueberlieferungen, Sammlungen und Studien d. schles. Gesellsch. für Volkskunde, I B.) *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 23.

Folk-lore. Vol. XI—XIII. 1900—1902. *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 18.

Folkmar D. Leçons d' Anthropologie philosophique. Paris, 1900. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 5.

Халанскій М. Г. Ilias von Reussen und Il'ja Muromec. (Arch. für Slavische Philologie XXV, с. 440—452.) *М. Грушевскій*, LIX, Бібл. с. 15—16.

Халанскій М. Г. Къ исторіи поэтическихъ сказаній объ Олегѣ Вѣщемъ I—III. (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1902. VII, 1903, XI.) *М. Грушевскій*, LIX, Бібл. с. 15—16.

Халанскій М. Г. Матеріалы и замѣтки къ исторіи древне-рускаго героическаго эпоса. (Изв. отд. русск. языка 1903, II.) *М. Грушевскій*, LIX, Бібл. с. 15—16.

Халанскій М. Московскій лѣтописецъ XVII в., содержащій варианты сказаній о первыхъ русскихъ князьяхъ. (Труды Харьк. Предвар. Комит. по устройству XII археол. съѣзда, т. I.) *В. Доманицкій*, LVII, Бібл. с. 18—21.

Халанскій М. „Сборникъ“, рукопись Императорской публичной библиотеки № 1578 (П. М. Строева). (Труды Харьк. Предв. Комитета по устройству XII археолог. съѣзда, т. I, ст. 422—431.) *В. Доманицкій*, LVII, Бібл. с. 18—21.

Хвойка В. Раскопки 1901 года въ области трипольской культуры. Спб. 1904. *Ф. В.*, LX, Бібл. с. 3.

Херсонскія Епархіальныя Вѣдомости за рік 1902. *Ю. С.*, LXII, Н. Хр. с. 17—18.

Холмско-Варшавскій Епархіальный Вѣстникъ за рік 1902. *Ю. С.*, LXII, Н. Хр. с. 22—23.

Христіанское Чтеніе за рік 1903. *В. П.*, LXII, Н. Хр. с. 37—38.

Ciszewski Stan. Ognisko, studium etnologiczne. Краків, 1903, с. VII+298. *Ів. Франко*. LIX, Бібл. с. 3—4.

Черниговскія Епархіальныя Искѣстія за рік 1903. *Ю. С.* LXII, Н. Хр. с. 19.

Чтенія въ Имп. Обществѣ исторіи и древностей російскихъ за рік 1903. *І. Кр.*, LXII, Наук. Хрон. с. 39—40.

Чтенія Историческаго Общ. Нестора т. 16, I—III див. Памяти.

Чтенія въ Историческомъ Обществѣ Нестора Лѣтописца. Книга шестнадцатая, вып. IV.

ner niederen Form. (Zeit. f. Ethnol. 1901, 127—154.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 29.

Шишмановъ И, Др. Критиченъ прѣгледъ на въпроса за произхода на Праболгаритѣ отъ езиково гледище и етимологитѣ на името „Българинъ“. (Сборн. за народни умотворения, наука и книжнина, кн. XVI—XVII, с. 505—753.) *М. Грушевский*, LVIII, Библ. с. 4.

Schlesiens Vorzeit in Bild u. Schrift. Zeit. d. V. f. d. Museum Schles. Alt. hrg. v. Grempler u. Seger. Neue Folge, 1900, т. I, 1902, т. II. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. 61—62.

Schliz. Eine Schulkinderuntersuchung zum Zweck der Rassenbestimmung nach Farbenkompl. u. primären Körpermerkmalen. (Arch. f. Antrop. 1901, 191—210.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 34.

Chauvin V. Bibliographie des ouvrages arabes ou relatifs aux Arabes, publiée dans l'Europe chrétienne de 1810 à 1885, Les Mille et une nuits. Lüttich 1902, с. 204. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 3.

Schrader O. Reallexicon der indogermanischen Altertumskunde. Grundzüge einer Kultur- und Völkergeschichte Alteuropas. Штрасбург, 1901, с. XL+1048. *М. Грушевский*, LIX, Библ. с. 1—2.

Schroeder L. Ligho. Refrain des lettischen Sonnwendliedes. (Sitzungsber. 1902, 1—11.) *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 28.

Stieda L. Aus der russischen Literatur. Anthropologie und Archeologie. (Arch. für Antrop. 1900, 145—223, 769—984. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 33.

Schurtz Heinrich Dr. Völkerkunde. (Die Erdkunde. Eine Darstellung ihrer Wissensgebiete, ihrer Hilfswissenschaften und der Methode ihres Unterrichtes, herausgegeben von Maximilian Klar, XVI Teil) Липскъ i Виденъ, 1903, с. XIII+178. *Ив. Франко*, LX, Библ. с. 31—32.

Centralblatt für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. Herausgegeben von Buschen. 1900—1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 38—40.

Zeitschrift für österreichische Volkskunde. Organ des Vereines f. öst. V. in Wien. Redigiert v. M. Haberlandt. Wien, 1896—1902. *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 5—8.

Zeitschrift für Ethnologie, 1900. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 29.

Zeitschrift für Morphologie und Anthropologie. herausgegeben von S. Schwalbe. Stuttgart, 1900. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 36—37.

Zeitschrift des Vereines für Volkskunde. Neue Folge der Z. f. Völkerpsychologie u. Sprachwissenschaft, begründet von M. Lazarus u. H. Steinthal. Im Auftrage des Vereines hrg. v. Karl Weinhold. Berlin, 1900—1902. *З. Кузеля*, LXI, Н. Хр. с. 8—13.

Jablonowski Al. див. Atlas.

Jaekel. Studien zur vergleichenden Völkerkunde. Berlin, 1901, 147. *З. Кузеля*, LX, Н. Хр. с. 21.

Jahrbuch d. Bukowiner Landes Museum. Red. Comité: C. Mandyczewski, A. Mikulicz, I. Polek u. C. Romstorfer. Czernowitz. 1900, 1901, 1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр. с. 57.

Jahrbücher d. Vereines f. meklenburg. Gesch. u. Alter-

Kunde, hrg. v. Dr. H. Grotefend.
schwerin. 1900, 1901. *З. Кузеля*,
LIX, Н. Хр. с. 59.

Jahresbericht d. hist. Mu-
seums in Bern f. 1900. Bern,
1901. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр.
с. 65.

Jahresbericht d. städt. Mu-
seum Carolino-Augusteam in
Salzburg, 1900—1902. *З. Кузеля*,
LIX, Н. Хр. с. 56.

Jahreshefte d. Gesch. f. An-
thropologie u. Urgeschichte d. O-
berlausitz., hrg. v. Feyerabend.
Görlitz. 1902. *З. Кузеля*, LIX,
Н. Хр. с. 61.

Jahreschrift f. d. Vorge-
schichte d. sächs.-thür. Länder,
1902. *З. Кузеля*, LIX, Н. Хр.
с. 63.

Яричевський Сильв. Франц
Прешери, найбільший словінський
поет (його життя і твори), с. 32.
(Звіт дирекції ц. к. II гімназії
в Перемишлі за р. шк. 1901/2.)
С. Томашівський, LXII, Бібл. с. 32.

Ясевичь-Бородаевская. Сек-
танство въ Кіевской губерніи. (Жи-
вая Старина, 1902, кн. I.) *В.
Гнатюк*, LVII, Бібл. с. 44—45.

Ясинскій М. Н. Закупы Рус-
ской Правды и памятниковъ за-
падно-русского права. (Сборникъ
посвященный М. Ф. Владимірско-
му-Буданову.) *М. Грушевський*,
LXII, Бібл. с. 9—11.

Ясинскій М. Счисленіе су-
точного времени въ Западной Рос-
сія и въ Польшѣ въ XVI—XVII
вв. (Чтенія въ Ист. Обществѣ
Нестора, т. XVI, IV.) *М. Гру-
шевський*, LVII, Бібл. с. 21—22.

Скорочення авторських імен :

В. Г. — Володимир Гнатюк, **В. Д.** — Василь Доманицький, **Д. К.** —
Денис Коренець, **І. Кр.**, **Кр.** — І. Кривецький, **І. Ф.** — Іван Франко,
Ш. — Іля Шраг, **З. К.** — Зенон Кузеля, **М. Г-а** — Марія Грушев-
ська, **М. Г.** — Михайло Грушевський, **М. Т.** — Михайло Тершаковець,
С. Гм. — Семен Гуменюк, **С. Є.** — Сергій Єфремов, **С. Т.** — Стефан
Томашівський, **Ф. В.** — Федір Вовк, **Ф. М.** — Франц Марисюк.

Inhalt der I—LXII Bände
DER MITTHEILUNGEN
DER ŠEVČENKO-GESSELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

(Jahrgang I—XIII.)

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševskýj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj 29—86; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyškyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barviňskyj 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačovnyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messapparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachivskýj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevskyj's. Desiderata von M. Hruševskýj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Erinnerung an Markian Saškevič, von V. Kocovskýj 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr. A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanči“, Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševskýj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyškyj und M. H. 222—231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyškyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynovskýj 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe $\text{mod-}m$, von V. Levickyj 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševskýj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrijenko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovskij, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniß, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševskij 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und kommerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčok o S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd“ (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševskij 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von ** 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotos“, griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studyňskij S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševskij 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickij (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd“, einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-lithuanischen Chronik, von M. Hruševskij 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie“, ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studyňskij 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyškyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhundert., von A. Lotočkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten“, ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniß des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovskij 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Grossfürst. Lithauen, von M. Hruševskij 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barviňskij s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševskij 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5. Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyškyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševskij 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levyčkyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F. Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korđuba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Ferleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, mitgeth. von M. Hruševskij 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyňskij 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Kórduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševskýj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von E. m. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelynyk, mitgeth. von S. Tomašivskýj, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyškyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivskýj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševskýj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyškyj, 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Rigá im J. 1896, von N. Kniževič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševskýj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyčkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševskýj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyškyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvinickýj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniževič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. A. I. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševskýj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen während der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivskýj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševskýj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševskýj S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotočkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševskýj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotočkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukovina auf Grund des Jahrbuchs des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. Budyňovskýj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXXVIII Bandes. 1. Drei Bleisiegel aus der Umgegend von Halič (mit Abbildungen), von M. Hruševskýj, S. 1—4; 2. *Die Beziehungen des Hetman Ivan Vyhovskýj zu Polen in den Jahren 1657—8, von D. Koreneč, S. 1—20; 3. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, Beilagen, XII—XXV (Schluss) 91—162; 4. Miscellanea, 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften, 1—25; 2) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter, 26—38; 6. Bibliographie, 1—56; 7. Inhaltsverzeichniss des IX Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIII—XXXVIII), 1—12.

Inhalt des XXXIX Bandes. 1. Zum Andenken an Alexander Konyskýj von M. Hruševskýj, S. 1—14; 2. Ungedruckte Gedichte des T. Ševčenko, mitgetheilt von A. Konyskýj, S. 1—8; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyskýj (Schluss), S. 1—22; 4. Übersicht des gegenwärtigen Standes der historischen Forschungen über die ukrainische Litteratur. Die älteste Periode. Einige Probleme und Desiderata, von Dr. Al. Kolessa, S. 1—40; 5. Lateinische Infinitive auf ier, von I. Kopač, S. 1—2; 6. Miscellanea 1—6; 7. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter (Schluss), IV. Neue Zeit, S. 1—56; 2) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 (Schluss), S. 57—78; 8. Bibliographie, S. 1—32.

Inhalt des XL Bandes. Ein Beitrag zur Geschichte des Aufstandes Nalyvajko's, mitgetheilt von B. Domanyckýj, S. 1—6; 2. Das Jahr 1848 und das griech.-kath. geistliche Seminar in Lemberg, mitgetheilt von G. Kmit, S. 1—10; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratskýj (Fortsetzung folgt), S. 1—113; Miscellanea, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Die Arbeiten N. Kondakov's auf dem Gebiete der Geschichte altruthenischen Kunst, von M. Hruševskýj, S. 1—13. 6. Bibliographie, S. 1—41.

Inhalt des XLI Bandes. 1. Chronologie der Chronik von Halyč und Volodymyr (sog. Hypatios-Chronik), eine Untersuchung von M. Hruševskýj, S. 1—72; 2. Studien auf dem Gebiete des Karpathoruthenischen Schriftthums im XVII—XVIII Jahrh. I. Presbyter Johannes, Smera der Kumane und Entdeckung Tibets, von Dr. I. Franko. S. 1—50; 3. Miscellanea, S. 1—11; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskýj, S. 1—9; 5. Bibliographie, S. 1—47.

Inhalt des XLII Bandes. 1. Kritische Analyse der sogenannten Thukydideischen Archäologie, von I. Kopač, S. 1—20; 2. Beiträge zur Geschichte der Rekrutenaushebung in Galizien am Ende des XVIII und bis Mitte des XIX Jahr., mitgetheilt von M. Zubryčkýj, S. 1—18; 3. Slovaken oder Ruthenen? Beiträge zur Erklärung der Frage über die Nationalität der West-Ruthenen in Ungarn, von V. Hnatiuk, S. 1—81; 4. Miscellanea, S. 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die althebräische Geschichte, von Dr. I. Franko, S. 1—19. 6. Bibliographie, S. 1—50.

Inhalt des XLIII Bandes. 1. Alexius Storoženko, Beiträge zur einer Charakteristik seiner Werke, von J. Stešenko, S. 1—46; 2. Aus der Korrespondenz des Dionysius Zubryčkýj (J. 1840—1853), mitgetheilt von Dr. C. Studýňski, S. 1—66; 3. Miscellanea, S. 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—24; 5. Bibliographie, S. 1—41; 6. Von dem Museum der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, ein Aufruf an die ukrainische Gesellschaft, S. 1—3.

Inhalt des XLIV Bandes. 1. Ein Trinkerwunder in Korsun, Beitrag zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko, S. 1—14; 2. Beitrag zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accens- von J. Verchratskýj (Fortsetzung), S. 113—224; 3. Miscellanea, S. 1—9; 4. Wissenschaftliche Chronik: Proben einer Biographie des Pantelejmon Kuliš und Charakteristik seiner Thätigkeit, von J. Stešenko S. 1—28; 5. Bibliographie, S. 1—51.

* Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Kommunikate (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševskýj. Ornamentik der Oesterier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba, III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Das Gräberfeld in Cechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševskýj, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševskýj, 1—28; Ein Bleistegel aus Stupnycia bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševskýj, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahrh., von M. Hruševskýj, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jarh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheilung, von S. Rudnyčkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševskýj, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyčkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V. Inhaltsverzeichnis des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXI), 1—9.

Inhalt des XXXIII Bandes. 1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizien) von M. Hruševskýj S. 1—4; 2. *Über den Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrymovyč (Fortsetzung folgt) 1—64; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyškyj (Fortsetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlicher Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—46; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

Inhalt des XXXIV Bandes. 1. *Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Akten des XVI Jahr., von Michael Hruševskýj S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe der Gedichte Ševčenko's, von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskýj 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

XXXV—XXXVI Bände enthalten die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Litteraturgeschichte. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Sprachkunde und Litteraturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Kommunikate, u. A.: Die Nasal-Vocale in des slavischen Sprachen, von A. Barvinskyj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniss der Entwicklung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von E. Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liedet vom Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovskýj, 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von L. Verchratskyj, 1—128; Die Ruthenen der Eperies-Diocese und ihre Dialekte, von V. Hnatiuk, 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars“, ein altukrainisches Poem aus apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien über Ivan Vyšenskyj, von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthäi über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der *Aviždnas* (1599)? von Dr. C. Studynskyj, 1—20; Jakub Gavatovič (Gavat), Verfasser frühester ukrainischer Intermedien aus dem J. 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

Inhalt des XXXVII Bandes. 1. Die Ohringe des sog. Kijever Typus bei modernen Kaukasern, von M. Hruševskýj S. 1—4; 2. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archäologen-Congress, von N. Knjaževyč, 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba, I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des LIII Bandes. 1. XII archäologischer Congress in Charkov im J. 1902, von Dr. Al. Markevyč. S. 1—17; 2. Die Lavrover Pergamentblätter vom XII—XIII Jhrh., von Dr. A. Kolassa (mit drei Lichtdrucktafeln) S. 1—26; 3. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbst), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško S. 1—71; 4. Miscellanea, von M. Hruševskýj. I. Franko und V. Hnatiuk S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskýj und A. Suško S. 1—17; Bibliographie S. 1—49.

Inhalt des LIV Bandes. 1. Beiträge zu den Textstudien der „Palinodia“, von A. Suško. S. 1—40; 2. Aus den Verhältnissen der ostgalizischen Dörfer in der Mitte des XIX Jhrh., von G. Kmyt, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyčkyj, J. Levyčkyj, J. Lozynskyj) von Dr. J. Makovej (Schluss, Beilagen), S. 59—96; 4. Miscellanea, von I. Franko, B. Barvinskyj, M. Hruševskýj, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela (Schluss), S. 1—26; 6. Bibliographie, S. 1—66.

Inhalt des LV Bandes. 1. Zum Andenken an Alexius Markevyč, von M. Hruševskýj, S. 1—14; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbst), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško (Fortsetzung), S. 72—125; 3. Beiträge zur kritischen Ausgabe der Gedichte Seyčenko's, von N. Krškyj, S. 1—28; 4. Bemerkungen zu den „Beiträgen“ des Herrn N. Krškyj, von J. Romančuk, S. 25—34; 5. Miscellanea — Zur Geschichte der ukrainischen Jugend in Galizien in den J. 1871—84, S. 1—26; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften (Schluss folgt), S. 1—12; 7. Bibliographie, S. 1—52.

Inhalt des LVI Bandes. Eine Nachricht über die Kosaken (ca 1470 J.), von M. Hruševskýj, S. 1—6; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko (Fortsetzung), S. 145—180; 3. Die Ruthenen Ungarns im Lichte der officiellen ungarischen Statistik, von S. Tomašivskýj, S. 1—46; 4. Miscellanea, von A. Suško, B. Barvinskyj, V. Hnatiuk, S. 1—33; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 (Schluss), S. 1—45; 6. Bibliographie, S. 1—37.

Inhalt des LVII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss folgt), S. 1—28; 2. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) — I. Memoiren und Briefe der Basilianer, mitgetheilt von Ar. Kryžanovskýj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševskýj, S. 1—24; 3. „Der König der Balagulen“ Anton Šaškivč und seine ukrainischen Gedichte, von Dr. I. Franko, S. 1—34; 4. Miscellanea, S. 1—34; 5. Wissenschaftliche Chronik: Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss folgt), S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—54; 7. Inhaltsverzeichnis des XII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. LI—LVI), S. 1—14; 8. Inhalt der I—LVI Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 15—24.

Inhalt des LVIII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss), S. 29—60; 2. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč und Auszüge aus seinem Nachlass, getheilt von M. Teršakoveč, S. 1—48; 3. Miscellanea: Hilfsarbeitstage. Beiträge zur Geschichte des Frohndienstens in Galizien im XIX Jhrh., von M. Zubryčkyj, S. 1—4; 4. Wissenschaftliche Chronik: a) Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1903 — Ukrainische Zeitschriften. St. Tomašivskýj und Iv. Krevečkyj; b) Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss), S. 1—60; 5. Bibliographie, S. 1—46.

Inhalt des LIX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende. X. Die Wiederauffindung der Reliquien des hl. Klemens, von Dr. Iv. Franko (Fortsetzung folgt), S. 181—208; 2. Vyhovskýj und Georg Chmelnyčkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, I—III (Fortsetzung folgt), S. 1—40; 3. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. II. Einige Aktenstücke über die Theilnahme der Mönche der Kijever Klöster an den Bewegungen der Hajdamaken im XVIII Jhrh., mitgetheilt von S. Hruščenko, S. 1—16; 4. Miscellanea: Synodus provincialis acta Varsaviae an. 1561, mitgetheilt von Al. Suško, S. 1—17; 5. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologie und Archäologie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—65; 6. Bibliographie, S. 1—33.

Inhalt des XLV Bandes. 1. Haben wir authentische Urkunden des Fürsten Leo von Halyč? Kritische Untersuchung von M. Hruševskýj, S. 1—24; 2. Eine Denkschrift zur Vertheidigung der Rechte der Orthodoxen und Dissidenten aus der Zeit des Vierjährigen Landtages, mitgetheilt von M. Haluščynskýj, S. 1—12; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit abweichlichem Accent, von J. Verchratskýj (Schluss) S. 225—280; 4. Miscellanea, S. 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der polnischen Gesellschaft in der Ukraine im XIX Jahrhundert, I—VI, von Dr. J. Franko, S. 1—42; 6. Bibliographie, S. 1—46; 7. Inhaltsverzeichnis des X Jahrganges der Mittheilungen der Sevčenko-Gesellschaft (B. XXXIX—XLIV), S. 1—14.

Inhalt des XLVI Bandes. 1. Der Madeleine-Styl in der Ukraine, von Theodor Volkov (mit mehreren Illustrationen und Phytotypen), S. 1—12; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen-Legende, von Dr. Ivan Franko (I. Vorwort. II. Was wissen wir vom wirklichen heil. Clemens? III. Die Pseudo-Clementen), S. 1—44; 3. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheilt von Vladimir Hnatiuk (Einleitung, I. Die Gedichte aus Nord-Ungarn N. 1—54), S. 1—68; 4. Miscellanea, S. 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 (Schluss), S. 1—24; 6. Bibliographie, S. 1—44.

Inhalt des XLVII Bandes. 1. Der Kosak Plachta, ein ukrainsches Volkslied, gedruckt im J. 1625, von Dr. I. Franko, S. 1—28; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitg. von V. Hnatiuk (Fortsetzung) S. 69—164; 3. Zum Andenken an Alexander Lazarevskýj, von M. Hruševskýj, S. 1—10; 4. Miscellanea S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—46.

Inhalt des XLVIII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte des Geschlechtes der Bybel'skýj, gesammelt von Jan Prochnicki, röm.-kath. Erzbischof von Lemberg, mitg. von A. Kryžanovskýj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševskýj, S. 1—12; 2. Der Heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altruthenischen Legende, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 45—144; 3. Miscellanea, S. 1—15; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—25; 5. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des XLIX Bandes. 1. Lucian Kobylycia, eine Episode aus der Geschichte des Huzulenlandes in der ersten Hälfte des XIX Jhr., von Dr. I. Franko, S. 1—40; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheilt von V. Hnatiuk (Schluss), S. 165—272; 3. Miscellanea, S. 1—8; 4. Wissenschaftliche Chronik: Kijever Miniaturen beim Psalter Erzb. Egberts von Trier in Cividale, von M. Hruševskýj, S. 1—11; 5. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des L Bandes. 1. Zwei Verkaufscontracte aus dem Anfange des XVI Jahrh., mitgetheilt von M. Hruševskýj, S. 1—6; 2. Dr. Eustachius Terleckýj, Erinnerungen und Documente, von Dr. I. Franko, S. 1—64; 3. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Fortsetzung folgt), S. 1—37; 4. Miscellanea, S. 1—15; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1901 (Schluss), S. 1—22; 6. Bibliographie, S. 1—48.

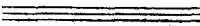
Inhalt des LI Bandes. 1. Die Tragödie von Ostroh, eine litterarische Untersuchung von P. Žytečskýj, S. 1—24; 2. Einige Urkunden von Vladislav von Oppeln, mitgetheilt von M. Hruševskýj, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyčskýj, J. Levyčskýj, J. Lozynskýj), von Dr. J. Makovej, S. 1—58; 4. Miscellanea, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der ruthenischen Kunst im alten (ethnographischen) Polen, von M. Hruševska, S. 1—18; 6. Bibliographie, S. 1—67; 7. Inhaltsverzeichnis des XI Jahrganges der Mittheilungen der Sevčenko-Gesellschaft (B. XLV—L), S. 1—14.

Inhalt des LII Bandes. 1. Presburger Congress in Sachen der Babenbergschen Erbschaft. Ein Beitrag zur Geschichte des grossen österreichischen Interregnums, von B. Barvinskýj, S. 1—27; 2. Zur Frage des chronologischen Zusammenhanges in der Chronik von Halyč und Vladimir, einige Bemerkungen zur Abhandlung des B. Barvinskýj, von M. Hruševskýj, S. 1—5; 3. Galizisch-Ruthenische Bibliographie vom J. 1772—1800, von I. Levyčskýj, S. 1—44; 4. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Schluss) S. 38—67; 5. Miscellanea S. 1—18; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela, S. 1—26; 7. Bibliographie S. 1—43.

Inhalt des LX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, X. Die Wiederauffindung der Reliquien des hl. Klemens, von Dr. Iv. Franko (Fortsetz. folgt), S. 209—256; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, I—III, S. 1—32; 3. Vyhovskýj und Georg Chmelnyčkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, IV—VI (Schluss), S. 41—70; 4. Miscellanea: Ungedruckte Gedichte von Artemovskýj-Hulak, mitgetheilt von J. Romančuk, S. 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie.

Inhalt des LXI Bandes. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, IV—V, S. 33—64; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbst), eine kritisch-historische Untersuchung von Al. Suško (Fortsetzung), S. 126—177; 3. Neue Beiträge zur Geschichte der Verhaltens der russischen Regierung zu der Ukraine (1726—1737), von Ivan Džydzora, S. 1—40; 4. Miscellanea, S. 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela (Schluss), S. 1—25; 6. Bibliographie, S. 1—38

Inhalt des LXII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. Ein polnisches Gedicht über die Metzerei in Umanj, mitgetheilt von Dr. Iv. Franko, S. 1—40; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, VI—X, S. 65—113; 3. Miscellanea, von A. Kryžanovskýj und M. Hruševskýj, S. 1—5; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1903, S. 1—64; 5. Bibliographie, S. 1—34.

НБ ПНУС

249205

E Die Ethnographische Commission publiziert:

1. Das Ethnographische Sammelwerk (Etnografičnyj Zbirnyk): bis jetzt erschienen 16 Bände. Preis Bd. I—IV u. VII—X u. XII a 3 Kronen, Bd. V u. VI a 4 Kr. Bd. XI 6 Kr. Bd. XVI 6 Kr.

2. Beiträge zur ukrainischen Ethnologie, Bd. I, Preis 8 Kr. (Enthält Abhandlungen über neueste archäologische Funde, über die Lebens- und Arbeitsweise der ukr. Fischer in der Dobruđa, der galizischen Kurschner usw., sowie auch eine Abhandlung über die farbigen Ostereier, ihre Herstellung und Ornamentik, mit 13 chromolithographischen Tafeln und zahlreichen Illustrationen im Text). Bd. II, 4 Kr. Die Huzulen, Land, Leute, Lebensweise, Industrie, Sitte und Brauch, religiöse Vorstellungen usw., mit über 300 Illustrationen, Bd. III, 4 Kr. (Neue archäologische Funde, Volkskalender, Aus der galiz. Volksindustrie, Hochzeitslieder und Gebräuche a. d. Gouv. Cernyhiv, Die Corporationen der Dorfjugend in der Ukraine, Bd. IV, 4 Kr. Die Huzulen (zweiter Theil), Bd. V, 6 Kr. Die Huzulen (dritter Theil). Bd. VII. Die Huzulen (vierter Theil 6 Kr.

Chronik der Gesellschaft, enthält die Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft, Sectionen und Commissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschienen N. 1—20 ukrainisch und deutsch.

Publicationen

der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg,

Ozarnecki-Gasse 26.

Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, redigiert von Prof. Michael Hruševskij, bis jetzt erschienen Bde I—LXIII (Geschichte, Archäologie, Ethnographie, Sprache und Litteraturgeschichte, besonders der Ukraine). Preis: Bde I—XX kosten 48 Kronen, jeder weitere Bd. (auch separat käuflich) 3 Kr., Bd. XXIII—XXIV (Doppelband) 5 Kr., Bd. XXXI—II u. XXXV—VI (Doppelbände) a 6 Kr.

Publicationen der Sectionen und Commissionen der Ševčenko-Gesellschaft:

A. Die historisch-philosophische Section publizierte bis jetzt:

1. Sieben Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istoryčno-filozofičnoi sekcyi) B. I—IV u. VI—VII enth. eine Geschichte der Ukraine von Prof. M. Hruševskij (I. Theil bis Anfang des XI Jahrh., II — bis Mitte des XII Jahrh., III—IV bis zum J. 1340, VI—VII bis zum J. 1569). Preis I, II u. V B. a 4 Kr., III u. IV B. 5 Kr., VI u. VII B. 450. Bd. V. enthält Materialien zur Culturgeschichte Galiziens im XVIII—XIX Jahrh. Preis 2 Kr.
2. Historische Bibliothek, bis jetzt erschienen B. I—XXIV.
3. Juridische Zeitschrift, bis jetzt XII Bde, a 2 Kr.
4. Juridische und ökonomische Zeitschrift, bis jetzt VII Bde a 3 Kr.
5. Juridische Bibliothek, bis jetzt III B. a 2 u. 3 Kr.

B. Die philologische Section publizierte bis jetzt 6 Bde ihrer Beiträge (Zbirnyk filologičnoj sekcyi), enthaltend: Bd. I. und IV. eine Biographie des ukrainischen Dichters Taras Ševčenko, von A. Koniskij, Preis a 3 Kr. Bd. II. u. III. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde und Literatur, von Michael Dragomanov (erster Theil). Preis a 4 Kr. Bd. V. Die Mundart der Lenken, von I. Verchratskij, 6 Kr. B. VI. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde von M. Dykariv. Preis 4 Kr. Ukrainische Bibliothek, Bd. I—III. Sämmtliche Werke von J. v. Fed'kovec. Bd. I. Gedichte, Preis 7 Kr. 20 H., B. II. Erzählungen. Bd. III., 2 Theil, Übersetzungen. Preis geb. a 4 Kr.

C. Die mathematisch-naturwissenschaftlich-medicinische Section publizierte bis jetzt 9 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk). Die beiden ersten Bände kosten a 3 Kr., Bd. III—VIII erschienen jeder in zwei Abtheilungen, jede unter einer besonderen Redaction: die mathematisch-naturwissenschaftliche red. von Iv. Verchratskij und Vlad. Levickij, die medizinische red. von Dr. E. Ozarkevč. Preis jeder Abtheilung 2 Kr.

D. Die Archaeographische Commission publizierte bis jetzt folgende Werke:

1. Quellen zur Geschichte der Ukraine, Bd. I (Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken Halyč und Peremyšl vom J. 1565—66); Bd. II (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremyšl und Sanok im J. 1565); Bd. III (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Cholm, Belz und Lemberg im J. 1564—5); Bd. IV u. V (Galizische Akten aus den J. 1648—1659). Bd. VII (Lustration vom J. 1570). Jeder Bd. kostet 4 Kronen, III Bd. 5 Kr.
2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Literatur. Bd. I. Alttestamentliche Apokryphen; Bd. II. Neutestamentliche Apokryphen A. Evangelienkreis. Bd. III. B. Apokryphe Apostelgeschichten. Bd I Preis 4 Kr., Bd. II u. III a 5 Kronen.
3. Kottljarevskij, Die travestierte Aeneis, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798, Preis 60 Heller.

НЕ ИМЧ

249205